
NAZIONALE
BIBLIOTECA
VITT. EMANUELE
ROMA
8
51D
19

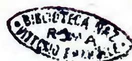

IACOBI

GVTHERII

DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ

LIBRI QVATVOR.

Ad Amplißimum virum ANTONIVM SEGVERIVM, *Sacri Consistorij Comitem, in suprema Parisiorum Curia Præsidem, Regis Christianißimi* ERRICI MAGNI *ad Remp. Venetam exlegatum.*

PARISIIS,

Sumptibus NICOLAI BVON, via Iacobæa sub signo D. Claudij, & hominis siluestris.

M. DC. XII.

Cum Priuilegio Regis.

ROMÆ. ÆTERNÆ
VRBIVM. PRINCIPI. CAPITI. ORBIS
VIRTVTVM. DOMINÆ
IVRIS. ET. ÆQVITATIS. VINDICI
VETVSTATIS. MIRACVLO. VENERANDÆ
VICTRICI. POTENTI. AVGVSTÆ
PIÆ. FELICI. AETERNVM. RENASCENTI
ÆTERNVM. RESVRGENTI
AD. ANTON. SEGVERI. IMMORTALE. DECVS
SPARSAS. VNDIQ. ANTIQVITATVM. SVARVM
RELIQVIAS
EX. VETVSTIS. AVCTORIBVS
NVMMIS. LAPIDIBVS
IAC. GVTHERIVS. LEGEBAT
COLEBAT. ADORNABAT

INDEX CAPITVM
LIBRI PRIMI.

CAPITA LIB. II.

Cap. 7.

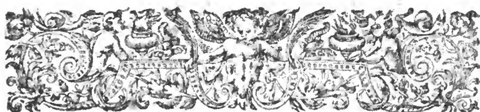
CAPITA LIBRI TERTII.

CAPITA LIBRI QVARTI.

AVTHORVM INDEX QVORVM

loci hoc in opere laudantur, exponuntur, vel emendantur.

IACOBI

IACOBI GVTHERII DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ,

LIBER PRIMVS QVI De perſonis,

Ad ampliſsimum virum Antonium Seguerium, ſacri conſiſtorij Comitem, in ſuprema Pariſiorum curia Præſidem, Regis Chriſtianiſsimi Errici Magni, ad Remp. Venetam, exlegatum.

Cap. I.

Vrbs illa, dijs authoribus in æternum condita (Antoni Præſes ampliſſime) perpetuò me ad magnam ſui admirationem traduxit. Quam cùm literis mandare, noménque tuũ illius laudibus adtexere cogitarem: Infelicitas literarum & Temporum diu me à ſcribendo deterruit, atque auocauit. Ea eſt enim hu-

ius sæculi labes, & macula, vt non solùm virtuti inuidere, verùm illam maledictis proscindere, temperantię, prudentiæque, specimen esse videatur. Nec recti porrò ad ingenium bonum putantur ij, qui aliis iniustè dicere compescunt. Verè monebat Petrus Pithœus olim: Scribe, præsto iniuria est. Ab hinc enim septēnium, nundinis omnibus, referti libellis catalogi proponuntur, quorum paginæ, completæ scurrilibus conuitijs vtrãque inuidiæ & imprudentiæ paginam faciunt. Quod improbum penè ac furiosum factum, pauentium literarum nobis distractionem, dissidium, vastitiem, exitiúmque prænuntiat. Nam immanis illa, & barbara scribendi ratio, summa nunc est eloquentia, sapientia summa, summa, quæ maximè læditur, commēdatio pietatis. Quasi verò pii, sine scelere, scriptores illi esse non possint: aut possint turpi & noua facundia, ne dicam ignauia, doctrinam, eruditionemque omnem euertere atque delere. Nempe hæc odia, hûc redeunt denique, vt literæ omnes, ludibrio tandem habeantur. Aliorum quorumdam iniquitas, non tam pertimescenda fuit mihi, quàm fugienda: qui me ad forum reuocabunt, & hoc genus scribendi, negabunt esse hominis in illo occupati. Pauci Hercle verò in foro, & in literis ita versantur, vt in vtrisque toti esse videantur. Quare plærisque omnibus fraudi fuit, qui se suaque omnia fortunæ commiserant, libros suos editionis honore vulgasse. Ita viuitur, vt qui literas meliores leuiter attigerunt, omnibus qui attentiores sunt ad rem, quàm sat est, sapere magis, & magis consulti, forensis ipsius

disciplinæ existimẽtur. Olim enim nostro studio honor fuit apud sæculum prius: nouum nunc iam est Aucupium. At verò ego qui virtutem summum pretium semper putaui, quæstus mihi illa vberrimus fuit, qua sola fretus, caduca posthabui cætera, quæ quam minimi debent æstimari. Hoc egi tamen vt à foro ad literas, à literis ad forum redierim sinè rei familiaris iactura. Quis ergo me iure reprehendet, si quantum alij tribuunt pilæ, deambulationi, amicorum colloquiis, tantum egomet mihi ad literas recolendas sumpserim, & veteres illas, quasi toto orbe fugientes sequar? Fallunt pol illi, qui obstare Musis, turbam negotiorum videri volunt. Otii honestissima oblectatio, habet sua tempora, quæ interiora studia nobis scrutari permittunt. Cùm ergò inter forensium rerum lucubrationes, nobis licuerit aliquãdò esse otiosis: offero tibi (Præses integerrime) de veteri iure Pontificio, quos scripsi libros: Qui ex vrbis æternæ parietinis, nummismatum signis, ædificiorum cadaueribus & templorum legum, & librorum iuris scientiam, veteremque Romanorum religionem continent. Tu qui ad literas & virtutem natus, susceptus, institutus es, & de illis, tuo quodam iure iudicandi Pontificium tenes: Quid in tanto opere præstiterim, æquissimo, vt soles, animo iudicabis. Accipe itaque hoc grati animi monumentum, quod lubens meritóque dedico tibi, virtutis omnis & eruditionis, optimo parenti, quem vnum rerum natura videtur edidisse, vt ostenderet quid summa virtus, in summa fortuna possit. Illam quæ fortunæ

inuidiam superauit, vsquedum ego vitam colam, posteritati tradam; cui labores meos admiratione tui commendatos volo, quam æternitate quadam immutabilem magna imperia possint æmulari.

PONTIFICIVM IVS, IVRI CIVILI coniunctum. Bonum Pontificem Iurisconsultum esse oportere. Operis diuisio.

CAP. II.

SED vt iis qui nihil aliud quàm subsellia forumque desiderant, imprimis aliqua ex parte satisfaciam, à iure ciuili nostro auspicabor: quod publicum in sacris, sacerdotibus & magistratibus consistit[a]. Hinc summa rerum diuisio, in duos articulos rectè diducitur. Nam aliæ diuini iuris sunt, aliæ humani[b]. Diuini quidem iuris res sacræ, religiosæ, & sanctæ, quæ ritus ceremonias sacrificiaque complectuntur, & ea quæ ad summam erga Deos religionem pertinebant. Horum scientia, prudentia iuris appellata est, id est diuinarum humanarumque rerum notitia, Pontificibus solis cognita primùm atque perspecta[c]. T. Corruncanius Pontifex maximus, ex omnibus qui ciuilem scientiam nacti sunt, primus illam publicè professus est: Hunc sequutus est P. Licinius Crassus, quem M. Tullius ipsi Corruncanio anteponit[d], cum tamen quartus ab illo Pontifex maximus fuerit: In quo video Tullium non Pon-

a l. 1. §. huiusmodi. D. de Iust. & iur.

b l. 1. D. de rer. diuis.

c l. 2. §. & quidem D. de orig. iur.

d lib. 3. de orator.

tificum ordinem, sed Crassi Licinii, quem maximi faciebat, introducebatque loquentem, dignitatem sequutum. Post hos P. Scæuola, & P. Scipio Nasica, cæterique Pontifices, de iure responderunt: ex quibus Q. Mucius P. filius, idem Pontifex max. ius ciuile primùm constituit, cuius auditores maximæ authoritatis Gallus Aquilius, & Sextus Papirius, aliíque à Pomponio diligentius enumerati[a]. Antistius Labeo & Capito Atteius principem in ciuitate locum, studiis ciuilibus assequuti, iuris Pontificii peritissimi fuerunt[b]. Omitto cæteros venióque ad Cocceium Neruam, qui Labeoni successit. Hic continuus Tiberii Principis diuini humanique iuris sciens, honestum vitæ finem quæsiuit[c], quem mortales caducique tituli plerumque præpediunt. Pontificium ergò ius ciuili semper cõiunctum, cui diligentiorem Pontifices operam nauarunt, quod Pontifex nemo bonus esset, nisi qui ius ciuile cognosceret, vt P. Scæuolæ filius, se ex patre audiisse referebat. Atque in veterum monumentis vix inuenies Iurisconsultum bonum, qui idem Pontifex non fuerit. Cato vel virtute sua maior Pontifices à Iurisconsultis vix diuidebat. *Quid Iurisconsulti,* inquit[d], *quid Pontifices? quammulta meminerunt.* Laudantur ab eo Corruncanius, & Crassus, à quibus iura præscribebantur, & quorum ad extremum vsque spiritum prouecta prudentia est. Tanta enim eorum omnium scientia fuit, vt ad illos de omnibus diuinis atque humanis referretur, essentque religionis, legum veterum, linguæ atque elegãtiæ in verbis latinæ Principes[e]. Numa Rex

a d. l. 2.

b Macrob. lib. 6. c. 17.

c Tacit. lib. 6. Annal.

d Cic. lib. de senectut.

e Cic. lib. 3. de orator.

Pontificii iuris author præcipuus; doctissimus fuit Crassi iudicio, vt epularum sollemnium fides ac Tibiæ Saliorumque versus indicarunt [a]. Possumus & T. Corruncanium suspicari disertum, quod ex Pontificum commentariis, longè plurimum ingenio valuisse videatur. Ex illorum omnium fontibus, & eloquentiæ & Iuris ciuilis principia hausimus: atque hoc Pontificio annexum, & in illius confinio positum, in vtroque agro facilè serpit. Quapropter vt nemo bonus pontifex, qui ius ciuile non nouit: Sic neminem bonum Iurisconsultum dixerim, qui pontifex idem cooptari non possit. Neque tamen necesse putarim pontificem ita iuri ciuili addictum, vt ab omnibus de illo sicut olim, consuli possit. Vt ne Iurisconsultum quidem, ita pontificum iura callere, vt de sacris & ceremoniis respondeat. In vtroque plærumque perniciosè erratur, quod non accideret, si vterque quod religioni & iuri coniunctum est, ita prospiceret, ne fines antiqui exarentur aut deiiciantur. Nihil enim pontifici de iure parietũ [b], aut aquarum, aut luminum. Vt nihil Iurisconsulto de sacrificiis, diis superis aut inferis, variisque generibus hostiarum. Quæ tamen omnia cum ad antiquitatis cognitionem conferant plurimùm, attingam ea breuiter: nec dissimulabo me nescire absconditum ius illud, de quo veteres, pontifices solos & consuli & scire voluerunt. Libros enim temporum eripuit iniuria, quos literis ignorabilibus prænotatos [c] pauci intelligebant, vt ipsa etiam verba ab vltimis temporibus & obliteratis repetita [d]. Quare illa interiora & si-

a Cic. lib. de claris oratio.

b Cic. 2. de leg. 6.

c Apuleius lib. 1. metamorph.

d Quintiliã. lib. 1. ca. 47.

lentio inuoluta præteribo, *quid dici, quid præcipere, quid tangi, quid teneri fas fuerit* [a]. Sed si quid effluxerit è pontificum disciplina, quod ad nos ex librorum veterum fragmentis, vel surrepto Cn. Flauii permanarit: si quid ex antiquis lapidibus aut numismatibus: Sumam illud de medio, atque opus aggrediar à paucis tentatum, ab aliis neglectum, expectatum à multis, quod meo studio atque opera, qua potero parte restituam, atque absoluam. Itaque Varronis doctissimi Romanorum ordinem sequar, quem ille sibi præscripserat, in suis antiquitatum libris [b]. Primum agam de personis, posteà de locis, tertiò de temporibus, quartò de Sacris, postremò de Manium iure.

a Cic. pro dom. su.

b 4. August. lib. 6. de ciuit. ca. 3.

RELIGIONIS DIVISIO. SVMMA quatuor Sacerdotum Collegia Romæ: Ex his tria Amplißima. Obiter de Aruspicibus. Qui de Pontificio iure scripserunt. Sacrorum Libri.

CAP. III.

ROMANORVM veterum Religio omnis, in Sacra & Auspicia dispertita est [c]. Sacris Pontifices, auspiciis Augures præsunt. Tertium adiunctum est, si quid prædictionis causa, ex portentis & monstris, Sibyllæ interpretes, Aruspicésque monuerunt. Hinc summa quatuor Collegia Sacerdotum, atque ex

c Cic. 3. de natur. deor.

iis tria tantùm amplissima, quæ miror ego Leuinum Torrentium literarum veterum non indiligentem, non intellexisse[a]. Erant verò Pontificum, Augurum, decem vel quindecimuirorum sacris faciundis, qui Sibyllini vocabantur, & Aruspicum. Vir doctissimus & mihi amicissimus, qui vix habet alium quàm me, eruditionis suæ studiosiorem, aliter putat. Quatuor enim summa collegia constituit, quibus annumerat Septemuiros Epulonum, Dionis Fretus authoritate[b]. Ludos, inquit, propter Actiacam victoriam decretos, cum Agrippa exhibuit Augustus. Καὶ αὕτη μὲν διὰ πέντε καὶ ἐτῶν μέχρι τοῦ ἐγίνετο, ταῖς τέσσαρσιν ἱερωσύναις, ἐκ περιτροπῆς μέλουσα, λέγω δὲ τούς τε Ποντίφικας, καὶ τοὺς οἰωνιστὰς τούς τε ἑπτὰ, καὶ τοὺς πεντεκαίδεκα ἄνδρας καλουμένους. Deinceps ad nostram vsque ætatem, ludi quarto quoque anno facti sunt, eorúmque curatio quatuor Sacerdotum Collegiis per ordinem incumbit, Pontificibus scilicet, Auguribus, septemuiris, & quindecimuiris. Ex quibus Dionis verbis, quatuor quidem Collegia videre est, sed non summa. Nec enim summam Septemuiri Epulones authoritatem in sacris habuerunt, quorum cura hæc vna fuit præcipua, vt ludi diligenter fierent, & si quid prætermissum esset vel commissum, ad Pontifices adferrent, quorum de sententia illa eadem renouata atque instaurata celebrarentur[c]. Summum itaque illud Collegium esse non potuit, quod pendebat ab alio, illíque quasi ancillabatur. Quales fuere septemuiri, quos Pontifices propter sacrificiorum multitudinem esse voluerunt, vt Ludorum Epulare sacrificium

a In Sueton. Augusto. cap. 100

b Dio. li. 58.

c Cic. de Aruspic. resp.

cium facerent, verè Pontificum ministri [a]. Quapropter in quatuor summis Collegijs, Aruspices postremò agnoscimus, non Epulones. Nam veteres Romani statas sollemnesque ceremonias Pontificatu [b]: rerum benè gerendarum authoritates, Augurio. Prædictiones Apollinis, vatum libris: Portentorum explanationes, Etruscorum disciplina contineri voluerunt. Fuit ergò summum Aruspicum Collegium, quorum responsis, magnis in rebus sæpè Senatus paruit [c]. Nec tamen illud amplissimum dixerim, quod adeò neglectum, vt ferendum non putarēt eum qui Aruspicinam fecisset, in Senatum legi [d]. Vetus illud Catonis scitum erat, qui mirari se aiebat, quòd non rideret Aruspex Aruspicem si vidisset [e]. Illi magistratuum ministri, inter scribas, medicos, accensos numerantur [f]. Choragus Plauti, in Velabro pistorem vel lanium vel Aruspicem conueniebat [g]. Qui vt priuatis, ita etiam Pontifici hostiam immolanti præsto erat. Vetus lapis.

a Cic. 3. de orator.

b Cicer. de Arusp. resp. Val. Max. lib. 1. cap. 1. Lactant. lib. 2. Inst. ca. 4.

c Tacit. li. 2. Annal. & 4. histor.

d Cic. lib. 1. de diuinat. & lib. 6 epistol. 18.

e Cic. lib 2. de diuinat.

f Cicer. 3. in Verrem.

g In Curculion.

ADIVTOR. ARVSPICVM. PONTIFICIS. ALBANI 304. 5.

De priuato locus Plauti [h].

---vetui exta prosicarier
neque ea adspicere volui, quoniam illa non bona
Aruspex dixit ---

h In Pœnul.

Sic pro æde Apollinis sacrificanti Galbæ Vmbricius Aruspex tristia exta prædixit [i]. Quin & mortuis ipsis ille apparebat, vt inquinatissimus funeris arbiter [k], ideóque contemptus, spretus & ludibrio habitus fuit. Quamquam Aruspices à Romulo primùm in-

i Tacit. 1. histor.

k Tertul. in Apol. ca. 13. & lib. de spectacul. ca. 9.

ſtituti, dignitatem & amplitudinem ſeruarint. Hîc enim ex vnaquaque tribu illos ſelegit ἱεροσκόπους vel θυοσκόπους[a]. Et cum tres tantùm eſſent tribus, vehementer errant, qui Octumuiros Aruſpices, à Romulo creatos prodiderunt. Illi longo quaſi poſtliminio dignitati reſtituti, Claudij Imperatoris temporibus[b], qui ad Senatum retulit, ſuper collegio Aruſpicum, ne vetuſtiſſima diſciplina Italiæ, per deſidiam exoleſceret, quam Primores Etruriæ ſponte, aut patrum Romanorũ impulſu retinuiſſent, & in familias propagaſſent. Itaque Aruſpicũ collegium eò creuit, vt in ordinem trãſiret. Inſcriptio vetus eſt Romæ effoſſa, anno M.IↃCV. quã mihi Iac. Sirmõdus cõmunicauit.

L. FONTEIVS. FLAVIANVS
HARVSPEX. AVGG. CC
PONTIFEX. DICTATOR
ALBAN. MAG. PVBLICVS
HARVSPICVM. ORDINI
HARVSPICVM. LX. D.D

In hac inſcriptione notandus eſt magiſter publicus Aruſpicum. Alia eſt Beneuenti.

304.4. L. CASSENI. SOSPITIANI
EX. ORDINE. HARVSPIC. LX

Differũt aliquatenus Ordines à Collegiis, Corporibus, & Sodalitiis. Ordo enim dignitatẽ vel artẽ plurium deſignat, vt Equeſter ordo, Senatorius qui ampliſſimus; ordo publicanorum & mancipiorum[c]. Collegium tres faciunt[d]: Sacerdotum eſt συναρχία Sodalitas ἑταιρεία. In quo lapſus eſt vir doctiſſimus cuius ingenium illuſtre altioribus iuris omniumque literarum ſtudiis, mihi faciliùs eſt in aliis mirari,

a Dionyſ. li. 1. & 2. Varro lib. 4. de ling. latin.

b Tacit. lib. 2. Annal.

c Cic. 13. epiſt. 9. l. 15. §. ſufficienter. D. de vſufr.

d l. 85. D. de verb. ſig.

quàm laudare [a]. Error ex Martiani malè dispuncta lectione, ex qua Collegia sodalitia excogitauit. Legendum apud Martianum [b]. *Præsidibus præceptum ne patiantur esse collegia*, atque hîc adhibēda distinctio est, *Collegia, Sodalitia, néve milites collegia in castris habeant.* Scio sodales dici qui eiusdē sunt collegij, sed impropriè. Nam ἑταιρεία sodalitiū est. Et malè interpres Dionis [c], ἑνὶ τοῦ ἑταιρικοῦ vertit vni ex collegio, cum debuerit, vni ex sodalibus. Sodales enim sunt consortes eiusdem officij vel societatis, dicti, quod vnà sederent [d]. Vt vt sit Collegia sodalitia vix latinè vllus dixerit, sed Collegia sodalium. Sed ne perturbatione ordinum & collegiorum aliquid peccetur; aliud plerumque pro alio accipitur, vt collegium Senatorum, imò collegium ordinum [e]. Tres tamen ordinem facere, vt collegium nemo adfirmarit. Ad Aruspices redeo, de quibus hoc solùm: quod illi ad publica prodigia duntaxat adhibebantur, cum ex Etruria à patribus acciebantur [f]. At Pontificum, Augurum, quindecimuirorum arbitrio, omnis omnino religio continebatur. Quorum quidem omnium amplissimum sacerdotium fuit [g], vt summum. Sed Pontifices Augurésque maiorem in sacris potestatem habuerunt, quorum dignitas & authoritas antiquis numismatibus maximè designatur. Nam vt quisque Augur erat vel Pōtifex, sacerdotij insignibus illius imago in numismate notabatur. Quod etiam non obmiserunt Triumuiri R.C. qui cum diuina iura humanaq; funditus euerterent, hæc religionis insignia vt dignitatis præcipuæ retinuerūt. Nūmi Augusti & M. Antonij.

a Cuiacius li.7. obseruat. cap.30.

b l 1. D. de colleg. & corp. illicit.

c lib. 48.

d Festus in verb. sodales.

e l.92. de decurionib. C.Theod.

f Liuius li.1.

g Cic. 4. in Verrem.

Sunt & in nummis veteribus Quindecimuirorum ſacerdotia denoteta; nuſquam Aruſpicum.

Atque hæc de quatuor ſummis & ampliſſimis tribūs collegiis dicta ſint, quæ ad religionis diuiſionē pertinere videbantur. In hoc autem ſummorum ſacerdotum ordine Pontifices primum locum tenuerunt, apud quos primùm omnia iura diuina humanaque, omnéſque actiones erant, & penes illos harum interpretandi ſcientia[a]. Nam ante XII. tabulas, ea quæ in ſacris libris habebãtur, legum vicem obtinebant[b]. In illo tum ſtudio multum fuit admirationis ad Cn.

a l.2. D.de orig. iur.

b Dionyſ. lib.10.

Flauium vſque, qui Faſtos Pontificum protulit, & myſteria eorum enũtiauit, quæ Iuris ciuilis peritiam continebant[a]. Cætera religionis arcana, nec prodita vſquam, nec intellecta, niſi à Pontificibus ipſis, qui ſuos habuerunt libros, in quibus ritus omnes & ceremoniæ explicarentur, quæ nobis maxima ex parte exciderunt. Libri enim Numæ ſeptem de iure Pontificum ex S.C. in comitio, igne à victimariis facto, cremati ſunt[b]. Quæ ſcripta ſunt poſtea, à Pontificibus ſolis lecta & aſſeruata, quod in vulgus religionis diſciplinam efferri, ius faſque non putarent. Quare perpauci de iure illo recondito tractare auſi ſunt, de quo M. Cato libro ſeptimo originum nonnihil delibauit[c], & in oratione quam de indigetibus habuit[d]. Plura certè M. Varro in ſuis Pontificalibus & antiquitatum diuinarum libris: & L. Cæſar qui Pontificalium libros ſcripſit[e]. Legimus Trebatium de religionibus aliquos edidiſſe[f], quem Labeo Antiſtius & Atteius Capito ſecuti ſunt[g]. Fuere Feneſtellæ Pontificales libri[h], & Rutilij Gemini, & Fabij Pictoris qui de iure Pontificio ſedecim ſcripſit[i]. Bacides fatidicus oracula & luſtralium libros vulgauit[k]. Narrantur Cloatij Veri ſacrorũ libri[l]: Veranij Augurales[m]: Appij Pulchri de diſciplina Augurali[n]: explanationes carminum Saliorum Ælij Stilonis[o]: Maſurij Sabini de indigenis commentarij[p], qui omnes temporum iniuria perierunt. Summa autem quatuor collegia ſuos habuerunt proprios & peculiares libros.

a Cicer. pro muren.

b Liuius lib. 40. Val. Max. lib. 1. cap. 1.

c Cic. de ſenectut.

d Feſtus in verb. ſequeſter.

e Aurel. victor.

f Macrob. li. 3 ſatur. ca. 5. & 7. Seruius 11. Æneid.

g Agel. li. 4. cap. 12. Feſtus in verb. ſiſtere fana.

h Senec. epiſt. 108.

i Macrob. li. 3. ſatur. cap. 2.

k Fulgẽtius. in verb. Aruales fratres.

l Feſtus in verb. molucrum. m Feſt. In verb. paludati. n Feſt. In verb. Sollistimum. o Feſt. in verb. manuos. p Agel. lib. 4. cap. 9.

Pontifices, Pontificales, annales maximos, commentarios sacrorum, fastos, ceremoniarum libros[a]. Augures, Augurales[b]. Quindecimuiri, fatales, fatidicos vel Sibyllinos linteos, cōmentarios Vaticinos[c]. Aruspices, Aruspicinos, rituales, reconditos de fulminibus, fulgurales, Historias Tuscas[d]. Sacerdotes alij sacerdotales habuerunt, queis solis illos pertractare & euoluere licebat. Quare si externæ religiones vrbem incessèrent, dabatur Prætori vrbano negotium ab Senatu, qui edicebat, vt quicumq; libros Vaticinos, precationésque, aut artem sacrificandi conscriptam haberet, eos omnes libros ad se ante diem certum deferret[e]. Duriùs actum cum M. Attilio duumuiro, qui cum librum secreta ciuilium sacrorum continentem custodiæ suæ commissum, corruptus Petronio Sabino describendum dedisset: Eum Tarquinius culeo insutum in mare abijci iussit[f].

a Cic. 1. de orator. A. gel. li. 13. ca. 21. Sueton. in Iul. cap. 40. Tacit. 3. Annal.

b Cic. 1. de diuinat. Liuius li. 4. & 22.

c Vopiscus in Aurelian. Censorin. de di. natal.

d Festus in verb. rituales. Seruius in sched. & 6. Æneid. Dionys. li. 1

e Liuius lib. 25.

f Val. Max. lib. 1. cap. 1.

SACERDOTII DIGNITAS. QVIS primus Pontifices instituerit. Creati Patritij omnes. Pontifex vnde.

CAP. IIII.

SVMMA sacerdotij dignitas semper fuit, regiæque proxima Majestati. Mortuo Ascanio, Syluius Lauiniæ filius regnum adeptus est, excluso Iülo Ascanij filio maiore: pro regno honor

ſacerdotij Iülo datus eſt, regio imperio ſecurior & quietior[a]. At reges ipſi tandem & ſacerdotes fuerunt.

Rex Anius rex idem hominum Phœbíque ſacerdos[b].

Sacerdotibus autem eundem ferè habuerunt honorem quem ipſis Dijs[c].

Quis homo eſt tanta confidentia,
Qui Sacerdotem audeat violare[d]?

Dæmones ſenex exclamabat. In vrbe quidem Roma, expertum bellis animum reges compararunt, & exercitui præeſſe, quàm ſacris maluerunt[e]. Ne tamẽ deſererentur, quædam publica reges ipſi factitarunt. Numa primus, quem Pythagoræ diſcipulum fuiſſe credunt[f], vniuerſam ſacerdotiorum dignitatem, in octo partes diſtribuit, in quibus Pontifices poſtremum locum tenuere[g]. Pontificem maximum Marcium M. filium ex patribus primùm legit, eíque ſacra omnia ſcripta exſignatáque attribuit: quibus hoſtiis, quibus diebus, ad quæ templa ſacra fierent, atque vnde in eos ſumptus, pecunia erogaretur[h]. Huic tres adiecti Pontifices, Patritij omnes, quibus ſolis magiſtratus & ſacerdotia adipiſci licebat, dicti Pontifices à poſſe & facere: vt Scæuola Pontifex maximus & doctiſſimus docet. Vnde Pontificium pro poteſtate, & Imperio, à poſterioris æui ſcriptoribus[i] vſurpatum. Quare iis aſſentiri non poſſum, qui Pontificem à ponte ſublicio denominationem accepiſſe tradunt, vt M. Varroni[k], cùm quo ſcriptores ferè omnes conſentiunt, malo enim hac in re Scæuolæ Pontificis authoritatem ſequi: vt maximus dictus

a Dionyſ. li. 2.
b Virg. li. 2.
c Artemid. li. 2. cap. 74.
d Plautus in Rudent.
e Liuius li. 1
f Cicer. 2. de orator. & Tuſculan. 4
g Dionyſ. li. 2.
h Liuius li. 1
i Arnob. in pſalm. 6. & 8. l. 3. C. Thedoſ. de Epiſcop. audient.
k lib. 4. de ling. lat.

ſit, quod maximi eſſet imperij. Atque vt maximæ dignationis Flamen Dialis inter quindecim Flamines [a], ita Pontifex max. inter Pontifices. Vt Prætor maximus qui vrbanus inter Prætores, [b] quẽ M. Tullius dixit Prætorem primum [c]. Sic maximus Curio inter curiones: Virgo Veſtalis maxima, inter Veſtales. Et pari loquendi modo, mulcta maxima quæ ſuprema: vt primum & maximum maieſtatis crimen dicitur, (ita enim lego in C. Theod. l. 7. de indulgent. crim.) vbi maximè malè ſcriptum eſt. Aliter de Veſtali ſentit vir doctiſſimus [d], quod illa à Tacito vetuſtiſſima, ab Ouidio maior natu nuncupatur. At verò ætas non officit dignitati, præerat quidem cæteris, quæ prima capta, illáque ſemper ætate maior. Nam cum minorẽ annis ſex & maiorem annis decem, capi fas non fuerit: Notum eſt primo decennio, Virgines doceri: ſecũdo ſacris operã dare: tertio docere [e]. Quare non potuit ea cæteris præeſſe, quæ nondum docuiſſet. In veteribus inſcriptionibus legitur ſacerdos maxima Cereris. Romæ.

a Feſtus in verb. maximum Prætorem.
b Liuius lib. 25.
c Orat. in Piſon.
d Lipſius de Veſta. cap 7
e Agel. li. 1. cap. 12.

308. 4.

CASPONIA. P. F
MAXIMA
SACERDOS. CERERIS
PVBLICA
POPVLI. ROMANI
SICVLA

Sed Maxima proprium eſt nomen ſacerdotis, vt monuit Iac. Sirmondus ſocietatis Ieſu Theologus, ſincerus mihi, candore noto, maximáque doctrina admira-

mirabilis, & Publica quidem Cereris sacerdos fuit, sed non Maxima, quæ sola in municipiis perpetua sacerdos, prima sacerdos dicebatur, Cartamæ Hispan.

IVNIA. D. F. RVSTICA. SACERD. PERP 174. 8.
ET. PRIMA. IN. MVNICIP. CARTIMIT

Fuit in Sicilia sacerdos maximus Iouis [a], amplissimo sacerdotio præditus. Maximi ergò nomen ad dignitatem referēdum est. Atque vt Prætor max. olim dictus qui primus & honoratior: Ita præses primus curiæ, latinè loquentibus, Præses maximus dici debet, & qui illum principem Senatus vocant magnitudinem dignitatis ignorant. Nam princeps Senatus, vt sciunt omnes, senator erat qui primus sententiam rogabatur: vt princeps sententia in quam Senatusconsultum fiebat [b]. Maximi tamen nomen est dignitatis & ordinis, vt in Pontificibus nostris videre est, inter quos duo Pontifices maximi inueniuntur. Est enim & Pontifex max. minorum Pontificum qui primus in illud collegium venit [c]. Sed hæc πάρεργα vt alia permulta quæ fortè nec iniucunda, nec porrò inutilia: vt illud quoque quod veteres inscriptiones monent. Romæ in Arcu Boario.

a Cicer. in Verrem. orat. 7.

b Cic. de Aruspic. resp.

c Festus in verb. minorum. Isidor. orig. lib. 9. ca 3.

IMP. CÆSAR. L. SEPTIMIO. SEVERO 11. 4.
PERTINACI. ARAB. ADIABENIC. PARTH
MAX

Parthico maximo quod Parthos bello deuicisset. Facetè Antonio Caracallæ, cum Germanici & Parthici aliáque huiusmodi nomina vendicaret, Pertinacis filius ioco dixisse fertur, adde si placet, Geticus Maximus, quod Getam occiderat fratrem & Gotti Getæ

dicerentur, quos ille tumultuariis præliis deuicerat [a]. Apud philosophos sciëtia maxima dicitur quæ summa & præcipua, μᾶλλον καὶ μεγίστη ἐπιστήμη [b]. Pontifex igitur maximus ita nuncupatus à potestate & imperio, quod vtrumque maximum legibus Romanis est assequutus. Illud verò mihi multò maximum erit, Præses doctissime, si quæ scribimus abs te comprobentur: Cuius ea ingenij vis est, vt maximam cùm summa probitate scientiam, sibi iure quodam suo possit vendicare.

a Spartian. in Caracal.

b Aristot. 1. posterior. cap. 8.

PONTIFICIS NOMEN COMMVne omnibus sacerdotibus. Pontifex Vestæ. Pontifices in municipiis. Pontifex maximus Sabinorum.

CAP. V.

PONTIFICIS nomen omnibus sacerdotibus commune fuit. Pontifex ἀρχιερεύς, ἱερεύς, ἱερομνήμων [c]. In antiquis inscriptionibus commendatur Pontifex sacrorum, Pontifex Cæsarum, Solis, Volcani, ædium sacrarum, Coloniæ, domus Augustæ, Fecialis, quinquennalis, Sacrorum, Saliorum. Inter hos Pontifex Vestæ vt viro maximi in literis nominis, sic mihi caligine profundæ vetustatis impedito, negotium facessit. Vestę aliumPontificem Lipsius non agnoscit præter Maximum [d] Romæ. Vetus lapis in templo sanctæ Priscæ.

c Gloss. vetio.

d lib. de Vesta. cap. 13.

438. 1.

HONORI
MEMMIO. VITRASIO. ORPHITO
PONTIFICI. SOLIS. PONTIFICI. VESTÆ
XV. VIRO. S. F. CONSVL

Quod igitur Lipſius putat tales titulos ad Prouincias coloniáſque referri, in eo lapſus. Memmius enim Orphitus vir nobilitate actibuſque ad exemplũ præcipuus, Præfectus vrbi, ſacrorum cognitionũ iudex, Comes in conſiſtorio ordinis primi, Quindecimuir ſacris faciundis, Conſul, idem fuit Pontifex Veſtę, nec tamen Pontifex Max. idque Romæ. Etenim in municipiis coloniiſue nulli huiuſmodi honores, in quibus tamen Veſta ſuos Pontifices habere potuit. Alia eſt inſcriptio Romæ.

AGORII

VETTIO. AGORIO. PRÆTEXTATO. V. C 1102.2.

PONTIFICI. VESTÆ	QVÆSTORI
PONTIFICI. SOLI	CANDIDATO
QVINDECIMVIRO	PRAETORI. VRBANO
AVGVRI	

Hic Prætextatus Põtifex veſtæ Romæ fuit, vixitq́; ad Theodoſij & Arcadij tẽpora. De illo multa Macrobius [a], Plura ſymmachus [b] qui Põtifex maior has ad illũ literas ſcripſit. *Me impedit officij cura: te Baiani otij tenuit negligẽtia.* Et paulo poſt. *Niſi mauis authoritatẽ Pontificis experiri. Multa nobis in collegio deliberãda ſunt: quis tibi has inducias publici muneris dedit? Senties ius ſacerdotis, niſi impleueris ius amici.* Ex his ſatis conſtat Veſtæ Pontificem Romæ munus ſuum obijſſe & de Pontificum collegio fuiſſe, nec tamen Pontificem ſummum. Nam Pontifex Veſtæ peculiaris erat illius ſacerdos, vt Pontifex Solis & Volcani. De eodem idem Symmachus [c]. *Prætextato noſtro monumentum ſtatuæ deſtinant virgines ſacri Veſtalis Antiſtites. Conſulti Pontifi-*

a lib. 1. ſaturn. cap. 2.
b li. 1. ab epiſtol. 38. ad epiſt. 49. & lib. 2. epiſt. 46. lib. 10. epiſt. 25.
c li. 2. epiſt. 36.

ces priusquam reuerentiam sublimis sacerdotij aut longæ ætatis vsum vel conditionem temporis præsentis expenderẽt, absque paucis qui me secuti sunt, vt eius auspiciũ statuerent, adnuerunt. Ego qui aduerterẽ neque honestati virginũ talia in viros obsequia conuenire, neque more fieri quod Numa auctor, Metellus Cõseruator Religionũ omnésque Pontifices max. nunquam ante meruerunt. Hæc quidem silui ne sacrorum æmulis enuntiata noxam crearent. Insitatum censentibus exemplum, modò vitandum esse rescripsi, ne res iusto orta principio breui ad indignos, per ambitum deueniret. Statua posita est Vettio Prætextato, vt patet ex veteri inscriptione reperta Romæ, quam Franciscus Iuretus, vir & doctrinę & amicitiæ nitore mihi commendabilis, suis miscellaneis adtexuit.

310.2. COELIÆ. CONCORDIÆ. VIRGINI
VESTALI. MAXIMÆ. FABIA. PAV
LINA. C. F. STATVAM. FACIEN
DAM. CONLOCANDAMQVE
CVRAVIT. CVM. PROPTER
EGREGIAM. EIVS. PVDICI
TIAM. INSIGNEMQVE
CIRCA. CVLTVM. DIVINVM
SANTITATEM. TVM. QVOD
HÆC. PRIOR. EIVS. VIRO
VETTIO. AGORIO. PRÆTEXTA
TO. V. C. OMNIA. SINGVLARI
DIGNOQVE. EIVS. AB. HVIVS
MODI. VIRGINIBVS. ET. SA
CERDOTIBVS. COLI. STATV
AM. COLLOCARAT

Vettius ergo Romæ Pontifex Vestæ τῆς Ἑστίας ἱερομνήμων sacrorum rituum memoriæ præfectus, & Deæ obsequio perpetuo deuotus.

Vestales virgines Pontifices etiam Vestæ dictæ sunt ἱερεῖς Ἑστίας vt inscriptio alia etiamnum declarat Romæ supra forum Trajani.

MANSIONES. SALIORVM. PALATINOR. A. VETERIBVS 173.5.
OB. ARMORVM. ANNALIVM. CVSTODIAM. CONSTITVTAS
LONGA. ÆTATE. NEGLECTAS. PECVN. SVA. REPARAVERVNT
PONTIFICES. VESTÆ. V.V. C.C. PRO. MAGISTERIO
PORTII. ACILII. LVCVLLI. VITRASI. PRÆTEXTATI
V. V. C. C

Notæ literarum nihil aliud signant, quàm Virgines Vestales Castissimæ, quæ Vestæ Pontifices notantur. Sed vt Pontificem Vestæ Lipsius extra vrbem ad Prouincias Coloniásque malè retulit: Idem Vestales nullas in iis fuisse, sed Pontificem aliquem vel Flaminem proprium ei Deæ nimis audacter asserit, contra veterum authorum & lapidum fidem. Quod non dico, vt virum alioqui post veteres in iuuandis literis facilè principem traducere videar: sed vt errorem tollam. Nam Albæ Vestales fuisse Rhea Siluia indicio est [a], atque etiam Tiburi inscriptiones testantur; quarum vna Romæ in hortis Medicæis.

[a] Dionys. li. 2. Liuius li. 1. Plutarch. in Romul.

SAVFEIÆ. ALEXANDRIÆ. 2088.3.
V. V. TIBVRTIVM
CAPLATORES. TIBVRTES

1088.3. MIRÆ. EIVS. INNOCENTIÆ
QVAM. VIBA. DECREVERANT
POST. OBITVM. POSVERVNT
L. D. S. C

Altera Tiburi

215.5. C. SEXTILIVS
V. V. TIBVRTIVM
LIB. EPHEBVS
HERCVLANIVS
AVGVSTALIS

In his videmus virgines Veſtales Tiburtes, quas Lipſius non agnoſcit. Quod verò in priori inſcriptione ſcriptum eſt CAPLATORES, legendum CALATORES qui virginum Veſtalium miniſtri. Quod ex iiſdem lapidibus comprobatur. Fundi in Latio.

307.6. VINICIO. COCTÆO. CALAT
VII. VIR. EPVLO. LIBERTO
OPTIMO PATRONVS

Sirmondus cuius conſilio & ſtudio in recenſendis libris meis maximè vſus ſum, Caplatorē ad funarios fortaſſe referēdum putat. Caplum enim gloſſæ interpretantur funem nauticum. Magis mihi placent Calatores ſacrorum miniſtri: nec tamē incido funē quo maximè deuinctus ſum ei viro, in quo omnia ſunt, quæ aut doctrina hominibus aut natura largitur.
Fuit & Calator fratrũ Arualium, Calator Sacerdotij Titialium cæterorúmque Sacerdotum, qui ſacris deſeruirent. Calatores δοῦλοι δημόσιοι, πρόπολοι. Atque vt Virgines Veſtales in Prouinciis & Coloniis, ſic Pontificum Collegium in illis inuenimus. Fue-

re enim Pontifices Albani. Lapis Albæ in latio.

TI. CAISARI. DIV. AVG. F 235. 8.
DIVI. IVLI. N. AVGVSTO
PONT. MAX. COS. V. IMP. VIII. TRIBVN
POTEST. XVIII
PONTIFICES. ALBANI

Q. IVLIVS	Q. F. FAB. RVFVS
C. IVLIVS	C. F. SCA. BASSVS
TI. IVLIVS	TIB. F. FAB. MERVLA
M. IVLIVS	C. F. FAB. SENICIO

Hi omnes ex eadem gēte (quod Romæ ſacrorũ legibus vetitum erat, vbi duo ex eadem gente eſſe nõ poterant) nullum habuerunt Pontificem maximũ, præter Tiberium id eſt præter Romanum. Fuit tamen Pontifex maximus Sabinorum. Lapis propè Mantuam in villa Ande Cunis Virgilij nobiliſſima.

P. VERGILIO 305 7.
P. FILIO
PONT. MAX
SABIN

Suſpicor Sabinos cùm de Imperio cum Romanis decertarent, Pontificum Collegium habuiſſe, atq; in eo Pontificem maximũ quem deuicti ob honorem religionis retinuerũt, ſolo nomine Sacerdotij inſignẽ. In quo tantũmodo coniectura ducor ad ſuſpicandum. Nã verè dicebat vir magnus: Propter antiquitatis inſcitiam, cuius mores hodie non agnoſcimus, pleraq; mirari magis quàm intelligere poſſumus. Sed in reb⁹ perditis, & deſperatis, aut in ipſa vetuſtate ſepultis liberè vnicuiq; licet opinari, & quid ſentiat explicare.

PONTIFEX VNIVERSÆ PALAE-ſtræ ad vitam. Sacerdotes perpetui. Flamen Diuorum omnium.

CAP. VI.

INTER tot Pontifices, occurrit Pontifex vniuerſæ palæſtræ ad vitam, in cuius palæſtram huc vſque nemo deſcendit. Hic in antiquis inſcriptionibus latet. Romæ in foro Trajani.

ΗΤΡΙΟΝ ΕΡΜΟΠΟΛΕΙΤΗΝ φ·
313.10. ΑΛΕΞΑΝΔΡΕΑ.ΠΑΝΚΡΑΤΙΑCΤΗΝ.ΠΕΡΙΟΔΟ-ΝΕΙΚΗΝ
ΠΑΛΑΙCΤΗΝ. ΠΑΡΑΔΟΞΟΝ. ΑΛΕΙΠΤΟΝ φ
ΤΟΝ.ΑΡΚΙΕΡΕΑ.ΤΟΥ.CΥΝΠΑΝΤΟC.ΞΥCΤΟΥ
ΔΙΑ. ΒΙΟΥ. ΞΥCΤΑΡΚΗΝ. ΚΑΙ. ΕΠΙ. ΒΑΛΑΝΙ
ΩΝ. CΕΒ. ΤΟΝ. ΠΑΤΕΡΑ. φ

Quod ita reddit Ioannes Gruterus, cuius opera & labore inſcriptionibus hiſce fruimur, cuique maximã reuerentiam literę debent vt Seruius de Albino dicebat: *Demetrium Hermopolitam Alexandrinum, omnis luctæ peritum, vndique victorem luctatorem admirabilem, indefeſſum, Pontificem vniuerſæ Palæſtræ ad vitã, Palæſtræ præfectum, & in balneis Aug. patrem.* De Paleſtritis Vlpianus Iuriſcõſultus[a]: Neque Thymelici neque Xyſtici, nec agitatores, nec qui aquam equis ſpargunt, cæteráque eorum miniſteria, qui certaminibus ſacris deſeruiunt ignominioſi habentur. Deſignatores autem quos Græci βραβευτὰς appellant, artem ludicrum non facere Celſus putat, qui miniſterium non artem

[a] l. Athletas D. de his qui not. infam.

artem ludicram exercent. Errauit Alciatus[a] qui βραβευτὰς interpretatur ludorum Præſides, ex Iulio Polluce, longe enim alia mens fuit Pollucis[b]. τοῖς δὲ γυμνικοῖς, ἐφεστᾶσι βραβευταὶ καὶ μαστιγονόμοι δὲ καὶ ῥαβδοῦχοι. Τοὺς δὲ βραβευτὰς καὶ ἐπιστάτεις ὠνόμαζον ὅθεν καὶ βραβεύειν, ἐπιστατεῖν Σοφοκλῆ. Plautus noſter[c].

-- neu lictor verbum aut virgæ mutiant
Neu deſignator præter os obambulet.

Deſignator ἀποδείκτης[d] vt Budæus animaduertit, & βραβευταὶ viliores ſacrorum certaminum miniſtri, οἱ τὰς βασιλικὰς ῥάβδους ἔχοντες[e]. Qui in illis certaminibus ritè & rectè omnia ordinabant, vt turba retineretur maximè curabant, & totam rem ludicram deſignabant. Præerant his ludis magiſtratus aut principes, vt Æneam videmus certaminum omnium arbitrum & moderatorem[f]. Pontifex autem Palæſtræ Xyſti præfectus, ſcenicis, muſicis, Thymelicíſque Xyſticis & cæteris præfuit qui in Palæſtra deſudabant. Hic diſcernebat quomodo curſorem faceret aut pugilem aut luctatorem. Et ſecundum habitum illos ſacris certaminibus accommodaret. Ille idem γυμνασιάρχης ξυστάρχης dictus à loco in quo athletæ exercebantur, qui à veteribus Græcis Gymnaſium & Palæſtra, à Romanis Græco etiam vocabulo Thermæ nuncupantur. Martialis[g],

Hic vbi miramur velocia munera, Thermas.

Vir doctiſſimus Pontifex Palæſtræ literariæ, vel poſt vitam, locum hunc interpretatur, quod extructæ ſint Thermæ celeriter ex Suetonio in Tito. Rectè quidem, & poſſet tamen de curſoribus intelligi, qui nu-

a lib. 2. prætermiſſor.
b lib. 3.
c in prolog. Pœnul.
d gloſſ. vet.
e Author etymolog.
f Virgil. 5. Æneid.
g Martial. de ſpectac. epig. 2.

di & vncti veloces decertabant atque in Thermis exercebantur: Quod ex ipso Martiali augurari licet [a].

[a] lib.3 epig. 68.

Gymnasium Thermæ, stadium est ex parte, recede,
Exuimur, nudos parce videre viros.

Sed in Xysto satis superque spatiati sumus: quærendum nunc est quid sit ἀρχιερεὺς διὰ βίου Sacerdos ad vitam, quem perpetuum Pontificẽ dicere possemus, quasi non ad tempus sacerdotio illo fungeretur. Sic Pontifex perpetuus domus Augustę dictus est, quem nos hodie (ni fallor) Eleemosinarium ordinarium vocaremus. Sacerdotes verò perpetuos duorum generum fuisse arbitror. Alios quibus sacerdotium viuentibus adimi non possit, qui propriè perpetui sacerdotes καὶ διὰ βίου. Alij sunt quibus Sacerdotiũ quidem aufferri potest; dicti tamen perpetui, quod assidui essent in sacrorum cura. Ita M. Tullius perpetuos Senatores appellat [b], qui tamen Senatu moueri potuerunt.

[b] In orat. post redit. in senatu.

Lapsus hercle est Carolus Sigonius [c], cùm asserit sacerdotum omnium proprium fuisse vt essent perpetui. Nam Plutarchus hoc ius Auguribus competere tradit, vt ne damnati quidem sacerdotio spoliarentur. Reliquis in exilium actis disertè negat [d]. Τῶν ἄλλων ἱερέων τὸν καταδικασθέντα καὶ φυγόντα παύοντες ἕτερον αἱροῦνται, τοῦ δ' Αὔγουρος ἕως ζῇ, κἂν ἐπὶ τοῖς μεγίστοις ἀδικήμασι καταγνῶσιν, οὐκ ἀφαιροῦνται. Plinius eadẽ de Auguratu loquitur [e]. *Sacerdotium*, inquit, *priscum & religiosum, hoc quoque sacrum planè & insigne est, quod non adimitur viuenti.* Fuerunt & alia sacerdotia, quæ viuentibus

[c] lib. 1. de antiq. iur. Rom. ca. 19

[d] In quæst. Rom. 99.

[e] li. 4. epist.

non eriperentur. M. Lepidus pontifex max. in summa rerum perturbatione exemplo nobis est. Et Regi sacrorum hic honos fuit, vt esset perpetuus, ὁ τιμὴν ταύτην διὰ βίου ἔχων[a]. Cæteri sacerdotes alia ratione dicti perpetui, quòd illorum ministerium publicè semper vsui esset. Quales sunt Flamines, quorum sacerdotium διὰ βίου non fuit[b]. Nam si vxorem Dialis amisisset, Flaminio decedebat, imò ob leuem plærũque culpam sacerdotio mouebatur. Vt P. Clœlius Siculus, M. Cornelius Cethegus, C. Claudius, qui propter exta parum curiosè admota aris Deorum immortalium Flaminio abire iussi sunt, atque etiã coacti. Sulpitio apex inter sacrificandum è capite prolapsus, sacerdotium abstulit[c]. Dicebantur tamen Flamines perpetui, vt in inscriptionibus passim leguntur, Flamen perpetuus pacis Iuliæ, Victoriæ, Fœlicitatis: Flaminica Augusti perpetua, ab eo quod iuge illorum officium esset. Hi omnes sacerdotes erant proprij alicuius certi numinis, vt veteres illi Dialis, Quirinalis, Martialis. In Prouinciis Flamines quinquennales & ad tempus. De his Constantinus Imp. ad Felicem præfectum prætorio[d]. *Afri Curiales conquesti sunt quosdam in suo corpore, post Flaminij honorem & Sacerdotij decursa insignia præpositos compelli fieri mãsionum: Iubemus nullum prædictis honoribus splendentem ad memoratum cogi obsequium.* Et quoniam Flaminem vni Deo peculiariter addictum scripsimus: ne quem veteres inscriptiones morentur, in quibus FLAMEN. DIVORVM. OMNIVM: Sciat ille Flaminis nomẽ vt Pontificis commune sacerdotibus publicis muni- 359.3. 490. 2. & 3.

[a] Dionys. li. 4.

[b] Agel. lib. 10. cap. 15.

[c] Val. Max. lib. 1. cap. 1. Plutarch. in Marcello.

[d] l. 2. C. Theod. de Decurioni.

cipiorum fuisse, & sacerdotem præcipuum hac appellatione designatum.

PONTIFICIS DENOMINATIONES variæ. Filij sacrorum.

CAP. VII.

T Pontificis nomen commune fuit omnibus ferè sacerdotibus: sic Pontifici & iis qui sacris præerant variæ denominationes impositæ, à Græcis Latinísque. Hos ἱεροδιδασκάλους, ἱερονόμους, ἱεροφύλακας, ἱεροφάντας Dyonisius vocat[a]. Sunt in inscriptionibus Πατέρες τῆς ἱερᾶς τάξεως, inter quos inuenio Patrem Deorum omnium[b], qui idem est ac Flamen. Vettius Prætextatus, Pontifex Vestæ idem pater sacrorum Achaiæ nominatur. Fuit pater patrum Dei solis, qui clariore non indiget luce. Fuere Antistites Fortunæ perpetuæ: Archibucoli Dei Liberi: Archierei Synodi, quos præterire Pontifices iubent, ne ab illis longiùs discedere videamur. Non omittam tamen filium sacrorum, de quo elegans inscriptio Romæ.

a lib. 2.

b 21. 3.

75. 8. 313. 8. 1102. 2.

9. 5.

I. O. M. H. AVG
SACR
GENIO. FORINARVM
ET. CVLTORIBVS. HVIVS
LOCI. TERENTIA. NICE
CVM. FONTEIO. ONESIMO. FILIO

SACRORVM. SIGNVM. ET. BASIM
VOTO. SVSCEPTO. DE. SVO. POSVIT

Alia est quam supra notauimus Demetrij Hermopolitani.

ΑΝΕΚΛΗΤΟϹ.ΞΥϹΤΑΡΚΗϹ.ΔΙΑ.ΒΙΟΥ.Ο.ΥΟϹ 313.10.

Palæstræ Princeps ad vitam filius. Massiliæ in ædicula saluatoris Προφήτου ὑός. Dicebantur filij sacrorum, quorum cum pater sacerdotium gessisset, ij in illius locum succedebant. Seruius Virgilij verba interpretatur, olímque sacerdos [a], *aut cuius maiores, sacerdotes fuissent, quibus in sacris quoque succedebatur.* Quod in Isidis sacerdotibus Memphiticis obseruabatur. In sacris enim Isidis vnus erat Pontifex primus, qui cum è vita discessisset, filius substituebatur [b]. τῶν εἷς ἑκάστου ἀρχιερεὺς, inquit Herodotus, ἐπεὰν δὲ τῆς ἀποθάνῃ τούτῳ ὁ παῖς ἀντικατίσαται. De Thiamide hoc idem Heliodorus [c], ἐγὼ γὰρ ὡς ἴστε, παῖς μὲν προφήτου τοῦ ἐν Μέμφει γεγονὸς, ἀποτυχὼν δὲ τῆς ἱερωσύνης μετὰ τὴν τοῦ πατρὸς ὑποαναχώρησιν, ἀδελφοῦ νεωτέρου, ταύτην παρανομήσαντος ὑφελέσθαι. Quod est, Ego, vt scitis, cum essem filius Memphitici Antistitis priuatus dignitate sacerdotij, quam frater natu minor, post patris obitum mihi contra leges eripuit. Nec tamen ea Gentilitia sacerdotia dixerim, qualia fuere Romanorum, quæ hereditaria fuisse frustrà putaremus. Illa enim non ad gentem aut familiam pertinebãt, sed publica censebantur. Συγγενικαὶ (ait Dionysius) ἱερωσύναι, οἱ τὰ κοινὰ περὶ τῆς πόλεως ἱερὰ συντελοῦντες, κατὰ φύλας τε καὶ φρατρίας, qui pro ciuitate sacra curiatim aut tributim faciebant.

458. 1.

a 2. Æneid.

b Herodot. lib. 2.

c lib. 1.

PONTIFICIS MAXIMI CREATIO.

Aliorum cooptatio. Lex Domitia. Quomodò Curiata Comitia Auspiciorum causa remanserunt.

CAP. VIII.

T verò Pontifices nostri fuerunt publici populi Romani sacerdotes, quos capi vt Vestales & Flamines Diales, docet Agellius [a], ex L. Sullæ rerum gestarum libro secũdo, & M. Catonis oratione de Lusitanis. C. Flaccus Flamen captus à P. Licinio Pontifice maximo fuit [b]: quod de Pontificibus cæteris accipiẽdum est, non de maximo. Hunc enim capi non solere, Catonis ipsius verba declarant: *Ego*, inquit, *me nunc volo ius Pontificum optimè scirè: Iamne ea causa Pontifex capiat?* Ante legem Domitiam Pontifices à Collegio cooptabantur: Comitiis Pontifex maximus creabatur.

[a] li. 1. ca. 12.

[b] Liuius li. 26.

In libro Lælij Fœlicis ad Q. Mucium primo [c], scriptum est *Labeonem tradere, Calata Comitia esse quæ pro Pontificũ Collegio haberentur*, id est à Collegio vel apud Collegium. *atque illa aut regis sacrorum aut Flaminum inaugurandorum causa. Eorum alia fuerunt Curiata alia Centuriata. Rex sacrorum Comitiis Centuriatis: Flamines Curiatis facti, Patritij omnes.* Ea de causa Centuriatorũ & Curiatorũ Comitiorũ auctores M. Tullius Ponti-

[c] Agel. li. 15. cap. 27.

fices appellat, non etiam Tributorũ[a]. Comitia enim Pōtificia ab iis diuersa, quæ pro Collegio Pontificũ. Sunt enim illa, quibus Pontifices Tributis Comitiis creabantur[b]. Quæ non Pontifices ipsi, sed Consules habere consueti. Rullus Tribunus pleb. cum iussisset creari Decemuiros per Tribus septemdecim vt quē nouem Tribus fecissent, ipse Decemuir esset: In secundo legis capite addidit[c], *vt Comitis Pontificis maximi.* Non enim Tribus omnes, sed Septemdecim solùm sorte ductæ, de Pontifice maximo suffragium ferebant.

a Cicer. pro dom. sua & 2. in Rullũ.

b Cicer. pro Cœlio.

c Cic. 2. in Rullum.

Alia quoque Sacerdotum Comitia Tributa erant, vt Curionis maximi, Augurum, Quindecimuirorum, & Pontificum maiorum minorúmque. Quod & ipse Tullius docet[d]. *Maiores nostri,* inquit, *tam fuerunt populares, vt quod per populum creari fas non erat, propter religionem sacrorum, in eo tamen propter amplitudinem sacerdotij, voluerint populo supplicari. Et quòd populus per religionem sacerdotia mandare nō poterat, vt minor pars populi vocaretur, ab eo qui esset factus, is à Collegio cooptaretur.* Quare Pontifex max. cum de Collegio Pontificum esset, ab illóque pridem cooptatus, ab eodem iterum in sacerdotium amplissimum cooptabatur, post legem Domitiam, qua ius Sacerdotum subrogandorum, à Collegiis ad populum translatum est. Hac itaque lege Pontifices omnes Tributis cōmitiis creati fuerunt. De maximo nemo ambigere potest ex verbis Ciceronis, quem Suetonius sequutus est[e]. Ille, *Cum Cæsar,* inquit, *Pontificatum maximum petiit, potentissimósque competitores haberet, plura in eorum Tri-*

d Cic. epist. 14. ad Brutum. Liuius lib. 39.

e Sueton. in Iul. cap. 13.

bubus suffragia, quàm vterque in omnibus tulisse fertur. Tributa illa non propriè Comitia sed plebis consilium erant, quod ad ea plebs tantùm vocaretur, patribus ex consilio summotis [a]. Quæ primùm inita in Coriolani iudicio, ad extrema Reip. tempora perdurarunt. Cum itaque Pontifices maximi curiatis primùm Comitiis fierent, vt Patritij sacerdotes omnes: postquam sacerdotia sunt plebi communicata, Curiata illa comitia exoleuerunt, & Tributis locus fuit. Illa quidem tributa Comitia ante legem Domitiam, ab vno ex Collegio haberi solebant, qui in illo plurimum posset. Sic M. Cornelius Cethegus nouus Pontifex, post mortem L. Lentuli Pontificis maximi, P. Licinium Crassum Pontificem max. renuntiauit [b]. Quæ renuntiatio fieri non potuit, nisi ab eo qui Comitiis præesset.

Valde lapsus Carolus [c] Sigonius, omnis antiquitatis alioquin peritissimus, qui ab æternæ vrbis illustratione, æternitatem immortalitatémque nominis sibi comparauit. Scripsit ille Lentulum Pontificem maximum duobus sacerdotiis præditum fuisse, Pontificatu scilicet, & Pontificatu max. Atque in eius mortui locum M. Cornelium Cethegum Pontificem, P. verò Crassum Pontificem max. suffectos. Duo quidem Sacerdotia vel plura vnus & idem gerere poterat, & Pontifex, Augur, Decemuir sacrorum esse [d], sed in eodem Collegio in quo vel duo ex eadem gente esse non poterant, [e] neque dictum neque fictum, vt vnus duos pontificatus obtineret. Errorem Sigonij detegit, quòd pontificatus maximi candidatus

a Liuius li. 2.

b Liuius li. 25.

c In Annotat. ad Liuiū lib. 25.

d Liu. li. 40.

e Dion. li. 39

tus nemo esse potuit qui idem non esset Pontifex, atque ille ante legem Domitiam, si in Maximum cooptaretur, alter in illius locum Pontifex maior legebatur[a]. Vt cum P. Licinius Pontifex Maximus mortuus est, in eius locum M. Sempronius Tuditanus Pontifex cooptatus est. Numerus enim Pontificum certus & definitus, qui nec augeri nec minui potuit. Et cùm Pontificis Maximi comitia habebantur, qui nouissimè cooptatus fuerat, Pontificatum ipse Maximum poterat adipisci. Quod à Nicolao Grucchio[b] didici viro præstantis doctrinæ, exquisitæ, reconditæ: Cuius sententiam sequor de tributis Pontificum Comitiis, quæ consules habuerunt, vt Pontifices Curiata.

a Liuius li. 39. & 40.

b li. 2. de Comitiis, ca. 3.

In his aliquantulum immorari lubet, quæ multorum ingenia exercere possunt, meum verò admodùm fatigarunt. *Centuriata lex,* ait Tullius[c], *Consulibus ferebatur, cum Curiata cæteris Patritiis magistratibus, tum iterum de iisdem iudicabatur, vt esset reprehendendi potestas, si populum beneficij sui pœniteret. Nunc quia illa prima Comitia tenetis, centuriata & tributa; Curiata tantùm Auspiciorum causa remanserunt. Adumbrata herclè illa, vt dicis, causa.* Fuluius Vrsinus summus vir in omni doctrina, Ciceronis verba ex Pantagatho sic exponit, vt putet Patritios Magistratus apud maiores binis Comitiis creari: Prioribus designari, alteris confirmari. Priora Centuriata esse in Patritiis: tributa in plebeiis. Apud minores mutatam esse rationē. Nam prioribus Comitiis cùm designari, tum confirmari omnem magistratum: Posterioribus Curiatis

c 2. In Rullum.

non confirmari. ſed ordinari: hoc eſt pro triginta Curiis lictores adhiberi, hocque Auſpiciorum non confirmandi aut reprehendendi cauſa. Vrſini ſententia rationem habet, opinionem reſpuo Sigonij [a], qui Curiata hæc Comitia ad prærogatiuam Centuriam transferre voluit. In hoc enim laborandum illi fuit, vt doceret quomodo Curiata Comitia Auſpiciorum cauſa remanſerunt, quæ omen prærogatiuarum non requirebant. In re obſcura à M. Tullio [b], duce & auſpice lux petenda eſt. Ille. *Si Patritius nemo relinquitur, breui tempore populus Rom. nec Regem Sacrorum nec Flaminem, nec Salios habebit, nec ex parte dimidia reliquos Sacerdotes, neque authores Centuriatorum & Curiatorum Comitiorum, Auſpiciáque populi Rom. ſi magiſtratus Patritij creati non ſint, intereant neceſſe eſt.* Nemo neſcit ius Auſpiciorum maiorum minorúmque ſolos Patritios habuiſſe. Quare nulli magiſtratus Patritij inauſpicatò creati, vt nec Patritij Sacerdotes, qui hîc à Cicerone magiſtratus appellati videntur. Si igitur Tributis Comitiis Patritius Pontifex deſignaretur, propter vim Auſpicorum, Curiatis confirmabatur; cùm plebeij Sacerdotes Comitiis tantùm tributis fierent, quod nulla Auſpicia haberent. Atque ſic intelligo Curiata Comitia tãtùm Auſpiciorum cauſa remanſiſſe.

a lib. 3. de antiquo iur. prouinciar. cap. 3.

b pro dom. ſua.

Sed vt ad Pontificum creationem redeamus, mouent me M. Tullij verba, ex quibus colligimus, populùm non illos creaſſe, propter religionem ſacrorum, ſed ſuis ſuffragiis deſignaſſe, poſteáque à collegio cooptatos. In quo non modò amicitias violari

fas non erat, sed ne cooptari quidem sacerdotem licebat, eum qui cuiquam ex Collegio esset inimicus[a]. Nos hodiè *ius nominationis*, quod vocant populo Rom. daremus, canonicam verò institutionem Collegio. Quod quidem nominationis ius, nouum non est. Dicta enim nominatio Sacerdotum vt magistratuum[b]. *In paternum*, inquit M. Tullius de Cn. Pompeij filio, *auguratus locum, vt quod à patre acceperam, filio reddam, mea nominatione cooptabo.* Ab eo *dies nominationis* Plinio[c]. Atque hic mos Comitiorum Pontificiorum ad Iulium Cæsarem vsque seruatus, qui Comitiis Tributis profusissima largitione Pontificatum maximum adeptus est[d]. In cuius posteà locum M. Lepidus furto creatus[e], Comitiorum ordine ab Antonio neglecto, nullis Auspiciis, turbatis maiorum institutis, vt gratiam Lepidi quem pertimescebat nouo beneficio demereretur. Quod fracta Repub. ausus Antonius Senatusconsulti authoritatem vel exemplum secutus, quo patres pessimo publico censuerunt, vt si filius Iulio Cęsari nasceretur, is summus Pontifex constitueretur[f]. Maximum autē Pontificem Dio vocat Αρχιέρεα cæteros ἱερέας, quo magis miror hominem Græcum in rebus Romanis exercitatum, verum Pontificis max. nomen non obseruasse. Nā quilibet Pontifex ἀρχιερεὺς, Pontifices enim omnes, Sacerdotes populi Rom. Antistites Deorum immortalium, interpretes erant religionum[g]. Inter quos qui maximus Αρχιερεὺς Μέγας dicebatur, vt Græcis Iulij Cęsaris, Lepidi & Augusti numismatis comprobamus.

a Cicer. li. 3. epist. 10.

b Cicer. Philippic. 13.

c li. 4. epist.

d Sueton. in Iul. cap. 13.

e Velleius Patercul. li. 2.

f Dio li. 44.

g Cic. pro dom. sua.

In hac antiquitatis disquisitione, Antoni Præses dignissime; ego qui inter proletarios scriptores sum, si iuuandi studio aliquid conor, etiamsi quod volo minus assequor, tamen vel ipsa voluntate vituperandus non sum. Patet campus, in quo excurrere doctiores possunt, & verborum angustias, literarúmque angulos, quibus sępè irretitus animus fatigatur, tutò deuitare. Nullum erit populi in hoc certamine studium, sed eruditorum iudicium, quibus, vt tibi nostra hæc lubens permitto.

DE LEGE DOMITIA ITERVM. IN petitione absentium ratio habita. De lege Ogulnia. Sacerdotium plebi communicatum.

CAP. IX.

[a] lib. 2.
[b] In orat. pro Cornelio.

ERTIO C. Marij Consulatu, vt Paterculus [a], vel secundo vt Asconius prodit [b]. Cn. Domi-

tius Neronis Imperatoris atauus Tribunus pleb. legem tulit, vt Sacerdotes quos antea Collegæ sufficiebant, populus crearet. Ille quod per ceremonias populi fieri non poterat, ratione assequutus est [a], vt quoad posset, quod fas esset, quoad liceret, populi ad partes daret. Legis tamen ferendæ causa hæc vna fuit, quod Domitius in Tribunatu Pontificibus offensior, qui alium quam se in patris sui locum cooptarant [b]. Rogationem antea promulgauerat C. Licinius Crassus Q. Maximo & L. Mancio Coss. quam dissuasit Lælius [c], vendibilémque Crassi orationem facilè vicit, tantus tunc religioni honos habebatur. Quæ vtcumque neglecta vel immutata, cuiusuis Reip. interitum prænuntiat. Quod igitur Licinius Crassus non potuit, Cn. Domitius fauente nobilitate, nullo intercessore comparato, populo Rom. dedit, & potentissimorum hominum Collegiis eripuit cooptandorum Sacerdotum potestatem [d].

a Cic. 2. in Rullum.

b Suetonius in Neron. cap. 2.

c Cic. lib. de Amicit.

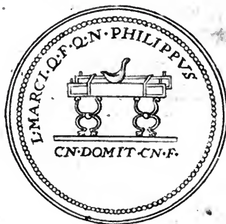
d Asconius pro Cornel.

Tributis facti Comitiis Pontifices, antequam Curiatis confirmarentur, vel à Collegio cooptarentur Sacerdotiúmque inirent, vt cæteri magistratus *Designati* dicebantur. Vetus Lapis.

SACRATA. DOMVS. AVGVSTO 244. 1.
M. CLODIVS. PONT. DESIG.

Sic Cæsar Iulius dicitur *Flamen Dialis destinatus* [e]. Legis autem Domitiæ monumenta extant in veteribus nummis Cn. Domitij.

e Sueton. in Iul. cap. 1.

Simpulum quod ſupra Curulem eſt, aliáque inſtrumenta Pontificalia, quæ in altero numiſmate viſuntur, legem illam Domitij reſpiciunt, illiúſque Pontificatum. Cum enim Pontificum ille iura euertiſſet Tribunus pleb. Conſul poſtea, & Cenſor & Pontifex max. fuit [a]. Huius lex victore Sulla antiquata eſt, ſpoliatúſque populus Rom. arbitrio creandorum Sacerdotum per annos decem [b]. At Labienus Cicerone Conſule de Pontificibus creandis, rogationem tulit, iterumque populus contra Sullæ, Domitij legem in Iulij Cæſaris gratiam renouauit [c]. Qui Dictator factus, eam ipſam neglexit legem, qua fuerat adſtrictus [d]. Pontifices enim defunctis ſuffecit, nullis eorũ legibus obſeruatis. Exin mortuo Cæſare, Lepidus ab Antonio furto Pontifex max. factus eſt. Quod vt aliquam pietatis ſpeciem haberet, electionem à populo ad pontifices Antonium iterùm tranſtuliſſe ſcribit Dio [e], ὅπως γὰρ δὴ ῥαδίως αὐτὸ ποιήσῃ, ἔς τε τοὺς ἱερέας αὖθις ἀπὸ τοῦ δήμου, τὴν αἵρεσιν τοῦ ἀρχιερέως ἐπανήγαγε. Viderint antiquitatis periti quomodo pontificis maximi electionem ad Collegium iterum tranſtulerit Anto-

a Cicer. pro Deiotar.

b Aſcon. in diuinat. in ver.

c Dio li. 37.

d Dio li. 41.

e lib. 44.

nius, quam antea nunquam Pontifices habuerunt. Nam ante legem Domitiam, Pōtificatus max. à populo Curiatis Comitiis dabatur. Quod Sulla non mutauit illo decennio [a]. Etenim cùm à Marianis partibus Scæuola Pontifex max. in vestibulo ædis Vestæ occisus esset: Metellus Pius Sullanæ factionis studiosus adolescens, in petitione Pontificatus Consularibus viris prælatus est. Petitionem nemo non dixerit ambitum, quo fauor populi captari solet. Dionis tamen error nullus est sed interpretis qui αὖϑις in posterum, non iterum vertere debuit. Nam cum lex Domitia ab Antonio, antiquioresque de Sacerdotiis leges omnes perfractæ: ne illud Lepido fraudi esset, non solùm cooptationem Sacerdotum, sed etiam Pontificis maximi creationem collegiis permisit, quod nouum nec factum priùs, vt Lepidum vitio creatum confirmaret, simulatóque Augurio illum Pontifices cooptarent & comprobarent.

[a] Author de Vir. illustr.

In Sacerdotiorum petitione absentium ratio habebatur [b]. Nam cum C. Marius in Cappadocia esset, lege Domitia factus est Augur nec quominus id postea liceret vlla lex sanxit. Est etiam in lege Iulia, quæ lex est de Sacerdotiis proxima, his verbis, *Qui petit cuiúsue ratio habebitur*, aperte indicat rationem haberi non præsentis. Idem Iulius Cæsar absens ante legem ipsam Iuliam Pontifex fuerat creatus [c]. Nec verò Pontificum iura, ante legem Domitiam integra inuiolatáque permanserunt. Nam & Sacerdotia plebi communicata sunt & numerus Sacerdotum ampliatus. Romana enim, plebs, inquies & indomita in cer-

[b] Cic. epist. 5. ad Brutū.

[c] Paterculus lib. 2.

tamine libertatis, Tribunorum ope sibi omnia tandem arrogauit. Connubia patrum & plebis lege Cauinia vulgata[a]: Consul alter è plebe, lege Licinia renunciatus est, eadem lege Decemuiri sacrorum partim ex plebe partim ex Patritiis creati[b]. Et cum plebeij ne ad fastos quidem & commentarios Pontificum admitterentur, Ogulnius Tribunus pleb. cum nihil plebeiis honoribus præter Sacerdotia deesset, quę nondum promiscua erant, rogationem promulgauit[c], vt quinque Augures quatuor Pōtifices crearentur, augeretúrq; numerus Sacerdotum. Non minor hac de re contentio inter Appium Clodium & P. Decium Murem, quam olim in dissuadenda lege Licinia. Molestiùs enim ferebant Patres, Sacerdotia amplissima vulgari, quàm Consulatum cæterosque magistratus maiores. Suasor legis Decius obtinuit, noui quatuor Pontifices Collegio adiecti, Ogulnia lex ingenti consensu accepta est. Pontificatus tamen max. apud Patricios mansit, vsque ad T. Corruncanium, qui ingenij præstantia & claritate, illum primus è plebe adeptus est, Attilij Reguli Consulatu[d]. Pontificatus postea etiam exteris patuit. Nam Cornelius Balbus primus omnium externorum Quiritium Iure donatus, à Cn. Pompeio, Gadibus ortus & Consul maior & pontifex factus, primus idem in Triumphum & Sacerdotium amplissimum adsurrexit[e]. Post legem Ogulniam Dictator Sulla pontificum Augurúmque collegia iterum ampliauit[f]. Victor deinde Cæsar, vt gratiam pluribus referre posset, pontificum Augurum & Quindecimuirorum numerum

a Liuius li. 4. & 6.
b Liuius li. 4
c Liu. li. 10.
d Polyb. li. 3 Florus epitom. 18. Patercul. lib. 2
e Cicer. pro Corn. Balb. Patercul. li. 2. Plinius li. 5. cap. 5. & lib. 7. ca. 43.
f Florus epitom. 89. Dio. li. 42.

numerum tertium adauxit, vnô addito in ſingula Collegia, cum ipſe omnia Sacerdotia capere ſtatuiſſet. Adiecti etiam ſunt nonnunquam Sacerdotes ex Senatuſconſulto ſupra numerum. Nummus eſt aureus Druſi Germanici principis iuuentutis qui Sacerdos cooptatus in omnia collegia ſupra numerum, quem P. Raſcaſius veterum numiſmatum vindex aſſiduus mihi communicauit.

In prima parte Nero. *Claud. Cæſ. Druſus. German. Princ. iuuent.* in altera. *Sacerd. coopt. in. omni. col. ſupra numer. S.C.* Impreſſa Sacerdotij inſignia, Simpulum, Lituus, Tripus, Patera, Tria Collegia ampliſſima deſignant. Sic Senatus cenſuit, vt ad numerum Sodalium Auguſtalium, ſorte ductorum, Claudius extra ordinem adiiceretur[a]. Quæ cùm ita fierent noua adlectio in tabulas ſacerdotum approbatur, vt vetus Inſcriptio teſtatur.

[a] Sueton. in Claud. ca. 6.

300. LATERANO. ET. RVFINO. COS
SVPER. NVMERVM
COOPTATVS. EX. S. C
M. AVRELIVS. ANTONINVS
CÆS. DESTINATVS
P. R. C. A. DCCCCXLVII. hoc eſt poſt Romam conditam anno &c.

Hæc vetuſta multis faſtidium parient, quorum palato nil gratum, & qui quod ſit optimum dum ſe pernouiſſe credunt, cœli palatum, vt ait Ennius, non ſuſpiciunt. Annæus ille Seneca perfectus mea ſententia Stoicus, nos ad Appios & Corruncanios fortè reieciſſet, nos tamen ex alieno ſæculo res ipſas non verba obſoleta quærimus, moréſque præteritos præſentibus verbis illuſtrare tentamus.

PRINCIPES SACERDOTIA CONtulerunt. Numerus ab illis ampliatus. Pontificatus codicillares. Pontificatus maximus Principi à Senatu delatus.

CAP. X.

OSTQVAM verò Imperatores Sacerdotia ampliſſima ſibi arrogarunt, cæterorum Sacerdotum omnium electio penes illos fuit, legibus omnibus abrogatis vel neglectis. Acceſſit quandoque Senatuſconſultum in adulationem: Vt

deuicto & mortuo Antonio, Senatus Augusto decreuit, vt Sacerdotes quotquot vellet constitueret [a], quod quidem ab eo acceptum creuit in infinitum. Sacerdotia postea adepti multi, vt spolia, vel Libertorum principis fauore aut consilio eadem consecuti, quorum nutu omnia regebantur [b]. Pontificatus honorem primus auxit Seuerus Alexander, post tot rerum perturbationes. Ille enim *Pontificatus & Auguratus & Quindecimuiratus Codicillares fecit* [c], *vt in Senatum allegerentur.* Quod vir in omni literarum genere optimus interpretatur, beneficij sui fecit, vt Sacerdotia missis codicillis deferret. Putarem ego Pontificatus codicillares ad nouæ dignitatis cumulum referendos, qui ex Senatorio honore adcrescebat. Hoc est enim Codicillares facere, vt ex Lampridio patet, cum addit *vt in Senatum allegerentur.* Quod Gratianus Imperator vocat Codicillorum insignia [d], *Iudices*, inquit, *qui se sceleribus fuerint maculati, ablatis codicillorum insignibus, inter plebeios, habeantur.* Sic dicuntur Codicillares dignitates [e]: codicillorum adeptio: codicilli imaginarij qui cassas habẽt imagines dignitatum. Quo sensu dixit Cassiodorus Codicillariis illustratibus ornatos [f]. Pōtifices ergo omnes vt Augures & Quindecimuiri in Senatorum ordinem, à Præfecto vrbis relati sunt. Itaque Alexander Imperator Codicillares Pontifices fecit, vt in albo amplissimi ordinis inscriberentur, qui amplissimis Sacerdotiis nitescebant. Atque hæc de Sacerdotiis & dignitatibus, quę Imperatorum arbitrio donabantur, cum sibi maximum Pontificatum retinuissent. Qui tamen

a Dio lib. 51

b Tacit. 1. historiar. Plin. in panegyric.

c Lampridiũ in Alexãdr.

d l. 12. C. de dignitatib. lib. 12.

e l. 1. de præfect. præto. l. 8. de honor. Codicil. l. 74. de decurionib. C. Theodos.

f lib. 4. Variar. cap. 25.

illis à Senatu nonnunquam delatus est in signum Imperij. Vt cum occiso Caracalla scripsit Opilius Macrinus Senatui, milites sibi imperium detulisse: Macrinum Senatus Pontificem maximum salutauit [a], quo nomine militum electio comprobata est. Nam cum Senatus Pontificem max. dicebat, agnoscebat Principem.

a Capitolin. in Macrin.

PONTIFICIS MAXIMI DIGNItas & prærogatiua. Vestales capiebat. Regem Sacrorum & Flaminem inaugurabat. Illius sunt Tensæ, Præcentio, ludi. Ancilia sacra apud illum.

CAP. XI.

PONTIFICATVM maximum principalis honoris fastigium meritò existimarunt [b]. Præcedebat enim ciuiles magistratus omnes, & in honorum publicorum enumeratione, illius dignitas primo loco assumebatur. In Iulij Cæsaris nummis notatur, *Cæsar Pontifex maximus, Dictator tertiùm*: vt in Augusti, *Cæsar Augustus, Pontifex maximus, Consul Quintùm.*

b Patercul. lib. 2.

Vetus lapis Romæ in Obelisco Campi Martij.

IMPERAT. CÆSAR 216.4.
DIVI. FILIVS
PONTIFEX. MAXIMVS
IMP. XII. CONS. XI
TRIB. POT. XIV

Quod idem in omnibus omnium Imperatorum & magiſtratuum nummis & inſcriptionibus obſeruatur. Seruius Sulpitius Ciceroni[a]: *Reminiſcere quæ digna tua perſona ſunt: illum quandiu ei opus fuerat vixiſſe. Te patrem ſuum Prætorem, Conſulem, Augurem vidiſſe.* Augurum dignitas Pontificatum quodammodo adæquabat. Idem Cicero de ipſis Pontificibus[b]. *Me in ea ipſa domo qua tu me expuleras, Pontifices, Conſules, Prætores collocauerunt.*

a li.4 epiſt.5
b In Piſon.

Summa apud gentes omnes legatorũ poteſtas, apud Rom. ſacra, apud quos nõ ſolùm magiſtratus honoribus afficiebantur, verùm ἀσυλίαν καὶ σεβασμὸν ἱερέως habuerũt, vt ne ſine ſcelere quidẽ poſſent violari, quaſi Deorum Immortalium Sacerdotes[c]. Quare Piſo Iulij Cæſaris ſocer, vt coniuratorũ ſocios conari vidit illũ

c Dionyſ. li. 11.

ſepulturæ honore priuare, in Senatu exclamauit, ſepeliri vetant ſummum Pontificem [a]? Etenim Pontifices Sacerdotes Deorum perpetui, qui & religionibus & ſummæ Reip. præerant [b], tantis aucti fuere honoribus, vt Tribuno pleb. mulcta dicta ſit, quòd cùm maximo Pontifice iniuriosè contendiſſet [c], cùm illius alioquin ſuperbia, ne ab iniuria quidem maiorum magiſtratuum vnquam temperaret. Rebus conclamatis Pontifices Auguréſque, vt maior & honoratior legatio, à populo miſſi fuerunt, cum fruſtra Conſulares decem legationem antea obiiſſent [d].

a Appian. li. 2. de bel. Ciuil.
b Cicer. pro domo ſu.
c Florus epit. 47.
d Dionyſ. li. 8.

Sed ne longiùs à Pontifice maximo diſcedamus, pauci illud Sacerdotium adepti ſunt, qui Curuli Sella non ſediſſent [e]. Ille Veſtales capiebat, cuius olim arbitratu lege Papia viginti legebantur, quarum ſortitio in concione ex earum numero fieri ſolebat [f]. Illius etiam fuit inauguratio Regis ſacrorum & Flaminum, qui Centuriatis Comitiis & Curiatis primũ creabantur. Flaminis Dialis meminit Liuius [g], quem inuitum Pontifex max. inaugurari coëgit. Flaminum maiorum inauguratio ex indice quarto [h] Metelli Pontificis maximi colligitur. Regis Sacrorum exemplum ab eodem Liuio [i] repetemus, vt illius lectionem, quam viri doctiſſimi immutarunt, ſi fieri poteſt opera noſtra tueamur. *Inter multos alios*, inquit, *quos peſtilentia eius anni abſumpſit, Sacerdotes quoque aliquot mortui ſunt. L. Valerius Flaccus Pontifex mortuus eſt, in eius locum ſuffectus Q. Fabius Labeo. P. Manlius qui nuper ex Hiſpania vlteriore redierat, Triumuir Epulo, Q. Fuluius M. Filius in eius locum Triumuir cooptatus,*

e Liuius lib. 25.
f Agel. lib. 1. cap. 12.
g lib. 27.
h Macrob. li. 1. ſatur. cap. 9.
i lib. 40.

tum prætextatus erat. De Rege Sacrifico ſufficiendo in locum C. Cornelij Dolabellæ contentio inter C. Seruilium Pontificem maximum fuit, & L. Cornelium Dolabellam Duumuirum Naualem, quem vt inauguraret Pōtifex magiſtratu ſeſe abdicare iubebat. Recuſanti id facere, mulcta ob eam rem dicta à Pontifice, déque ea cum prouocaſſet, certatum ad populum. Cum plures iam tribus intro vocatæ dicto eſſe audientem Pontifici Duumuirum iuberent, mulctámque remitti ſi magiſtratu ſe abdicaſſet: Vltimùm de cælo quod Comitia turbaret, interuenit. Religio inde Pontificibus fuit inaugurandi Dolabellæ. P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui ſecundo loco inauguratus erat. Vulgatam Liuij lectionem, nec Glareanus, nec Sigonius ferre potuerunt [a], quibus hæc verba *vltimùm de cælo interuenit* mendoſa videntur. Glareanus pro *vltimùm*, *portentum* reſtituit, quem portenta loqui meritò Sigonius affirmat. Hic pro *vltimùm* legit *vitium*. Vnde, inquit, vitio creati & vitioſi magiſtratus dicuntur, qui contra Auſpicia creati ſunt. Corriguntur herclé certè antiquæ editiones ab eruditiſſimis hominibus, qui interdum integras illas nobis corruptas reddũt. Vitioſa ſane eſt vtriuſque hoc loco emendatio, & vulgata lectio retinenda. *Vltimùm* enim loco aduerbij poſitum, poſtremùm ſignificat, quo ſenſu Liuius vſus eſt [b]. *Nunc*, inquit, *errabundi domos ſuas, vltimùm illas viſuri peruagantur*. Magna inter Pontificem max. & Duumuirum contentio. Iubet Pontifex, contradicit Duumuir, mulcta dicitur, prouocatum ad populum, Inita Comitia Tributa: *vltimùm* id eſt tandem poſtremùm, Certamen illud cælum diremit. Vitium

[a] In ſcholiis ad Liuium.

[b] lib. 1.

Comitiorum solùm fulmen est. Itaque Ioue tonante fulgurante, Comitia haberi nefas[a]. Et cum illa haberentur & tonuisset, obnuntiatione ipsa dicebantur vitiari. Quod fusè Grucchius exequitur[b], ad quem lectorem reiicio. Ille quid sit de cælo seruare, de cælo renunciare perdoctè explicauit. Sed in cœlo nullum vitium vidit, quod posset Liuij lectionem receptam impedire: Rectissima illa quidem est, *vltimùm de cælo quod Comitia turbaret, interuenit.* Hoc est fulgur apparuit, aut Tonitru auditum est: Magistratui de cœlò renuntiatum, dirempta Comitia, nihil de Dolabellæ contumacia transactum. Elegans locutio *vltimùm interuenit*, nam interuenire est in medio negotio quasi ex insidiis superuenire[c] nos Galli dicimus *venir à la trauerse.* Atque de Cælo interuenire, sic latinè dicitur, vt de cœlo seruare, de cœlo renuntiare. Nec tamen doctissimi Sigonij emendationem improbarem quæ Latina certè est, sed non satis huic loco accõmodata, qui sine vitio est, quod quidem vitium semper ex Augurali disciplina subauditur, & ex superioribus liquet. Iuuat Sigonium Terentius in Hecyræ Prologo primo

---Hæc cum data est

Noua nouum interuenit vitium & calamitas.

Vbi Donatus. *Bene,* inquit, *secundum Augures. Vitium enim est, si tonet tantùm, vitium & calamitas, si tonet & grandinet simul atque fulminet.* Sed paria sunt vitium interuenire & de cœlo interuenire, quare vltimùm illud in Liuio mihi primum est. Facit Sigonij, authoritas, vt multùm animaduersioni tribuam, sed

a Cic. 2. de diuinat.

b li. 1. de Comitiis ca. 4.

c Donat. in Adelph. act. 3. scen. 3.

ſed vulgata magis placet & elegantior videtur.

In vltimis Liuij verbis hæreo, quibus viri illi non ſunt immorati. *Religio*, inquit, *Pontificibus fuit inaugurandi Dolabellæ: P. Clœlium Siculum inaugurarunt, qui ſecundo loco inauguratus erat*. Sudauit Turnebus [a] literatorum omnium qui poſt illum fuere Dux & Princeps, in huius loci explanatione. Fatebor ingenuè nõ aſſequor illius mentem. Leue mendum in Liuio puto ſic emendari poſſe; vt pro inauguratus legendum ſit inaugurandus. Fruſtrà enim ſi Clœlius inauguratus erat, denuò inaugurаretur. Cum ergo religio fuiſſet Pontificibus inaugurandi Dolabellę, quod de cælo ſeruatum eſſet, controuerſiáque nondum à Tribubus diiudicata, Dolabellã prætermiſerunt, & Clœlium qui ſecundus ab illo erat, inaugurarunt primũ: cùm tamen Sacrorum rex in Sacerdotum ordine primus eſſet & maximus, & in ipſis inaugurationis cõuiuiis, ſolus ſupra omnes accumberet [b]. Pleraque in hoc genere doctrinę quod tractamus huiuſmodi occurrunt, vt ſine Reip. detrimento vnicuique ſecùs ſentire aut liberè diſſentire liceat.

In Regis ſacrorum vt aliorum Sacerdotum inauguratione, Augures Pontificibus adfuiſſe vt Auſpiciorum præſides Cicero docet [c]. *Eſt ergo*, inquit, *Flamen vt Ioui, vt Marti, vt Quirino, D. Iulio, M. Antonius? cur igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem, vide qui te inauguret, collegæ ſumus, nemo negabit.* Quod à Dionyſio accipit lucem [d]. Expulſis Regibus, inquit, Papyrium Regem Sacrorum Pontifices Augurésque inaugurarunt, malè interpres vertit ἀποδεῖξαι deſi-

a lib. 30. aduerſar. cap. 24.

b Feſtus in verb. ordo ſacerdotum

c Philippic. 2.

d lib. 5.

ſignare, quod ſonat capere, inaugurare. Nam populus Tributis Comitiis nominabat. Ἀποδείκνυμι Sacrorum verbum ex Plutarcho[a] notatur Ἀπέδειξαν ἱερείας τῆς Ἑστίας, licet ἀποιωνισθεὶς inauguratus dicatur, ſed alio ſenſu. Rex Sacrorum Centuriatis Comitiis fiebat, ab ipſo Pontifice maximo habitis, cuius Sacerdotium Pontifici maximo Subiectum eſt, ne additus nomini honos aliquid officeret libertati[b].

a In Romul.

b Liuius li. 2

Erant Præterea Pontificis maximi Tenſæ, Curricula, præcentio, ludi, libationes, epulæque ludorum publicorum[c]. De his nihil aut certè parum qui de Circo ſcripſerunt. Tamen ex M. Tullio videmus Pontificem maximum in Circenſi pompa, & in ſacris omnibus publicis præcinuiſſe, & hymnorum cautus inchoaſſe, qui in honorem Deorum à Sacerdotibus canebantur. Onuphrius[d], vir literarum veterum diligentiſſimus, præclaræ eruditionis eximiíque iudicij, vnum ex ſingulo cætu militares modulos præcentione exorſum tradit. Nec ego diſſentio: De Pontifice nulla illi vox: debuerat tamen ſaltantium choros ab hymnis ſacerdotum diuiſiſſe.

c Cic. de Aruſpic. reſp.

d li. 2. de ludis Circenſ. cap. 2.

Ancilia ſacra apud Pontificem max. aſſeruabantur[e]. Fuerunt illa arma cæleſtia quæ fatale pignus Imperij putarentur. Septem enim erant paria, quæ illud tenuiſſe dicuntur[f]. Acus matris Deûm, Quadriga fictilis, Veientorum cineres, Oreſtis ſceptrum ſiue Priami, Ilione, Palladium, Ancilia. Vehemens fuit Furij Camilli oratio aduerſus Tribunos, qua ſuadet non deferendam eſſe Romam, vt Veios migraretur[g]. *Hic*, inquit, *Ancilia cælo dimiſſa, hic omnes propitij vobis*

e Liuius li. 1

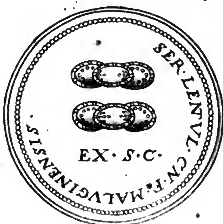
f Seruius 8. Aeneid. Feſtus in verb. Mamurij.

g Liuius li. 5

manentibus Dij. Eſt & Appij Claudij, quæ in Tribunos, qui legem aduerſus Patritiorum opes promulgarunt, *Trademus Ancilia, Penetralia, Deos Deorúmque curam*. Horum forma Ancilium expreſſa eſt in antiquis numiſmatibus Licinij Triumuiri Monetalis.

Vt illa conderentur & mouerentur alij ante nos monuerunt. Quæ tractamus Pontificis maximi reſpiciunt dignitatem, quæ tanta fuit vt pignus illud Imperij huius fidei committeretur. Ancilia Ὅπλα τὰ Ἄρεια dixit Dio [a], quod Marti Gradiuo dicata eſſent, & ſecũdùm inſtituta Maiorum, apud ſummum [a] lib. 44.

Pontificem asseruarentur, παρὰ τ᾽ ἀρχιερεῖ κείμενα, & ab illo in Sacrario in Regia custodirentur[a].

[a] Seruius 8. Æneid.

PONTIFEX MAXIMVS DE CEREmoniis edicebat. Conseruator Ceremoniarum. Ritus, Castus.

Cap. XII.

MNIS benè sapientérque constituta Respub. religione & ceremoniis continetur, quarum Pontifices Antistites dicebantur[b]. Ceremonias voco exteriorem Deorum cultum, qui pro ratione locorum & temporum potest immutari. Nonnunquam tamen ceremoniæ pro religionis ipsius fundamentis & radicibus sunt vsurpatæ. Sic Tacitus[c] *pollutas ceremonias* exclamabat: & P. Clodius pollutarum ceremoniarũ reus factus[d]. Ceremonias à Carendo dictas asserit Massurius Sabinus[e], vnde denariæ & tricenariæ ceremoniæ[f], quibus sacra adituris, decem continuis vel triginta diebus, certis quibusdam rebus carendum erat: & *Puri menstruo* esse dicuntur, qui Sacrorum causa, toto mense in Ceremoniis sunt, id est puri sunt certis rebus carendo. Alij Ceremoniarum etymon trahunt à Cæretanis, longè repetita verbi origine. Docet Scaliger[g]. *Cerum* sanctum dici veteri lingua, à quo Ceremonia. Cerus mysticon nomen erat Iani, in Carmine Saliari. Alij putant à Cerere Ceremonias deri-

[b] Cicer. pro dom. sua.
[c] li. 1. histor.
[d] Sueton. in Iul. cap. 74.
[e] Agel. li. 4. cap. 9.
[f] Festus in verb. denariæ, & in verb. puri menstruo.
[g] In Festum in verb. Ceremoniarũ.

uari, cuius sacra antiquissima summa religione ceremoniáque conficiebantur [a]. Ceremoniæ [b] δημήτεια μέμψις, quæ est Hesychio κατάγνωσις. Agnoscit enim vulgus exteriore cultu & Deorum Maiestatem, qui quidem non solet, nec debet recondita doctrina erudiri: Sed religioni parere, nec contumaciter patrios mores repudiare. Rectè Dionysius [c] Ceremonias θυηπολίας vocat, θύη enim siue θύματα δρώματα quibus plurimùm Ceremoniæ constant, & θυηπολία est operatio in sacris θρησκεία σέβασμα [d].

a Cicer. pro Corn. Balb.
b Gloss. vet.
c lib. 9.
d Hesychius

De Ceremoniis Pontifex max. edicebat, & funesti ominis loco acceptum, quod Vitellius Imperator Pontificatum max. adeptus, edixit de Ceremoniis, infausto Alliensi die [e]. Notum est in Magistratibus, cùm Magistratum iniissent, primo quoque tempore illos in concionem ascendere atque edicere, quæ essent obseruaturi in iure dicundo [f]. Hoc Censores soliti, Prætores Procõsules, Ædiles Curules, qui edicta præscribebant [g], quibus veriùs ius prædicebatur quàm dicebatur. Quod in Pontifice maximo obseruamus, qui Sacerdotio amplissimo præditus, ex Collegij sententia in albo proponebat nonnulla translatitia, nouáue quæ ad Deorum cultum pertinerent: vt de Festis, Feriis, Supplicationibus, quibus diebus, ad quæ templa [h], cui Deo, & de cæteris omnibus quæ per annum seruarentur. Quod summis & amplissimis aliis Sacerdotibus quandóque permissum, vt Decemuiris Sacrorum, qui supplicationem in biduum valetudinis causa, in vrbe & per omnia fora conciliabuláque edixerunt [i]. Hæc edicta erant διατάγματα

e Tacit. li. 2. histor.
f Cicer. 2. de finib.
g Agel. li. 4. cap. 2. & lib. 15. cap. 11.
h Liuius li. 1
i Liuius lib. 40.

quæ Pontifex max. condebat, qui verbo ſolo à magiſtratu diſtinguebatur, cuius poteſtatem & imperium, re quidem ipſa retinebat. Atque vt ille de Ceremonijs edicebat: ita de illis remittebat, gratiámque faciebat[a] vt de Seruio Magulinenſi infra demonſtrabimus.

[a] Tacit. 3. Annal. A. gel. li. 10. ca. 15.

Erant Ceremoniarum magiſtri in ſæcularibus ludis, qui magiſtratus officia antiquitùs potiſſimùm exequebantur[b], quæ poſtea Imperatores ipſi confecerunt. Romæ in vinea Cardinalis Carpenſis Inſcriptionis viſitur fragmentum.

[b] Tacit. lib. 2. Annal.

270.2.

PONTIFICI. MAXIM
TRIBVNI. POTESTAT
IMP. XVII. P. P
COS. VII. DESIGN. VIII. CENSORI
CONSERVATORI. CEREMONIARVM
PVBLICARVM

Ludi Sæculares nonùm ex Senatuſconſulto facti à M. Iulio Philippo in illius nummis Sæculum nouum leguntur.

Quos decimùm Honorius celebrauit[a], Christianus Imperator. Ea verò fuit Ceremoniarum cura, vt ob illas vel neglectas vel prætermissas, sibi crederent iratos Deos. Quapropter sæpe leui de causa ludos instaurarunt, & aduersis Reip. temporibus acciti Aruspices, quorum monitu redintegratæ Ceremoniæ, & in posterum rectiùs habitæ[b].

a Claudian. in Panegyric.

b Tacit. 2. Annal.

Propriè Ceremoniarum dicuntur leges: Fas Sacrorum: Ius religionum: rituum cultus[c]. Ritum definiunt morem vel consuetudinem in Sacrificiis administrandis[d]. Hinc quod fit ritè, id ratum ac rectum in nostris libris[e]. Accius ritũ vult accipi à rectè perfectis sacris[f]. Castus veteribus idem quod ritus in qua significatione à Virgilio vsurpatur[g].

c Apuleius Apolog. 1.

d Festus in verb. Ritus.

e l. 3. C. de interdict. matri. l. 4. de pact. cōuent.

f Varro li. 6 de ling. lat.

g 3. Æneid.

Hac casti maneant in relligione nepotes:

Quod est, hoc ritu religionem colant. Idem Pœta

Præterea castis adolent altaria tædis[h].

h 7. Æneid.

Vnde casti vocantur qui benè ac pudicè docti atque educti. Nam amoribus turpibus impediti repellebantur à Sacerdotiis per antiquum ritum[i]. Nos verò proh pudor! nouos ritus contrariósque antiquis moribus indidimus, & pecudum ritu omnia referimus ad voluptatem, quam merito malorum omnium escam veteres appellarunt.

i Seru. 4. Æneid.

PONTIFEX MAX. PRO COLLEGIO respondebat. Cùm populo agebat. An legis ferendæ habuerit potestatem. An Italia abesse potuerit.

CAP. XIII.

MPLITVDO huius Sacerdotij ea fuit, vt pro Collegio Pōtificum, Maximus responderet, si quid à Senatu ad illos reiectum relatúmue esset: aut si quid à Collegio iussum, monitum vel obseruatum. Cicero[a], *Te Lentule appello, respondebis & tu, & pro Collegis, & pro Pontificū Collegio*. Idem[b], *Eam rem ex Senatus authoritate Sext. Iulius Prætor retulit: Cum P. Scæuola Pontifex max. pro Collegio respondit*. Sed in eo Pontificis maximi potestas elucescit, quod illi cum Populo agere liceret hoc est rogare populum quid suffragijs suis aut vetaret, aut iuberet[c]. Nam cum populo agere, est populum ad Concilium aut Comitia vocâre[d].

Negat tamen Grucchius[e]. Pontifici max. potestatem fuisse legis ferendæ; Cuius viri vt mihi admiratio magna, ita censura difficilis, multis enim ille rationibus nititur & magnis: queis docet, ei qui magistratus nō esset legem ferre nō licuisse. Atque Comitia Arbitris Pōtificibus ex Agellio ita interpretatur, vt putet, Pontifices interuenisse tantùm vt de iure cognoscerent, quod illorum proprium esset, vt in adoptio-

[a] Philippic. 13.

[b] De. Aruspic. resp.

[c] Agel. li. 13. cap. 14.

[d] Festus in verb. cùm populo.

[e] li. 3 de Comitiis. ca. 3.

adoptione. Hoc modo legum & Iudiciorum Castor & Pollux Arbitri ac testes appellantur [a]. Adderem ego quod magis me moueret Pomponium in legum Romanarum enumeratione, Pontifices illarum authores nullos agnoscere, apud quos solùm legis actiones fuisse commemorat, quæ ex duodecim Tabulis compositæ sunt [b]. Non commiscenda legum ciuilium ratio cum diuinarum institutione. Sed cùm Pomponius doceat ex Pontificibus fuisse aliquem constitutum, qui quoque anno præesset priuatis: Et Pontifex maximus ius habuerit agendi cùm populo, non erit difficile probare, illum & leges promulgasse & magistratuum maiorum, vt Sacerdotũ omnium, si quando vsus Reip. postularet, munus obiisse. Nam ante secessionem plebis in mõtem Sacrum, cùm Decemuiri sese magistratu abdicassent, Tribuni Pleb. creati: Præsto fuit Q. Furius Pontifex max. qui Comitia haberet [c]. Asconio [d] Pontifex max. fuit M. Papyrius: quod monuisse satis erit. In re enim prisca & obliterata authores inter se dissidentes non cõcilio: sed hæc Pontificis authoritas ex Senatuscõsulto, nec ex potestate ordinaria, sed delegata. Videamus ergo, quid proprium habuerit Pontifex max. quo Arbitro Curiata Comitia habebantur, in quibus exẽpli causa arrogationes fieri solebant. In illis Arbitrum Pontificem agnoscimus, hoc est authorem [e]. Vulgata autem legis formula in arrogationibus vt in omnibus legibus his verbis concepta. *Velitis iubeatis Quirites.* Atque in his post conceptum iusiurandum à Pontifice max. quod in arrogando iura-

a Cic. 7. in Verrem.

b l. 2. D. de orig. iur.

c Liuius li. 3

d In orat. pro Cornel.

e Festus in verb. Arbitrio.

retur; Addit Agellius[a] arrogationis verba sollemnia non alio quam ab ipso Pontifice prolata. Nec moueor quod in P. Clodij arrogatione Cæsar Consul dicitur legem Curiatam tulisse[b]. Nam cum esset idem Pontifex max. illum Curiatam de Arrogatione vt Pontificem tulisse, vix negari potest. Nec aliter fieri potuerunt arrogationes, Testamenta, Sacrorum detestationes Curiatis Comitiis, quæ Pontifex max. peragebat. De sacris legibus nulla dubitatio est, Et cum lex, vt ait Chrysippus, omnium rerum humanarum ac diuinarum sit regina[c]: Si Senatorij magistratus vt plurimùm leges humanas rogarunt: Pontifex max. semper diuinas tulit, & quæ ad religionem ceremoniarúmque cultum pertinere viderētur. Ius enim Pontificium & Augurale iuris publici pars est, quod in sacris Sacerdotibus & magistratibus consistit, & rei Rom. spectat vtilitatem[d]. Ius autem omne legibus constat & edictis, quæ non modicam obtinent iuris authoritatem. Quare eò facilè adducor, vt credam sacras leges Pontificum edictis comprehensas, aut communi gentium consensu receptas, quæ scriptæ non essent. Nec enim putandum est, cum Pontifices de ceremoniis edicere solebant, de his cùm populo egisse, vel leges illas Trinundino promulgatas: Cum arrogans esset, de religione Pontificum Collegium docere conari: Curiosum ea scire velle, de quibus maiores, illos sôlos consuli & scire voluerunt. Itaque sic intelligendus est Dionysius scriptor diligentissimus[e], cum scripsit Pontifices legis ferendæ potestatem habuisse, de sacris quæ nondum scriptis

a Agel. li. 5. cap. 19.

b Cicer. de Aruspic. resp. Plutarch. in Cat. Vticensi.

c l. 2. D. de legib.

d l. 1. §. huius studij. D. de iust. & iur.

e li. 2. & 10.

mandata, aut vſu recepta eſſent, ſi digna viderentur quæ legibus ſancirentur. Ita tamen vt populo poteſtas eſſet de Pontificibus ipſis decernēdi, ſi ita Reip. conduceret. Hinc leges XII. Tabularum de ſacris publicis priuatíſque, lex Domitia, Labiena, Antonia de Comitiis Sacerdotum, Ogulnia de communicando plebi Sacerdotio, Licinia, & Cornelia de numero Sacerdotum, Iulia de Sacerdotiis, aliæq́; innumeræ, quæ ſtatum Reip. religionémque ſeruarunt.

An vero Pontifex max. cum religioni honos haberetur, Italia abeſſe poſſet, quærendum eſt. Quod negat Liuius[a]. *P. Scipio*, inquit, *Conſul dictus, ei P. Licinius Craſſus additus eſt. Nominatæ Conſulibus Prouinciæ: Sicilia, extra ſortem Scipioni concedente Collega, quia cura Sacrorum Pontificem max. in Italia retinebat.* Sollemnia etiam ſacra P. Licinium alterum Prætorem excuſarũt, ne in Hiſpaniam iret, vt iurauit pro Concione ſollemni ſe ſacrificio prohiberi[b]. At P. Licinius Craſſus Pontifex max. in locum Scipionis Naſicæ factus, qui rerum bonarum quinque præcipua habuiſſe traditur[c], quod eſſet doctiſſimus, quod nobiliſſimus, quod elegantiſſimus, quod Iuriſconſultiſſimus quod Pontifex max. cùm adeptus eſſet Conſulatum, extra Italiam profectus, quod nũquam antea factum erat, pręlio victus & interemptus eſt[d]. Poſteriores alij Pontifices Maximi illius exemplo, veteri ſe inſtituto eripuerunt, & lege Vatinia extra ſortem Prouincias elegerunt, vt Iulius Cæſar Gallias, quem merito hoſtibus dedendum Patres cenſuiſſent[e].

a lib. 28.

b Liuius li. 41.

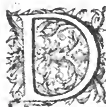
c Agel. li. 1. cap 13.

d Florus epitom. 59.

e Sueton. in Iul. cap. 22. & 24. in Auguſto. ca. 44

AN PONTIFEX MAXIMVS habuerit imperium. An ius exercitum Imperandi.

CAP. XIIII.

E Imperio, an illud fuerit proprium Pontificum magna eſt quæſtio. Sigonius, cuius ingenium facũdum, Romano Imperio dignum videtur, Sacerdotum omniũ proprium fuiſſe arbitratur, vt nec imperium nec poteſtatem haberent [a]. Opinionem ſuam Liuij authoritate tuetur, qui nihil tale vſquam cogitauit. *Comitia Quæſtoria primùm ſola plebi patribúſque promiſcua reliquerat Senatus. Plebs Quæſturam non honoris finem exiſtimauit, ſed illi patefactus ad Conſulatum locus nouis honoribus videbatur.* Sic emendo Liuij lectionem [b], vulgata habet nouis hominibus. *Patres*, inquit Liuius, *non pro communicatis, ſed pro amiſsis honoribus fremere, negare ſi ita ea ſint, liberos tollendos eſſe, qui pulſi maiorum loco cernentéſque alios in poſſeſsione dignitatis ſuæ, Salij Flaminéſque, nuſquam alio quàm ad ſacrificandum pro populo ſine imperio ac poteſtate relinquantur.* Quod de Saliis & Flaminibus ſcripſit Liuius, illud ad omnes omnino Sacerdotes Sigonius trahit, contra authoris mẽtem. Verba Liuij longe aliter accipienda ſunt. Etenim cùm promiſcua illis tẽporibus eſſent Comitia Quæſtoria, hoc eſt, Quæſtores partim ex patribus partim

a li. 1. de antiquo. iur. ciui. Rom. ca. 19.

b Liuius li. 4

ex plebe crearentur: vt poſtea facti ſunt ex parte dimidia Sacerdotes: Quæſtores plebeij tùm creati omnes, patréſque cùm Quæſturæ honorem communicaſſent, totum amiſerunt: Vnde Iræ. Viderunt enim patres ope Tribunorum, plebem honores omnes ſibi vendicaturam, Sacerdotiáque omnia Flaminibus & Saliis omiſſis, qui Patritij erant, ſine imperio & poteſtate. Id eſt ita ſacris publicis addicti, vt magiſtratum raró capeſſerent. Nam inter Flaminis leges hæc vna fuit, quæ in Fabij Pictoris libris legitur [a]. *Claſſem procinctam extra pomœrium, id eſt, exercitum armatum videre Flamini Diali religio eſt.* Ideo rarenter ille creatus eſt Conſul, quia bella Conſulibus mandabantur. Poteſtatem igitur & imperium apud Liuium hoc loco intelligo, authoritatem bellicam, quæ magiſtratui aut priuato, lege Curiata vel plebiſcito dabatur: Non ius illud iure magiſtratus conceſſum, quod in iubendo, vetando, iure dicendo, edicendóque conſiſtit [b]. Quale eſt maiorum magiſtratuum, & Pontificum. Nam Imperium poteſtatémque huiuſmodi Flamen & Salij obtinere potuerunt. Cum illis Conſulatus & magiſtratus maiores mandarentur, licet raró. Facit Tacitus [c] ad hanc rem, cuius lectionem mutilam viderunt multi, huc vſque reſtituit nullus. *Seruius,* inquit, *Magulinenſis Flamen Dialis vt Aſiam ſorte haberet, poſtulauit, fruſtra dictitans vulgatum, non licere Dialibus egredi Italia, neque aliud ius ſuum quàm Martialium Quirinaliúmque Flaminum. Porrò ſi hi duxiſſent prouincias, cur Dialibus id vetitum? Sæpe Pontifices Dialia ſacra feciſſe, ſi Flamen valetudine aut*

a Agel. li. 10 cap. 15.

b l. 2. D. de in iur. voc.

c lib. 3. Annal.

munere publico impediretur. Hæc ad militare tantùm imperium referri poſſe manifeſtum eſt. Decretum autem Pontificum ſuper hac re fuit, *Quoties valetudo aduerſa Flaminem Dialem inceßiſſet, vt Pontificis maximi arbitrio, dum ne pluſquàm binoctium abeſſet : dum ne diebus publicis ſacrificij, neu ſæpius quam bis in eundem annum.* Iuſtus Lipſius bono Reip. literariæ natus, dãno publico citiùs ereptus, ſuſpicatur locum mutilum, ex eo quod in omnibus editionibus notis compunctus ſit. Si mihi ius cenſendi eſt, ſic cenſeo reſtituendum, *Quoties valetudo aduerſa Flaminem Dialem inceßiſſet, vt Pontificis maximi arbitrio ſacra fierent, dum ne pluſquàm binoctium abeſſet,* &c. Sæpe enim Pontifices Dialia ſacra fecerunt, ſi Flamen valetudine impediretur. Fruſtra viri eruditiſſimi de Pontifice maximo non de Diali expreſſum decretum putauerunt. Nam Pontificatum maximum gerebat Imperator, qui decretum Pōtificum de Diali ipſe recitauit, quo Flamini Ceremoniarum hæc gratia facta, vt poteſtatem & imperium bellicum habere poſſet, dum ne pluſquàm binoctium abeſſet. Sed nihil hæc ad Pontificis maximi imperium, quod ratione Sacerdotij ciuile habuit, non militare. Illius tamen decretum de Flamine eò me deduxit, vt ea non prætermitterem, quæ cũ ipſius iure coniuncta eſſe videntur. Pontifex ergo & Iuriſdictionem habet quæ ſine imperio non eſt[a]: imò merum imperium vt fuſiùs docebimus libro ſequenti.

[a] l. fin. D. de eo cui mād. eſt iuriſdi.

Videamus & an ille habuerit ius exercitum imperandi. Lælius Fœlix[b], cum de Comitiis loquitur

[b] A gel. li. 15. cap. 27.

quæ pro Pontificum collegio haberentur, aut Regis aut Flaminum inaugurandorum causa: *Centuriata Comitia*, inquit, *intra pomerium fieri nefas est, quia exercitum extra vrbem imperari oporteat, intra vrbem ius non sit. Propterea Centuriata in campo Martio, exercitúmque imperari præsidij causa solitum, quoniam populus esset in suffragiis ferendis occupatus.* Non negat Grucchius [a]. Lælium de centuriatis Pontificum Comitiis loqui, quod & manifestum est. Sed existimat potuisse præsidij causa exercitum imperari à maiore magistratu, atque interim à Pontificibus Comitia haberi. Nec enim scribit Lælius, ab eo qui Comitia haberet exercitum imperatum: Sed hoc tantùm Comitiis Centuriatis quæ pro Collegio Pontificum haberētur, exercitum præsidij causa imperari solitum. Quasi verò Pontifex solùm Comitia haberet Sacerdotij causa, & Consul iisdem Comitiis exercitum præsidij causa imperaret. Quod mihi nullomodò verum probatur: nec enim adduci possum, vt credam, eadem Comitia quasi ex parte dimidia, hoc est partim à Consule partim à Pontifice max. inita fuisse. Lælius Fœlix de Pontifice max. loquitur, qui Cēturiatis Regis Sacrorum Comitiis præerat: quid hoc ad Consulem? Cur ille Sacrorum Regis turbaret Auspicia, aut retineret? Bellum nonnisi Comitiis Centuriatis indicebatur. Centuriata Comitia magistratuum, legum & iudiciorum, in trinundinum promulgabantur. At Centuriata Regis Sacrorum, nullo interiecto temporis spatio, per Cornicinem calabantur [b]. Tum si vis repentina hostium ingruisset, in rebus trepidis Pōtifex

[a] lib. 1. de Comit. ca. 3

[b] Liuius li. 3. & 4.

exercitum imperabat, hoc eſt populum rogabat, vt vellet iuberet arma præſidij cauſa capi. Rationem Lælius hanc reddit, *quia populus eſſet in ſuffragiis ferendis occupatus*. Quaſi dicat, bellum omnium ordinum conſenſu potuiſſe apparari, cùm de re alia populus rogaretur, non expectato trinundino ob præſentem hoſtium metum. Belli enim neceſſitas moras & dilationes non expectat, & pugnandum interdum eſt, non quia velis, ſed quia hoſtis cogat. Atque in tumultu omnia præpoſterè adminiſtrabantur, legéſque inter arma imminentia conticeſcebant.

Bellum indicere & exercitum imperare idē ſunt: vtrumque fiebat populi iuſſu, Centuriatis Comitiis trinundino promulgatis, lege lata. Legati cum Fœcialibus mittebantur, qui illud indicerent. At arma in tumultu imperabantur, id eſt in maxima rerū perturbatione. Si nulla eſſent Comitia, Senatus tumultum decernebat, vel ex Senatus ſententia Dictator, interrex, Conſul, quibus mandabatur, vt viderent ne quid Reſp. detrimenti caperet, quæ forma Senatuſconſulti vltimæ ſemper neceſſitatis erat[a]. Quare nō dubitandum ex Lælij verbis Pontificem max. præſidij cauſa exercitum imperare potuiſſe, Comitiis Regis Centuriatis, vt periculi vicinitas propulſari poſſet, & tumultus iuſſu populi decretus ſollemnior haberetur. Nam ſi Pontificis nullæ hac in re partes eſſent, non debuit Conſul vel Prætor illius Comitiis rem expedire, cùm aliter Reip. ſaluti conſuli poſſet & ſoleret, cùm Comitia huiuſmodi non haberentur. Tum enim ex veteri & vltimo Senatuſconſulto res gere-

a Cic. Philippic 8. Liuius li. 1. & 7.

gerebatur[a]: Quam Patres populi consensu firmare, si fieri posset & tempora paterentur, semper maluerũt. Quapropter cum Pontifex max. cùm populo ageret: Senatus authoritas & Magistratuum hac in re conticuit. Quibus ius non fuit illis Comitiis cùm populo agendi. Difficile ad fidem est in tam antiqua re, certò aliquid affirmare, sed audendum aliquid est, si minus fœliciter, Fœlicem vsquedum authorem me habere puto. Si nesciens erro, at quæ vllo in genere venia est iustior quàm in Antiquitatis indagatione?

a Seruius 8. Æneid.

Sed vt in tumultu, subitaria aliqua scriptura, nonnihil dicamus: notandum hoc genus militiæ coniurationem & euocationem dici, & milites coniuratos & euocatos[b]. Coniurati quidem appellabãtur, quod simul iurarent: Euocati, quod simul emeritis stipendiis rursus arma ferre cogerentur, & tumultu vacationes non valerent.

b Seru. 8. Æneid.

PONTIFEX MAXIMVS OMNES magistratus adeptus. Imperator Pontifex. Idem Augur & Quindecimuir Sacrorum. Ex duobus Imperatoribus vnus Pontificatum max. gerebat.

CAP. XV.

PARS magna Pontificum ex primoribus Ciuitatis erat, qui postea imperatorum propinqui præcipuos in Republica magistratus gesserunt,

vt fasti Consulares declarant.[a] M. Æmylius Pontifex max. Censor creatus[b], cùm collega Senatum legens, princeps electus est Senatus, ipse Censor. P. Licinius Crassus Pontifex max. Censor factus est, qui nec Cōsul nec Prætor ante fuerat quàm Censor[c]: Sed ex Ædilitate gradum ad Censuram fecit: à Censura ad Consulatum euectus est. Hic tamen à Q. Fuluio Dictatore magister equitum dictus est, qui inter ordinarios magistratus non numeratur. Nam extra ordinē magister Equitum à Dictatore dicebatur Reip. Temporibus impeditis.

a Tacit. li. 4 Annal.

b Liuius lib. 40.

c Liuius lib. 27.

Fuerunt Pontifices, Tribunipleb. vt P. Scæuola Pontifex max. quod M. Tullio periculosum videbatur[d]. Nam *si Tribunus pleb.* inquit, *Clodium imitatus, aliquem per vim afflixerit, domúmque illius iudicarit: hoc ratum esse potuisset, propter Pōtificatus authoritatem.* Quæ tanta fuit vt illam Imperatores sibi vendicarent. Augustus Romanorum primus imperator primus Pontificatum max. suscepit, quem viuo Lepido non ambiuit[e]. Errat enim Florus[f] cùm scribit Augustum in confusione rerum ac tumultu, Lepidum Pontificem max. interemisse, qui suo fato ereptus est. Augustus autem illius Pontificatum adeptus, quidquid fatidicorum librorum græci latiníque generis, nullis vel parū idoneis authoribus vulgo ferebatur, supra duo millia contracta vndique cremauit, & solos retinuit Sibyllinos. Quod Pontificum demonstrat potestatem, quorum fuit, Sacrorum libros probare vel improbare. Imperatores cæteri Augusti exemplum secuti, omnes ad Pontificatum maximum irrepse-

d Cic. li. 12. epist. ad Attic. 5.

e Sueton. in Augusto. cap. 31.

f Epitom. 117.

runt. Horum tamen nullus ante Hadrianum, Pontificis max. officium peregit[a]. Nam priores honore contenti rem ipſam neglexerunt. Et Domitianus qui Corneliam Maximillam Veſtalem damnauit, non Pōtificis partes ſuſtinuit, ſed Tyranni perſonam, qui illuſtrari ſæculum ſuum tali exemplo concupiuit[b], quod deformatum ad illius vergit infamiam.

a Spartian. in Hadrian.

b Plin. li. 4. epiſtol.

Non ſolum autem Pontificatu, ſed Auguratu Imperatores ornati ſunt. In omnibus ferè illorum Numiſmatibus Pontificis max. notaui dignitatem, in quibuſdam Auguratum. Eſt apud me nummus argenteus Veſpaſiani, eſt æreus Aurelij Veri, vterque cum inſignibus Auguratus.

Eſt aureus Auguſti cum hac inſcriptione. *Cæſar. Diui. Filius. Augur. Pont. Imp. Quar. Cos. Tert.* Eſt etiam argenteus D. Iulij cum in numerum Deorum allectus eſt, in quo Veneris templum ſignatum, cum ſtella & Cæſaris Statua habitu Augurali.

Quæ Taciti corruptam lectionem indicant, quã nullus adhuc animaduertit: Licet multi multa in eo audacter immutarint. Ille[a], *Otho Pontificatus Auguratúsque honoratis iam senibus, cumulum dignitatis addidit & recèns ab exilio reuersos nobiles adolescentulos, auitis & paternis Sacerdotiis in solatium recoluit.* Corrigo ex nummis meis. *Sed Otho Pontificatus Auguratúsque honoratus insignibus &c.* Quod sequentia authoris verba cõfirmant: Addit enim Tacitus, *cumulum dignitatis addidit,* quod Imperator, Pontifex maximus & Augur esset, imperatoriámque maiestatem amplissimorum Sacerdotiorum honore cumulasset. Vulgatam tuetur vir doctissimus amicus meus, qui suis ad me literis opinionis suæ adstipulatorẽ laudat Plutarchum, qui in Othone iisdem penè verbis vsus est. Τοῖς δὲ ἀποδεδειγμένοις ὑπὸ Νέρωνος ἢ Γάλβα, πᾶσιν ἐτήρησε τὰς ὑπατείας, ἱερωσύναις δὲ τοὺς καθ' ἡλικίαν προήκοντας ἢ δόξαν ἐκόσμησε. Vitæ Othonis scriptor, quisquis ille fuerit, à Tacito verba hæc mutuatus, librarij errorẽ secutus est, qui certè manifestus, vt altiùs repetita lectio aperiet. Nam cùm Otho, inquit Tacitus, vt in multa pace

[a] Tacit. li. 1. historiar.

munera Imperij obiret: quædam ex dignitate Reip. pleraq; contra decus ex præsenti vsu properauit. Quę ex dignitate, pauca illa quidem, paucis concluduntur. Plura contra decus notantur. Subiungit enim. *Sed Otho Pontificatus Auguratúsque honoratus insignibus, Cumulum dignitatis addidit: & recens ab exilio reuersos nobiles adulescentulis auitis & paternis Sacerdotiis, in solatium recoluit. Redditus C. Ruffo, Pædio, Blæso locus, qui repetundarum criminibus sub Claudio & Nerone ceciderāt.* Ex quibus mens Taciti aperta est, & vera lectio elicitur. Nam dictio illa, *Sed*, aduersatiua est, & transitum significat ad mentionem alterius rei, & ad ea quæ contra Reip. decus Otho properauit, vt scilicet adolescentulis recens ab exilio reuersis, Sacerdotia concederet, & repetuēdarum damnatos in integrum restitueret. Quod si Sacerdotiis amplissimis seniores viros Otho honorasset, frustra id à Tacito recenseretur, inter ea, quæ contra Reip. decus properanter acta sunt. Omitto quod vulgatam leges Grammaticæ non ferunt, *Pontificatus Auguratúsque honoratis iam Senibus.* Vt nec sequentia verba admittunt, *Cumulum dignitatis addidit.* Quæ Othonis respiciunt personam, ad cuius summam potestatē, cumulus postea Sacerdotiorū accessit. Nam Imperatores non ipso imperij die Pontificatum accipiebant. Vitellius cæde Galbæ nuntiata, Principatum statim inuasit, posteáque infausto Alliensi die Pontificatum maximum cepit [a]. Vetus decretum Romæ in Marmore.

[a] Sueton. in Vitellio. ca. 9. & 11.

228.8. ITEM. DEDICATIONE. STATVARVM. CÆSARVM. ET. AVGVSTARVM
MVLSVM. ET. CRVSTVLA. PECVNIA. NOSTRA. DEVOTIS. OMNIS
ET. POPVLO. DEDIMVS. PERPETVOQVE. EIVS. DIE. DEDICATIONIS
DATVROS. NOS. TESTATI. SVMVS. QVEM. DIEM. QVO. FREQVENTIOR
QVOTANNIS. SIT. SERVABIMVS. VI. IDVS. MARTIAS. QVIA. HAC. TI
CÆS. PONT. MAX. FELICISSIME. CREATVS. EST

Obierat Auguſtus XIIII. Kal. Septemb. quo die Tiberius Imperium adeptus eſt, Pontificatum in Idus Martias diſtulit.

Nec verò Pontificatu & Auguratu ſolùm ſolebant Imperatores inſigniri, verum etiam Decemuiratu, vt tribus illis ſummis & ampliſſimis, Sacerdotiis ſacra omnia in manu haberent. Eſt nummus Vitellij argenteus cùm notis XV. VIR. SACR. FAC. in quo Tripus cum Delphino & auicula, quæ ad Apollinem omnia referuntur, cuius proprij Quindecimuiri erant Sacerdotes.

Ex quo liquidò constat Imperatorem Vitellium Quindecimuiratus Sacerdotio prędítum, dignitatem illam nummis suis nobilitasse.

Quòd si duo vel tres simul essent Imperatores, illorum vnus Pontificatum maximum gerebat, Cæteri Pontifices maiores erant vt ex nummis probatur. Sunt Diuorum fratrum in quibus M. Aurelius Antoninus Pontifex max. duabus his literis vulgatis inscribitur P. M. At L. Aurelius Verus Pontifex tantùm. Quod idem in Caracallæ & Getæ, Diocletiani Maximianíque nummis & cæteris passim licet obseruare. Principes tamen Pontificatum adepti, omnia sibi arrogarunt, & nullis in rebus Collegium adhibuerunt, nisi Dicis causa. Vt Domitianus in Maximillæ iudicio reliquos Pontifices non in Regiam, id est Pontificis max. domum, sed in Albanam villam conuocauit, vt illius effrenatæ libidini mentito pietatis nomine deseruirent. Vespasianus pater religionem quidem sanctiùs coluit, vt vetus inscriptio facit fidem, quæ Romæ in Thermis Titianis inuenta est

IOVI 13. 11.
IMP. VESPASIANVS
PER. COLLEG. PONTIFICVM
FECIT

In rebus enim quamplurimis Pōtifex max. sine Collegio nihil poterat, cuius permissum bonus Imperator & Pontifex maximus expectauit.

PONTIFICIS MAXIMI CONiux. Domus illi publica & Laureata.

CAP. XVI.

IAM verò Pontificis maximi nuptias adornemus, cui Coniux deligebatur [a], quæ matrimonij augeret dignitatem. Illud per Confarreationem fiebat [b], quod genus coniunctionis, Pontifici max. & Flamini Diali vsitatum. Confarreatus [c], *συμβιώσεως χάριν, ζευκτὴς.* Qui nuptiarum ritus tandem in desuetudinem abiit, vt coemptio omnísque conuentio in manum. Quare vbi in Pandectis Tribonianus legit *conuenire in manum*, vbique substituit ille, *in matrimonium conuenire* [d]. Sunt qui Pontificem max. vnius vxoris virum fuisse tradant. Tertullianus [e] nuptiarum hostis acerrimus, illud sibi multis locis persuasit, qui Regē sæculi Pontificem max. rursus nubere nefas putat. Africani scriptoris improprietas in latinis nominibus, prætermittenda est, nec enim virorum est nubere. Idem ille summum Pontificem in vnis nuptiis statuit: Quem de Flamine Diali loqui vir doctus annotauit. Tamen inter Flamines nihil aliud de nuptiis statutum inuenio, præterquàm quod, si Dialis vxorem amiserit, illum Flaminio decedere [f]: Et matrimonium Flaminis nonnisi morte dirimi. Antiquatas leges Iulius Cæsar Flamen Dialis & Pontifex max. pluribus exemplis docet [g]. Nam dimissa

a Plin. in Panegyric.

b Cicer. in Topic. Plin. lib. 18. cap. 3.

c Gloss. vet.

d l. vxorem. D. de rit. nupt. l. ex parte. § 1. D. de verb. obligat.

e lib. de vnis nupt. ad vx. cap. 17. De præscriptionib. cap. 40. De exhortatione castitatis cap. vltim.

f Agell. lib. 10. cap. 15.

g Sueton. in Iul. cap. 1. 7. & 21.

dimissa ille Cossutia, quę prætextato desponsata fuerat, Corneliam Cinnæ duxit vxorem: Defuncta Cornelia, Pompeiam accepit, cùm qua ob stupri suspicionem diuortium fecit & cùm Calpurnia L. Pisonis filia nuptias contraxit firmiores.

Hoc etiam inter Pontificis maximi prærogatiuas annumero, quod esset illi domus publica, quæ regia dicebatur[a], quod in ea Rex Sacrificulus habitare cõsuesset, vt Flamini Flaminia. Domus Pontificis Laureata fuit, vt Plinius monet[b]. *Laurus*, inquit, *gratissima, domibus, ianitrix Cæsarum Pontificúmque, quæ sola & domos exornat, & ante limina excubat.* Sic Trallibus domum Regibus Attalicis factam ad habitandum, semper ei datur, qui ciuitatis Sacerdotium gerit[c]. In ea ipsa Pontificis maximi domo, Sacrum Bonæ Deæ fiebat non in Prætoris aut Consulis vt Plutarchus scripsit[d]. Nam Clodius ex Pontificis maximi domo religionem eripuisse accusatus: & muliebri ornatu ex incesto stupro, atque ex Pontificis maximi domo emissus fertur[e]. Domus verò illa publica primùm P. Scipioni Nasicæ Pontifici maximo, qui optimus à Senatu appellatus est, in Sacra via data est: quo faciliùs consuli posset de Iure, quod ipse profitebatur[f]. Domus tum Iurisconsulti qui Sacerdos est iustitiæ, & oraculum ciuitatis, nullis erat clausa honoribus, atque huius ianua; maxima frequentia ciuium ac summorum hominum splendore celebrabatur[g]. Sed quotus & quis est hodiè Iurisconsultus qui inter infimates infimus, ab iis non numeretur, quorum patrociniis defendi deberet? Facetè quidem Sulpitium

a Dio li. 54. Seruus 8. Æneid.

b li. 15. ca. 30.

c Vitruuius lib. 1. cap. 8.

d in Iulio.

e Cicer. pro dom. sua. & de Aruspic. resp.

f l. 2. §. & quidem. D. de orig. iur. l. 1 §. 1. D de iust. & iur.

g Cicer. 1. de orator.

Iuriſconſultum M. Tullius luſit, atque in hoc ridiculus Conſul ex Catonis ſententia [a], nec tamen eum ſpreuit, adeò ſi illi inferret contumeliam. At hoc Sæculo inſipienti & inficeto, pars non minima honoris eſt, eos qui literas ſciunt, contemnere, ſi priuatam, licet innocentam vitam agant. Tu verò, Antoni Præſes prudentiſſime, qui beneuolum te omnibus præbuiſti, læſiſti nemině: ſi vel ex inferiore ordine quis dignus eſſet, cui fieret iniuria, indignum te ſemper putaſti tamen, qui eam vltrò, vel laceſſitus inferres. Sed de tua in omnes humanitate, quam mihi oſtendiſti ſingularem, hic dicendi non eſt locus. E domo Pontificum emiſſus regredior, vt dicam cæteros Pŏtifices maximos domum Scipionis publicam, iure Sacerdotij retinuiſſe. In qua Cæſar Iulius habitauit, poſt Pontificatum max. cum primò in Subura modicis ædibus contentus eſſet [b]. Auguſtus poſtea refectam domum ſuam totam publicam eſſe iuſſit, quod ad eam ædificandam populus Rom. pecuniam contuliſſet, vel quod maximus Pontifex eſſet, vt ſimul in propriis ac publicis ædibus moraretur [c].

a Orat. pro Murena.

b Sueton. in Iul. cap. 46.

c Dio lib. 55.

DE PONTIFICIBVS CÆTERIS illorum ordo duplex. Adoleſcens Pontifex. Duo Pontifices ex eadem gente eſſe non poterant.

CAP. XVII.

VLLA Dictator cum optimatium partibus ſtuderet, Tribunitiam minuit poteſtatem, qua

authoritas nobilium ceciderat,iúſque impetitæ multitudinis conualeſcebat[a]. Sacerdotum ille numerum auxit in gratiam nobilium: Atque ex quindecim Pōtificibus octo fuerunt Patritij, ſeptem plebeij, quos M.Tullius vocat, *ex parte dimidia Sacerdotes*[b]. Horum igitur ordo duplex conſtitutus, Maiores, patritii: minores Pontifices plebeij ſunt appellati[c], quales fuere maiores Flamines & minores. De maiore Pontifice vetus inſcriptio Romæ

a Florus epitom. 89.

b Cicer. pro dom. ſua.

c Feſtus in verb. maiores Flamines.

L. ARADIO
AVGVRI
PONTIFICI. MAIOR
QVINDECIMVIRO 369. 4.

Neapoli.

M. MÆCIO. MEMMIO. C. V
PONTIFICI. MAIORI. AVGVRI 433. I

De minore.

T. FLAVIO. T. F. GERMANO
PONTIF. MINOR 411 I.

Inter Pontifices minores, maximus dicebatur, qui primus in id Collegiū venerat: & Minimus, qui nouiſſimus[d]. Ex quo videre eſt minores Pontifices à maioribus multùm differre, quod verè Pontifices nó haberentur, ſed maiorum Pontificum quodammodo miniſtri. Vnde poſterioris æui temporibus eò deciderunt, vt ſcribæ Pontificum fuerint, qui primùm Patritij erant, deinde libertini[e]. Minorū tamen Pontificum initia honoratiora, qui Sacerdotes ex parte

d Feſtus in verb. minorem Pontificem.

e Liuius li. 4. Capitolin. in Opilio Macrin. l. 2. D. de orig. iur.

dimidia, cùm Pontifice maximo cæterísque maioribus, atque aliis dignitatis præcipuæ Sacerdotibus, simul iudicarunt, sed vltimi in ordine; vt videmus in eo iudicio quo Ciceronis domus à P. Clodio Tribuno pleb. consecrata, religione liberata est[a], Minores Pontifices, post omnes omninò Sacerdotes numerantur, qui adscripti Collegio Pontificum, quales erant Flamines & Rex Sacrorum, qui vna cùm Pontificibus Iudices sedebant. Quo modo iudicium ita constitutum, frequens Collegium dicebatur.

a Cic de Aruspic. resp.

Cum itaque tanta Pontificum esset amplitudo, vt non solùm illi præessent Sacris, verùm nihil domi, nihil foris per magistratus gereretur, quod illorum authoritas non comprobaret: Ecquis mirari desinet adolescentes impuberes, atque vix egressos ex ephebis, Pontificatum cæteráque Sacerdotia amplissima adeptos? Cn. Domitus Ænobarbus oppidò adolescens Pontifex factus est[b], & Cæsar Octauius C. Cæsari filio in ipsis ferè cunabulis Sacerdotium dedit[c]. Quod exemplum sequutus Neronem è liberis Germanici iam ingressum iuuentam patribus commendauit, vt quinquennio maturiùs, quam per leges liceret, Quæsturam peteret: Cui additus Pontificatus eo ipso Tyrocinij die[d]. Augur antea creatus Tib. Sẽpronius Gracchus admodum adolescens, quod tunc perrarùm in mandandis Sacerdotiis erat[e]. Vulgares sunt nummi Caij & Iulij Cæsarum. In his vnus Pontifex, Augur alter, cum hastis puris, Clipeis, & Sacerdotij insignibus.

b Liuius li. 42.
c Paterculus li. 2. Dio li. 55.
d Tacit. li. 2. Annal.
e Liuius li. 29.

Nummus probat, duos ex eadem domo Pontifices esse non potuisse, vt nec ex eadem gente. Nam si illud per leges licuisset, Cæsares illi principes iuuentutis, & Consules designati, solo Sacerdotio distincti non fuissent. Vetus quippe lex prohibebat, ne duo ex eadem gēte, Sacerdotium in vno eodémque Collegio gererent. Quapropter cùm Spinther Consul filium suum Cornelium Spintherem inter Augures referre cuperet [a], (interpres Dionis vertit inter Pontifices, quos author malè nominasset οἰωνιστὰς) in illúdque Collegium iam antea Faustus Sullæ filius cooptatus esset, qui ex gente Cornelia: Spinther filium suum in Manlij Torquati gentem adoptandum dedit. Τοῦ γὰρ νόμου διαῤῥήδην ἀπαγορεύοντος, Μηδένα δύο ἅμα, ἐκ τῆς αὐτῆς συγγενείας, τὴν αὐτὴν ἱερατείαν ἔχειν. Hoc modo legis sacrorum verba seruata sunt, quæ ipsa re dissoluta: hoc est saluis verbis legis, sententia eius circunuenta. Cæsarum inscriptio vetus est,

a Dio lib. 39

234.4. C. CÆSARI. AVGVSTI. F.
PONTICI. COS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

L. CÆSARI. AVGVSTI. F
AVGVRI. CONS
DESIGNATO
PRINCIPI. IVVENTVTIS

Quod quidem in duobus Imperatorum filiis obſeruatum. At cùm Imperator legibus ſolutus eſſet, ipſe Pontifex max. vnum ex filiis Pontificatu ornare potuit, & Veſpaſianus teſtatur, qui primus illud ſibi arrogauit. Lapis Romæ

244.2. T. CÆSARI
VESPASIANO
PONTIF. TR
POT. II. IMP. III
COS. II

IMP. CÆSARI
VESPASIANO. AVG
PONT. MAX. TR. POT
IIII. IMP. VIII. COS. IIII
P. P

CÆSARI. AVG. F
DOMITIANO
COS. DESIG. II
PRINCIPI. IVVENTVTIS

Veſpaſianus pater in medio filiorum poſitus, loco honoratiore.

PONTIFICVM CVRA QVÆ, *& quæ summa cognitio.*

CAP. XVIII.

VAE vero summa esset Pontificum cognitio & cura, Dionysius breuiter perstrinxit[a]. Ποντίφικες εἰσὶ δὲ τῶν μεγίστων πραγμάτων κύριοι. Καὶ γὰρ δικάζουσιν οὗτοι τὰς ἱερὰς δίκας ἁπάσας ἰδιώταις τε καὶ ἄρχουσι καὶ λειτουργοῖς θεῶν. Καὶ νομοθετοῦσιν ὅσα τῶν ἱερῶν ἄγραφα ὄντα, καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν. αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν, τάς τε ἀρχὰς ἁπάσας ὅσαις θυσία τε καὶ θεραπεία θεῶν ἀνάκειται, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας ἐξετάζουσιν, ὑπηρέτας τε αὐτῶν καὶ λειτουργοὺς οἷς χρῶνται πρὸς τὰ ἱερὰ, οὗτοι φυλάττουσι μηδὲν ἐξαμαρτάνειν παρὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους. τοῖς τε ἰδιώταις ὁπόσοι μὴ ἴσασι τοὺς περὶ τὰ θεῖα ἢ δαιμόνια σεβασμοὺς ἐξηγηταὶ γίνονται καὶ προφῆται. Καὶ εἴ τινας αἰσθῶνται μὴ πειθομένους ταῖς ἐπιταγαῖς αὐτῶν ζημιοῦσι πρὸς ἕκαστον χρῆμα ὁρῶντες. Εἰσὶ δὲ ἀνυπεύθυνοι πάσης δίκης τε καὶ ζημίας, οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες, οὔτε δήμῳ. Pontifices summa authoritate præditi, omnes lites sacras iudicarunt inter priuatos pariter & magistratus, sacrorúmque ministros. Leges ferunt de Sacris quæ nondum scriptis mandata sunt, nec vsu recepta, si digna videantur, quæ legibus aut more commendentur. In omnes magistratus quibus Sacrificia & deorum cultus commissus est, & in omnes Sacerdotes inquirunt. Ministros Sacrorum in

a Lib 2.

officio continent, ne quid contra ſacras leges delinquant. Rudi vulgo Deorum ac Geniorum cultum præmonſtrant & interpretantur.* Hos Sacerdotes ἱερονόμους, ἱεροφύλακας,* ἱεροφάντας. Dionyſius vocat, qui in Pontificum denominatione à recepto illorum nomine longè aberrauit. Illos enim ἀρχιερέας apud omnes ſcriptores, vt in antiquis Epigrammatis & nummis legimus, nullóque ij alio nomine denotantur.

Fuit etiam Pontificum cura præcipua, vt circa religiones ceremoniáſque verſarentur. Atque ipſa cognitio in ius religionis & in ius Reip. diſtributa eſt[a]: vt de Repub. cognoſcerent, cum Ceremoniarum ius, aut ciuitatis cogeret ſalus. Iidem de Sacris, de votis, de feriis decernebant, de ludis maximis, de Deorum Penatium Veſtæq; matris Ceremoniis[b]: de ſacro illo ipſo, quod fiebat pro Salute populi Rom. ea tenere quæ ſoli ſcire debebant[c]. Quæ voluntas eſſet Deorum immortalium, interpretabantur, & hoc vnũ maximè vt de diis immortalibus non errans aut vaga, ſed ſtabilis certáque ſcientia teneretur. Tantùm itaque illorum authoritati, fidei, prudentiæ veteres tribuerunt, vt ab illis diſſentire, nefas ſemper iudicarint. Optimè herclè dicebat Cotta[d]: *Cum de religionibus agitur, T. Corruncanium, P. Scipionem, P. Scæuolam Pontifices maximos, non Zenonem aut Cleantem aut Chryſippum philoſophos ſequor*: cuius ego orationem rationémque miror & amplector. Ego etenim, vt dicebat ille, primùm habeo authores & magiſtros religionum colendarum, magiſtros noſtros, quorum mihi

a Cicer. 2. & 3. de natur. deorum & orat. pro dom. ſua.

b Cicer. 2. de legib.

c Cic. de Aruſpic. reſp.

d Cicer. 3. de natur. deor.

mihi tanta ſapientia fuiſſe videtur, vt ſatis ſupérque prudentes ſint, qui illam prudentiam, non dicam aſſequi, ſed quantum fuerit, proſpicere poſſint [a].

[a] Cic. de Aruſpic. reſp.

PONTIFICES SACRIS SOLLEMnibus præerant. In domeſticis religionibus adibantur. Ratum quod tres illorum ſtatuiſſent. Religionis explanatio per vnum Pontificem. Tria Theologiæ genera.

CAP. XIX.

RANT ad placandos Deos Pontifices conſtituti, qui Sacris ſollemnibus præeſſent, ne ea ipſa, quæ ſuſcepta publicè eſſent, quiſquã extra Collegium noſſet [b]. Nec in publicis ſolùm ſed & in religionibus domeſticis Pontifices adibantur. Quod neglectum à P. Clodio, magnam M. Tullio illius incuſandi occaſionem dedit [c]. *Si quid deliberas*, inquit, *ſi quid tibi expiandum aut inſtituendum fuiſſet, religione domeſtica: Tamen inſtituto cæterorum vetere, ad Pontificem detuliſſes*: nam ſine Pontifice religioni priuatæ ſatisfacere poterat nemo. Hinc illa lex *quoquo & priuatim & publicè modo ritúque fiat, ignari diſcunto à publicis Sacerdotibus* [d]. In Pontificum verò decretis, quod tres illorum ſtatuiſſent, id ſemper populo, ſemper Senatui, ſatis ſanctum, ſatis auguſtum, ſatis reli-

[b] Cicer. 2. de legib.

[c] Cicer. pro dom. ſu.

[d] Cic. 2. de legib.

giosum esse visum est[a]. Rectè ergò Neratius Priscus respondit[b], tres facere Collegium, qui numerus ad decreta & res maiores expediendas satis erat.

a Cic. de Aruspic. resp.
b l. 85. D. de verb. sig.

In cæteris, qualis fuit religionis explanatio, illa ab vno Pontifice fieri poterat. Rideo huius æui criticũ prurientem, qui nobis M. Tullij lectionem ita explanauit, vt legendum credat, religionis expiatio non explanatio. Quàm benè iudicent viri docti quos ille sequutum se profitetur. Ego certè receptam scripturam, quæ vera & germana est, loco non mouendam puto. Explanat σαφωνίζει[c]. Explanatio ergò est σαφώνεια, vel ipso Cicerone teste, *Altera*, inquit, *in ratione quæ docet & explanat*[d], *quid faciendum fugiendúmque*. Hoc igitur expiationis Criticæ portentum, maioribus hostiis vix posset procurari.

c Gloss. vet.
d lib. 1. offic.

Tria porrò veteris Theologiæ genera faciebat Varro, hoc est rationis, quæ de Diis explicabatur, cognitionem summam in tres partes distribuebat[e]. Primum genus Theologiæ Mysticon: alterum Physicon: tertium Ciuile. Mystico vtuntur poëtæ: Physico speculatores venatorésque naturæ: Populus, ciuili. In primo multa sunt contra Immortalium naturam & dignitatem ficta. In secundo plura quæ faciliùs inter parietes, quàm extra in foro, & publica luce tractari debent: in quo est, quos Deos publicè colere, quæ sacra & Sacrificia facere, quemquam par sit. Huius certam scientiam Pontifices soli habuerunt, à quibus vbi de religione decreuerant, nusquam discessum est: ne pietas ipsa & status Reip. nouis opi-

e D. Augustin. li. 6. de ciuitat. ca. 5

nionibus, quas ſapientes omnes improbarunt, maximè labefactaretur [a]. Omnium autem Pontificum proprium fuit, vt illis Sacerdotium adimi non poſſet [b]. Tyberius tamen in funebri Auguſti laudatione, illius clementiæ annumerauit (ita vbique gliſcit adulatio) quod Lepidum Pontificatu max. non ſpoliaſſet [c]. Sed perpetua Pontificum, vt Sacerdotum ferè omnium Sacerdotia fuerunt.

a Cic. 3. de natur. deor.

b Dio li. 49

c Dio lib. 56

PONTIFICES SOLI ET VESTALES penum Veſtæ adibant. Indigetabant Deos. Pontificum iuſiurandum.

CAP. XX.

OMMVNE fuit Pontificibus omnibus, vt religioni & ſummæ Reip. præeſſent: ideóque publici Conſilij principes, & iuris publici Vindices meritò ſunt appellati [d]. Hi ſoli & Veſtales penum Veſtæ adibant, quod Penetrale claudi & aperiri dicebatur [e]. Locus erat intimus in æde Veſtæ, ſeptus tegetibus, qui certis quidem diebus circa Veſtalia aperiebatur, qui dies religioſi habebantur. Penetrale μυχὸς, vbi, Veſtalibus, Virgines ſacrificabant [f]. In illo erat Palladium è ſeptem paribus vnum, quod Rom. imperium tenere credebatur. Quod à Virginibus aſſeruatum, illarúmque & Pontificum fidei commendatum fuit. Heliogabalus, vel vt in nummis & lapidibus ſcribitur, Elagabalus, cũ Romanas

d Cicer. pro dom. ſua. Liuius li. 25

e Seruius 3. Æneid.

f Varro li. 5. de ling. lat.

euertere cuperet religiones, *ſacráque per multa, ſublatis penetralibus violaret, vt Deus ipſe coleretur: In penum Veſtæ irrupit, & Penetrale Sacrum auferre conatus eſt. Cúmque ſeriam & quaſi veram imaginem rapuiſſet, quam ei virgo max. monſtrauerat falſam, apploſam fregit*[a]. *Nec tamen quidquam dempſit religioni, quia plures ſimiles factæ eſſe dicuntur. Signum tamen quod Palladium eſſe credebat abſtulit ipſe, & in ſui dei templo locauit.* Hæc Lampridius. Addit Herodianus[b] eam Deam ſui Dei coniugem cui nuberet Elagabalũ adduxiſſe. Eò creuit propudij iſtius publici libido, vt inſania ſimul & infamia ſua laboraret, qua mali principes poſt fata apud poſteros vexantur, ſi pietatem aliqua ex parte violarint.

a Lamprid. in Heliogabal.

b lib. 5.

Pontificum etiam fuit proprium Deos indigetare ſtatis ſacrificiis, hoc eſt nomen eorum proprium deſignare, eóſque precari[c]. Indigetare enim eſt ὀνομάζειν precari, inuocare: Indigetéſque erant Dij patrij ἡμίθεοι Κουρῆτες[d], qui ex hominibus ἀποθέωσιν conſequuti in Diis agebant. Qualis Tyberrinus Capeti filius memoratur, qui cum in flumen Tiberim cecidiſſet, eíque dediſſet nomen, à Pontificibus indigetari ſolebat[e]. Indigetes tamen Deos putat Feſtus[f], quorum nomina vulgari non liceret: & rectè putat; nec enim efferebantur eorum nomina in vulgus, in quorum tutela vrbs Roma eſſe credebatur, ne ab hoſtibus poſſent euocari. Liuius[g] iuris Pontificij ſcientiſſimus. *Sitne eſt Æneas*, inquit, *quemcumque eum dici ius fáſque eſt, ſuper Numicum flumen illum Iouem indigetem appellant.* Horum Deorum nomina ſcripta habe-

c Seruius 12 Æneid.

d Gloſſ. vet.

e Seruius 8. Æneid.

f In verb. indigetes.

g lib. 1.

bant in libris Pontifices, quæ indigetamenta dicebantur [a], ἱερατικὰ βίβλια [c]. Præterea Pontifices fana sacrabant [c], His non licebat equo vehi in vrbe, sed curru, ob honorem credo Sacerdotij: vt nec per liberos iurare sed tantum per Deos [d].

a Nou. Marcell. in verb. Statilinum.
b Gloss. vet.
c Varro li. 5. de ling. lat.
d Seruius 8. & 9. Æneid.

PRODIGIA PROCVRATA DECRETO Pontificium. Sacra piacularia. Ver sacrum. Sacrorum instauratio ex illorum decreto.

CAP. XXI.

PRODIGIA vt plurimùm à Pontificibus vel illorum decreto ab aliis sunt procurata [e]. Quod Senatus aliquando iubebat sicuti Pontificis cẽsuissent. Hæc verò prodigiorum procuratio à piacularibus sacris multùm differebat, quæ eadem per Pontifices fieri solebant [f]: vt prodigia & piacula diuersa sunt. Nam illa Deorũ iram minabantur: piacula commissa erant, propter quæ expiatio debebatur [g]. Prodigia putabant, quidquid contra vel præter naturam accidisset: vt si porcus ore humano genitus: Si signa sanguine sudassent: Si pueri nati sine oculis, si lapidibus pluisset, vel quid aliud accidisset huiusmodi, quod Deorum portenderet minas. At piacula sunt, si ludi non recte facti, si Vestalis incesta, sacrilegium factum & cætera huius generis commissa. In prodigiorum procuratione

e Liuius lib. 27. 34. & 41
f Dionys. li. 3.
g Seruius 6. Æneid.

editi à Collegio Pontificum Dii, quibus sacrificaretur [a]. Ad Aruspices tamen plerúnque procuratio reiecta, aut ad Decemuiros, qui ex Senatúsconsulto libros adire iubebantur, ex quibus quid faciendum esset renuntiarent, aut imperarent [b].

a Liuius lib. 30.

b Liuius lib. 31. & 42.

Ver Sacrum ex Pontificum decreto vel monitu fiebat, de Senatus sententia populíque iussu [c]. Illud ex Sibyllinis libris votum per Prætorem ex Collegij sententia. Sacrorum autem omnium instauratio, si minus recte facta essent, penes Pontifices erat. Vt cum ver sacrum P. Licinius Pontifex maxim. Collegio primùm non rectè factum, deinde authoritate Collegij patribus renuntiasset: De integro faciendum arbitratu Pontificum, Patres censuerunt [d]. Et Clodius accusatus, quod Sacra Bonæ Deæ polluisset: Pontifices instaurationem Sacrificij decreuerunt, quod ob nefas Clodij ritè non esset peractum [e]. Sacrorum tamen instauratio, interdùm fiebat secundum ritum, si prima, ex prodigiis displicuisse iudicarentur [f]. Ludi etiam ex Pontificum decreto multoties instaurati, vt si quid prætermissum esset vel commissum: vel si minus diligenter facti, aut aliquo scelere polluti: Tum metus Deorum, Immortalium, ludorum instauratione credebatur placari [g].

c Liuius lib. 33.

d Liuius li. 34.

e Dio lib. 37

f Seruius 3. Æneid.

g Cic. de Aruspic. resp.

INTERCALATIONES, ANNALES maximi, Fasti per Pontifices.

CAP. XXII.

De intercalatione multa Censorinus [a]: illa in Pontificum potestatem translata est. Nam Romani diu ignari rerum cœlestium, Intercalationes ad Pontifices reiecerunt, qui libenter inseruientes publicanorum vel litigantium commodis, ad arbitrium suum detrahebant tempora vel augebant [b]. Nam vt ciuilis annus ad naturalem exæquaretur, in mense Februario potissimùm intercalabatur, idque diu factum, priusquã sentiretur annos ciuiles aliquanto naturalibus esse maiores, quod delictum vt corrigeretur, Pontificibus negotium datum est, eorúmque arbitrio intercalandi ratio omnis permissa est. Sed horum plerique ob odium aut gratiam, quo quis magistratu citiùs abiret, diutiúsve fungeretur, aut publici redemptor, ex anni magnitudine in lucro damnóue esset: plus minúsue ex libidine intercalando, rem sibi ad corrigendam mandatam vltrò deprauarunt. Qua de re M. Tullius [c]. *Nouis,* ait, *legibus ita distinemur, vt quotidie vota faciamus, ne intercaletur. Et Curio qui Cæsaris partibus fauebat, quia de intercalando non obtinuerat transfugit ad populum, & pro Cæsare loqui cœpit* [d]. Itaque cum intercalãdi ratio à Numa instituta posteriorum

[a] lib. de die natal. ca. 18. cùm seq. Macrob. lib. 1. satur. cap. 13. & 14.

[b] Ammian. Marcellin. lib. 26.

[c] li. 7. epist. 7. lib. 5. ad Attic. epist. 9. & 13.

[d] Cicer. 8. epist. 8. Dio lib. 40.

Pontificum negligentia esset dissoluta[a]: Cæsar Dictator annos ad Solis cursum singulares redegit, ita vt duodecim annis cōtinuis non intercalaretur, quia cœperat annus Sydera morari, quæ priùs antecedebant[b]. Priùs enim Lunæ reuolutionibus annum Pōtifices æstimabāt, atque adeo aberratum est, propter intercalandi licentiam, Fastique adeo turbati, vt neque messium feriæ, æstate; neque vindemiarū autumno competerent[c]. Annum igitur ad eum modum constituit, vt intercalaret septem & sexaginta dies qui ad summam exactam requirebātur. Notaui ego Censorinum de dierum numero cum Dione[d] non conuenire: Sed nihil ad hanc rem, cum non de numeri ratione, sed de intercalatione agamus, quæ Pontificum authoritati relicta est, quámque Iulius Cæsar vt Pontifex max. suscepit & emendauit, cum antea difficillimis Reipub. temporibus totam perturbasset. *Ab illo,* inquit Varro[e], *honoris & virtutum causa qui fastos porrexit* (lego correxit) *Iulius mensis appellatus est.*

a Cic. 2. de legib.

b Plinius li. 18. cap. 25.

c Sueton. in Iul. cap. 40.

d Dio 43.

e apud Priscianum li. 4

Anno autem in menses imparis numeri redacto, Pontifex in Curia Calabra, si Nouæ Septimanæ futuræ erant, hoc populo significabat, septies dicto KALO. IANA. NOVELLA. Ianam enim Lunam vocabant[f].

Nec verò mensium tantùm, sed dierū etiam Pontifices rationem tenebant & temporum. Concessa enim illis potestas erat rerum gestarum in tabulas referendi, atque hos Annales maximos appellabant. Non magnitudine, inquit Paulus apud Festum[g], sed quod

f Varro li. 1. de re rustic, cap. 40. Scaliger lib 2. de emēdat. tempor.

g In verb. maximi Annales.

quod eos Pontifex maximus confeciſſet. Nam ab initio rerum Romanarum, vſque ad Mucium Pontificem max. res omnes ſingulorum annorum Pontifex maximus literis mandabat[a], efferebátque in album & proponebat tabulam domi, poteſtas vt eſſet populo cognoſcendi, quæ geſta eſſent. Hi Annales, vocabantur etiam Pontificalium libri, & commentarij Pontificum[b]. Quare eo tempore perraras literas rerum geſtarum fuiſſe, inquit Liuius[c], & quod etiam ſi quid in Commentariis Pontificum, aliiſque erant publicis priuatíſque monumentis. Recte Beatus Rhenanus acuti vir ingenij, perraras literas intelligit breues inſcriptiones, quæ non ſatis rem explicarent. Annales etenim res in ſingulos annos geſtas breuiter complectuntur: quas, Pontifices ab exceſſu Romuli deſcripſerunt[d]. Ita autem Annales conficiebantur. Tabulam dealbatam quotannis Pontifex max. habuit, In qua præſcriptis Conſulum nominibus & aliorum magiſtratuum digna memoratu, notare cóſueuerat, domi militiæque terra maríque geſta, per ſingulos dies. Cuius diligentiæ annuos commentarios, in octoginta libros veteres retulerunt[e].

Ab Annalibus differunt Pontificum faſti ἱερῶν συγγραφαὶ, qui nihil aliud erant quàm dierum congeſtio, quibus fari[f] aut non fari liceret. Gloſſ. vet. Faſtus ἡμερολόγιον, & faſti dies per quos Prætoribus omnia verba ſine piaculo licet fari. Profeſti ſunt Comitiales, quibus cùm populo agere licet, nefaſtis contrarij. Luſit in ambiguo Plautus noſter[g].

a Cic. lib. 2. de orator. Macrob. 3. ſatur. cap. 2.

b Aurelius Victor de origin. gēt. Roman.

c lib. 6.

d Vopiſcus in Tacito.

e Seruius in ſchedis.

f Dionyſ. li. 3.

g In Pœnulo.

Non potuiſti adducere homines magis ad hanc rem idoneos.
Iſtorum nullus nefaſtus eſt, Comitiales ſunt meri.
Ibi habitant, vbi eos conſpicias, quàm Prætorem ſæpius.

Comitiales intelligit qui religionem Iuſiurandi ſpernebant.

Qui periurũ conuenire vult hominem mitto in Comitium[a].

[a] Plautus in Curculione

Cæterùm faſti libri qui Pontificales à ceremoniarum libris erant diſtincti, qui abſtruſum & reconditum ius Pontificum, & occultum genus literarum continebant[b]. Tota enim iuris Pontificalis diſpoſitio magnam religionem Ceremoniámque declarabat, quarum ſecreta faſtis non committebãtur, quos Cn. Flauius ſurripuit. Illi enim legis continebant actiones, nõ Sacrorum diſciplinam[c]. Ancus quidem Martius vocatis antea Pontificibus, ſumptíſque ab iis Commentariis, quos Numa de ſacris conſcriptos reliquerat, illos tranſcripſit in tabulas, & in foro legendas propoſuit. Hæ Tabulæ ius ciuile tantùm cõprehendebant. Nam poſt exactos reges in publicum vſum ſunt reuocatæ per ſummum Pontificẽ Caium Papyrium, quem puto eum fuiſſe, qui à Pompeio Sextus vocatur: cuius liber ius ciuile Papyrianum appellatus eſt[d]. In contraria tamen verſatur ſententia primi ordinis ſcriptor Cujacius, qui putat Caium hunc Papyrium, Martij iuſſu Sacra, publica in albo ſcripſiſſe, quæ vulgari nunquam fas fuit, ſed tantùm eorum ritus, quos vt leges ipſas Caius Papyrius in publicum vſum reuocauit. Liuius[e]. *Quæ ad Sacra pertinebant, à Pontificibus maximè, vt religione adſtrictos haberent multitudinis animos, ſuppreſſa ſunt.*

[b] Varro lib. 4. de ling. latin.

[c] Dionyſ. li. 3.

[d] l. 2. D. de origin. iur.

[e] lib. 6.

MAIORVM PONTIFICVM DIVERSA numera. Feriæ à Pontificibus conceptæ. Lunæ & Solis defectiones ad illos. De diebus atris decernebant. Pontem Sublicium curabant.

CAP. XXIII.

IN nummis eadem maximi & maiorum Pontificum insignia fuerunt. De Maximo & quæ illi propria sunt diximus supra. Maiorum & minorum munera diuersa sunt. Pontifices maiores statis mensibus Sacra curabant[a], cæteráque habebant cùm maximo Pontifice communia, quæ religionis ritum ceremoniásque spectarent. Pontifex minor Kalendis omnibus Iunoni sacra faciebat in Curia Calabra[b], ab eóque Iuno Kalēdaris dicta est. Minorem Pontificem ideo sacrarium Iunonis appellatum suspicor. Inscriptio in Ciuitate Castellana Faliscorum oppido.

[a] Symmachus lib. 1. epist. 45.

[b] Macrob. lib. 1. saturn. cap. 15.

MAMMIÆ. C. F 308. 1.
IVSTÆ
Q. TVLLIVS. Q. F. HORAT
CINCIVS. PRISCVS
PÓNTIFEX. SACRARIVS
IVNONIS
QVIRITIS. PATRONVS
MVNICIPII
TESTAMENTO. PONI. IVSSIT

Qui alius fortè à *Magistro* Iunonis Sacrorum, de quo alia est inscriptio.

307. 9. MAGILLIVS. L. L. PHILOM
AVG. ALLIFIS. MAGIST
IVNONIS. SACROR
SIBI. ET. SVIS

Idibus, Ioui faciebant Pontifices maiores; Diem definiebant [a]; ferias in dies certos vel incertos concipiebant [b]; quæ à Prætore quandoque imperabantur edicto. Lunæ & Solis defectiones & motus in Pontificum scientia erant, quam vulgare nefas [c] semper existimarunt. Quare M. Cato aiebat [d]. *Non licet scribere quod in tabula apud Pontificem max. est, quoties Lunæ aut Solis lumini caligo, aut quid obstiterit.* Hæc deliquia illorúmque causas vulgus Romanorũ ignorauit ad Tiberij tempora, quæ causa fuit, cur milites Drusi, defectu Lunæ consternarentur [e]. *Luna*, inquit Tacitus, *clariore pæne cœlo, visa languescere: Crediderunt milites sibi æternum laborem portendi, sua facinora aduersari Deos lamentabantur.* Corruptus Taciti locus ita à Beroaldo celebris ingenij viro restitutus est. Nõ placet Lipsio lectio Beroaldi, ille substituit, *Luna claro repente Cælo*, è prisca Taciti scriptura quæ fuit *luna clamore pena cælo*, ingeniosè quidem, nec tamen rectè. Ex Codice Mirandulano Pomponius ita restituit *luna clarior repente cœlo visa languescere.* Salua emendati Codicis fide, Legendum puto, *luna clariore plena cælo* pro *Clamore pena* quæ in antiquis codicibus habetur. Plinium authorem habeo [f]. *Lunæ*, inquit *defectus*,

a Plin. li. 2. cap. 27.
b Macrob. lib. 1. satur. cap. 10.
c Agel. lib. 2. cap. 20.
d li. 4. orig.
e Dio li. 57. Tacit. lib. 1. Annal.
f li. 2. cap. 13

nonnisi plena, sempérque citra quàm proximè fuerit. Qui quidem defectus, nonnisi clariore cœlo nostris oculis subiici potest. Hæc plena Taciti lectio est. Aliorum coniecturæ, non minores defectus habẽt, quam deliquia illa Solis aut Lunæ.

Pontifices præterea fastis dies addebant ex Senatusconsulto & de diebus atris decernebant, qui à nefastis debent separari[a]. Nam atros dies Nigidius dicit religiosos, tristi omine infames, impeditósque, quibus & res diuinas facere, & quempiam nouum aliquod exordiri, nefas est. Hi dies atri vel religiosi sunt postridie Kalendas, Non. Idus ex decreto Pontificum. Ad quos cũ Senatus reiecisset, vt ipsi quod videretur statuerent: decreuerunt Pontifices, nullum iis diebus Sacrificium rectè futurum[b]. Quod non animaduertit Suidæ interpres qui ἀποφράδας vertit dies atros, cum sint propriè dies nefasti, quibus fari non licet. Gloss. vet. ἀποφράδες nefasti dies. Nam ἀποφρὰς ἡμέρα, quasi μὴ οἷα τι οὖσα φράζεσθαι. Lucianus[c] tamen ἀποφράδας pro atris diebus videtur vsurpare. Item Hesychius, ἀποφράδας, κακὰς παραιτησίμους. Αποφράδες ἡμέραι ἕπτα, οὕτως ὀνομαζόμεναι ἐν αἷς ἐναγίζουσι τοῖς νεκροῖς μεταφέρουσι δὲ τὴν λέξιν, καὶ ἐπὶ τοὺς πονηροὺς ἢ ἀναγορευόμεναι πρὸς τὰς πράξεις. Dies atri μελέναι ἡμέραι veriùs nuncupati.

Pontifices etiam pontem Sublicium curabant, ea fortè ratione quod cis & vls. Tyberim sacra fiebant, non mediocri ritu[d]: vel quod pontis sublicij ita dispositio contignationis esset, vt eximerentur trabes & reponerentur: Postquam Horatius Cocles auda-

a Varro li. 5. de ling. lat. Plin. lib. 4 cap 9. A. gel. lib. 5. cap. 17.

b Liuius lib. 6. Macrob. li. 1 saturn. cap. 16.

c In pseudologiste.

d Varro lib. 4 de ling. lat.

ciæ miraculo obstupefecit hostes, ponte interrupto, religiosum postea fuit, quòd ægrè reuulsus esset: Atque ob eam religionem Pontificibus pontis cura commissa est. In hac tamen literarum vetustate nihil affirmo, in qua plæráque omnia coniectura sola assequi possum.

DECRETVM PONTIFICVM Interpretatio, Responsio, Monitus, Suggestio, Obseruatio, Permissus, Indulgentia, Præceptum, Arbitratus, Consilium.

CAP. XXIIII.

QVIDQVID pro sua potestate Pontifices statuebant, illud Decretũ dicebatur, quòd in religionibus & ceremoniis vim legis obtinebat. Decretum propriè δόγμα non ψήφισμα dixerim: Nam quæ Pontifices decernebant, Senatus vt plurimum ἐψηφίζετο sua authoritate confirmabat. Paulò diuersa est, Interpretatio: Ita enim Interpretatio Pontificum, vt iidem potestatem habeant iudicum [a], hoc est quasi laturi iudiciũ sedeant, & apud illos de re ipsa disceptetur, quam à Senatu reiectã & ab iis præiudicatã, Consulibus postea referentibus Senatusconsultum sequeretur. Vt cùm ad Pontifices reiectum de domo Ciceronis frequens Collegium, omni eam religione liberauit. Quod

[a] Cic. de Aruspic. resp.

cum ad Senatum relatum esset, censuit domum illam religione liberatam videri. Pontificum Interpretationem M. Tullius responsionem[a] vocat: *De domo nostra,* inquit, *nihil adhuc Pontifices responderunt.* Monitus Pontificum dicitur vt Deorum vel vatum passim apud poetas. In domesticis religionibus monere bonorum Pontificum erat[b]: in publicis quasi Deorum numine afflati id agebant. Sic vota Pontificum monitu suscipiebantur, aut sacra fiebant. De votis lapis Romæ.

a li.4.epist. 1.

b Cicer. pro dom. sua.

PONTIFICVM
MONITV
VOTO
SVSCEPTO

66.8.

Pro Monitu Suggestionem posterioris æui scriptores[c] vsurparunt. Cùm tamen propriè fuerit oratio illa quæ ex loco superiore habebatur, vt cum in Curia Calabra Ianam nouellam Pontifex calabat. Iussus potestatis est & Consilij. Cum iussu Pontificis max. Vestalis cædebatur, iure imperij id fiebat. At cum Ver Sacrum ex Pontificum iussu factum dicitur, hoc ad loquendi consuetudinem referendum est, & pro hortatione accipiendum. Ver enim vouebatur de Senatus sententia populíque iussu. Obseruatio in eo potissimum consistit, vt omnia in religionibus & Ceremoniis ritè atque ordine fierent: Sacrificia rectè peragerentur: Nomina Sacrorum locorum sub congrua proprietate proferentur[d]. Permissus Pontificum fuit, sine quo nihil in loco sacro

c Vopisc. in Aurelian.

d Val. Max. lib. 1. cap. 1.

fieret aut moueretur: qui & decretum dicebatur. De permissu vetus inscriptio.

751.11. P. ÆLIVS. VENERIANVS
HOC. VAS. DISOMVM. SIBI. ET
FELICITATI. SVÆ. POSVIT. ET
TRIBVNAL. EX. PERMISSV. PONTIF
PERFECIT

Disomum vas est duorum corporum capax, Quod pertinet ad ius sepulchorum. Ad Pontificum permissum ædium sacrarum consensus quandoque accedebat. Alia inscriptio

318. 8. PERMISSV. C. MASSENI. MARCELLI
PONTIFICIS. VOLCAN. ET. ÆDIVM
SACRARVM

Indulgentia Pontificum in antiquis illis lapidibus notatur.

31. 8. P. POPILIVS. AVITVS. L. F. INDVL
GENTIA. PONTIF. LOCVM
SEPVLT. ACCEPI. ANTE. ÆDEM. DEÆ
MAGNÆ. CYBELES. QVAM
IRATAM. MORTE. SENSI

Præcepto Pōtificum sollemnes Sacrorum ritus continentur. Arbitratus in mera voluntate positus fuit, vt Vestales capere, Sacerdotes certa die inaugurare. At cùm ad arbitratum Pontificum aliquid à Senatu conferebatur, quasi viris bonis committebatur. Vt, cùm Ver Sacrum de integro faciendum arbitratu Ponti-

ficum patres censuerunt. Consilium in vulgatis quibusdam Liuij reperio[a], cum Senatusconsultum de rebus Campanis factum est: Quæ eorum sacra aut profana essent *ad Consilium Pontificum* patres reiecerunt. Hæc lectio in aliis libris reiecta, in quibus habetur *ad Collegium Pontificum*: Qui modus loquendi Liuio frequentior. Vtrámque lectionem probo. Nam & patres Pontificum Collegium consuli iubebant[b], & consilium est συνέδριον φανερῶν ἀνδρῶν[c].

a lib. 26.

b Liuius lib. 39.

c Theophil. §. eadem. Inst. Qui & ex quib. caus. manumitt.

DE PONTIFICUM ET SAcerdotum publicorum inauguratione.

CAP. XXV.

INAVGVRATIO est certus quidam ritus, quo Sacerdotes publici eius numinis maiestati deuouentur, ad cuius ministerium cooptati sunt. Summi Sacerdotis inaugurationem, quam Prudentius consecrationem vocat, eleganter suis versibus descripsit[d].

d In hymno Romani martyr.

Summus Sacerdos nempe sub terram scrobe
Acta in profundum, consecrandus mergitur:
Mirè infulatus, festa vittis tempora
Nectens, corona tum repexus aurea,
Cinctu Gabino, sericam fultus togam.

Tabulis supernè strata texunt pulpita,

N

Rimosa rari pægmatis compagibus,
Scindunt subinde vel terebrant aream,
Crebróue lignum perforant acumine,
Pateat minutis, vt frequens hiatibus.
Huc Taurus ingens fronte torua & hispida,
Sertis reuinctus, aut per armos floreis,
Aut impeditus cornibus deducitur,
Nec non & auro frons coruscat hostiæ,
Setásque fulgor bractealis inficit.
Hîc vt statuta est immolanda bellua,
Pectus sacrata diuidunt venabula,
Eructat amplum vulnus vndam sanguinis
Feruentis, ínque texta Pontis subditi
Fundit vaporum flumen & latè æstuat.
Tum per frequentes mille rimarum vias,
Illapsus imber, tabidum rorem pluit,
Defossus intus quem Sacerdos excipit,
Guttas ad omnes turpe subiectans caput,
Et veste & omni putrefactus corpore.
Quin os supinat, obuias offert genas,
Supponit aures, labra, nares obijcit,
Oculos & ipsos perluit liquoribus,
Nec iam palato parcit, & linguam rigat
Donec cruorem totus atrum combibat.
Postquam cadauer sanguine egesto rigens,
Compage ab illa Flamines retraxerint,
Procedit inde Pontifex, visu horridus
Ostentat vdum verticem, barbam grauem,
Vittas madentes, atque amictus ebrios.

Hunc inquinatum talibus contagiis
Tabo recentis ſordidum piaculi,
Omnes ſalutant, atque adorant eminus,
Vilis quod illum ſanguis, & hos mortuus
Fœdis latentem ſub cauernis lauerint.

Hic fuit ritus inaugurandi ſummi Sacerdotis, cuius ſollemnitas in aliis publicis Sacerdotibus mihi quidem parum perſpecta. Vnum illud notaui, eos omnes qui inaugurarentur, iureiurando adſtringi, ſe nihil è Sacris enuntiaturos [a]. Μηδενὶ φράσειν τὰ τῶν ἱερῶν. Coniicio tamen quod in Regibus & Magiſtratibus qui Regum vices obierunt, illud idem in Sacerdotibus aliquatenùs obſeruatum cùm inaugurarentur. Sumebat diem cooptatus Sacerdos aut captus, qua præſtituta, prodibat è téntorio ſub diuum, ſtánſque in loco puro ritè mactatis victimis, Ioui Regi & cæteriis Diis vota faciebat [b]. Augures intererant inaugurationi, vt ſignum de cœlo fœlix oſtenderent, illúdque ſignum fulguris, à ſiniſtris datum pronuntiarent, etiamſi nullum eſſet datum. De Diei præfinitione M. Tullius [c]. *Quid igitur ceſſas? cur non inaugurare? ſume diem, Collegæ ſumus, nemo negabit.*

In Rege Sacrorum notandum, quod non inaugurabatur, niſi ſe magiſtratu abdicaſſet. L. Cornelius Dolabella, cum in locum Cn. Cornelij Dolabellæ ſuffectus eſſet Rex Sacrorum, eſſétque Duumuir Naualis: contentio fuit inter illum & C. Seruilium Pontificem max. [d] Nam vt Dolabellam inauguraret, illum Pontifex magiſtratu ſeſe abdicare iubebat: recuſantiq; id facere, ob eam rem mulcta à Pótifice di-

a Plutarch. in cauſis.

b Dionyſ. li. 2. Plutarch. in Numa.

c Philippic. 2.

d Liuius li. 40.

cta Duumuiro. Déque ea cũ prouocasset, certatũ ad populũ. Plures iam Tribus intrò vocatę, dicto esse audientem Pontifici Duumuirũ iusserunt, multámque remitti, si se magistratu abdicasset. Ratio abdicationis in Sacrorũ Rege ea fuit, quòd ille Sacerdotij legibus ab omni ministerio bellico abstinere deberet[a] ἁπάσης λῃτουργίας πολεμικῆς ἀφειμένος. Quod in cęteris Sacerdotibus nõ fuit cõstitutũ, qui ciuilibus & bellicis muneribus fungi potuerunt, omnesq; magistratus maiores minoresq; capessere, & cũ imperio & potestate esse.

[a] Dionys. li. 5.

Consecratio pro inauguratione nonnunquam accipitur, quæ tamen propria Sacerdotum Isidis fuit. Vetus lapis Romæ.

1087. 4. DATIANO. ET. CEREALI. CONS

NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V. C

PP. AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C. P

TRADIDERVNT. PERSICA. PRI. NON. APRIL. FEL

CONS. S. S. TRADIDERVNT. ELIACA.

XVI. KAL. MAI. FELIC

OSTENDERVNT. CRYFIOS. VIII

KAL. MAI. FELIC

D. D. N. N. VALENTE. V. ET

VALENTINIANO. IVNIORE. PRIMVM

AVGG. CONS. VI. IDVS. APRIL

AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C

PP. FILIO. SVO. ÆMILIANO. CORYFONI

OLYMPIO. C. P. ANNO. TRICESIMO

CONSECRATIONIS. SVÆ. TRADIDIT. CORACICA

FELIC. CONS. S. S. OSTENDERVNT

CRYFIOS. VIII. K. MAI. FELIC

In altera Columnæ eiuſdem baſi.

EVSEBIO. LIPPATIO. CONS
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V. C. ET
AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C
TRADIDERVNT. LEONTICA. V. IDVS
MARTIAS. FEL
DATIANO. ET. CEREALE. CONS
NONIVS. VICTOR. OLYMPIVS. V. C. PP
ET. AVR. VICTOR. AVGENTIVS. V. C
P. TRADIDERVNT. LEONTICA
XVI. KAL. APRIL. FELIC

Minoribus literarum myſteriis initiati, inſcriptionis huius quæ perdifficilis, eſt à me accipere poterunt interpretationem.

Iſidis ſacra vetuſtiſſima Romanis olim non incognita, teſtantur Ennij verſus,

Non habeo denique nauci Marſum Augurem
Non Iſiacos coniectores [a].

Quando ab illis recepta fuerint aut reiecta [b] non eſt huius operis, in quo leuiter attingam quæ ad intellectum faciunt inſcriptionis. Locus D. Hieronymi [c] his tenebris magnam adfert lucem. *Ante paucos annos*, inquit, *propinquus veſter Gracchus cum præfecturam gereret vrbanam, ſpecum Mithræ & omnia portentoſa ſymulachra, quibus Corax, Niphus, Miles, Leo, Perſes, Helios, Bromius pater initiantur, ſubuertit, fregit, exuſſit.* Mendum in Hieronymi lectione animaduertit, Nic. Rigaltius, cuius conſuetudo, vt mihi iucundiſſima, ita ad ſuauiores muſas vtiliſſima ſemper fuit. Pro

a Cic. 1. de diuinat.
b Vid. Dionem li. 40.
c epiſtol. ad Lætam de inſtit. fil.

Niphus legit *Griphus*, &, ab hoc τῦ δράκοντος τὰ μυςήρια[a]. Vt ab illis prodierunt Sacra Persica, Coracica, Leontica, Eliaca, Patrica, Hierocoracica, quæ passim in his & in altis inscriptionibus leguntur. Emendarat Marianus Victorius Episcopus Amerinus, vir studiis altioribus imbutus, pro *Niphus*, *Nisus* accipitris nomen, qui etiam ipse colebatur, cuius emendatio reiicienda non est, sed cætera Hieronymi verba ab illo multùm deprauata. Nos verò ad inscriptionem nostram redeamus, qua Isidis & Osiridis sacra continentur. Horum *numen vnum, multiformi specie, ritu vario, multiiugo nomine fuit*[b]: quorum Sacra primùm Persæ habuerunt: à Persis, Phryges: à Phrygibus, Romani[c]. Osiris Sol, Persis Mithra: Ægyptiis Osiris, Achmetiis Titan: aliis Liber pater[d]. Vt Isis ipsa quæ luna, Dea multi nominis μυριώνυμος, Deûm mater magna, Cybeles, Proserpina, Libera, Eleusis, Ceres, aliísque nominibus celebrata[e]. In hac tamen multiformi specie vnam Dei potentiam agnoscebant: & Sacra illorum mysteria dicta sunt, quorum authores feruntur Dardanus, Eelion, Midas, qui occulta mysteria, symbolis inserüerunt[f]. Hæc depicta sunt in tabula Isiaca, in qua animalium formæ multiplices, inter quas primæ, & præcipuæ, Corax, Griphus, Leo. A Corace Coracica Sacra nominantur, quæ D. Ambrosius[g] vocat Coracina. De Milite, & Leone Tertullianus[h] multa. *Mithræ*, inquit, *Miles cum initiatur in Spelæo, in castris verè tenebrarum, coronam interposito gladio sibi oblatam monetur obuia manu capite depellere &c. statim creditur Mithræ* Miles, *si deiecerit*

a Clemens Alex. in protrept.
b Apuleius lib. 2. metamorph.
c Lactātius 1. Thebaid.
d Herodot. li. 2. Seruius 3. Georgic. Macrob. li. 1. satur. cap. 21.
e Iamblicus de myster.
f Clemēs in protreptic.
g In epistolā ad Rom. cap. 1.
h lib. de Coron milit. cap. 15.

coronã, si eam in Deo suo esse dixerit[a]. Quæ verba ad initiationem referri debent. Nam Miles cuius meminit Hieronymus ad pompæ sollemnis anteludium pertinet, in qua incinctus balteo Militem gerebat[b], à quo sanctæ militię hæc omnis religio nomen sortita est. De Leone ipse Tertullianus[c]. *Sicut aridæ*, inquit, *& ardentis naturæ Sacramenta, Leones, Mithræ, philosophantur*. Sol enim Leonis vultu in Spelæo colebatur, Persico habitu, & vtrísque manibus cornua comprimens bouis[d]. Nec sunt confundenda hæc sacra: nam vt sub diuersis nominibus numen vnum, sic variè denominatus vnus & idem Sacerdos illa peragebat. Erant Mystæ, nouitij Sacerdotes, erant Antistites Sacrorum proceres[e], qui ἀνακτοτελέσται, οἱ τὰς τελετὰς ἐπιτελοῦντες τῶν ἱερῶν[f]. Summus Sacerdos Mithra, qui idem præcipuus & primarius & pater patrum Solis & Mithræ. Ille idem Hierophanta Hecate, Archibuculus Liberi, Pater, & Hierocerix D. S. I. M. Id est Deæ Sanctæ Isidis matris[g].

Iam verò notas inscriptionis sic intelligo, vt V. C. sit vir castissimus, tenax enim castimonia iis Sacerdotibus fuit[h], idcóque ἁγνεύοντες dicti. Sequentes notæ PP. pater patrum, vel pater primarius, præcipuus, πρῶτος ἱεροτελεστής, ὁ τελετάρχης. Augentius vnica litera P. insignitus, quæ patrem solùm denotabat. Nam Sacerdos designabatur ab ipsa Dea, qui summo præsente & arbitro, Sacra Mystis ministraret[i]. Vterque TRADIDERVNT. PERSICA. Tradere & accipere verba sacrorum sunt, à nobis Christianis vsurpata παραδιδόναι καὶ παραλαμβάνειν[k]. Traditio non certo

a Tertul. lib. de præscript. cap. 40.

b Apule. lib. 11.

c Aduers. Marcion. lib. 1. cap. 13.

d Lactãtius 1. Thebaid.

e Apul li. 11

f Clemẽs in protrept. Hesychius.

g Inscriptiones 17. 4. & 28. 2.

h Ruffinus Eccles. hist. li. 2. cap. 23.

i Apul. li. 11.

k D. Paulus 1. Corinth. 11.

ſtatóque tempore ab initiatis accipiebatur. Nam & dies quo quiſque poſſet initiari, Deæ nutu demonſtrabatur, Κὶ τὰ μυςήρια παραλαμβάνοντας, μύςαι καλοῦνται[a]. Μύςης ὁ τελούμενος, σιωπηλὸς τὰ μυςήρια μαθὼν μεμνημένος[b], quæ in vulgus non efferebantur, ſed taciturnitate parietibúſque claudebantur[c].

a Suidas.

b Hesych.

c D. Auguſtinus de ciuit. li. 4. ca. 31.

Non tamen omnes qui ſacris initiati erant, Sacrorum obſequio deſpondebantur; Nam omnis dignitatis & ordinis turbæ initiabantur: Sed è grege cætero ſacrati capiebantur, qui in Paſtophorum Collegium cooptarentur, Παςοφόριον, οἰκονομία, συναγωγὴ[d], vet. Gloſſ. Atrium templi. Hi per annos quinque myſteria minora docebantur, antequā ad maiora tranſcenderent. Erant enim gradus in myſteriorum perceptione[e]. Primus fuit κάθαρσις purificatio, qua delictorum expiationem de lauacro militibus repromittebant[f]. Deinde ſequebantur myſteria minora κατήχησις & informatio maiorum, qua candidati viua voce initiabantur: myſteria enim non ſcripto vllo, ſed ſola voce tradebantur[g]. Poſtremus myſteriorum actus erat acceptio. Clarè Plutarchus[h], qui Demetrium arguit, quòd vno eodémque tempore minora ſimul & maiora accepiſſet, Κὶ τὴν τελετὴν ἅπασαν ἀπὸ τοῦ μικροῦ, ἄχρι τῶν ἐποπτικῶν παραλαβεῖν. Minora myſteria, priuata vocat Apuleius huius diſciplinæ apprimè ſciens. *Deæ*, inquit, *myſteriis priuatis appoſitus, contuberniόque Sacerdotum indiuiduus, & Numinis magni cultor inſeparabilis*. Maiora quæ toto quinquennio diſcebantur, ἐποπτικὰ, ἀρχαιότατα ἱερὰ dixerunt[i], magna ſilentia religionis. Nec verò ſimul & ſemel ſacra

d Hesych.

e Caſaubō. in Athenæ. li. 6. cap. 15.

f Tertul. de præſcript. cap. 40.

g Maldonat in præf. D. Lucæ.

h In Demetrio.

i Demoſth. contra Neæram.

illa

illa tradebantur: nam & tertia plerúmque Teleta ſuſcitabatur. Seruabat Eleuſis, quod oſtenderet, reuiſentibus[a]: initiati autem qui ſe credebant, in veſtibulo eius hærebant, id eſt, in Paſtophorio. Quibus aliis temporibus, tradebant Perſica, aliis Eliaca, vt cętera, quæ hac inſcriptione enumerantur. Quamuis enim connexa hæc ſacra, & vnica ratio numinis religioníſque eſſet: Tamen Teletæ diſcrimē maximum intererat: & qui Deæ Iſidis ſacris imbutus, nec dum Oſiris ſacris aut Serapis, Orgiis illuſtratus erat. Germanæ quidem religiones, diuerſi verò ritus, diuerſa traditio, quæ tempore Deæ monitu deſignato fiebat. Perſica tradiderunt Prid. Non. April. Eliaca 6. Kal. April. Patrica 13. Kal. Mai.[b] Perſica ab Eliacis ſeparata, cætera à cæteris: Illa tradita CONS. S. S. Lapis alius has notas habet CONS. SVPRA. S. Interpretabar ex Apuleio *Conſtituto ſupra ſolium.* Ille enim. *Sacerdos ducit ad ipſius Sacrarij penetralia* &c. Deinde *Ante Deæ ſimulachrum conſtitutus, Tribunal ligneum iuſſus ſuperſtiti.* Atque ita conſtituto Sacerdoti Eliaca tradita arbitrabar. Placet magis Syrmondi ſententia vt hæ notæ, CONS. SVP. S. ſignificent, *Conſulibus ſupra ſcriptis.* Tum enim vbique ponuntur, cùm poſt anni notam & mēſis aliquid aliud adiicitur, quod eodem anno, ſed alio menſe dicitur actum.

a Senec. lib. 7. natur. quæſt. ca. 31

b Inſcript. 303. 1. & 2.

Traditiones ad inſtar voluntariæ mortis & precariæ ſalutis celebrabantur. Accedebant ſacrati, mortis confinium, luménque Proſerpinæ calcabant, & ab iis ſomniorum viſis, quæ mente & ratione vacua obiiciebantur ἐποπτεία dicta, & conſecrati ἐπόπται

inspectores est. Ἐπόπται γὰρ θεαταί, ἐποπτεύσαντες, θεωρήσαντες[a]. Hanc vocem Scaliger Tertulliano[b] feliciter restituit. *Illa*, inquit, *Eleusinia hæresis & ipsa Atticæ superstitionis, quod tacet pudor est, idcircò & aditum priùs cruciant, diutius initiant quàm consignant, cùm Epoptas ante quinquennium instituunt.* Malè in vulgatis legitur, *cum & portas.* Non temerarium est quod Tertullianus profert, diutiùs initiant, quàm consignant. Consignatio enim ad ἐποπτείαν pernecessaria. Qualis illa fuerit narrat Clemens[c], Ieiunaui, potum confectum bibi, ex cista accepi, postquam feci, deposui in calathum, & ex calatho in cistam. Τὸ σύνθημα Ἐλευσινίων μυστηρίων, ἐνήστευσα, ἔπιον τὸν κυκεῶνα, ἔλαβον ἐκ κίστης, ἐργασάμενος ἀπεθέμην εἰς κάλαθον, καὶ ἐκ καλάθου εἰς κίστην. Verba inscriptionis sequentia FELIC. explicat vetus illa formula consecrationis, *Quod fœlix itaque faustum, salutaréque tibi sit, animo Gaudiali, rursum Sacris initiare, Diis magnis authoribus.* Consecratis. OSTENDERVNT. CRYFIOS. Fabrile mendum adfirmat Rigaltius, qui legendum censet Griphos, illíque adstipulari Apuleius videtur[d]. *Ante Deæ*, inquit, *simulachrum Sacerdoti constituto, humeris dependebat ponè tergum talorum tenus, pretiosa Clamyda, quaque viseres colore vario circunnotatis insignita animalibus. Hinc dracones Indici, inde Griphes Hyperborei, quos in speciem priuatæ aliis generat mundus alter.* In mēsa Isiaca Griphi multis variisque formis cælati sunt, qui Apollini sacri: Cum tamen & in aliis inscriptionibus legatur *ostenderunt Criphios*, Scripturam retineo. Κρυφίους, intelligo occulta illa & abdita, quæ prodebantur insinua-

[a] Lexic. vet. græcolat. Hesych.
[b] li. aduers. Valétinian. cap. 1.
[c] In protrept.
[d] lib. 11.

bantúrque ſacratis. Quæ fuerint, Tertullianus paucis[a]. *Cæterùm tota in Adytis diuinitas, tot ſuſpiria Epoptarum, totum ſignaculum linguæ, ſimulachrum membri virilis reuelatur.* Paulus Petauius Curiæ Pariſienſis Senator, amicus noſter, iuris ciuilis præter veterem, & benè fundatam peritiam anxiè diligens, ſed antiquitatis omnis aſſertor digniſſimus, ſignum habet Deæ Iſidis perantiquum, cuius delineatio Tertulliani verba abundè explicare poſſet.

a Aduerſ. Valentin. cap. 1.

Imago eſt marmorea, quæ nuda ad vmbilicum, ab eo in columnam deſinit, Caryatidum more. In hac depictum illud neruoſius quod zonā virgineam ſoluere poteſt. Pudore malui obtegere pudendum, quàm lectorum oculis, operis nobilitatem ſubiicere. Quamuis virecundari neminem hac in re deceat, qua Liuia ipſa Auguſti non moueretur. Sed cùm verecundiæ partes ſint non offendere: & quædam honeſtè dicantur, quæ turpiter depinguntur. Ne deformitas elegātis ſtatuæ offenſionem pariat, verborūm etiam meorum veniam peto. In Tertulliani lectione non placent *ſuſpiria Epoptarum.* Peſſimè emendauit Pamelius *ſiparia portarum.* Conijcio legendum *ſuſpicia Epoptarum*, voce Africano ſcriptori non inſolente: Suſpicia θεωρίαι.

Ciſta Secretorum capax penitùs celans operta myſteria religionis, alia etiam multa cōtinebat, quæ apertiùs Clemens[b]. Οἷαι δὲ καὶ αἱ κίσται αἱ μυστικαί; Δεῖ γὰρ ἀπογυμνῶσαι καὶ τὰ ἅγια, καὶ τὰ ἄρρητα ἐξειπεῖν. οὐ σησάμαι ταῦτα, καὶ πυραμίδες, καὶ τολύπαι, καὶ πόπανα πολυόμφαλα, χόνδροι τε ἁλῶν, καὶ Δράκων ὄργιον Διονύσου Βασσάρου. οὐχὶ δὲ ῥοιαί,

b In protrept.

σπεῤῥὸς τοῖς δὲ καὶ καρδίαι, ναρθηκές τε καὶ κιττοί. Πρὸς δὲ καὶ φθοῖς καὶ μήκωνες. Ταῦτ' ἔστιν αὐτῶν τὰ ἅγια. Quales ſunt Ciſtæ eorum myſticæ? Oportet enim Sacra eorum denudare & ſilentio ſuppreſſa enunciare. Nonne ſunt Seſama (id eſt frumentum Indicum [a]) Pyramides, lanæ bene depexæ, Liba variis diſtincta vmbilicis, Salíſq; micæ & Draco, Orgium Dionyſi Baſſari? Nónne mala punica atque etiam Corda, ferulæ & hederæ, præterea placenta & papauera? Hæc ſunt eorum ſancta.

a Dioſcori. li. 2. cap. 121

Teletam ſæpè repetitam & acceptam inſcriptiones docent. Ex quo Herodotus [b] multos ſimul conſecrari tradit, & cuíque Deorum gregatim non ſigillatim, ἱερᾶται δὲ οὐκ ἑκάστου τοῦ θεοῦ, ἀλλὰ πολλοί, De prima initiatione debet intelligi non de Teleta. Notæ literarum ſequentes. C. P. nihil aliud ſignant niſi, cùm prioribus. Tradiderunt Perſica & Eliaca, aliquo poſt tempore tradiderunt Coracica. Nec enim omnes ad omnia Sacra vocabantur. Auguſtus cum res Græciæ cõpoſuiſſet, τῶν τοῖν θεοῖν μυστηρίων μετέλαβεν [c]. duorum Deorum Sacris initiatus eſt. Sed quomodo anno triceſimo conſecrationis tradita ſunt Coracica, cùm quinquennium ſufficeret ad maiorum myſteriorum acceptionem? Triceſimus ille annus vt me Syrmondus docuit, ad Patrem Augentium referendus eſt, non ad filium Coryphonem.

b lib. 2.

c Dio lib. 51

De Leonticis inſignis locus eſt, quem è nimpharum antro abditum effodere conabor [d]. Ὅταν μὲν τοῖς τὰ Λεοντικὰ μυουμένοις, εἰς τὰς χεῖρας ἀντὶ ὕδατος, μέλι νίψασθαι ἐγχέωσι, καθαρὰς ἔχειν τὰς χεῖρας παραγγέλλουσιν ἀπὸ

d Porphyrius de antro nymphar.

παντὸς λυπηροῦ καὶ βλαπτικοῦ καὶ μυσαροῦ. Καὶ ὡς μύστῃ καθαρτικοῦ ὄντος, τοῦ πυρὸς οἰκεῖα νίπτρα προσάγουσι, παραιτησάμενοι τὸ ὕδωρ ὡς πολεμοῦν τῷ πυρί. Καθαίρουσι δὲ καὶ τὴν γλῶσσαν τῷ μέλιτι ἀπὸ παντὸς ἁμαρτωλοῦ. ὅταν δὲ τῷ Πέρσῃ προσάγωσι μέλι ὡς φύλακι καρπὸν, τὸ φυλακτικὸν ἐν συμβόλῳ τίθενται. Leontica enim accipientibus ſacratis, in manus vice aquæ mel infundunt, vt lauent, puráſque manus habere hortati ab omni turpitudine impedimento & ſcelere. Atque ita cum ignis habeat vim purgandi Sacerdotem, ignem pollubra domeſtica admouent, aduerſati aquam quaſi bellum igni inferentem. Purgant & melle linguam ab omni peccato, quando Perſæ Deo mel offerunt, velut fructus conſeruatori: Ciſtámque inter religionis Symbola ponunt. Locus eſt alter authoris eiuſdem [a]. Ἐν τοῖς τοῦ Μίθρα μυστηρίοις, τὴν κοινότητα ἡμῶν, τὴν πρὸς τὰ ζῶα αἰνιττόμενοι διὰ τῶν ζώων ἡμᾶς μηνύειν εἰώθασι. Ὡς τοὺς μὲν κατέχοντας, τῶν αὐτῶν ὀργίων μύστας, λέοντας καλεῖν. Καὶ δὲ γυναῖκας, ὑαίνας. Τοὺς δὲ ὑπηρετοῦντας, κόρακας. Ἐπί τε τῶν πατέρων. Ἀετοὶ γὰρ καὶ ἱέρακες, οὗτοι προσαγορεύονται, ὅ τε τὰ λεοντικὰ παραλαμβάνων. Περιτίθεται παντοδαπὰς ζώων μορφάς. In Mithræ myſteriis communionem veſtram cùm animalibus obſcure innuentes per animalia nos demonſtrare ſoliti ſunt. Vt ipſorum Orgiorum Sacerdotes Leones appellare: mulieres, Hyænas: miniſtros Sacrorum, Coruos. Ex patribus, nam & accipitres ſunt, corui illi appellantur. Quíque Leontica accipit, induit omnimodas animalium formas. Hæc fuit Teletæ hoc eſt Sacerdotij conſummatio, quàm ſæpe repetitam pro numinum diuerſitate, variæ traditio-

[a] lib. 4. de abſtinentia

nes oſtēdunt. Extat menſa Iſiaca, quæ in Ducis Mantuani bibliotheca adſeruatur ex Petri Bembi reliquiis illuſtrata pridem, perdoctis Pignorij commentariis, ex qua cognoſcere eſt literas ignorabiles, καὶ τὴν συμβολικὴν καὶ πλεστικὴν θεολογίαν, quæ ſculptis rerum animaliúmque figuris tradebantur. Nam ſculpturæ illæ effigiéſque quas videmus in tabula, Ægyptiæ erant literæ, quibus ſenſus mentis primùm effinxerunt [a]. Nummum Iſidis matris ſubiicio, quæ equino capite denotatur.

[a] Plin. li. 36. cap. 8. Tacit. lib. 11. Annal.

DE TELETA ITERVM. COENA Pontificum illorum epulum DICIS *cauſa.*

CAP. XXVI.

TELETA etiam pro Sacerdotij ſumptibus quandóque vſurpatur. Τέλος enim dicitur dignitas & tributum & ſumptus [b], qui non

[b] Elias in Greg. Naz. aduerſ. Iulian. orat. 3.

modicus fuit in Sacrorum acceptione [a]. Præcipuè in Patricis quæ Bacchi propria vino & epulis semper abũdarũnt. A Patricis, patricè & magnificè Plautum dixisse crediderim [b]. Sed Pontificum nostrorum cœnæ non minus instructæ aut minores illarum sumptus parciórque iactura fuit. Saliis cœnaturis creditor erat necessarius [c], & sestertium octogies pro noui Sacerdotij introitu Claudius impendere coactus, ad eas res familiaris angustias decidit, vt cum obligatus ærario fidem liberare non posset, in vacuum lege prædiatoria venalis pependerit sub edicto præfectorum [d].

a Apule. li. 11.

b In Casin.

c Tertull. in Apolog. ca. 39.

d Sueton. in Claud. cap. 9.

Antiqui moris fuit vino vel vllis aliis delitiis non indulgere, nisi Deorum causa. Hinc sunt θοῖναι, θαλίαι, μέθαι, quarum vocum origo conuenticula religionis ergo, atque conuiuia declarat. Quod testatur Seleucus apud Athenæum [e], qui θοίνας quidem dictas ait, quod fas esset διὰ τοὺς θεοὺς οἰνοῦσθαι δεῖν, ob Deorum sacra vino indulgere. θαλίας ob illorum reuerentiam, à quo δαῖτα θαλίαν [f], Homerus abundans conuiuium, delicias vocat, & θαλία pro florenti vitæ statu, & affluentibus deliciis accipitur, θαλία εὐθηνία εὐωχία. Μέθας denique quòd μετὰ τὸ θύειν, αὐτοὺς χρῆσθαι. Peractis Sacris vino indulgerent. Verecundè Seleucus. Nam μέθη est ebrietas κραιπάλη, σκότωσις οἴνου, cuius specimen in Pontificũ cœnis exhibet Lyricus poeta [g].

e lib. 2.

f Iliad. 1. τέρπεται θαλίῃ ἐπὶ πολλῇ.

g Horat. li. 2. od. 4.

Absumet heres cæcuba dignior
Seruata centum clauibus, & mero
Tinget pauimentum superbo
Pontificum potiore cœnis.

Pontificum cœnas voco & Augurales,& Saliares, & Collegiorum,quæ innumerabiles excandefaciebant, Annonam macelli[a]. Sacerdotales cœnæ adiicialibus nomen indiderunt,quæ tricies frugalissimis viris cõstiterunt[b]. Adiiciales vocatæ, quod noui aliquid cibi semper adiiceretur[c].Celebris est illa Hortensij Auguris, qui Pauonem cibi gratia, Romæ primus occidit adiiciali cœna Sacerdotij[d]. Quod protinus factũ tàm luxuriosi, quàm seueri boni viri laudauerunt. Vetustissimam cœnam, quæ scripta erat in Indice quartoMetelli Pontificis maximi, Macrobius refert[e]. Cuius ordinem apparatum & epulas instituerunt illi, qui omnibus negotiis horísque interesse credebant Deos,quos ideò placatos vitiis suis æstimarent. Atque vtinam nostri eorum mores hac in re non imitarentur, Sed ô tempora!

-- homines paruulos
Potare, amare, atque ad cœnam conducere,
Licet hoc Athenis nobis.

Quod quidem vitæ me satuerat, mihi diuidiæ & senio est, Christianos homines, epulas profusas adeò curare, vt eorum conuiuia regales mensas iamdudùm superarint[f].

Sed prior Pontificum cœna nos detineat, quæ ita mihi opipara est, ita lauta, vt nihil magnificentiùs àdstrui potuerit, nihil ad euertendas sumptuarias leges fortiùs,nihil digniùs Censoria nota. Extant Censoriarum legum paginæ, queis interdicuntur cœnis abdomina (quibus P. Mimus nomen imposuit) glandia,testiculi,vuluæ,Sincipitia verrina[g].Lege Fannia, annis

a Varro lib. 3. de re rustic. cap. 2.
b Senec. epist. 95.
c Celsus li. 4. cap. 2.
d Plin. lib. 10. cap. 20.
e 2. satur. cap. 9.
f Ammian. Marcell. li. 27.
g Plin. li. 8. cap. 51.

annis vndecim ante tertium bellum Punicum, cautum erat, ne quid volucrum poneretur in cœna, præter vnam gallinam quæ nō esset altilis, quod translatum per omnes leges ambulauit. Licinia lex centenarias edixit cœnas [a]. Sed leges omnes cùm Orchia, Didia, Cornelia, Æmylia, Antia, Iulia conticuerunt, vbi Pontifices voluerūt exquisitis epulis saginari. Ex Metelli indice iampridem euersæ leges, & conuiuis sexdecim apposita cœna, quę parasitis centum famelicis nauseam concitasset. Sincipitia, sumina, gallinas altiles, & id genus epularum, quod legibus interdictum est, non attingam: Sed degustabo aliquid ex hac cœna, quæ stomachum meum reficiant. Menda duo in Macrobij lectione notaui. Primum leue est, & pro Glycomaridas legēdum Glycymerides [b] cancrorum genus. Alterum grauius est. Nam quid sibi hæc verba velint *lumbos capragines aprugnos*, vix Oedipus coniectari posset, quod & Apicius ignoraret. Legunt quidam *Capras Oryges*, alij *lumbos Capraginos*: Quod vtrumque nullas delitias sapit. Ausim ego affirmare inter huius ęui Criticos, censentes vario diuersa palato, illud verbi *Capragines*, glossema esse textui accōmodatum. Plinium habeo magistrum [c]. *Placuere*, inquit, *& feri sues. Iam Catonis Censoris orationes, aprugnum exprobrant callum. In tres tamen partes diuiso, media ponebatur, lumbus aprugnus appellata.* Lumbi aprugni media pars aprugni calli. An Lumbi illi sint ὀσφύες, ἰσχία pars illa spinę inter dorsum media, viderit nouus aliquis Apicius: Ergasilus Plauti [d] illud sentire videtur, *vt ego Callos*, inquit, *prætruncabo ter-*

a Festus in verb. Centenariæ.

b Plin. li. 32. cap. 11.

c Plin. li. 8. cap. 51.

d Plaut. in Pseudol.

gorio. Doctiſſimi viri emendarunt tergoribus, contra Plauti vetuſtatem & venuſtatem. Alij repoſuerunt pecoribus, qui ſuam hac in re egerunt cauſam.

Huc vſque quid verè ſit aprugnum callum, quod aqua macerabatur, non ſatis intellectum. Callum aprugnum propriè fuit abdomen legibus Cenſoriis interdictum. Hac in re à Plinio [a] non recedo qui *vuluam eiecto partu meliorem, quàm edito ſcripſit. Eiectitia illa vocabatur; hæc porcaria, proxima eiectitiæ & occiſæ vno die poſt partum. Huius & ſumen optimum, ſi modo fœtus non hauſerit: eiectitia deterrimum. Antiqui abdomen vocabant: priuſquam calleret id, ſcientes occidere non aſſueti.* Errorem notat in his verbis Plinij Hermolaus Barbarus, qui ſcribendum arbitratur. *Antiqui abdomen vocabant, prius callere id ſinentes, occidere non aſſueti.* Atque hunc ſenſum putat. Id quod modò ſumen dicitur, hoc eſt Suillas cùm lacte ſuo mammas, veteres abdomen vocabant, ab lacte iam abdito & fugato, vt pote, quæ antequam vbera calleſcerent, hoc eſt, ſiccato lacte dureſcerent, ſuem occidere non ſolerent. Hoc callum in deliciis fuit, & neſcio an nobilius fuerit, quàm media illa pars, quæ lumbus aprugnus fuit appellata. Sed hoc ſcio callum tandem pro duriore apri qualibet parte fuiſſe vſurpatũ. Ruricius [b], Tergus Aprugnum appellat, *Tergus aprugnum me pictati tuæ indico tranſmiſiſſe, vt dum nos volatilia quæ tranſmiſiſti deliciamur, tu bipede de quadrupede facto ſatieris.* Malè excuſſum eſt apruhum. Liberum eſt vnicuique ſententiam dicere, huius lectionis cibum faſtidire, & apparare ſibi quæ palatum excitent.

[a] li. 11. ca. 37

[b] li. 2. ep. 42. ad Conſtantium.

Omitto cœnas publicas, viaticas, Geniales, Triumphales, dubias, dapales, quæ amplis dapibus plenæ fuerunt. Venio ad Deorum cœnas in quibus ponebatur Catulina, quam adijcialibus quidem epulis celebrem fuisse Plauti fabulæ testantur [a]. Ab his festæ dapes, quæ festis conuiuiis Deorum, & in sacrificiis impendebantur [b]. Harum apparatus instructissimus. Atque vt quisque sacrificabit, cœnam iubebat continuò coqui, & familiares suos ad exta adducebat [c]. Quod ciborum genus fugientes Christiani *profanam cœnam* [d] appellarunt, & *cœnare in Idolio* [e].

Pontifices verò non solum in inaugurationibus, sed etiam in sacris quamplurimis cœnæ interfuerũt, vel dicis causa. Nam & ad vetustatis memoriam epulatio in sacris quibusdam retenta est. Quæ εὐωχία, illáque dicis causa, vt ex Plinio Turnebus annotauit [f]. *Cibus*, ait Plinius, *è manu prolapsus reddebatur vtique per mensas, vetabántque munditiarum causa deflare. Et sunt condita Auguria, quod loquenti cogitantíue id acciderit, inter execratissima. Si Pontifici accidat dicis causa epulanti, in mensa vtique id reponi, adolerique ad larem, piatio est.* Error in vulgatis, vbi scriptum Ditis causa, quam lectionem retinet Sigismundus Gelenius, vir de literis bene meritus. Sed dicis causa est νόμου χάριν, λόγου χάριν. Nec enim Ditis vt Iouis epulum fuit. Secundùm veterem tamen ceremoniarum ritum, Flamini Diali Pontificibúsque inanis cœna non apponebatur [g]. Sed epulum dicis causa multùm à sollemni cœna differebat, quam viri pietate insignes in nostris detestati sunt, & impiã odiosamq; consuetudinẽ vocauerunt [h].

[a] Plinius li. 39. cap. 4.
[b] Nonius in verb. Dapalis. Seruius. 3. & 8. Æneid.
[c] Plautus in Amphitru. Milet. Pœnul. Rudẽt.
[d] Martyrolog. 4. septemb.
[e] Cõcil. Ancyran. ca. 4. & 6. Cõcil. Gangrens. cap. 2.
[f] lib. 28. ca. 2
[g] Seruius in sched.
[h] Gẽnadius ad episcop. vrb. Rom.

CVRIA PONTIFICVM PONtificale pomærium.

CAP. XXVII.

a Varro li. 4 de ling. lat.

VRIAE duorum sunt generum[a], & vbi curarent Sacerdotes res diuinas: & Curię veteres, vbi Senatus humanas, vt Curia Hostilia. In Curia Calabra ratio Sacrorũ habebatur[b], illáque Pontificum propria fuit, quæ malè in Glossario vetere ἵππων βυλή. Errorem vidit doctissimus Scaliger, sed non abstulit. Certissima est Vulcanij viri literis elegantioribus imbuti emendatio, qui legit ἱερῶν βυλή. In Curia Calabra, quæ erat in Capitolio, primis mensium diebus calabantur eius mensis nonæ à Pontificibus, Quintanæ an Septimanæ essent futuræ[c]. Verba sollemnia Pontificum hæc fuerunt[d], *Dies te quinque Kalo Iuno nouella: septem dies te Kalo Iuno nouella.* An verò hæc verba septies proferrentur, vt prodit Scaliger, ex Varrone non satis liquet. Erant & Curiæ triginta, vt in sua quisque Curia Sacra publica faceret, feriásque obseruaret. Hæ maximi Curionis authoritate regebãtur[e]. Curiarum Flamines, vocabantur Curiarum Sacerdotes: & Curiales, eiusdem Curiæ, qui diuersi sunt ab iis qui in Glossario βυλευταί. Scribit Scaliger Curiales postea Curiones dictos, quod antea Curionum esset habere Comitia: qua ratione motus hoc scripserit vir qui

b Festus in verb. Curia.

c Varro li. 5 de ling. lat.

d Scalig. lib. 2. de emendat. temp.

e Festus in verb. Curiales.

nihil ſine ratione ſumma, mihi certè non ſatis compertum eſt. Nam Curiata Comitia habendi ius erat Patritiis magiſtratibus & Pontificibus. Illis quidem cum leges Curiatæ ferebantur: his verò Sacrorum cauſa ad creandos Sacerdotes vt Flamines maiores, Maximum Curionem. Nam Curiones alij φρατριάρχοι Curiarum ſuffragio creabantur[a], nec à Collegis eligebantur. Nihil ergò Curionibus cùm Curiatis Comitiis, in quibus populus curiatim ſuffragium ferebat. De Curia Pontificum vetus eſt inſcriptio Bexæ in Luſitania.

a Dionyſ. li. 2.

CVRIAE. PONT
FLAM. PACIS. IVLIAE
VE. FLAM

498.8.

Fuit & Pontificale pomerium[b] ager ponè murum in quo Pontifices ſua conſtituebant auſpicia. Pomœrij autem ambitu, Auſpicia vrbana finiebantur, quæ certis & definitis locis captabantur, iiſque muro proximis, vt liberior eſſet adſpectus in cœli ſpatio deſignato, quod templum vocabatur[c]. Ab eo Pontificale Pomœrium dictus eſt locus, in quo Pontifices conſidere ſolebant, cum Auſpicia captarent. Proſmurium dixit Atteius in commentario Iuris Pontificalis.

b Feſtus in Sched.

c Varro lib. 4. & 5. de ling. lat.

PONTIFICVM ALIORVMVE
Sacerdotum immunitas. Illorum honor.

CAP. XXVIII.

ARRO in antiquitatibus author est, Sacerdotibus immunitatem à militia concessam, illósque ab vrbanis molestiis liberos esse[a]. *Cùm Sacerdotes Deorum vacationes habeant*, inquit Tullius[b], *quantò est æquius habere ipsos deos*? Quæ immunitas ab ordinariis etiam muneribus liberare solebat, ex veteri inscriptione quæ est Neapoli.

a Dionys.li. 2.
b Cicer. 4. Academic.

484. 6.

VERATIO. A. F. PAL. SEVERIANO EQVITI. ROM. REIP. TEGIANENSIVM. ADLECTO IN. ORDIN. DECVRION. CIVI. AMANTISSIMO QVI. CVM. PRIVILEGIO. SACERDOTI. CÆNINENSIS. MVNITVS. POTVISSET. AB. HONORIBVS ET. MVNERIB. FACILE. EXCVSARI. PRÆPOSITO. AMORE. PATRIÆ. ET. HONOREM. ÆDILITAT LAVDABILITER. ADMINISTRAVIT.

Sed vacatio illa tandem, quæ insigne Sacerdotij ducebatur[c], ab extraordinariis tantùm, non etiam ab ordinariis muneribus & legitimis, Sacerdotes liberauit, à quibus pridem vt ab aliis ciuibus stipendium extortum est[d]. Quod magnum certamen concitauit

c Symmac. lib. 10. ep 54
d l. 6. D. de vacat. muner. l. vnic. C. de vacat. publ. mun.

Quæstoribus vrbanis, Q. Fabio Labeoni & L. Aurelio[a]. Pecunia opus erat quod vltimam pensionem pecuniæ in bellum collatæ, persoluere placeret priuatis: Quæstores ab Auguribus & Pontificibus, quod stipendium per bellum non contulissent, petebant. Ab Sacerdotibus Tribuni nequicquam appellati, omniúmque annorum per quos non dederant exactum est.

[a] Liuius li. 33.

Immunitatis Sacerdotalis vestigia quædam in libris nostris habemus à viris doctissimis explicata. Vlpianus libro singulari de officio Prætoris Tutelaris scripsit[b]. *Athletæ habent à tutela excusationem, qui sacris certaminibus coronati sunt.* Ἔθνους ἱερωσύνη, οἷον Ἀσιαρχία, Βιθυνιαρχία, Καππαδοκαρχία παρέχει ἀλειτουργησίαν ἀπὸ ἐπιτροπῶν. τουτέστιν ἕως ἂν ἄρχῃ. Prouinciæ Sacerdotium vt Asiarchia, Bithyniarchia, Cappadocarchia præbet à tutela immunitatem, dum ei muneri quis præest. Hæ Prouinciarum præfecturæ videri possent, cum tamen sint Sacerdotia. Quo modo Constantinus Imperator Phœniciarchiam & Syriarchiam Sacerdotij ornamenta explicauit[c].

[b] l. 6. de excusat. in pãdect. Florẽtin.

[c] l 1. C. de natur. liber.

Arabarchiæ per Ægyptum vectigal submotum an ad Arabiæ sacerdotem pertineret dubitauit Antonius Augustinus: Sustulit dubitationem Cuiacius, qui Alabarchiæ nomen perdoctè restituit[d].

[d] lib. 8. obseruat. ca 37

In municipiis Sacerdotales & Flamines perpetui, atque etiam Duumuirales ab annonarum præposituris inferioribúsque muneribus quæ sordida dicebantur, immunes erant[e].

[e] l. 1. quẽad. muner. ciuil. indic. C. Theod.

Sacerdotes nostros Regia nexus constitutione

exſolutos, qua corpus aliorum liberū quarto menſe poſt iudicatum, ni ſoluatur, carcere poteſt mancipari, ſollemni Placito, in ſacra ante diem Paſchæ purpura, toto audiente foro (Antoni Præſes doctiſſime) hoc anno [a] pulchrè, oratoriè & cùm imperio dixiſti. Illo ipſo die, cùm hoc libri caput excuderetur; Ingenium, memoriam, iudicium, doctrinam, prudentiam ſingularem tuam cùm cæteris omnibus, ita miratus ſum; vt te ſummis ornamentis honorum, fortunæ, virtutis & humanitatis præditum, neque ſatis mirari vſquam, neque ſatis laudare quiſquam poſſit.

a 16. Kal. Maij. 1612.

Pontificum Rom. alij pręterea honores multi, inter quos ius vetuſtum fuit, Sella Curulis cùm toga prætexta. De Curuli nummus eſt Cottæ Pontificis maximi.

De Prætexta multi multa [b], inter quos Baifius [c] breuiter & doctè. *Prætexta*, inquit, *cui purpura prætexitur*, quam Plutarchus [d], περιπόρφυρον ἱμάτιον. Athenæus [e], περιπόρφυρον χιτῶνα. Prætexta enim ſimpliciter prolata, à purpurea prætexta differebat, vt ex Liuio [f] facile eſt conijcere. Ille. *Valerius*, inquit, *Tribunus pleb.*

b Macrob. 1 ſaturn. ca. 6.
c De re Veſtiaria.
d In Sertorio.
e lib. 6.
f lib. 34.

cùm

cùm differeret contra legem Oppiam: Purpura, ait, viri vtemur prætextati in magistratibus, in Sacerdotiis: Liberi nostri prætextis purpura togis vtentur, magistratus in Coloniis municipiísque. Hîc Romæ in infimo genere magistris vicorum togæ prætextæ ius permittemus. Prætexta igitur est περιπόρφυρος. At prætexta purpurea ἐμπόρφυρος vel ὁλοπόρφυρος. Prætexta vulgatior, quæ pueris, magistris vicorum & fœminis concessa est: Purpura Sacerdotibus & magistratibus solùm. Iosephus Scaliger [a] vir vt honoribus sic doctrina verè princeps, vsum purpuræ sacrum rectè putat, illumque magistratibus concessum, non tam Magistratus iure, quàm ludorum & votorum causa. Sic Seuerus Alexander [b] recepit prætextam cum sacra faceret, sed vt Pontifex maximus, non vt imperator. Nam Imperatori picta potius toga debebatur.

a Ad Festũ in verb. prætexta.

b Lamprid. in Alexãdr.

Pictæ vestes iam apud Homerum fuerant, vnde triumphales natæ [c]. Scaliger tamen pictam togam & purpuream eandem putauit. Quod ex Festi verbis colligi non potest, & nummis veteribus confutatur. Pictam togam in nummis Cæsaris Augusti expressam habemus.

c Plin. lib. 8. cap. 48.

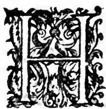

Picta triumphantium erat, qua vsus Nero in Circensibus ludis[a]. Prætextæ purpureæ magistratibus vsus fuit in sacris, pompis, & festis Deorum[b], ἁλουργεῖς ἀμπεχόνας Dionysius vocat, pictas verò χρυσίνους. Vbi interpres vertit λευκὴν ἐσθῆτα περιπόρφυρον prætextam candidam. Malè: debuit enim prætextam solùm dicere vel prætextam purpura togam. Prætexta alba erat, sed limbo purpureo circumtexta[c]. Prætexta candida est vestis pura καθαρὰ, quæ περιπόρφυρος[d].

a Tacit. 12. Annal.
b Dionys. li. 4.
c Gloss. vet.
d Plutarch. in Anton.

DE HABITV ET ORNAMENTIS Pontificum.

CAP. XXIX.

HVIC capiti tanquam auctuarium quoddam supra mensuram vel pondus iustum adiiciam, Ornamenta Pontificum, quos suis vestibus indutos antiquitas venerata est, posteri mirantur. Tria sunt, inquit Suetonius[e], pileorum genera. Erat Apex, Tutulus, Galerus. Apex pileus subtilis fuit circa medium virga eminente. Tutulus pileus lanatus, metæ figuræ. Galerus ex pelle hostiæ Ioui cæsæ, qui frequentiùs albogalerus dicitur. Hic Diali Flamini proprius fuit, nec vlli alij Sacerdoti. Apices reliquorum sunt Flaminum & Sacerdotum. Tutulus Pontificum[f]. Dialis sine galero & prætexta nunquam erat in publico. Martialis & Quirinalis neque semper prætextam neque

e In lib. de genere vestiũ Seruius 2. Æneid.
f Festus in verb. Tutulum.

Apicem geſtare non ſolebant, niſi ſacrificij tempore. Apicis formam qui ab Apêre dictus,[a] quod ritu Flaminum ſignificat alligare, videmus in nummis Licinij Stolonis.

[a] Seruius 8. Æneid.

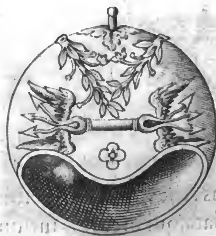
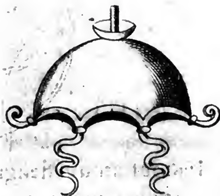

In hoc nummo deſignatus Apex, quæ virga eſt in ſumma pilei lunula circumdata, qui bicornis ſurſum erigitur: Cuius ligaturæ nodi vtrimque penduli, quibus Apex retineretur aut remitteretur, Offendices dicuntur[b]. Tutuli eadem fermè figura quæ in metæ cacumen deſinebat, & lunulæ loco, quæ in Apice prominet, virgulam habet incuruam, quæ deorſum flectitur ex Iulij Cæſaris nummis.

[b] Feſtus in verb. offendices.

Gulielmus Cholius Delphinatus Prouinciæ præfe-ctus, vir inter primos antiquitatis assertores nume-randus, in libro de religione veterum Romanorum gallicè scripto, ex antiqui zophori sculptura depi-ctos Albogalerum & Tutulum ita expressit.

Accedit ad hanc Tutuli figuram alia in Onyce im-pressa cum vrceolo, & Gallo gallinaceo, quæ Ponti-ficatum Auguratúmque designant.

Nam vt Pontificatus Tutulo aut Vrceolo: Sic Au-

guratus lituo vel gallo gallinaceo denotatur. Flamines cũ Apice ſacrificabant ex nũmis Licinij Veri.

Lituus in hoc numiſmate tributus Flamini me aliquantiſper detinuit, non quod ille Auguratus eſſet inſigne. (Nam & Pontificibus lituus fuit communicatus) ſed quia Flamines commentaculo in Sacrificiis vtebantur. Nummus Auguſti pulcherrimus nodum omnem diſſoluit.

Ex quo lituum & commentaculum Flamini videmus fuiſſe commune. Pontifices vero laurea corona redimiti, velato capite ſacrificabant. Hunc morem tangit Virgilius[a].

[a] Virgil. 3. Æneid.

Purpureo velare comas adopertus amictu.

Caput M. Lepidi Pontificis maximi hoc modo velatum habemus in nummis

Et Pontifices velato capite vt plurimùm animaduerti, Tutulum gestantes non vidi prçterquàm in nummis Numæ

Hunc Pontifices instituisse, nec tamen Pontificem fuisse sciunt omnes. Quare nummi regiam magis quàm Pontificiam denotare dignitatem viderentur. Regibus enim post Pontifices institutos remansit quorundam sacrorum cura. Nos de his postea vbi de capite & lituo.

Pontificum integumentum velũ fuit purpureum: vt Veſtalibus album, quod quidem ſuffibulum dicunt, album ſcilicet veſtimentum, prætextum, quadrangulum, oblongum, quod in Capita Veſtales cum ſacrificant ſemper habere ſolent, ídque fibula comprehenditur. Ex P. Raſcaſij gemma, quas vir ſingulari induſtria parat multas. Exemplum habeo Veſtalis cum ſuffibulo.

Quod velo adumbraſſem niſi vir doctus ſcriptis ſuis illud obduxiſſet. De Suffibulo lex erat ſcripta in Sacrario Deæ Opeconſiuæ[a]. HOC. PRÆTER. VIRGINES. VESTALES. ET SACERDOTEM. PVBLICOM. INTROIRE. NEFAS. ESTO. IS. CVM INTROIERIT. SVFFIBVLVM. HABETO. Mirum quod Pontifex qui Sacerdos publicus, cum penum Veſtæ adiret, virginum integumento, hoc eſt ſuffibulo vti debuerit. Sic Virgines Saliæ ſacrificium facientes, cùm Pontificibus in regia paludatæ cùm Apicibus erant, in modum Saliorum[b]. Sed ad cætera Pontificum ornamenta tranſeamus, & veſtes illorum cæteras paucis explicemus. De præ-

a Scalig. ad feſtum in verb. ſuffibulum.

b Feſtus in verb. Salias virgines.

texta purpurea hactenus dictum est; pura vestis & impolluta Pontificū sumenda nobis est & sarcienda. Pura vestimenta, inquit Festus[a], Sacerdotes populi Romani cum sacrificabant habere soliti erant, id est, non obsita, non fulgurita, non funesta, non maculata, Scaliger emendat obstita, id est, violata tactáque de cœlo, rectissimè. Puram vestem Seruius[b] aliter componit. *Impolluta vestis* inquit, *& pura dicitur quæ neque funesta sit, neque fulgorata neque maculam habeat* Θ. K *homine mortuo. Est autem linea & purpurea.* In hac veste sinus est qui mihi rugam excitat in fronte. Quæ enim macula est illa Θ. K homine mortuo? Hanc tamen si fieri potest eluere conemur. Hæ literæ in veteribus monumentis frequentissimæ sunt. Exscripsi Arelate

a In verb. pura.

b li. 11. Æneid.

Θ. ANNOS. XIIII. MENS. II. DIES. V
MARITVS. VXORI. KARISSIMAE

Illud τὸ Θ. nihil aliud significat quam vixit, obiit. Narbonæ.

Θ
L. CORNELIVS. CERATVS

Vtrumque autem Θ.K. θεοὺς καταχθονίους designare solet in inscriptionibus græcis passim. Vnde vestis quæ Θ. K. habet homine mortuo, ea fortè fuit, qua Sacerdos vsus, dum subterraneis Diis sacra mortuorum celebraret[c]. An vestis hæc Sacerdotalis habuerit literas Θ. K. illísque fuerit distincta & præfixa: Non

c Seruius 10. Æneid.

Non memini me alibi legere. Quare non ex Tripode Oracula fundo, ſed coniecturas & nugas meas in re obſcura ita propono, vt non reſpuam alienas.

Pura veſtis candida erat καθαρὰ, λευκὴ mera, nullo colore delibuta, Lexicon vetus, merum interpretatur ἄκρατον ψιλὸν impermixtum, tenüe: Vt noſtrorum Sacerdotum veſtes puræ, albæ ſunt, atque ita vernacula lingua nominantur. Supra veſtem puram toga duplici Pontifices amicti fuerunt: quæ læna dicebatur. Veſtis vna in modum tunicæ breuior erat, Altera oblonga in modum pallij tunicæ imponebatur, vtráque purpurea [a]. Pontificem illo habitu ornatum, ex antiquis marmoribus ita depinxit Onuphrius, cui, quem anteponat, non habet ipſa antiquitas virum. [a] Seruius 4. Æneid.

Atque hic fuit habitus pacis. Nam in bello Pontifices cinctu Gabino vti solebant. Vel cum sacris operarentur, vel cum pro exercitu aliquem denouerent.

Augur lituo solo à Pontifice differebat & colore trabeæ. Nam Pontificalis de purpura tota: Auguralis de purpura & cocco[a]. Augurem equo insidentem ex Augusti nummis adiicere visum est.

[a] Sueton. li. de gener. vesti.

Sed Augur aliquis seruauit de cœlo, cuius obnuntiationi mihi parendum est, & ad alia transeundum.

PONTIFICES ALIORVM SACERdotum munus obibant.

CAP. XXX.

VT Pontifices Sacris publicis præerant, sic Sacerdotum omnium, si res postularet munus obierunt. Cum tamen nullum alium Sacerdotem

Pontificum officium impleuisse videamus. Portentorum explanationes & prædictiones, Aruspicum fuerunt & Decemuirorum: Vtrumque Pontifices sibi vendicarunt, vt Epulonum ministerium, & Flaminis Dialis, qui primus in Sacerdotum ordine recensetur. Nam si ille valetudine aut munere publico impediretur, Pontifices Dialia Sacra faciebant, quæ etiam peragebant, si Dialis nullus esset inauguratus[a]. Sic duobus & Septuaginta annis post Cornelij Merulæ Dialis cædem, cum nemo suffectus esset, Pontifices vt Flamines religionem curauerunt. Decemuiri fatales libros adire solebant ex Senatusconsulto qui publicè apud illos erant depositi: Sed cùm vetustate libri exolescerent, vt sua manu illos describerēt, Pontificibus negotium datum, atque ab illis hi libri quandoque aditi[b]. Est Aureliani Imperatoris epistola apta huic loco[c]. *Miror vos,* inquit, *patres sancti tam diù de aperiendis libris dubitasse, perindè quasi in Christianorum Ecclesia non in Deorum omnium templo tractaretis. Agite igitur castimonia Pontificum, Iuuate principem necessitate publica laborantem. Has literas & Pontificum suggestionem, cum Prætor vrbanus ad Senatum retulisset, Vlpius Syllanus primæ sententiæ Senator. Agite, inquit, Pontifices, qua puri, qua mundi, qua sancti, qua vestitu animisque Sacris commodi, templum ascendite, veteranis manibus libros euoluite.* Hæc exscripsi quòd ex Pōtificum sint authoritate & dignitate. Nam licet Sacerdotes illo tempore ferè omnes, Pontifices vocarentur: & Decemuirorū collegium amplissimū[d], Sacerdotesq; populi Romani haberentur: Facit tamen suggestio

a Tacit. li. 3. Annal.
b Dionys. lib. 4.
c Vopiscus in Aureliā.
d Cicer. 9. in Verrem.

Pontificum, vt credam de Pontificibus nostris non de Quindecimuiris locum accipiẽdum. Pontificum enim propriè suggestio, nec solebant Quindecimuiri aliquid præmonere & ὑποβάλλειν. Authoris nunc verba euoluamus, quæ Scaligero mendosa videntur. Scribendum putat pro veteranis manibus libros euoluite, *veteris anus Cumanæ libros*. Retinet vir doctissimus alius vulgatam, & veteranas manus interpretatur maiorum Pontificum, qui in Sacerdotio consenuerunt, quíque à minoribus, vt Veterani à nouitiis distinguebantur. Vterque me moratur, qui veteranorum in literis priuilegio gaudent. Ego vero Tyro ac rudis in hoc militiæ genere vltrò decertabo, cùm iure possim: & si quis mallet paululùm literas immutare, & pro veteranis legere veneratis manibus, ambabus certè amplecterer hanc lectionẽ. Quo loquendi modo Poëta veneratam Cererem vocat [a] pro venerabili. Nam Sibyllinos libros adire & euoluere venerationem habebat & pietatem, quæ veteranis manibus minùs videtur conuenire. Hæc mea cõiectura est, vnusquisque adhibeat suam. Mihi quidem à vulgata recedere religio esset, si illa religioni congrueret, sed qualiscúmque ea sit, facile coniecturæ patiar eam anteferri. Nec enim authoris verba temerè immutanda, dummodò lectio integra sit. Licet fortè meliùs legi vel dici possit.

[a] Virgil. 3. Æneid.

REX SACRORVM ET FLAMINES maiores duo adscripti Collegio Pontificum. De illorum dignitate & cura.

CAP. XXXI.

REX Sacrorum & Flamines licet Pontifices non essent, ita tamen erant adscripti Collegio Pontificum, vt si quandò res aliqua apud illos disceptaretur, vt in Virginum iudicio, ipsi vnà cùm Pontificibus Iudices sederent. Sícque accipiendus est locus M. Tullij[a]. *Cum ex Collegio tanto,* inquit, *non Regem, non Flaminem, non Pontificem videret.* Attributi quidem erant illi Pontificum Collegio, nec tamen de illorum Collegio. Sic Equites & Tribuni ærarij, lege Aurelia cùm Senatoribus iudicarunt, cùm tamen illi non essent Senatores[b]. An vero Augures cùm Sacrorum Rege & Flaminibus Collegio adscripti fuerint Pontificũ, quæri potest: quod M. Tullius docere videtur[c]. *Dico,* ait ille, *Apud Pontifices, Augures adsunt, versor in medio iure publico.* Cum tamen omnes Iudices enumerat, qui de domo sua cùm Pontificibus iudicarunt, Augures silentio prætériuit[d]. *Domum meam,* inquit, *P. Lentulus Consul & Pontifex, P. Seruilius, M. Lucullus, Q. Metellus, M. Glabrio, M. Messala, L. Lentulus Flamen Martialis, P. Galba, P. Scipio, C. Fannius, M. Lepidus,*

a pro domo sua.

b l. 2. D de orig. iur. Plin. lib. 33. cap. 1. & 2.

c pro domo sua.

d de Aruspic. resp.

L. Clodius Rex sacrorũ, M. Scaurus, M. Crassus, C. Curio, Sext. Cæsar Flamen Quirinalis, Q. Cornelius, Q. Terentius Pontifices minores causa cognita duobus locis dicta omni religione liberarunt. In hac iudicum enumeratione nulli Augures, quos tamen Iudicio dixit Cicero adfuisse. Quod ita accipiendum est, vt cùm omnes illæ P. Clodij actiones in Tribunatu euellere radicitùs conaretur, nonnihil de illius adoptione attigit, in qua Augures adhibebantur[a]. Cum ergo ex Pontificibus quidam etiam Augures essent, ille cum obiter de adoptione Clodij dissereret, Augures dixit adesse, qui adoptionem illam non ritè factam videre possent. Adsederunt ergò Pontificibus Flamines duo cum Sacrorum Rege, qui simul cùm iis iudicarunt. Quod ex alio Ciceronis loco colligitur[b]. *Discite*, inquit, *Pontifices, vos Flamines, etiam tu Rex Disce.*

a lib 8. ad Attic. ep st. 3.

b pro dom. sua.

Varia verò Sacerdotum horum munera fuerunt, & in illorum ordine maximus videtur Rex Sacrorum, deindè Dialis, tertiò Martialis, quartò Quirinalis, quintò Pontifex maximus. Dialis vniuersi mundi Sacerdos appellatur à Dio (error apud Festum[c], vbi legitur, appellatur Dium) à quo vita dari hominibus putabatur. De illo, sequenti capite plura dicturi sumus.

c in verb. ordo sacerdotum. & in verb. Flamẽ dialis.

Regis sacrorum curæ variæ, ex quibus multis vnã persequar, quæ curam aliquam & diligentiam desiderat. *Dies intercisus*, inquit Varro[d], *Quando Rex comitiauit fas, ad quod tempus est nefas ab eo fas: dictus ab eo quòd eo die Rex Sacrificulus dicat ad Comitium.* Pro di-

d lib. 5. de ling. latin.

cat legit Scaliger. *Itat ad Comitium*, nec latinum putat, dicere ad Comitium & verè. Nam in Comitio ad populum dicebatur, nec Regi Sacrificulo licebat cùm populo agere [a]. Varronis lectio cognatione literarum corrupta, in qua cùm scriptum esset *ducit ad Comitium*, librarius scripsit dicat. Ducebat Rex ad Comitiũ ipso Regifugij die [b] quo sacrificium in Comitio peragebat. Sic etiam in Sacris Noualibus in arce ferias primas menstruas, quæ futuræ erant eo mense, prædicebat, & diebus Agonalibus in Regia arietem immolabat [c]: *Qui dies dicti Agonales ab agóne? inquit Varro, eo quod interrogatur à principe ciuitatis, & princeps gregis immolatur.* Corruptam Varronis lectionem suspicor: Quid enim Agonales dies ab agóne deducamus. Nam cum omnibus Sacrificiis minister rogaret Sacerdotem agon'?

Qui calido strictos tincturus sanguine cultros
Semper agátne, rogat, nec nisi iussus agit [d].

Qua ratione Agonales dies ab hac voce agon' denominationem sortiuntur? Crederem Varronem scripsisse *hi dies dicti ab Agonio quo die interrogatur à principe Ciuitatis* &c. Supra Varro scripserat: *A cœli naturali discrimine ciuilia vocabula diis accesserunt. Dicam priùs qui Deorũ causa sunt instituti.* Iam ex Festo Varronem interpretemur [e]. Agonia ab antiquis hostia dicebatur, & Agonius Deus qui præsidebat rebus agendis, Cuius festa Agonalia, vt à Conso Consualia, à Quirino Quirinalia dicta sunt. Quo die princeps ciuitatis interrogabatur, cum in cæteris Sacrificiis publicum Sacerdotem ministri rogarẽt. Hoc die ciuitatis princeps

[a] Agel. lib. 11. cap. 1.

[b] Plutarch. in quæst. rom. Festus in verb. Regifugium.

[c] Varro eod. lib.

[d] Ouid. 1. fastor.

[e] Festus in verb. Agonium.

princeps Sacerdotis partibus functus est, quod fortè res per magistratus agerentur. Nam principem ciuitatis magistratum voco vt Consulem vel Prętorem[a]. Sed Rex iste abeat è comitio & Flaminibus loco cedat. Hi maiores & minores fuerunt, plebeij & patricij generis[b]. Tres primi à Numa instituti Dialis, Martialis & Quirinalis, duo tantùm Collegio Pontificum attributi.

a l. scire oportet. §. præfectoriũ D. de tutorib. l. spadonem. §. ciuitates. D de excusat. tutor.

b Festus in verb. maiores Flamines.

DE FLAMINE DIALI ET ILLIVS

legibus Collegio Pontificum ille adscriptus non fuit. Ius habuit in Senatum introeundi. Municipales Flamines prodi dicebantur. Veslamen, Flaminales viri.

Cap. XXXII.

CEREMONIAE, inquit Agellius[c], Flamini Diali multæ impositæ, item casus multiplices. Qui sint illi casus, vix Criticorum consilium præuidere potuit, qui in literarum naufragio tabulis laceris vndique iactantur. Emendant illi castus multiplices, quod primùm placuerat Lipsio[d], qui postea reposuit cautus multiplices. Nam multa vetita Flamini Diali, quæ Sacrorum legibus cauta dici possunt à quibus Dialis cauere deberet. Verissima est vulgata lectio ex veteri Glossario, in quo casibus θέμασιν, κανόσιν, vnde apud nos Κανόνες & ius canonicum, Κανὼν regula & norma disciplinę. Quo sensu M. Tul-

c li. 10. ca. 15.

d lib. 1. Elector. cap. 21

lius Tyroni scripsit[a]: *Sed heus tu qui* Κανὼν *esse scriptorum meorum soles.* Casus & Ceremoniæ ex Fabij Pictoris libro ab Agellio[b] recensentur, quibus nonnulla addi possunt ex Iure Pontificio ab antiquis authoribus repetita.

a lib. 16. epist. 17.

b lib. 10.

Veteri religione Pontificum, inaugurato Flamini, veste quæ læna dicebatur, à Flaminica texi oportebat. Quam vestem cùm cultro qui Secespita appellabatur, vti debere (ita apud Seruium[c] legitur.) Cuius lectioni mederi non possum. A Flaminica fieri vestem oportebat, cuius lanam ipsa per se & nere debebat & texere. Infibulatus[d] sacrificabat propter vsum æris antiquissimum. Mortuæ pecudis corio calceos fieri Flaminibus nefas habebatur, quoniam sua morte extincta omnia, funesta æstimantur[e]. Flamini sacro (qui Dialis est) equinum fel tangere non licebat Romæ[f], quod publicis sacris equus etiam immolaretur. Ille æreis cultris tondebatur[g]. Ignem ex illius domo efferre non licebat nisi rei diuinæ causa[h]. Flamen Dialis Romæ auspicabatur vindemiam, & vt iusserat vinum legere, agna Ioui faciebat, inter cuius cæsa & porrecta Flamen prorsus vinum legebat. Quod vero tradit Fabius Pictor, Diali iurare fas nunquam esse, confirmat Liuius celebri exemplo[i]: *Comitiis*, inquit, *creati Ædiles forte sunt ambo, qui statim accipere magistratum non possent. Nam C. Cornelius Cethegus absens creatus erat, cum Hispaniã obtineret Prouinciam: C. Valerius Flaccus, quem præsentem creauerant, quia Flamen Dialis erat; iurare in leges non poterat, petente Flacco vt legibus solueretur: Magistra-*

c Seruius 4. Æneid.

d Festus in verb. infibulati.

e Festus in verb. mortuæ.

f Plinius li. 28. cap. 9.

g Seruius 1. Æneid.

h Festus in verb. ignem

i Liuius li. 3

tum enim plus quinque dies, nisi qui iurasset in leges, non licebat gerere: Senatus decreuit, vt si Ædilis qui pro se iuraret arbitratu Consulum daret, Consules si eis videretur cùm Tribunis plebis agerent, vti ad plebem ferrent. Datus qui iuraret pro fratre, L. Valerius Flaccus Prætor designatus. Tribuni ad plebem tulerunt, plebsque sciuit, vt perinde esset, ac si ipse Ædilis iurasset. Dialis Flamen Pontifex max. & Rex sæculi dictus[a], Ioui assiduus Sacerdos, quem Numa insigni veste & regia Sella adornauit. Hanc dignitatem C. Flaccus alter Flamen Dialis restituit per multos annos diminutam: vt scilicet in Senatũ introiret cùm Prætexta toga & Sella Curuli[b].

a Tertul. li. 1. ad vxor. ca. 7. & lib. de præscrip. cap. 40.

b Liuius li. 27.

An verò Dialis attributus fuerit Collegio Pontificum ex Ciceronis verbis facilè intelligi potest: Nam cùm inter Sacerdotes, qui de illius domo iudicarunt sedisse non dicatur cùm Martiali & Quirinali, Collegio Pontificum non fuisse illum adscriptum possumus adfirmare. Cuius rei rationem cum apud me diligentiùs exquirerem, illam à Fabio Pictore repetebam, quod scilicet Dialis quotidie festatus esset[c]. Nam cum per religionem non liceret festis diebus vel apud Prætorem lege agere, vel apud Pontifices, ne feriæ polluerentur quæ festis inerant: Pontificum iudicio Dialis nec interesse potuit, nec debuit. Cum Fabio Pictore tamen historiæ Romanæ scriptores pugnare videntur. Nam Flamen Dialis magistratum gerere potuit. Et C. Valerius cùm Prætor creatus esset, Prætores ita sortiri iussit, vti Flamini Diali, vtique altera iuris dicendi Prouincia esset[d]. Sed cùm multa in illius legibus mutata essent, multa quoque

c Agel. li. 10 cap. 15.

d Liuius lib. 31.

in iis quæ ad religionem pertinebant, intacta remanserunt, & quæ in Repub. introducta sunt, vetera instituta non euerterunt, quæ ex Flaminis legibus sunt requirenda. Lapsus est Ant. Augustinus [a], vir qui certo semper & confirmato animo consistit, in omni genere literarum: Qui Dialem hunc cùm duobus maioribus cæteris flaminibus maiorem Pontificem putat. Nam Dialis ne quidem Pontificum collegio adscriptus est; Sed Martialis tantùm & Quirinalis, qui tamen Pontifices, non erant maiores.

[a] Dialog. 10. de numismatib. antiq.

Flamen à Pontifice capi dicebatur Romæ [b], qui in municipiis à Magistratibus prodebatur [c]. Obseruamus Veflamines in antiquis inscriptionibus.

[b] Liuius li. 27.

[c] Cicer. pro Milon.

364. 1. C. MVCIVS. BRVTIANVS. FAVSTINVS. ANTONIANVS. VEFLAM. AVG

Alia inscriptio Bexæ in Lusitania.

498. 8. CVRIÆ. PONT
FLAM. PACIS. IVLIÆ
VE. FLAMEN

Quod quidam interpretantur vetus Flamen qui Sacerdotio abierat. Fortè Veflamen pro minore Flamine dicebatur, vt vegrande veteres dixerunt pro paruo & minuto [d]. Nam qui Flaminij honore functi erant, vel vt lex loquitur [e] post Flaminij decursa insignia, Flaminales viri vocabantur, vt Consulares qui Consulatum pridem consequuti. Lapis Tarraconæ.

[d] Festus in verb. vegrande.

[e] l. 21. C. Theod. de decurionib.

C. VALER. ARABINO
FLAVIANI. F. BERGIDOF
OMNIB. HON. IN. R. P
SVA. FVNC. SACERDOTI 478. 2.
ROMÆ. ET. AVG. P. H. C
OB. CVRAM. TABVLARI
CENSVALIS. FIDELITER
ADMINIST. STATVAM
INTER. FLAMINALES
VIROS. POSITAM. EX
ORNANDVM. VNIVER
CENSVER

In iiſdem inſcriptionibus leguntur Flamines ad tempus, Flamen Quinquennalis, Flamen primus Prouinciæ, Flamen Deorum omnium, Flamen Auguſtalis, quæ Sacerdotij denotabant dignitatem.

QVAS RES SENATVS AD PONTIfices reiiciebat. Relatæ res ad virgines & Pontifices. Religionem a se reijcere. Scrupea religio.

CAP. XXXIII.

VÆ res ad ſacra & ceremonias pertinebant, ſi de his quæſtio fortè moueretur, Senatus illas ad Pontifices reiiciebat, & Collegium Pontificum

consuli iubebat, qui de religione solùm decerneret [a]. Capua capta à Q. Fuluio & Appio Clodio Coss. Senatusconsultum de capite & fortunis Campanorum factum est: Sed cum ad signa & statuas æneas, quæ capta de hostibus dicebantur ventum esset, ad Collegium Pontificum illa sunt reiecta [b]. M. Fuluius Ambracia capta, cum signa atque ornamenta ex ædibus sacris abstulisset, Ambracienses legati de illo in Senatu questi sunt. Senatusconsultum factum est, placere de iis cum M. Fuluius Romam reuertisset, ad Collegium Pontificum referri [c], & quod ij censuissent, fieri. Relatum etiam ad illos de expiandis, quæ in templo aliquo tacta elatáque essent [d]. Malè fortè vulgata lectio in Liuio habet capta.

Latinæ feriæ ad tertium Nonas Maij fuere, in his cùm magistratus Lanuninus in vna hostia precatus non esset, populo Romano Quiritum religioni fuit. Id cum ad Senatum relatum esset, Senatus ad Pontifices remisit [e]. M. Tullius ab exilio reuersus, cum de illius domo Comitiis Centuriatis actum esset: Centuriæ omnes eodē iure esse iusserunt, quo antea fuisset [f]: Sed Senatus priusquàm legis author fieret, M. Bibuli sententiam sequutus est, vt de domus religione, quæ à P. Clodio consecrata erat, ad Pontifices referretur [g]. In quibus laudare licet, prudentiam veterum singularem, ordinúmque concordiam, vt in religionis controuerso Iudicio nihil tentarēt aut mouerent Pontifices sine Senatus authoritate: nihil aut parùm Senatus in religione cēseret, sine Pontificum decreto. Claudius Imperator, cum ad Senatum super

a Agel. li. 5. cap. 17. Macrob. lib. 1. cap. 16.

b Liuius li. 26.

c Liuius li. 38.

d Liuius lib. 29.

e Liuius li. 41.

f Cic. de Aruspic. resp.

g Cicer. pro dom. su.

Collegio Aruſpicum retuliſſet: Senatuſconſultum factum: Viderent Pontifices[a] quæ retinenda firmandáue Aruſpicum eſſent. At cum P. Clodius ſacra Bonæ deæ violaſſe diceretur, res ad Pontifices & virgines Veſtales relata eſt, idque ab iis nefas decretũ[b]. Quod vnum in illa vetuſtate exẽplum memoratur, quo Senatus fœminis decernendi poteſtatem mandauit. Quod tamen incertum faciunt libri manuſcripti: qui vocẽ (*virgines*) à Ciceronis lectione reiiciunt: alij admittunt ex quibus vulgata recipitur, quæ non temerè improbanda. Licet enim fœminatum genus, à negotiis publicis conditio exceperit humanæ fragilitatis, illæq; ab omnibus ciuilibus & publicis officiis ſint remotæ[c]; honor tamen Veſtalium, quibus magiſtratus faſces ſubmittebant, tantus fuit, vt ipſæ legibus ſoluerentur. Valerianus Cenſor delectus eſt Decio Imperante: vbi Senatuſconſultum Decius accepit[d]. *Fœlicem te, inquit, Valeriane, tu de iudicibus, tu de Præfectis eminentiſsimis iudicabis. Excepto denique Præfecto vrbis Romæ, exceptis Conſulibus ordinariis, ac maxima Virgine Veſtalium (ſi tamen incorrupta permanſerit)* Gloſſema ſunt vltima hæc Pollionis verba, quæ Parentheſi incluſa, in textum irrepſerunt. Etenim ſi Veſtalis maxima inceſtum commiſiſſet, nullæ erant Cenſoris partes, cùm illa à frequenti Pontificum Collegio iudicaretur. Sed quid cauſæ fuerit, cur Senatus pollutarum Ceremoniarum iudicium Virginibus permitteret, ſi quæratur, hanc vnam fuiſſe maximè puto: Quod Virgines ſacrum Bonæ Deæ curarent, quod cùm inſtauraſſent, vt non ritè factum,

a Tacit. 2. Annal.

b Cicer. 1. ad Attic. ep 10

c Arnob. li. 7. aduerſ. gent. l. cùm Prætor. §. moribus D. de Iudic.

d Trebel. Pollio in Valeriano.

pollutiq; Sacrificij causam agnouissent, illarum hac in re Iudicium necessarium Senatus iudicauit, quo accommodarent illas veritatis assertores magis quàm facti iudices.

Postquam vero Imperatores Pontificatum maximum ceperunt, mos ille reijciendi ad Pontifices immutatus, vt in Seruio Magulinensi videmus [a], aduersus quem, Lentulus Augur cùm in Senatu dixisset, eúmque sequuti essent multi, eò decursum est, vt Tiberij Pontificis maximi sententiam operirentur: qui dilata notione de Iure Flaminis, postea decretũ Pontificum recitauit, quorum iudicium sine Senatus authoritate requisierat. Religionis reiectio ad Actij [b], versum me reuocat, qui à doctissimis viris variè explicatus. Varro. *Scrupedam*, inquit, *Aurelius scribit Auscaripedam* (fœliciter Turnebus emendat à Scauro pede) *Valerius à pede & scrupea. Ex eo ab Actio positum. Incuriosa itaque es Menalippe? reijcis abs te religionem, scrupeam imponis.* Hæc sunt Varronis verba, quæ Turnebus immutauit & legit. *Ex eo ab Actio positum in curiosa. Itaque est in Menalippa, reijcis abs te religionem? Scrupeam pone.* Actius, inquit Turnebus [c], scrupeum pro curioso vsurpauit in Menalippa, cum religionẽ scrupeam dixit, quam post tergum ait reiiciendam. Mihi quidem isthæc emendatio scrupulum inijcit, magnámque dubitationem. Etenim quis Actij Curiosæ meminit huc vsque? Homo non modò prudens, verùm etiam quod iuuat, curiosus, hæc scripsit curiosè potiùs quàm verè. Laudat hic Actium Varro vt alios authores omissis locis. Actij tragœdia fuit

a Tacit. li. 3. Annal.

b Varro li. 6 de ling. lat.

c lib. 23. aduers. cap. 18

fuit inſcripta Menalippa, vnde hic verſus. Aliter Ioſephus Scaliger[a], vir tantùm laudandus quantùm virtus intelligi poteſt, locum Actij reſtituendum putat. *Ex eo ab Actio poſitum pro curioſa. Itaque eſt in Menalippo. Reijcias abs te religionem, ſcrupea imponas.* Reijcit abs ſe religionem, ait, qui omen ad alium transfert. Tantorum virorum authoritas mihi ſemper pro ratione fuit: Non poſſum tamen veterem ſcripturam reijcere, quæ mihi vera videtur. Actium poëtam tragœdias ſcripſiſſe nemo neſcit, in hiſque Menalippam. In quo ſcribendi genere variæ perſonæ variiſque ſermones, in quibus Deorum frequens mentio. Menalippa cùm fortè religionis domeſticæ explanationem à Pontifice exquirendã eſſe dixiſſet, (quod ſæpenumerò fieri ſolebat) licet ſe incurioſam profiteretur: animi illius conſcientiam ridens aliquis, ſuperſtitionem mulieris improbabat. *Incurioſa*, inquit, *itaque es Menalippa*, id eſt minùs diligenter, te iſtam rem curare aſſeris, *reijcis abs te religionem?* de religione priuata vis Pontificem conſulere, *ſcrupeam imponas*. Religionem ſcrupeam imponere, eſt ei religioni ſe addicere, quæ animum variis curis afficiat atque diſtrahat. Eſt enim religio ſcrupea, aſpera[b]: quo ſenſu ſcrupeam ſpeluncam Virgilius[c] dixit, vt ſcrupea ſaxa, Bacchi templa vetus poeta[d]. Imponere ſcrupeam eſt δεισιδαιμονίαν, ſuperſtitioſum Deorum metum ſibi inijcere. Multi hanc interpretationem reijcient, quam veterum Pontificum gratia curioſè fortaſsè excogitaui. Sciant illi me in eo maximè laborare, vt veterem lectionem bonorum autho-

a In coniectaneis.

b Eugraph. in Terentij And. act. 1. ſcen. 5.

c lib. 6.

d Varro li. 6 de ling. lat.

rum si fieri possit, semper retineam, quam in Varrone sine scrupulo aliter tueri possim. *Reijcis abs te religionem?* Deorum cultum omnem aspernaris, *Scrupeam imponis*, asperam & duram religionem tibi inijcis. Nam qui totum de Diis immortalibus metum fictum arbitrantur, nec eos ratio vlla aut religio ad officium ducit: suo quoque scelere lacessitus Scrupeam induit religionem, tunica molesta acerbiorem. Senatus literatorum hæc ad ipsum Scaligerum reiecisset, ni vir ille literarum honori, sine æmulo genitus, magno illarum damno fatis concessisset, quæ benigna mihi boníśque omnibus precor & expeto.

SENATVS MVLTA IN RELIGIOnibus decernebat. Portentorum procuratio reiecta ad Consules. Ludorum instauratio. Piacularia Sacra ex Senatusconsulto. Dies Circensibus additi. In externis religionibus Magistratibus maioribus, minoribúsue negotium datum.

CAP. XXXIV.

SENATVS in religionibus, inconsultò Pontificum Collegio nonnulla decernere solebat: vt Portentorum procurationem quandóque ad Consules reiecit, cum nuntiatum esset, in regia hastas Martis mouisse. Eius nempe rei causa Senatusconsultum factum est M. Antonio & Aulo Posthu-

mio [a]. Coss. *quod C. Iulius Lucij filius Pontifex nuntiauit in ſacrario in regia haſtas Martias mouiſſe. De ea re ita cenſuerunt: vti M. Antonius Conſul hoſtiis maioribus, Ioui & Marti procuraret, & cæteris diis quibus videretur placandis, vti procuraſſet ſatis habendum cenſuerunt. Si quid ſuccidaneis opus eſſet, Robigus accederet.* Senatus idẽ Iſidis & Serapidis fana, quæ priuatim nonnulli extruxerant, demoliri iuſſit [b]: Et poſtquam ſententia obtinuit, vt publicè colerentur [c]: extra pomœrium eos Deos collocauit. Nouendiale ſacrum [d], Prætor vrbanus ex Senatuſconſulto edixit, & piacularia ſacra ex Senatuſconſulta facta, vt cum Fuluius Flaccus templum Iunonis Laciniæ tegulis marmoreis ſpoliauit, vt ædem Fortunæ equeſtris tegeret, quam dedicârat [e]: Tegulæ ex Senatuſconſulto reportatæ, Piaculariáque Iunoni facta. Patribus authoribus iuſſu populi diuini honores decernebantur. Dies Circenſibus addebantur. Sed authoritate ſola Senatus Imperatorum cõſecratio fiebat, illíque in Deorum numerum referebantur [f]. Quod ſtante Repub. populi ſuffragiis tranſigebatur. M. Tullius in Antonium [g]. *Neſcis*, inquit, *quartum in Circo diem ludorum Romanorum fuiſſe, te ipſum autem ad populum tuliſſe, vt quintus præterea dies Cæſari tribueretur?* Feſti item dies à Senatu imperati [h], qui in externis religionibus, maioribus magiſtratibus minoribúſue negotium dedit, vt Ædilibus, ne qui niſi Romani Dij, neu quo alio more quàm patrio colerentur. Prætori M. Attilio à Senatu mandatum vt nouis religionibus populum liberaret [i], hoc eſt religione ſolueret, & eo officio quo

a Agel. li. 4. cap. 6.
b Liuius li. 32.
c Dio lib. 39
d Liuius lib. 21.
e Liuius li. 42.
f Capitolin. in Pertinace.
g Philip. 2.
h Tacit. 2. & 3. Annal.
i Liuius lib. 4. & 25.

populus per religionem ſe teneri credebat. In quo nihil reiectum ad Pontifices, quia in externis ſacris populus nulla religione poteſt obligari. Conſulibus etiam quæſtio de Bacchanalibus ſacris mandata extra ordinem [a], quod eſt præter conſuetum Iudiciorum morem, vtilitatis publicæ cauſa. Sed habita oratio à Poſthumio Conſule ad populum, Pontificum quodammodò tuetur authoritatem. *Hac vos*, inquit, *religione innumerabilia decreta Pontificum, Senatuſconſulta, Aruſpicum denique reſponſa liberant*, quo in genere nihil vnquam Senatus decreuit, ſed ea tantum in religione cenſuerunt Patres, quæ puram illam integrámque ſeruarent, ſecundum Pontificum decreta inſtitutáque maiorum. Quare quæſtio magiſtratibus in conſultis Pontificibus ſine populi iuſſu rarò mandabatur, niſi in tam graui & late patente ſcelere, vt res dilationem pati non videretur. Iudicabant prudentiſſimi viri, Omnia iura diuina humanáque diſſolui, vbi non patrio & recepto, ſed nouo & externo ritu ſacrificaretur. Quod omnium maximè mirari ſoleo in ea vrbe in quam innumeræ nationes conueniebant, quibus cum neceſſe eſſet patrios Deos colere domeſtico ritu, nulla tamen peregrina ſacra publicè ſuſcepta fuiſſe. Permiſſa quidem fuere Bacchanalia iis qui tale ſacrum ſollemne ac neceſſarium ducerent, nec ſine religionis piaculo, ſe id omittere poſſe apud Prætorem profiterentur [b]. Sed Prætor Senatum conſulebat, & ſi cui permiſſum eſſet (cùm in Senatu centum non minùs eſſent) id ſacrum fieret, dum ne plus quinque Sacrificio intereſſent, neu qua

[a] Liuius lib. 39.

[b] Liuius lib. 39.

pecunia communis, neu quis magister Sacrorum aut Sacerdos esset. Sapienter dissimularunt Diis patriis factam iniuriam, quam sine Reipub. detrimento, grauius vlcisci non potuerunt. Nam cum Ædiles[a] Triumuiríque Capitales, remouere multitudinem à foro, ac disiicere apparatus conati essent, haud procul abfuit, quin violarentur. In cæteris sic censuerunt prudentiores, vt qui nouas vel vsu vel ratione incognitas religiones inducerent, honestiores deportarentur: humiliores capite punirentur[b]. Mitiùs actum si quando ignara multitudo & corrupta nouos ritus amplexa est: quandóque seueriùs: vt cum de Sacris Ægyptiis Iudaïcísque pellendis factum Senatusconsultum[c]: Quatuor millia libertini generis superstitione infecta, queis idonea ætas, in Insulam Sardiniam vecta: cæteri cesserunt Italiâ, qui certam ante diem profanos ritus non exuissent. Sic Senatus rerum summæ consulebat religioníque, quàm coleret, seruaret, aut vindicaret. In priuatis vbi nullæ coniurationes religionis prætextu lædebant Remp. Publicus sacerdos, qui Pontifex fuit: Audaciam in admittendis religionibus fœdis damnabat, atque impiam iudicabat[d].

a Liuius eod.

b Paulus li. 5. sent. cap. de Vaticinatorib.

c Tacit. 2. Annal.

d Cicer. 2. de legib.

SENATVS SVPPLICATIONES decernebat. Illarum causæ. Nunquam in ciuili bello decretæ. Togato rarò. Sacrificium imperabat. Precationis formulam præscribebat.

Cap. XXXVI.

VPPLICATIONES ex Pontificum decreto plerúmque fiebant, quas aliquandò edixerunt Quindecimuiri. Sępius illas Senatus ob bellum iure susceptum, res prosperè in bello gestas, vel ad euertenda mala quæ ex portentis impendere videbantur[a]. Bellum cùm Philippo cum populus iussisset, supplicatio à Consulibus in triduum ex Senatusconsulto indicta est[b]. M. Tullius supplicationes quindecim dierum Cæsari edictas suas sententia refert[c]. Reip. satis erat, inquit, tot Dierum quot C. Mario, Diis immortalibus non erat exigua gratulatio, quæ ex maximis bellis. Sed supplicationes quæ per vnum diem primùm decretæ, magno dierum cumulo adauctæ, laudi & gloriæ eius concedebantur, ob cuius victoriam fiebant. Dierum ergo cumulus, non deorum honori, sed hominis dignitati accedebat. Addit Dio[d] de Cæsare, illud nemini ante id tempus accidisse.

Huiusmodi supplicatio erat prærogatiua triumphi[e], quam decerni sibi Imperatores postulabant, ad

a Liuius li. 27.38. & 40

b Liuius lib. 31.

c Cicer. de prouinc. consularib.

d lib. 39.

e Cicer. ad Q. fratr. li. 3. epistol. 8.

existimationem magis quàm ad Deorum gratulationem[a]. Supplicationum Dies erant otiosi. Cœlius Ciceroni[b]. *Acriter me tuæ supplicationes torserunt. Nam Curio tui cupidißimus, cui omnibus rationibus Comitiales eripiebantur, negabat se vllo modo pati posse, decerni supplicationes, ne præuaricator causæ publicæ existimaretur.* Festis enim & otiosis diebus, in concionem coire non licebat[c], & Comitiales diés erant Comitiis dicati, in quibus cùm populo agebatur[d].

a Cicer. 15. epist. 5.
b li. 8. epist. 11.
c Dio lib. 38
d Macrob. 1 satur. ca. 16.

Nunquam autem ciuili bello supplicatio decreta est, nec Victoris quidem literis postulata. Etenim ciuiles dissentiones, quamuis sæpe lædant Rempub. non tamen in illius exitium contendunt, & qui in alterutras partés discedunt vice hostium non sunt eorum, inter quos iura captiuitatis exerceantur[e]. Quare nec deuictis illis, res fœliciter gesta dici potest. Decreuit tamen Cicero sua sententia, eorum nomine qui Antonium ad Mutinam deuicerant, dierum quinquaginta supplicationes ad omnia puluinaria[f]. Nouo & inaudito more. Quod antea factum in Ciceronis ipsius honorem nullis armis susceptis[g]. Huic soli togato Senatus singulari genere supplicationis, Deorum templa patefecit quod antea nulli.

e l. 21 §. in Ciuilib. D. de captiu.
f Cicer. Philip. 14.
g Cicer. in Calphurn. Piso.

Ad auertenda mala supplicationes frequentiores sunt indictæ. Sed[h] quod Deorum honori vel hominum dignitati tribuebatur: In illorum tandem ludibrium versum est, & hominum furori & insaniæ concessum. Ob cædem Agripinæ miro certamine procerum Neroni decretæ fuerunt supplicationes

h Dio lib. 37 Liuius li. 22 & 25.

ad omnia puluinaria [a]. Deinde quoties cædes & fugas iussisset illa bellua, toties gratiæ Diis actæ: quæque rerum secundarum olim, tum publicæ cladis insignia fuerunt. Ex Senatusconsulto vterus Poppeæ primùm Diis commendatus [b], supplicationes additæ, templáque fœcunditati, & certamen ad exemplum Atticæ religionis. Hîc non esset locus de Taciti lectione differendi quæ integerrima est, nisi Lipsio eruditissimo displicuisset, qui corrigit & legit *ad exemplum Aetiacæ regionis*. Et refert ad ludos Actiacos quinquennales, qui Nicopoli ab Augusto instituti Romámque translati, vt ipse ex Dione & Suetonio agnoscit. Apud quos fœda, inquit, vacillatio librorum, quæ prorsus nulla. Nam ludi ad exemplum Atticæ religionis sunt Panathenæa, in quibus pueri puellæque forma conspicui manibus amplexi, per diuersos flexus Pyrrhicam saltabant. At verò, inquit ille, neque vlla religio ludis Atticis magis quàm aliis, & celebratior Actiacorum memoria est: nulla ratio ipsa est. Nam fœcunditati Poppeæ certamen illud institutum ad exemplum Atticæ religionis, conuenientiùs fuit, & pueri puellæque forma conspicui, hac in re gratiores erant, quàm Gymnicum, musicum, & equestre certamen Actiacorum. Nummi veteres.

a Tacit. lib. 4. Annal.

b Tacit. lib. 15. Annal.

Ad suppli-

Ad ſupplicationes redeo quæ celebratiores, quando ad omnia puluinaria. Supplicatio λιτανεία στεφανοφορία.[a]. Ibant enim per vrbem pueri coronas geſtantes, hymnóſque in honorem Deorum concinebant[b]. Vel maiores duodecim annis omnes coronati, & laurum in manu tenentes ſupplicabant[c]. Ludis Apollinaribus Romæ primùm factis matronæ ſupplicauere[d]. Quod ſæpe factum Vitruuius docet[e]. *Ædium multarum genera*, inquit, *vitioſum habent vſum. Matres enim familiarum, cum ad ſupplicationem gradibus aſcendunt, non poſſunt per intercolumnia amplexæ adire, niſi ordine fecerint.*

a gloſſ. vet.
b Plin. li. 21. cap. 2.
c Liuius lib. 40.
d Liuius lib. 25.
e lib. 3. cap. 1

De Supplicationum ritu aliàs videbimus: Sed dimittendus à nobis Senatus non eſt, illum pauliſper morari lubet, & precationis formulam excipere, quam ille concepit, cùm bellum cùm Philippo Rege initum eſt. Nam Senatus decreuit, vti Conſules maioribus hoſtiis rem diuinam facerent, quibus Diis ipſis videretur cùm iſthac precatione[f]. *Quam rem Senatus populúſque Romanus de Repub. dé-*

f Liuius lib. 31.

V

que ineundo nouo bello in animo haberet: ea res vti populo Romano, sociisque, ac nomini latino benè ac fœliciter eueniret. Senatus itaque cum de religione ageretur, omnia ad Pontifices remittebat: Sed multa in illa decernebat, quo Deorum honos augeretur; Quorum prouidentia Resp. omnis continetur, & summorum virorum prudentia rectè gubernatur.

IACOBI GVTHERII DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ,

LIBER SECVNDVS. QVI DE IVRISDICTIONE PONTIFICVM.

Ad amplissimum virum ANTONIVM SEGVERIVM.

PONTIFICES IVRISDICTIONEM merum & mixtum Imperium habuerunt. Lites sacras iudicarunt. Vindices fuerunt contumaciæ priuatorum Magistratúmque.

CAP. I.

ITA EST Ingenium meum (Antoni Præses amplissimè) vt illud non conscepto fori, sed variis doctrinæ finibus terminare, iucundissimum fuerit semper. In mediis litium causarúmque medullis, menses decem continuos versatus, rebus prolatis, redeo cûm veteribus amicis, id est cum libris nostris in gratiam: & in con-

temptum cadentibus ſtudiis literarum, orbitatem illarum deploro, cum pro derelictis non ſolum habeantur, verùm etiam ſpretæ vbique videantur. Secreta me tamen ſtudia conſolantur, ea præcipuè quæ ciuilem imitantur prudentiam, & quæ ad eam Pontificum pertinent iuriſdictionem, quæ illorum perſonis inhæret. Primùm igitur anxiè quæſiui, quam Pontifices iuriſdictionem habuerint, quæ à notione ſeparatur[a]. Epiſcopi noſtri Iuriſdictionem non habent, ex nouella Valentiniani[b], quia nec forum legibus habent, nec apparitionem, nec executionem. Quare in Codice Iuſtiniani, titulus eſt de Epiſcopali audientia, non de Iuriſdictione. In Codice Theodoſiano eſt de Epiſcopali Iudicio, quod à Iuriſdictione diſtinguitur. Eſt enim Iuriſdictio poteſtas publica data magiſtratui de re ciuili vel criminali ſtatuendi. Cùm ergò Pôtifex priuatus eſſet Iuriſdictionem vllam ante Valentiniani tempora habuiſſe non videtur. Optimè tamen L. Florus[c] cum Tremelio Tribuno pleb. à Pontifice mulcta dicta eſſet, Sacrorum magiſtratuum ius potentius fuiſſe ſcripſit. Quapropter qui priuatos Pontifices dixerunt, de ciuili magiſtratu loquuti ſunt, qui res humanas quæ ad Remp. pertinebât, publica authoritate curarent: hic enim propriè magiſtratus dicebatur, qui ita populo præeſſet, vt illi leges[d]. Ita verò eſt interpretatio Pontificum, vt iidem poteſtatem habeant & Iudicum[e], id eſt, vt non ſint magiſtratus, non imperiũ habeant, non Iuriſdictionem: Magiſtratus enim ius ipſi dicebant, non iudicabant, ſed iudices dabant, & iubebant

a l. 5. D. de re iudic.
b De epiſc. iudic.
c epitom. 47.
d Cicer. 3. de legib.
e Cic. de Aruſpic. reſp.

iudicare, quod propriè est iurisdictionem exercere. Iurisdictio si quidem est iudicis dandi licentia[a]. Iudices de facto quęrebāt: Magistratus de Iure cognoscebat. Quod quidem in Pontificibus verum est, in iis scilicet quæ Senatus ad illos reijciebat, in quibus Pontifices Iudicum delegatorum vice fungebanrur. Atque in his potestatem habebant Iudicum, hoc est, notionem habebant, Iurisdictionem non habebant, sed nudam cognitionem sine iurisdictione. Licet notio pro Iurisdictione accipiatur Censoria, de qua M. Tullius[b]. *Centum propè*, inquit, *annos legem Æliam & Fusiam tenuimus. Quadringentos Iudicium notionémque Censoriam*: vbi notationem legendum censet Lambinus, in quo valdè lapsus est.

a l.2.D.de iurisdict. omn. iudic.

b Orat.in Pison.

In his igitur quæ ad sacra & ceremonias pertinent Pontifices Iurisdictionem habuerunt: Atque ita fuerunt religionis Iudices, vt legis Senatus[c]. Iurisdictionis Pontificum nota præcipua fuit, mulctæ dictio. Etenim mulcta est pecunia quæ à magistratu indicitur ob peccatum[d]. Atque iis datur mulctæ dicendæ ius, quibus publicè iudicium est, & non aliis nisi hoc specialiter illis permissum esset[e]. Mulctæ ergo dictio Iurisdictionis est & mixti imperij, quod Pontificibus competit. De mero Imperio quæstio subdifficilior, quia illud à Iurisdictione separatur: hoc est, nó competit iure magistratus, sed ei cui lex dedit criminum executionem. Quod ita definiri potest, vt sit ius grauiter animaduertendi, coërcendi, verberandi, nominatim lege datum. Sic de capite Vestalium & de iis qui Vestales polluerant Pontifices iudicarunt: &

c Cic. 4. ad Attic. ep. 2.

d Varro li. 4 de ling. lat.

e l.2.§.fi. D. de iudic.

grauiore atrocioréque animaduersione vsi sunt, quæ in mero imperio consisti [a]. Εἰσὶ δὲ [b] τῶν μεγίστων πραγμάτων κύριοι. Καὶ γὰρ δικάζουσι οὗτοι τὰς ἱερὰς δίκας ἁπάσας ἰδιώταις τε καὶ ἄρχουσι καὶ λειτουργοῖς θεῶν. Καὶ νομοθετοῦσιν ὅσα τὰ ἱερῶν ἄγραφα, ὄντα καὶ ἀνέθιστα, κρίνοντες ἃ ἂν ἐπιτήδεια τυγχάνειν αὐτοῖς φανείη νόμων τε καὶ ἐθισμῶν. Τάς τε ἀρχὰς ἁπάσας ὅσαις θυσία τε καὶ θεραπεία θεῶν ἀνάκειται, καὶ τοὺς ἱερεῖς ἅπαντας ἐξετάζουσιν. Ὑπηρέτας τε αὐτῶν καὶ λειτουργοὺς οἷς χρῶνται πρὸς τὰ ἱερά, οὗτοι φυλάττουσι μηδὲν ἐξαμαρτάνειν παρὰ τοὺς ἱεροὺς νόμους. Τοῖς τε ἰδιώταις ὁπόσοι μὴ ἴσασι τοὺς περὶ τὰ θεῖα ἢ δαιμόνια σεβασμούς, ἐξηγηταὶ γίνονται καὶ προφῆται. Καὶ εἴ τινας αἴσθωνται μὴ πειθομένους ταῖς ἐπιταγαῖς αὐτῶν, ζημιοῦσι πρὸς ἕκαστον χρῆμα ὁρῶντες. Εἰσί τε ἀνυπεύθυνοι πάσης δίκης τε καὶ ζημίας. οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες, οὔτε δήμῳ. In maximis rebus Pontificis authoritatem habentes omnes lites sacras iudicant, inter priuatos pariter & Magistratus ac Sacrorum ministros. Leges ferunt de Sacris, quæ nondum scriptis mandata, nec vsu recepta sunt, si digna videantur, quæ legibus aut more comprobētur. In omnes item Magistratus, quibus sacrificia & Deorum cultus commissus est, & in omnes sacerdotes inquirunt. Ministros quoque Sacrorum in officio continent, ne quid peccent cōtra leges sacras. Rudi vulgo Deorum ac Geniorum cultum præmonstrant & interpretantur. Quod si quem animaduertent, præcepta sua contemnentem mulctam ei dicunt pro delicti grauitate. Ipsi autem iudiciis & mulcta sunt immunes, nec tenentur vel Senatui, vel populo reddere rationem. Paucis Dionysius docet, quod vt in rebus

[a] l. 1. §. qui mandatam. D. de eo cui mandat. iurisdict.

[b] Dionys. lib. 2.

humanis summa potestas magistratuum; sic in sacris curandis maxima fuit Pontificum, qui omnibus maiorum magistratuum insignibus fuerunt decorati. Illis enim apparitores [a], scribæ, librarij, præcones, architecti, lictores, pullarij, cæteríque ministri dati sunt qui magistratibus. Quare minùs rectè sentit Carolus Sigonius [b], cùm scribit Sacerdotum omnium proprium fuisse, vt nec imperium nec potestatem haberent, in eo deceptus, quod Liuij locum traxerit ad Pontifices, qui de Salijs tantùm & Flaminibus intelligi debet, vt diximus suprà. Lites enim omnes Iudicabant Pontifices, quæ sacri aliquid continerent. Quocircà Alexander Seuerus [c] tantùm Pontificibus detulisse fertur, vt quasdam causas sacrorum, à se finitas, iterari atque aliter distingui pateretur. Hæc lucem adferunt iis quæ ex Festo Paulus compilauit [d], In quibus multorum ingenia diu hæsitarunt. Ille. *Maximus Pontifex dicitur, quòd maximus rerum quæ ad sacra & religiones pertinent, iudex sit, vindéxque contumaciæ priuatorum, Magistratuúmque.* Pontificum autem Iurisdictio, quædam continet criminum persecutionem, quædam ad ciuilia negotia trahitur. Quæ crimina persequitur, mulctam habet & pœnam. Quæ ciuilis est, adoptiones, testamenta, cæteráque complectitur quæ sigillatim nobis sunt explicanda.

a Cic. 2. cōtr. Rullum.

b lib. 1. de antiq. iur. ciu. Rom. cap. 19.

c Lamprid. in Alexand.

d In verb. Maximus Pontifex.

DE MVLCTA ET POENA.

De incestis Vestalibus & iis qui Vestales polluerunt.

CAP. II.

NTER mulctam & pœnam multum interest[a]. Pœna generale nomen est & omnium delictorum coërcitio: Mulcta specialis peccati, cuius animaduersio pecuniaria est. Certari mulcta dicebatur olim[b] cum eius remissio petebatur vel modus, quæ tum irrogabatur, vbi specialis pœna non erat imposita. Quomodò autem magistratui priuatóque potuerint Pontifices mulctam irrogare, & illorum contumaciæ vindices esse, ex iis quæ suprà allata sunt facile intelligi potest. In iis certè quæ ad ciuilem reipub. administrationem pertinebant, nihil Pontifici cùm Magistratu. At si magistratus vel priuatus, Sacerdotio aliquo ornatus esset, ratione Sacerdotii, mulcta indicta, cogi potuit à Pontifice, vt iis sacris incumberet, quibus erat obligatus. Sic C. Seruilius Pontifex max. mulctã dixit Cornelio Dolabellæ IIV viro nauali in causa publica occupato. Et Metellus Pontifex max. A Posthumium Consulem eundémque Flaminem Martialem mulcta dicta in vrbe retinuit, nec passus est illum à Sacris recedere[c]. Crassus Consul & Pontifex max. Flacco Collegæ mulctam dixit si à sacris discessisset[d]. Huiusmodi exemplis

a l. 244. D. de verb. sig.

b Cic. Philipp. 11.

c Florus ep. 19.

d Cic. Philip. 11.

exemplis veterum referti libri. Augures summo atque amplissimo Sacerdotio præditi, ad quos Auspiciorum religio pertinebat, à Pontificibus mulcta affecti sunt. Vt Clodius Augur, quem cum Metellus Pontifex max. iussisset adesse Saturni Sacrificio, & eum tum adhiberet Seruij Sulpitij inaugurationi: Ille autem excusaret se, & sacra familiæ sibi obstare diceret, quibus supplicandum esset, capite aperto. Pontifex illum mulctauit[a]. Prouocauit Clodius, qui tandē reconciliatus Pontifici familiæ sacris peractis, Saturni Sacra fecit, religione solutus. Atque hæc quidem mulcta, quæ tum irrogabatur, vbi pœna non erat imposita lege aliqua vel speciali iure: At pœna erat supplicium peccati, legibus constitutum. Peccatum verò est aut publicum aut priuatum, cuius pœna in quatuor ferè partes distincta[b], ad capitalem aut pecuniariam refertur, aut quæ ledunt existimationem, vel corporis continent coërcitionem. Capitis pœnà Vestalium incestum Pontifices vindicarunt, ex lege Prisci Tarquinij[c], quæ fixa diu in atrio libertatis, de qua veteres multi scriptores tractarunt. De Iudicij ordine pauca retulerunt, quæ ab aliis sunt colligenda.

Primùm ergò cum iudicium ad Pontificem delatum esset, de crimine statim quærebatur, & rea Vestalis iubebatur sacris abstinere, familiámque in potestate habere, ne scilicet vnum manumitteret seruorum, qui in illius caput torqueri posset[d]. Quamuis enim ciuili Iure, nec seruus in Domini, nec libertus in Patroni perniciem torqueri posset[e]: probrū virginis

a Festus in verb. Saturno.

b l. 6. §. fin. D. de pœn.

c Dionys. li. 2. Plutarch. In Numa. Festus in verb. probrum. Plin. lib. 4. epist.

d Liuius li. 8.

e Cicer. pro Milon. l. incestu. D. de quæstionib.

Veſtalis adulterio turpius atrociúſque ſeruorũ tormentis inueſtigabatur, illorúmque indicia fidem faciebant. Opimia Veſtalis indicio ad Pontifices delata, quod amiſſa pudicitia, ſacra pollueret, quæſtionibus aliiſque tormentis rea peracta & damnata eſt[a], ἐκ βασάνων τε καὶ τῶν ἄλλων ἀποδείξεων μαθόντες ὅτι τὸ μηνυόμενον ἦν ἀδίκημα ἀληθές. Accuſatæ deinde Veſtales cauſam dicebant, id eſt, à patrono defendebantur, vt cæteri capitis rei. Cauſa perorabatur apud frequens Collegium Pontificum, in Regia, aut in foro: & oratores palam ex Iudiciorum more illam agebant. Defendit Liciniam Virginem L. Craſſus[c] cùm annos XXVII. natus eſſet, qui in ea cauſa eloquentiſſimus fuit. M. Piſo in virginum iudicio magnam laudem adeptus eſt. Tucia falsò inſimulata, iuſſa eſt prò ſe dicere, permiſſu illa Pontificum, Tyberim petijt vnde hauriret aquam cribro vacuo, eámque in forum vſque perlatam ad Pontificum pedes effudit, μέχρι τῆς ἀγορᾶς ἐνέγκησαν παρὰ τοὺς πόδας τῶν ἱεροφαντῶν[d]. Qui locus forum in Iudicijs Veſtalium conſtituit, vbi Pontifices ſederent, diſceptaretur cauſa, illíque iudicarent.

a Dionyſ. lib. 8.

b Liuius li. 4.

c Cicer. in Bruto.

d Dionyſ li. 2. Plin. lib. 28. cap. 2.

Summo Veſtalium ſupplicio hoc vnum adiicio, quod illæ ante legem Porciam cædebantur virgis, priuſquàm in Subterraneam foſſam demitterentur[e]. Vrbiniam virginem ſtupri compertam virgis ceciderunt, traductámque per vrbem viuam defoderunt, ῥάβδοις τε ἐμαστίγωσαν, καὶ πομπεύσαντες διὰ τῆς πόλεως ζῶσαν κατώρυξαν.

e Dionyſ li. 9.

Commẽtator vetus in Iuuenalem editus ex Petri

Pithœi V.C. bibliotheca, has virginibus Vestæ pœnas fuisse narrat [a], vt viuæ in parietibus struerentur, aut sub terra obruerentur. Sed cùm isti parietes legi Prisci Tarquinij, quæ semper seruata est, ruinam minentur, nec vllo alio authore fulti, tutum haud esset, si quid in controuersiam veniret, intra illos disceptare. Corporis coërcitione afficiebantur Virgines, quę negligentiùs ignem perpetuum habuerant, Illæ enim iussu Pontificis maximi flagro cæsæ [b]. Dura profectò lex, sed scripta, grauior enim erat flagellatio fustigatione [c]. Nam ex quibus causis liber homo fustibus, ex his Seruus flagellis cædebatur. Hoc religionis ratio postulauit vt acerbiùs cum Virginibus ageretur si deliquissent. Quemadmodum amplioribus honoribus afficiebantur, si incorruptæ vitam transegissent. Illarum lædebat existimationem Pontificum indulgentia. Nam plærúmque illa, quos liberat, notat. Sic Posthumia ob amœnioris cultus suspicionē, ingeniúmque liberius, quàm virginem decebat, accusata deinde absoluta: Hoc Pontificum Iudicio notata est, cum illam Pontifex max. pro Collegij sententia abstinere iocis colíque sanctè potiùs quàm scitè iussisset [d]. Nullam prudentes illi satis pudicam putauerunt de qua quæreretur.

In Vestalium verò iudiciis, vt in publicis omnibus, Pontifices in Cistam tabulas conijciebant, post legem Cassiam Tabellariam. Quæ tabulæ suas habebant literas C. vel A. aut N. L. Hæc omnia cum ab Imperatore Domitiano prætermissa essent [e], magnam sui inuidiam commouerunt. Nam cùm Maxi-

a satyr. 4.
b Liuius li. 28.
c l. in seruorum. D. de pœn.
d Liuius li. 4.
e Plin. lib. 4. epist.

millam Veſtalem defodere viuam concupiſſet, vt qui illuſtrari ſæculum ſuum eiuſmodi exemplo arbitraretur. Pontificis maximi Iure, reliquos non in regiam ſed in Albanam villam conuocauit. Nec minore ſcelere, quàm quòd vciſci videbatur, abſentem in auditámque damnauit inceſti. In eos autem qui Veſtales corruperant, Pontifices idem Imperium exercuerunt. In diſquiſitione criminis idem ordo ſeruatus: & ſi fortè probationes deeſſent, ad quæſtiones & tormenta recurrebatur, quibus reus ſubiiceretur [a]. Damnatorum alij relegati, alij in exilium acti. Pœna tamen frequentior vetus illa fuit, vt ſub furca velut mancipia cæderentur virgis & necarentur [b]. L. Cantilius Scriba Pontificum, quos minores poſteà Pontifices appellarunt, cum Feroniæ Stuprum intuliſſet, à Pontifice max. eò vſque virgis in Comitio cæſus, vt inter verbera expiraret [c]. Quare Suetonij [d] locus à me non ſatis intellectus eſt, qui Titum Veſpaſianum Pontificatum max. ſe ideò accipere profeſſum ſcribit, vt puras ſeruaret manus, nec poſthac cuiuſquam necis conſcius aut author eſſet. Nam licet Pontifices propriè ius gladij non habuerint, habuerunt tamen ius virgarum & ad necem, damnatáſque virgini carnifici tradebant, quæ ab illo ſubterraneo ſpecu clauderentur.

a Sueton. in Domitian. cap. 8.

b Dionyſ. li. 9.

c Liuius lib. 22.

d In Tito cap. 9.

AN PONTIFICES PERIVRII, ET Sacrorum nocturnorum Iudices essent.

CAP. III.

DEORVM iniurias Diis curæ dicebat cõtemptor illorum Tiberius princeps[a], cum Rubrio equiti Rom. crimini daretur, violatum periurio nomen Augusti. Posteriores Imperatores seueriùs crimen vindicarunt, si quis consultò per principem peierasset[b]: Ille enim in maiestatis crimen incidebat. Calori solùm Alexander Seuerus indulsit[c]: In cæteris crimẽ acerbiùs vindicatum. Nam si quis per genium principis peierasset, in re pecuniaria, rescripsit Imperator fustibus eum castigatum dimitti, & ita ei superindici *προπετῶς μὴ ὄμνυε.* Qui ergo per Genium principis, numen, nomen, caput, fortunam, aut salutem temerè iurauerat, grauissimè plectebatur: Qui sciens Iouem aut cæteros Deos iureiurando fefellisset, licet periurium fuisset approbatum, stari religioni debuit, & sufficiebat periurij pœna, Id est, vltio diuina[d]. Quod M. Tullius expressisse putatur[e]. *Periurij*, inquit, *pœna diuina, exitium: humana, dedecus. Et quod non iudex sed vindex Deus constituitur præsentis pœnæ metu, religio confirmari videtur.* Proinde periurij in Deos nullum crimen proditum, nulla accusatio, nulla pœna. Veteri tamen Pontificum iure, illud non

a Tacit. li. 1. Annal.

b l. 2. C. de reb. cred.

c l. si duo. §. fin. D. de iureiur. l. 4. C. de locat.

d l. quod si cùm seq. D. de dol.

e lib. 2. de legib.

multum locus Plauti apertè probat [a]. Nam cùm Labrax leno ex Grippi piſcatoris præſcripto Veneris aram tetigiſſet, illámque tenens, cóceptis verbis per Dei numen deieraſſet, ſe talentum argenti daturum: Piſcatorem luſit leno, quem cùm ille talentum poſceret ex iureiurando: *libet iurare,* ait, *túne meo Pontifex periurio es?* Quod vir haud ſane ſpernendus interpretatur. Túne meo periurio præeſſe aut iudex ſedere poſtulas, tanquam Pontifex qui de pietate aduerſus Deos violata diiudicare ſolet? Hoc tamen non ad vltionem vel iuriſdictionem Pontificum retulerim, ſed ad criminis expiationem, quæ à Pontifice quæri ſolebat. Nam commiſſum piaculum dicebatur, cum id factum eſſet, cuius cauſa, hoſtiæ aut dilimenta deberentur: vt fraus, ſcelus, aut flagitium purgaretur. Quod ex Pontificum pręcepto fiebat, ſi quid domeſtica religione piandum eſſet [b]. Hinc piacula ſunt purgationes & delicta propter quæ expiatio fiebat [c]. De expiatione nobis eſt ſingularis locus. Nunc hæc hęc tantum ex Poëta iuris Pontificij ſcientiſſimo, adfero quæ ad hanc rem.

Gnoſius hæc Rhadamantus habet duriſſima regna
Caſtigátque audítque dolos, ſubigítque fateri
Quæ quis apud ſuperos furto lætatus inani
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.

Nam publicus Sacerdos, hoc eſt, Pontifex imprudentiam conſilio expiatam metu liberabat [d], & expiationis ab eo modus quærebatur qui culpæ remiſſionem daret: & iuriſiurandi Religione liberaret [e]. Sic igitur Lenonis periuri verba accipiēda exiſtimo,

a In Rudēt.

b Acro. in horat. lib. 1. Carmin. od. 28.

c Seruius 4. & 6. Æneid.

d Cicer. 2. de legib.

e Liuius lib. 39.

túne meo Pontifex periurio es? Túne ſi Deos ſciens fefellerim tanquam publicus Sacerdos mihi modum præſcribes, quibus hoſtiis commiſſum piaculum reſoluam, veniámque à Diis immortalibus poſſim impetrare? Lex enim Sacrorum erat. IMPIVS. NE. AVDETO. PLACARE. DONIS. IRAM. DEORVM. Quod intellige, niſi piaculari hoſtia impietatem eluiſſet.

De nocturnis ſacris locus eſt Horatij ſub perſona Canidiæ veneficæ, quam cum Poëta ſuis verſibus laceſſiſſet, inducit illam iniuriis reſpondentem,

Et Exquilini Pontifex venefici
Impunè vt vrbem nomine impleres meo? [a]

Quod vetus interpres ita intelligit, vt de Pontifice, Cenſore, ac iudice poeta loquatur, quia Pontifices de Sacris iudicabant. Vir de literis optimè meritus, Exquilinum hunc Pontificem credit μυστοπόλον, περὶ τὰ μυστικὰ ἀναστρεφόμενον, maleficum & ſacrorum euerſorem: quod poetæ verbis & menti refragatur: qui cùm Canidiam Veneficam inſequeretur, reſpondet illa, non impunè laturum, quod quaſi Pontifex & Iudex huiuſmodi ſceleris, tota ſe vrbe diffamaſſet, impiorum veluti Sacrorum ream. Nam extra portam Exquilinam, vbi viliorum erant ſepulchra, noctu ſacra illa nefaria conficiebantur. Nihil autem populo Romano maiori curæ fuit, quàm vt ſacra ritè puréque fierent. Quare ſi quis illa violaſſet, vrbs religioni dedita, ſolius ſceleris fama implebatur & maximè turbabatur. Hac in re Pontifices in admittendis religio-

[a] lib. epod. od. 18.

nibus fœdis, audaciam damnabant, atque impiam iudicabant. Quæ fœda religio de nocturnis & impiis sacris dicitur, Pontificum subiectis notioni. Plerúmque tamen Magistratibus, Sacrorum quæstio à Senatu mandata est, cùm Reip. statum labefactarent, vt noua illa fuerunt & externa sacra, quibus populi pars detinebatur: Vt Senatus authoritas de Bacchanalibus & Consulum exercitu adhibito, quęstio animaduersióque declarant. Damnabant ergò Pontifices & iudicabant fœdam religionem, quod ita intelligo, vt iudices de facto cognoscebant cum pœnæ persecutio Magistratuum esset. Quod ex P. Clodij scelere coniicio. Nam cum ille in Sacrificium Bonæ Deæ cogitatam libidinem intulisset: Clodij factum nefas virgines Pontificésque decreuerunt[a]: Consules deinde rogationem promulgarunt, rogatio accepta, Iudices dati, qui Clodium excussum & exhaustum demiserunt[b], Dum intermortuas antiquitatis reliquias in lucem reuocamus, Si quis fulgore ingenij aliter tenebras fugauerit, me in hac luce cæcutire non diffitebor.

[a] Cic. de Aruspic. resp.

[b] Cicer. 1. epist. ad Attic. 10. & 13.

EDICTA PONTIFICVM. ILLORVM cognitio in ius religionis, & ius Reip. distributa. Imperant, vetant, permittunt, puniunt.

CAP. IIII.

ONTIFIGEM maximum de Ceremoniis edicere solitum superiore libro demonstraui-

mus,

mus, quod Imperij partem nemo negabit, quæ in edicendo posita[a]. Ciuilis illorum cognitio in ius religionis & ius Reip. distributa est. Primùm igitur religionis iure potuerunt Pontifices imperare, vetare permittere, punire.

a l. 2. § codẽ tempore. D. de Orig. iur.

M. Marcellus quintùm Consulatum gerens, Syracusis potitus, templum Honori & Virtuti nuncupatis votis debitum, voluit consecrare: quod vetuit Collegium Pontificum, qui negarunt vnam cellam duobus diis rectè decerni[b]: Cessitque Marcellus victor iuri religionum. C. Cassium Censorem, Concordiæ simulachrum in templo augurato dicare Pôtifices prohibuerũt, quorũ decretum Senatus confirmauit. Nam cum Cassius sprêta Pôtificum prohibitione, in loco augusto dedicasset, aram tollendam ex authoritate Pontificum Senâtus censuit[c]: neque vllum passus est ex ea dedicatione literarum extare monumentum. Non solùm autem Magistratus, sed Senatus ipse, si ita ius religionis postularet, Pontificum cessit authoritati. Bello illo Macedonico, vt in bellorum nouorum principiis religiosus admodum fuit: ludos Ioui, donáque vouere Consulem iussit, cui Prouincia Macedonia venisset. Moram voto publico Licinius Pontifex max. attulit, qui negauit ex incerta pecunia voueri debere, nec cùm alia pecunia misceri[d]: quod nisi factum esset, votum ritè solui non posse. Quamquam & res & author monebat, tamen ad Collegium Pontificum referre iussus Consul, si posset rectè votum incertæ pecuniæ suscipi: quod posse, rectiúsque esse Pontifices decreuerunt.

b Val. Max. lib. 1. cap. 1.

c Cicer. pro domo sua.

d Liuius lib. 31.

In quo duo licet obseruare. Primum quod Collegium Pontificum supra Pontificem maximum fuit, à quo liberè potuit dissentire: Alterum quod Pontifex maximus Senatusconsulto intercedere valuit, si quid à Senatu contra ius religionis decretum esset. Optimè ergo dicebat Optatus Afer religionem in Repub. & Remp. in religione esse oportere.

Iudicium autem Pontificum, in iis quæ ad Collegium Senatus reiecisset, Prætor exequi solebat vel Consul. *Me*, inquit M. Tullius,[a] *in ea ipsa domo, qua tu expuleras, Pontifices, Consules, Prætores collocarunt.* Et Prætoribus datum à Senatu negotium est, vt sumptu publico Ciceroni domus reædificaretur.

[a] Cicer. in Pison.

De Iure Reip. lata quæstio est, quam hoc loco coarctare visum est. Mihi quidem perpetuum indixi de Repub. vel aliena silentium: Sed de veteri illa, quę iam nulla est, liceat mihi dicere. Si aliquantum aberrauero, meo iure faciam, qui ius relationis de re qualibet mihi in hoc opere vēdicare possum. Inscriptiones veteres me interpellant vt ex iis aliquid adferam, quod publicam hanc cognitionem iuuare possit. Vna est Romæ in domo Gentilis Delphinij.

201. 2.

IMP. CÆSAR
VESPASIANVS. AVG
PONT. MAX. CENSOR
LOCVM. VINIÆ. PVBLICÆ
OCCVPATVM. A. PRIVATIS
PER. COLLEGIVM. PONTIFICVM
RESTITVIT

Hanc vineam lubet propagare in ſulcos? Reſtituere verbum iuris eſt, quod importat poſſeſſorem facere & fructus reddere, cauſámque omnem præſtare [a]. Reſtitutio à Principe impetrari debuit & decerni. Sed quomodo Princeps per Collegium Pontificum locum vineæ publicæ reſtituerit, hoc eſt Pontificibus authoribus, iure noſtro ciuili non ſatis notum. Latent illa omnia craſſis occultata & circumfuſa tenebris, vt nulla acies humani ingenij tanta ſit quæ omnia videre & aſſequi poſſit. Audendum tamen aliquid eſt, dum peritiores alio modo rem ipſam tentauerint enodare. Inter Sacerdotales leges, hæc vna à M. Tullio recenſetur [b]. SACERDOTES. VINETA. VIRGETA'QVE. ET. SALVTEM. POPVLI. AVGVRANTO. Forte SALICTA legendum ſuſpicabatur vir doctiſſ. Cuius coniecturam amplecterer, niſi me *Salutis augurium* retineret, quod ſibi alium inueniet locum. Cætera præſagio mentis ſunt inueſtiganda.

Priuati agros cum luſtrarēt, ita illos facere & precari ſolitos docet Cato [c]. Imperabant Solitaurilia circumagi cum Diuis volentibus. *Quodque benè eueniat*, aiebant, *Mando tibi* Mani *vt* illa *Solitaurilia, fundum agrum terrámque meam, quota ex parte, ſiue circumagi ſiue circumferenda cenſeas, vti cures luſtrare.* Dein Ianum Iouémque vino præfati ſic dicebant. *Mars pater te precor quæsóque, vti ſies volens propitius mihi domo familiæque noſtræ, quo ius rei ergo, agrum, terram, fundúmque meum, Solitauraria circumagi iuſſi: vti tu morbos viſos inuiſóſque viduertatem, vaſtitudinémque, calamitates,*

[a] l. 21. D. de verb. ſig.

[b] Cic. 2. de legib.

[c] lib. de re. ruſtic. ca. 41

intemperantiásque, prohibeßis, defendas, auerruncésque, vtiqúe tu fruges, frumenta, vineta, virgultáque grandire, benéque euenire sinas: Pastores pecuáque salua seruaßis, duísque bonam salutem valetudinémque mihi, domui, familiæque nostræ Harumce rerum ergò, fundi, terræ, agríque mei lustrandi, lustríque faciendi ergò, sicut dixi, macte hisce Solitaurilibus lactentibus immolãdis esto. Mars pater eiusdem rei ergo macte hisce Solitaurilibus lactentibus esto.

cap. 141.

Quod in agris suis priuati Solitaurilibus fecerunt: Hoc in publicis Sacerdotes publici non obmiserunt, qui ea loca augurarunt, hoc est mentis præsagio pacem deorum poposcerũt; Præfati communes Deos, Martem agrestem precati sunt[a]; vt omnem à vineis publicis calamitatem auerteret, vineta succrescerent, & suos fructus darent. Hoc genus Sacerdotum Hierophantæ Arcadij & Honorij temporibus dicebantur[b], quorum precationes in re obscura rescripsi, quę lucem Pontificũ authoritati adferre possent. Hi fortè ex suis commentariis locum vineæ publicæ à priuatis occupatum principi renuntiarunt. Nam cùm rebellione trium principum & cæde, incertum diu & quasi errans Imperium vagaretur[c], priuati publica facilè vsurparunt. Quare cùm lapsam Remp. Vespasianus restituisset, authoribus Pontificibus illorum adminiculo & indicio vineam publicam Reip. reddidit, quam priuati occupabant. Qui vineam hanc aliter putauerit ex veteri cantione ***nouum vetus vinum bibat, si modò veteri nouo morbo medeatur.***

a Seru. 6. Æneid.

b l. 4. C. Theod. de paga. sacrif. & tempe.

c Sueton. in Vespas. ca. 8

ADOPTIONES LEGE CVRIATA *fiebant apud Pontifices. Hereditas nominis pecuniæ, Sacrorum. Sine Sacris hereditas.*

CAP. V.

E ADOPTIONIBVS & lege Curiata, Agellius & Grucchius[a] multa tradiderunt, quos consulere quilibet potest. Illæ ad ius Reipub. pertinent, quod priuatorum plerúmque spectat vtilitatem. Adoptionis autem generale nomen est, quod adrogationem complectitur. Hanc tamen dictam putat Agellius, quod populus Romanus à Pontifice rogaretur. At Caius Iurisconsultus aliundè tradit nominis notationem[b] ab eo scilicet quod in arrogatione, & is qui adoptat rogatur, & qui futurus est illius filius. Vtrumque rationem habet, quæ in verborum origine & explicatione exquirenda, libera est si probabilis iudicetur. Duobus verò modis adoptio fiebat, aut lege Curiata apud Pontifices, quæ ad principis authoritatem translata est lege Regia : aut magistratus imperio. Fuit & tertium adoptionis genus, quæ testamento fiebat, sed illa lege Curiata confirmabatur[c]. Adoptionis formulam refert Agellius, ex qua Proculi Iurisconsulti lex corrigenda est[d]. Ille: *sed si sic adoptauit, vt etiam iure legis nepos suus esset.* Recte Duarenus[e] *Iure legéque*

a Agel. li.5. cap. 19. Gruch. li.3. de Comit. cap.4.

b l.2. D. de adopt.

c Cuiac. li.7 obseru. ca.7

d l. si is qui. D. de adopt.

e li.2. disputat. cap. 14.

reposuit. Sed mutanda porro dictio est, *vt etiam*, in cuius locum substituendum est *vt ei tam*.

Arrogationes nō temerè aut inexploratè committebantur, sed in iis causæ cognitio vertebatur [a]. Quare Augures aderant & captatis Auguriis Deorū voluntas exquirebatur. Sic Pompeius in adoptādo Clodio Augur fuit [b]. Deinde quæ caussa esset adoptionis, quæ ratio generum, quæ Sacrorum, quęri à Pontificibus solebat. Adoptionem enim hereditas nominis, pecuniæ, Sacrorum sequebatur. Atque hæc sacrorum ratio fecit, vt apud Pontifices potissimùm, Comitiis curiatis adoptio fieret. De hereditate nominis & pecuniæ docent nostri adoptionē ius agnationis adferre [c], & filium adoptatum, quartam ex bonis patris consequi. Sic enim constitutum est, vt qui adoptatur adoptantis nomen accipiat [d], ita tamen, vt ne quid aut de dignitate generùm, aut de sacrorum genere minuatur, Hoc est, adoptio gentem mutat, genus aut Sacra familiæ non mutat [e]. Euenit enim vt is qui in adoptionem datus est, tàm in familia naturalis patris, iura cognitionis retineat, quàm in familia adoptiua nanciscatur, quibus fit agnatus. In naturali semper omnia retinebat. Hæc causa fuit cur Claudius Imperator cùm Neronem sibi adoptaret, optarétque generum, filiam suam alienę familiæ tradidit, ne sororē fratri iungere videretur [f]. Nam adoptatus filius, iis qui in familia sunt agnascitur, & filiæ quæ in patris potestàte est, frater est, nuptiis etiam eorum prohibitis.

Religionis Sacrorum par causa fuit, si qui arroga-

a l. pater-fam. §. fin. D. de adop.

b Cicer. pro dom. sua.

c l. qui adoptionē. D. de adoptionib.

d Dio li. 46.

e l. 1. §. cognationem D. vnd. cognat.

f Dio li. 60.

batur sui iuris factus, naturali patri heres extitisset. De Sacris illis hæc vna M. Tullij [a] sentētia fuit, vt semper illa conseruarentur, & deinceps familiis proderentur, ne morte patrisfamilias occiderent: Sed iis essent ea sacra adiuncta, ad quos eiusdem morte pecuniæ veniret. Heredes igitur sacris adstricti erant; & sacra eum sequebantur, quem pecunia, siue testamēto siue ab intestato ad eum pecunia perueniret. Sacra itaque pecuniam sequuntur, & hereditas pecunia est, si à disiunctis illam accipiamus [b]. Quod quatuor præcipuè modis accidebat in hereditate. Nam Sacra hereditaria nullum magis quàm heredem sequebantur. Primùm ergò qui morte testamentóue tantumdem capiebat quantum omnes heredes, hic sacris familiæ adstringebatur. Secundò si nemo heres esset, qui de bonis patrisfamilias plurimum, cùm moritur vsu ceperit. Tertiò si nemo sit qui vnam rem ceperit, de Creditoribus eius qui plurimum seruet. Extrema persona est, vt is qui ei qui mortuus sit pecuniam debuerit, nemínique eam soluerit: perinde habeatur, quasi eam pecuniam ceperit, Secundum Scæuolæ Pontificis sententiam. Atque hi modi intelliguntur, si nullus heres sit ex testamento, & agnatus cui hereditas ab intestato delata est. Nam si nemo esset heres, nemóque eorum esset, quos Prætor ad hereditatem vocat [c], qui successionem quoquo modo amplecteretur, ad quatuor illos modos recurrebatur. Atque ex hac Sacrorum religione, qui in patris potestate erant in sacris patris esse dicebantur: vt adoptati in sacra adoptantis transire [d]. Horum sacrorum

a lib. 2. de legib.

b Cicer. in Topic.

c Instit. de legit. agnat. succession.

d Plin. in panegyric.

ita meminit Plinius. *Vicesima hereditatum*, ait, *tributum intolerabile. Quanto dolore ferebant illud, distringi aliquid & abradi bonis, quæ sanguine, gentilitate, sacrorum denique societate meruissent*; Vnde sine sacris hereditas vulgò dici solebat, de ea quæ nullo sacrorum onere grauaretur, cum paterfamilias nulla sibi priuata sacra statuisset.

At verò vt patria potestas & arrogatio propria ciuium Romanorum fuit [a]: Sic sacra heredem Romæ tantùm sequebantur. *Nam si quis est mortuus Apinatis* (dicebat Cato Censorius [b] originum secundo) *eius heredem sacra non sequebantur*. Quæ omnia sub Principibus durasse certum est: Licet Alciatus [c] veterem Rogationum morem iamdiu abúsque Imperatoris Tiberij tempore exoleuisse putarit: in quo falsus est. Nam & Neronis adoptionem censuerunt patres [d], populus iussit. Et Galbæ Imperatoris oratio [e], errorem viri magni detegit, ille enim cùm Pisonem Licinianum adoptaret: *Si te*, inquit, *priuatus lege Curiata apud Pontifices, vt moris est, adoptarem &c.* Mos ergò fuit saltem ad Galbæ tempora, vt lege Curiata, priuatorum adoptiones apud Pontifices fierent; Principum enim fiebant in Senatu vel in Castris, cum legibus omnibus se solutos crederent. Nam quandiu non soluerunt, leges illæ seruatæ, vt ab Augusto, qui Tiberium in foro lege Curiata adoptauit [f], & Tiberius Germanicum, Neronē postea Claudius adoptauit in Senatu [g], oratione habita, quam à Liberto Palante acceperat: & Galba Pisonem filium appellans produxit in castra, ac pro concione arrogauit [h].

a Vlpian. li. Regul. cap. 18.

b Priscian. lib. 4.

c lib. 9. παρέργων cap. 5.

d Tacit. 12. Annal.

e Tacit. 1. histor.

f Sueton. in August. ca. 65. Tacit. 1. Annal.

g Tacit. 12. Annal.

h Sueton. in Galb. ca. 17.

At in

At in Priuatorum adoptionibus leges incorruptæ diu permanſerunt. De his Tacitus[a]. *Percrebuerat*, inquit, *Neronis temporibus ea tempeſtate peſsimus mos, cum propinquis Comitiis, aut ſorte prouinciarum, pleríque orbi, fictis adoptionibus adſciſcerent filios Præturáſque & Prouincias inter patres ſortiti, ſtatim emitterent manu, quos adoptauerant. Factum Senatuſconſultum ne ſimulata adoptio in vlla parte muneris publici iuuaret, ac ne in vſurpandis quidem hereditatibus prodeſſet.* Si mihi extra ordinem literarum imperium mandatum eſſet, libenter ſortirer cùm doctiſſimis viris hanc Taciti Prouinciam, quam illi ampliſſimè adornarunt, vt adderem ſolùm quod ab illis prætermiſſum vel fortè neglectũ. Animaduerto Curiatorũ Comitiorum duas fuiſſe cauſas præcipuas. Vna Sacerdotibus creandis, altera legibus ferendis. Legum cauſæ variæ, vt de adoptionibus, de teſtamentis, de priuilegiis, de Magiſtratuum imperio, quibus in Prouincias profecturis lege Curiata opus fuit[b], niſi ex Senatuſconſulto Prouinciam haberent, tunc enim lege Cornelia habebant Imperium. Sed quid ad Sortem Prouinciarum adoptio conferebat? multùm quidem illa, ob legem Pappiam Poppæam, quæ ab hac ſortitione, atque etiam Reip. adminiſtratione Cælibes, & qui ſine liberis, aut remouebantur, aut in ſecundis conſiſtebant. Penè obmiſeram Principis adoptionem in templo quandoq; factã, cui Pontifices adfuiſſe, locus ipſe ſatis teſtatur[c]. Plinius de Traiano, *itaque tua non in cubiculo, ſed in templo: non ante Genialem thorum, ſed ante puluinar Iouis Opt. max. adoptio peracta eſt.*

a li. 15. Annal.

b Cic. lib. 1. epiſt. 9. in fin.

c In panegyric.

QVIBVS MODIS PECVNIA Sacris liberaretur, & ipsa Sacra interirent. Partitio. Deductio. Testamentum per æs & libram. Coëmptio. Manumissio Sacrorum causa. Sacrorum detestatio.

CAP. VI.

PONTIFICES non solùm pecuniam sacris coniungi voluerunt, sed ferias Ceremoniásque ei adscribendas putauerunt. Quod cùm graue esset & odiosum, inuenta tandem ratio, ab ipso Scæuola Pontifice maximo & Iurisconsulto peritissimo, qua pecunia Sacrorum molestia liberaretur, & sacra etiam ipsa interirent. Iure igitur M. Tullius[a] ait, *An quibus verbis sacrorum alienatio fiat, docere honestum est, vt est: quibus ipsa sacra retineri, defendíque possint non honestum est?* Cum itaque heres vel legatarius, vel qui plurimum cepisset sacris adstringeretur: Tres inuenti sunt modi quibus liberatio quæreretur. Partitio scilicet, testamentum per æs & libram & coëmptio. Partitionem voco pecuniæ diuisionem à testatore factam testamento inter heredes legatariúmque, secundùm tabulas testamenti. Ab hac Coheredes Particulones dicti sunt, quod partes illis inuicem factæ[b]. Ad partitionem tamen decursum est, vt legatariis consule-

a li. de Orator. perfect.

b Non. Marcel.

retur, ne tantumdem caperent, quantum omnes heredes, ſacríſque hoc modo obligarentur[a]. Quod vt faciliùs fieret, teſtator deducebat aliquid in teſtamẽto, id eſt, detrahebat aliquid ex legato, atque hæc Deductio dicebatur, qua legatarium liberaret. Quod ſi nihil deduxiſſet ex partitionis capite cẽtum nummi debebantur. Franciſcus Balduinus vir ſummo ingenio ſummáque doctrina, in ſuis ad Scæuolã Commentariis, quæ eſſet illa deductio ignorari credidit, cum tamen à M. Tullio explicetur. Nec intellexit quomodo legatarius partiarius ſacris liberaretur, ſi minùs caperet quàm omnes heredes. Putat ille legatarium pro parte acquirere, pro parte repudiare legatum potuiſſe, quod iuri ciuili contrarium omnimodò eſt[b], quod Scæuola Optimè ſciebat. Deductio quidẽ à teſtatore fiebat: Partitio ipſo Iure, cùm legatarius cùm herede hereditatem partiebatur. Partitionis Imago quædam eſt in libris noſtris[c]. Inter legatarium & heredem interponebantur ſtipulationes, quæ vocabantur emptæ & venditæ hereditatis, heréſque onera hereditaria ſuſtinebat. Quod ius poſteà correctum Pegaſiano Senatuſconſulto variiſque legibus quæ Iuri antiquo derogarunt.

a Cic. 2. de legib.

b l. legatarius 38. D. de leg. 1. l. 4 D. de leg. 2.

c §. ſed quia Inſt. de fideicommiſſ. hered.

Alius modus fuit perimendorum ſacrorum, vt per æs & libram heredes teſtamenti legatariis ſoluerent. Quod genus teſtamentorum fiebat Comitiis Curiatis pro Collegio Pontificum[d]. In teſtamento per æs & libram duæ res agebantur, familiæ mancipatio & nuncupatio teſtamenti. Nuncupabatur teſtamentum hoc modo: Tabulas teſtamenti teſtator

d Agel. li 15. cap. 27.

a Vlpian li. Regul. tit. de testament.

tenens ita dicebat[a]. *Hæc vti in his tabulis cerísue scripta sunt, ita do, lego, ita testor, ita vos. Quirites testimonium perhibitote.* Hæc nuncupatio & testatio vocabatur. Ad familiæ mancipationem adhibebantur quinque testes cùm libripende, & familiæ emptore: Libripēs antestatus dicebatur. Atque hæc mancipatio imaginaria quædam venditio erat, quæ ita perficiebatur, vt qui heres futurus esset testatoris, hereditatē emeret, verbis quibusdam sollemnibus & pretij nomine nummũ vnum domino daret, qui appellabatur familiæ emptor. Deinde disponebat testator, quid post mortem suam fieri vellet[b]. Dicebat enim familię emptori *huic volo dari fundum illum.*

b Theophil. de testam. ord.

Veteri tamen more adhibebantur Coëmptionales senes qui bona testatoris emerent, herediq; quem testator elegisset, restituerent hereditatem. *Maiores nostri*, inquit M. Tullius[c], *sacra interire noluerunt: Senes ad coëmptiones faciendas interimendorum sacrorũ causa reperti sunt.* Plautus noster[d]. *Coëmptionalem senem, vendam ego, quem venalem habeo.* Illi homines erant de trinio otiosi qui omnes auctiones sectabantur, quibus interessent, vt quæ venalia proscribebantur pretio modico conducti licitarentur, quo emptoribus calorem adderent, résque pluris veniret. Cum de finibus sociorum populi Rom. iudicium esset. Scaptius senex vanissimus agrum de quo agebatur dixit iure belli publicum populi Rom. factum. Consules testātes ingens flagitium fieri[e], *Scaptióne*, inquiunt, *seni coëmptionali* (malè in vulgatis plerísque concionali) *aßignaturos putarent finißimos populos?* Hæc quidem

c Orat. pro Muren.

d In Bacchidib.

e Liuius li. 3

attulimus ad faciliorem Ciceronis intellectum[a]. *Heredes*, inquit, *per æs & libram soluant.* Nam Coëmptionales senes, vt familię emptores certis conditionibus emebant hereditatem, vt scilicet pecuniam heredi legatariísque soluerent, quam testator illos habere volebat. Quo pacto pecunia ex stipulatu debebatur, nec legatarij solùm sed & filij qui emancipatione sui heredes esse desinebant, nec in familia testatoris erant, sacrorum onere subleuabantur. Hæc sunt quæ à M. Tullio enarrantur, quibus Pontificum ius eludebatur callida Iuris Ciuilis interpretatione. Quod Adrianus Turnebus [b] vir memoria nostra doctissimus sibi parùm compertum esse fassus est, aliísque quærendum reliquit. Si iuueni quod ab illo quæritatum, partem non denegabo, sit κοινὸς Ερμῆς, Imò si quid ex illius fundo totum illi bona fide concedo.

[a] Cic 2. de legib.

[b] lib. 1. aduers. cap. 28.

Erat aliud genus coëmptionis quo domestica sacra occiderent. Nam mulier materfamilias viro, loco filiæ erat: atque vt omnia quæ mulieris fuerant, fiebant viri, dotis nomine, & mortua illa ad virum pertinebant[c]: Sic bona viri illo mortuo, vxoris erãt, sed illa sacris obligabatur. Quia cùm filiæ loco esset viro, & in manum, id est, potestatem conuenisset, sui heredis personam ferebat[d]. Quare cũ heredum causa in sacris iustissima esset, meritò sacra viri mulierem sequebantur. Nec tamen vir sacris mulieris fuit obligatus, licet inuicẽ sibi succederent. Quoniam coëmptione sollemni vir sibi bona mulieris acquirebat. Certis enim sollemnitatibus nuptiæ fiebant[e], & sese inuicem in coëmendo interrogabant. Quæ quidem

[c] Boëtius in Topic.

[d] Vlpian. li. Reg. tit. qui hered. inst. possint.

[e] Seruius 1. Georgic.

interrogatio ſtipulatio non erat: ſed coëmptio & pretij imaginaria ſolutio, quæ faciebat emptionem, vt vir bona mulieris, non pro herede, ſed pro emptore poſſideret[a].

a Cuiac. 9. obſeru. cap. 37.

Hos Iuuenio ſacrorum perimendorum modos, inter quos non recipio Manumiſſionem ſacrorum cauſa, vt nec ſacrorum Deteſtationem. Pace id Manium viri poſt annos mille in his literis eruditiſſimi adfirmare auſim, qui quidem aliud ſentit ex Feſti Pompeij[b] verbis, à cuius mente multùm mihi diſſentire videtur. *Puri*, inquit Feſtus, *probi, profani, ſui auri dicitur, in manumiſsione Sacrorum cauſa. Ex quibus puri ſignificat, quod in vſu ſpurco non fuerit: Probi, quod rectè excoctum purgatúmque ſit: Profani, quod ſacrum non ſit, ſed omni religione ſolutum. Sui, quod non ſit alienum.* Quomodo hæc verba ad ſacrorum peremptionem trahi poſſint, nulla ratione aſſequi poſſum. Manumiſſio ſacrorum cauſa, ait vir ille maximus, vnus erat ex modis quibus liberabatur heres ſacris familiæ. At verò heres quidem emancipatione è Sacris paternis exibat & illis ſoluebatur: manumiſſione vix poteſt intelligi. Quamuis enim manumiſſio tam ad ſeruos quàm ad liberos referatur[c], propriè tamen manumiſſio ſeruorum, quæ in liberis frequentiùs emancipatio. Nec facilè percipio quod addit, vt qui ſacris liberaretur, auri, probi, puri, ſui aliquid inferret arcæ Pontificum. Nullum enim emancipationis pretium cõſtitutum eſt. In ſeruis viceſima danda manumiſſi, quod introductum eſt lege, nouo exemplo ad Sutrium in Caſtris tributim lata à Cn. Manlio Cõſule[d].

b Feſtus in verb. puri probi.

c l. 1. D. de offic. proconſul. l. 5. D. ad S. C. Tertyl.

d Liuius li. 7

Quod quidem huic loco nullomodo conuenire potest. Quid est ergo Manumissio sacrorum causa? Quidquid sit nõ est sacrorum perpetuorum peremptio. Assentior equidem Balduino [a], Cuius ingenij monumenta sæculis probantur, vt qui rem suam manumittebat sacrorum causa, Illam de suo dominio ita dimittebat, vt religiosè profiteretur rẽ esse suam, quæ sacra fieret. In hac antiquitatis indagatione, quæ pura & proba rarò ad posteros manat, coniecturis opus est, quæ plerúmque magis ingeniorum vim quàm rei veritatem declarant. Quantum igitur coniectura auguror, manumittere sacrorum verbum est, quod significat aliquid è potestate sua dimittere: & Manumissio Pontificum iure idem sonat, quod traditio, aut in iure cessio. Nec enim dubium est, cùm rem abs se alienare quispiam vellet, sacrorum causa, quin aliqua alienationis sollemnitas interueniret, cessionis vel traditionis loco, quæ iure ciuili in aliis introducta fuit [b]. Sacræ res sunt, quæ ritè per Põtifices consecratæ, veluti ædes sacræ & donaria quæ ad Deorum ministerium dicata sunt [c]. Cum ergò rei mobilis dominus, coram Pontifice illius proprietatem à se abdicabat, sacrámque faciebat, hæc Manumissio erat sacrorum causa. Quam seruis frustrà alij tribuunt, pro quibus auri puri decem dominos soluisse confingunt ex lege Manlia, de vicesima eorum, qui manumittebantur. Frustrà enim sacrorum mentio fieret, cum serui sacra non haberent. Itaque quæ diis dicabantur, aut res soli erant, in quibus ædes, terra, ara consecrabantur: aut mobiles, quæ dona, &

a cap. 18. ad leg. 12. tab.

b Vlpian. li. Regul. tit. de domin. Boët. in Topic.

c §. sacræ. inst. de rer. diuis.

locus in quo reponerentur, donarium dicebatur[a]. Iam vt ad Festi verba hæc accommodemus: Si quis Diis offerret auri aliquid, quod consecraretur & in donario reponeretur: illud esse debuit puri, probi, profani, sui. Quod quidem aurum factum ἄσημον intelligendum est, quo commodè vti possimus, vnde illud Satyrici.

Dicite Pontifices in sacro quid facit aurum?

Atque illud à Pecuniata signata differt, quæ auro nō continetur[b]. Nam auro argentóue facto, vasa argentea veniunt, vt paropsides, tabulæ, trullæ, pelues, & his similia[c]. Quare aurum à Festo pro signata pecunia, quæ arcæ Pontificum solueretur nullomodò accipi potest. Quî enim aurum illud, si pro pecunia, in vsu spurco non fuerit, sacrum non fuerit & omni religione solutum? Vellem hoc docuissent nos apertiùs illi, quorum scripta auro puro puto lucidiora, chrarioráque mihi semper fuerunt.

Quod verò in re mobili Manumissio, in rebus soli, sacrorum Detestatio dicebatur. Detestatio vetus Pōtificum verbum est, quam perdoctè Grucchius[d] definit consecrationem omnem, quam publicè Comitiis Curiatis fieri oportebat. Nam detestari sacra, est populo denuntiare, quod quisque consecrari cupit. Vt detestatio in Iure est denuntiatio facta cùm testatione[e]. Lex tribunitia Papyria & Carboniana, vetabat iniussu plebis, ædes, terram, aram consecrare[f]. Quicúmque ergo in Concione testatus non fuerat, se consecraturum: iniussu plebis, sacrum nihil facere poterat. Quare Licinia virgo Vestalis, cùm aram, & ædiculam,

a Seruius 3. Georgic. & 12. Æneid.

Pers. satyr. 2

b l. cùm aurum & l. Q. Mucius D. de Aur. & arg. leg.

c l. & si §. argento. D. eod.

d lib 3. de Comit. cap. 2.

e l. 40. D. de verb. sig.

f Cicer. pro dom. su. & 3. de legib.

& ædiculam, & puluinar ſub ſaxo dedicaſſet: P. Scæuola Pontifex max. reſpondit *quod in loco publico Licinia licinij filia, iniuſſu populi dedicaſſet, ſacrum non videri eſſe.* Nunc de noua perimendorum ſacrorum cauſa videamus. Dij heredes inſtitui poſſunt, quos Senatuſconſulto & conſtitutione Principum inſtituere conceſſum eſt[a]. Quæro an illi Dij teſtatoris ſacris ſint adſtricti? Et ſacra quidem illa huiuſmodi inſtitutione occidiſſe certum eſt: Vt ſi debitor creditorem inſtitueret heredem, debiti petitio confuſione extingueretur[b]. In his multa ſunt de medio iure ciuili, quæ Pontificio duxi coniungenda, à quo ciuilis ipſa ſcientia originem tradit.

a Vlpian. li. reg. tit. Qui hered. Iuſt. poſſ.

b l. 5. C. de hered. act. l. 1. §. ſi debitor. D. ad leg. Falcid.

DE ENVPTIONE. QVÆ NOtio Pontificum in cauſis matrimonij.

CAP. VII.

INTER perimẽdorum ſacrorum modos, vt conuentionem in manum, ſic recipio enuptionem. Adrianus Turnebus[c] quo auſpice vtar, rectè definit enubere, extra ordinem genus, aut gentem nubere. Enubere enim è Patribus propriè dicebatur quæ plebeio nupſiſſet. Canuleius Tribunuſpleb. cùm rogationem de connubio patrum & plebis promulgaret[d]. *Si hoc polluit,* inquit, *nobilitatem iſtam veſtram, quam plerique oriundi*

c lib. 30. aduerſ. cap. 25

d Liuius li. 4

ex Albanis & Sabinis, non genere nec ſanguine, ſed per cooptationem patres habetis, aut ab Regibus lecti, aut poſt reges exactos, iuſſu populi ſinceram ſeruare priuatis conſiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque veſtras filias ſororéſque enubere ſinendo è patribus. Conſul contrà cùm Senatum aduerſus Tribunumpleb. concitaret, hac vna ratione maximè nitebatur. *Quas quantáſque res Canuleïum aggreſſum? Colluuionem gentium perturbationémque auſpiciorum priuatorum publicorúmque adferre. Quam enim aliam vim promiſcua connubia habere, niſi vt ferarum propè ritu, vulgentur concubitus plebis patrúmque? Vt qui natus ſit, ignoret cuius ſanguinis, quorum Sacrorum ſit, dimidius patrum ſit dimidius plebis.* Quare Virginia Patritia nupta plebeio Lucio Volumnio Conſuli, quod è patribus enupſiſſet, ſacris quæ in Sacello pudicitiæ fiebant, prohibita eſt[a].

[a] Liuius li. 10.

Hiſpala Fecenia libertina cùm Bacchicæ coniurationis originem Conſuli aperuiſſet, quam ab Ebutio, cùm quo conſueuerat, illa acceperat, magna præmia indicij tulit. Senatuſconſultum námque factum eſt[b], *vti Conſul. cùm Tribunis pleb. ageret, vt ad plebem primo quoque tempore ferrent, vt P. Ebutio emerita ſtipendia eſſent, ne inuitus militaret, néue Cenſor ei equum publicum aſsignaret. Vtique Feceniæ Hiſpalæ dactio, diminutio gentis enuptio, Tutoris optio item eſſet, quaſi, ei vir teſtamento dediſſet. Vtique ei ingenuo nubere liceret: neu quid ei qui eam duxiſſet, ob id fraudi ignominiæue eſſet:* Ea omnia lata ad plebem. De cæterorum indicum impunitate præmiiſque Conſulibus permiſſum eſt. Ebutio præterea & Hiſpalæ centena millia æris, vt ſingulis

[b] Liuius li. 39.

Quæſtores vrbani ex ærario darēt, ſenatus decreuit. Cætera lege firmari oportuit, quia priuilegia contra leges irrogabantur. Clara ſunt quæ Ebutio conceſſa ſunt: Sed quæ Hiſpalæ, obſcura certè, & ex Apollinis tripode requirenda. Quid enim rogationem promulgauit Tribunuspleb. vt Hiſpalæ datio, diminutio eſſet? Dationis & diminutionis verbum, ſine alterius partis orationis adminiculo, intelligi non poteſt. Sunt enim ex eorum natura quæ græci dicunt τῶν πρός τι, & iungunt ſibi illa propter quæ intelliguntur. Dationis enim verbum generale eſt. Nam dicitur dotis datio, legum datio, datio in adoptionem, in fidem, in ſolutum. Vt diminutio eſt capitis, dotis, corporis, legatorum, patrimonij, quæ omnia ſpeciali lege non indigebant. Adrianus Turnebus [a] horum verborum ſenſum eſſe putat, vt Senatuſconſulto decretum ſit Hiſpalæ ius dandi & diminuendi, quod eſt de ſuo peculio largiendi & diminuendarū fortunarum, quod non videtur fuiſſe permiſſum libertinis, viuo patrono. Itaque quamquam eius patronus fato conceſſerat: vel quia Senatus id ignorabat, vel quia mulierem omni iure conditionéque, conditionis libertinæ liberatam volebat, dationem & diminutionem ei tribuit.

[a] lib. 30. aduerſ. cap. 25.

Vidi ego Liuij Codicem magni Cuiacij, qui hoc loco manu ſua adnotauit *datio, diminutio, poteſtas alienandi*. Intelligo quàm ſcrupuloſus & difficilis ſit hic locus, in quo labor ingenij arrogantiæ tribui poteſt, quæ moleſtiſſima eſt: Cùm tamen in has anguſtias inciderim, ex illis tanquam è ſaxoſis cotibus enaui-

gare conabor. Hiſpala primùm munificentia P. Ebutium amatorem ſuſtinebat, quæ eò proceſſerat, Liuio teſte, conſuetudine capta, vt poſt patroni mortem, quia in nullius manu erat, Tutore à Tribunis & prætore petito, cùm teſtamentum faceret, vnum Ebutium inſtituerit heredem. Veteri Iure fœminæ poſt duodecimum annum ætatis, teſtamenta facere poſſunt tutore authore, donec in tutela ſunt [a]. Quod ſi mulier teſtamentum feciſſet, quæ ſe capite nunquam minuiſſet: Non videbatur ex edicto Prætoris ſecundùm tabulas poſſeſſio dari [b]. Capite autem minui dicebatur, quæ viri conueniſſet in manum. Quæ igitur nunquam ſe capite minuiſſet, id eſt, quæ in manum viri minimè conueniſſet, ſi non Tutoris authoritate teſtamentum fecerat, nihil agebat. Tutoris enim authoritas neceſſaria fuit ad teſtamenti factionem, aut ſi mulier lege aut iudicio ageret, ſi ſe obligaret, ſi ciuile negotium gereret [c]. Quare cum doti Valeriam, pecuniam ſuam omnem dixiſſe argueret mariti patronus: Reſpondit M. Tullius [d] *nihil iſtorum explicari poſſe, niſi oſtenderet illam in Tutela Flacci non fuiſſe. Si fuit*, inquit, *quæcumque ſine hoc authore dicta dos eſt, nulla eſt*. Ex iis certum eſt quod cum Senatuſconſulto tutoris optio, Hiſpalæ data eſt, fruſtrà liberam illi bonorum ſuorum facultatem tributam viri doctiſſimi putauerunt. Si enim poteſtas alienandi permiſſa eſt, cur poſteà Tutoris optio data & authoritas imaginaria adiecta? Vt igitur Senatuſconſulti mentem aſſequi poſſimus, puto ego Liuij lectionem diſtinguendam, vt eſt in Codice veteri, Claudij Pu-

a Vlpian. lib. Regul. tit. de teſtam.

b Cicer. in Topic. & lib. Boët.

c Vlpian. lib. Regul. tit. de tutorib.

d Cicer. in orat. pro Flacco.

teani Clarissimi Senatoris in Parisiensi Curia, omni genere laudis & doctrinæ commendandi. Codex ille primus Mediolani typis excussus ad fidem manuscripti anno 1480. quem mihi P. Puteanus filius virtutis & eruditionis paternæ heres dignissimus nuper communicauit, sic interpunctam lectionem habet, *vtique Fecenia Hispala datio, diminutio gentis, enuptio.* Enuptionis verbum per se plenum est: Patritia enim enubere dicebatur, quæ plebeio nupsisset. Rectè igitur dictio illa *Gentis* ad dationem & diminutionem refertur.

Iam quid sit dare gentem, aut gentem diminuere quærendum est. Dare gentem dicimus vt dare ciuitatem, dare connubium. Libertini patrem habuisse non putabantur, cum Seruilis cognatio nulla esset, gens nulla, nulla sacra. Nec verò serui solùm sed etiã libertini ab iis oriundi gentem non habuerunt: verùm ij soli quorum parentes nemini seruierunt. Hispalæ ergò data gens, id est, ius gentilitatis concessum, quasi ab ingenuis esset oriunda, maioréſque nunquam seruitutem seruiuissent, aut capite minuti essent, patrémque & auum illa cire posset. Si Vindicio seruo, indicij præmium libertas, & Ciuitas data[a]: Hispalæ Libertinæ ingenuitas concedi potuit iure singulari, vt desineret esse libertina. Quod igitur sub principibus aureorum annulorũ ius & natalium restitutio dicebatur[b], Stante Rep. gentis datio erat. Cuius diminutio fuit gentis mutatio, quæ diminutio capitis minima appellatur. Hæc fiebat aut adoptione, aut in manum conuentione[c]. Gens adoptione

a Liuius li. 2

b l. 2. D. de natalib. rest.

c Vlpian. lib. Regul. tit. de tutel.

amittebatur, si plebeius Patricium adoptasset: hic enim è Patritiis exibat. Ex quo minuere gentem est de gentis dignitate aliquid detrahere[a]. Vt cùm gentem Patritiam populus Rom. Hispalæ dedisset, permisit illi vt plebeio se in adoptionē dare posset quod singulare ius aliud fuit. Docet magnus Cuiacius[b], fœminas sui iuris legibus Rom. non arrogari, ea fretus ratione, quod nullam cùm fœminis Comitiorum communionem fuisse credat. Hispalæ exemplum hanc opinionem euertit, cui repugnat textus Vlpiani, quem notis suis vir doctissimus illustrauit. Nam fœminæ quidem non adrogant (emendauit Cuiacius non arrogantur) quia liberos in potestate non habent. Ratio legis perspicua, quæ minus apta esset, si legeretur cùm Cuiacio, non arrogantur. Nec enim fœminæ non arrogarentur, quia liberos in potestate non habent, alioqui omnes qui arrogarentur, liberos deberent in potestate habere, quod dici non potest. Vt nulla lege vetitum, quin fœminæ possent arrogari: Etenim quod illæ sub principibus rescripto arrogabantur[c], non probat stante Repub. ad Curiatis Comitiis fieri non potuisse. Sic Liuia coniux Augusti de gente Claudia, in Liuiam primum, mox in Iuliam adoptionibus transiuit[d]. Capitis diminutio quæ conuentione in manum contingebat, Sacra quidem mulieris perimebat, sed nihil derogabat genti, nisi enuptio secuta esset.

Diuisio populi Romani ita à Romulo facta est, vt ingenui Patritij essent aut plebeij[e], quorum diuersa gens esset. Qui ex duobus ingenuis ortus erat

a Cicer. pro dom. sua.

b ad Reg. Vlpian. tit. de adopt.

c l. nam & fœminæ. D. de adopt.

d Tacit. li. 6. Annal.

e Dionys. li. 2.

gentem habebat. Ingenui enim non dicebantur priscis temporibus libertinorum filij, qui libertini ipsi vocabantur [a]. Sed ex his procreati ingenuorum sibi nomen vendicabant. Libertini verò plebis iura simul cùm Ciuitatis adeptione impetrabant. At patritia iura, nisi lege nominatim ad populum lata, nemo potuit adipisci. Libertini tamen Patritij, Patronorum gentiles dicebantur. Quorum nomen assumebant. Inscriptio Vetus hoc probat.

[a] Sueton. in Claud. cap. 24.

LARIBVS 106.13.
PRO. SALVTE. ET. INCOLV
MITATE. DOMVS
Q. SERTORII
COMPITALIB. LVDOS
ET. EPVLVM. VICINEIS
IVN. DONACE. DO
MESTICA. EIIVS. ET
Q. SERTORIVS. HERMES
Q. SERTORIVS. CEPHALO
Q. SERTORIVS. ANTEROS
LIBERTEI

Hi vt inter Patritios numerarentur, lege Curiata opus fuit, quæ verè gentem daret. Gens illa minuebatur enuptione, quæ propriè patritiarum fuit. Nam si plebeia patritio, aut libertina ingenuo nuptiis iuncta esset, gentem illæ non minuebant, sed augebant. Si verò patritia plebeio, enupsisse dicebatur, hoc est, genti derogasse. Hanc enuptionem Patritiarum so-

lùm fuiſſe, ideóque Hiſpalam lege curiata Patritiam factam & gentem habuiſſe, ex Liuio facilè eſt comprobare. Nam apud authores alios vix inuenire eſt enuptionis verbum. An antiquitatis incuria, vel librariorum errore incertum eſt: hoc certum tamen in multis locis reponendum eſſe, vt in oratione D. Marci[a], qua cauetur, vt ſi Senatoris filia, libertino nupſiſſet, nec nuptiæ eſſent, lego audacter *enupſiſſet.* Tacitus[b] dicit denubere. *Tot luctibus*, inquit, *mæſta ciuitate, pars mæroris fuit, quod Iulia Druſi filia, quondam Neronis vxor, denupſit in domum Rubellij Blandi, cuius auum Tiburtem, equitem Rom. pleríque meminerant.* Sic Pithagoræ Neronem denupſiſſe idem author ſcripſit[c], turpitudinem rei, antiquo verbo denotante. Gentis igitur datio, enuptione probatur, nec enim Hiſpala enupſiſſet, ſi libertina & plebeia remanſiſſet.

a l. oratione D. de ritu nupt.

b lib. 6. Annal.

c lib. 15. Annal.

Quæri tamen poteſt, quid Curiata lex Hiſpalæ neceſſaria fuit ad enuptionem, cum Canuleia olim promulgata eſſet, de connubio patrum & plebis? Nihil tam naturale, dicebat Vlpianus, quàm eo genere quidque diſſoluere quo colligatum eſt. Patritia facta fuit Hiſpala lege Curiata: Eadem lege è Patritiis exire illi permitti debuit. Priuilegia enim ſtrictè accipienda ſunt: & niſi nominatim enuptio conceſſa eſſet, in manum plebeij conuenire Hiſpala non potuiſſet.

Tutoris optio reſtat lege XII. Tab. & iure Ciuili non recepta, quibus Tutor incertus teſtamento dari non poteſt[d]. Hiſpalæ tutor legitimus ex lege Attilia à Tri-

d tot. tit. D. de teſtament. tut.

à Tribunorum plebis maiore parte ex Prætore datus erat, qui, vt dicebat. Verres, pupillæ certissima præda[a]. Illa iam quasi testamētarium & à seipsa electum habet beneficio plebis. Hac optione data, mulier in tutela sua erat, vel tutor ille potestate mulieris continebatur. Quod in Seruio Sulpitio M. Tullius meritò ridebat[b]. *Nam cùm multa*, inquit, *præclarè legibus essent constituta, à Iurisconsultorum ingeniis pleráque corrupta & deprauata sunt. Mulieres omnes propter infirmitatem consilij, in tutorum potestate esse voluerunt: Hi inuenerunt genera Tutorum, qui potestate mulierum continerentur.* Quæ proculdubio de optione testamento relicta intelligi debent. Verba Liuij sequentia *vtíque ingenuo ei nubere liceret, neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiæue esset*, superflua videri possent, cùm datio gentis & enuptio illud complectatur. Sed in legibus ferendis expressa aut repetita nihil nocere obseruant iuris authores: quæ omissa vel non scripta difficultatem mouere possent. Quamquam hæc vltima verba ad caput aliquod legis possint referri: In omnibus enim legibus proëmium fuit, caput & sanctio, quæ multam repetitionem continebant.

a Cic. 6. act. in Verrem.

b Cicer. pro Muren.

Ad nuptias transeamus quæ diuini & humani iuris communicationem habent, si secundum sacras leges fuissent contractæ[c]. Nam sacræ nuptiæ ἱεροὶ γάμοι[d] sacris ceremoniis confirmatæ, confarreatione fiebant aut coëmptione & in manum conuentione, qua mulier transibat in mariti sacra. Quæ enim vsu dicebatur vxor, in ea nihil maritus præter corporis habuit vsuram, parúmque illa à cōcubina differebat,

c l. 1. D. de rit. nupt.

d Dionys. lib. 2.

cùm nullam haberet cùm viro ſacrorum aut bonorum ſocietatem[a]. Confarreatio autem & coëmptio, quæ per æs & libram fiebat, alius fuit perimendorum ſacrorum modus.

a l.144. D. de verb.ſig.

Iam verò quæ notio Pontificum in cauſis matrimonij fuerit, paucis euoluamus. Titulus eſt Digeſtorum *de Ritu nuptiarũ*, qui ſanctimoniam illarum, ceremoniámque declarat. Ritus enim ſacrorum verbum eſt, qui Pontificum hac in re firmat notionem. Illi, licet per ludibrium, in nuptiis Auguſti & Liuiæ conſulti[b], an concepto nec dum edito partu Liuia Neronis vxor ritè nuberet, reſponderunt ſi quidem dubitaretur, ex quo concepiſſet, opus eſſe nuptias differri: Si conſtaret, nihil impedimento eſſe, quin ſtatim fierent. Quaſi nulla turbatio ſanguinis eſſet, vt nec in ea muliere, quæ intra legitimum tempus partum ediderat, quæ ſtatim poterat nouis ſe nuptiis collocare[c]. A Principe tandem impetrari ſolebat, vt intra legitimum tempus nubere liceret[d]: quod credo, ſi ex quo concepiſſet mulier, compertum eſſet. Quæ propriè Pontificum notio fuit, vt de partu legitimo, in quibuſdam matrimonij cauſis. Quare D. Pius reſcripſit[e] Pontificibus, eum qui centeſimo & octogeſimo ſecundo die natus eſſet, iuſto tempore videri natum. Reſcribere princeps dicitur ad epiſtolas, per quas Prætores aut ij qui Iuriſdictioni præerant, illum de re aliqua dubia conſulebant[f]. Quod Pontifices fecerunt, qui ſine principe maximo Pontifice, non poterant de re vlla dubia iudicare. Principis ergo reſcriptum Pontificum arguit hac

b Tacit.li.1. Annal. Dio.lib.48.

c l. liberorũ. §.& ſi cùm ſeq. D. de his qui not. infam.

d l. ſolet. D. eod.

e l.3.§.fin. D. de ſu. & legit.

f l. Diuus D. de Reſtit in integ.

in re notionem, vt ſcilicet iudicarent ij, an qui hoc tempore natus eſſet, id eſt, initio ſeptimi menſis, perfectus & legitimus partus haberetur, vt ſacrorũ eſſet capax. Cùm enim mater ab eo tempore eſſet manumiſſa, dubitarunt Pontifices an partus in ſeruitute conceptus eſſet, quæ nulla habebat ſacra. Quod Iuſtinianus poſteà definiuit[a]: *Sufficit*, inquit, *liberam fuiſſe matrem, eo tempore quo naſcitur, licet ancilla conceperit.* Nam in patre tempus vnum conceptionis conſiderabatur: In matre vetus prudentia editionis tempus ſpectabat[b]: Cætera hereditatis quæſtio ad Prætoris iuriſdictionem pertinebat. Sic L. Papyrius Prætor ſecundo herede lege agente, bonorum poſſeſſionem contra eum dedit, cùm mater partum ſe tredecim menſium tuliſſe affirmaſſet[c].

a §. ſed & ſi. Inſt. de ingenu.

b l. fin. D. de ſent. paſſ.

c Plin. lib. 7. cap. 5.

Cæterùm licet nuptiarum vota, ſanctitas, ritus, ſacra, religionem demonſtrent, culpáque inter viros & fœminas graui nomine læſarum religionum ab Auguſto ſit appellata[d]: Cognitio Pontificum in nuptiarum controuerſiis, non vltra progreſſa eſt, quàm ad ea quæ religione ceremoniiſque terminantur, ita quæ ſunt nefariæ nuptiæ ex Pontificio iure dignoſcitur, quarum crimen legibus ciuilibus vindicatur[e]. Et quoniam adfinitatis ratione à quarundum nuptiis abſtinendum eſt, vt ſi quæ per adoptionem filia eſſe cœperit, patris adoptiui connubio iungi non poteſt[f], vt nec iis qui in familia eius ſunt, propterea non cognationis ſolum, ſed adfinitatis etiam Pontifices iura tenuerunt. Quod Modeſtinus Iuriſconſultus innuit[g]. *Non facile*, inquit, *quod ad noſtrum ius attinet*

d Tacit. 3. Annal.

e Aſcon. 3. Verrem.

f l. qui in adoptionẽ. D. de adop.

g l. 4. D. de grad. affini.

cum de cognatione quæritur, septimum gradum, quis excedit. Nostrum ius dixit & rectè, aliud ius esse demonstrãs, quod est Pontificium. Quod Paulus apertiùs explicare videtur[a]. *Iurisconsultus*, inquit, *cognationum gradus & adfinium nosse debet, quia legibus hereditates & tutelæ, ad proximum quemque agnatum redire cõsueuerunt. Quomodò ergò gradus adfinitatis vel cognationis numerentur, hoc nostra interest scire, propter bonorum scilicet possessionem, vel tutelæ dationem.* Omnis ergo Iurisconsultorum cognitio de gradibus adfinitatis & cognationis, in eo consistit, vt ad hereditates & tutelas referatur.

a l. Iuriscõs. D. eod.

Quas autem fas fuerit duci, quas nefas matrimonio copulare, Pontificum notio fuit. Licet Senatus aliquando hanc sibi cognitionem arrogarit[b], cùm nuptias inter patruos fratrúmque filias permisit, post Claudij cùm Agripina connubium, de quo nihil ad Pontifices reiecit. Quod fœdæ adulationi & temporum infelicitati tribuendum magis est, quàm Senatus authoritati, quæ tũ nulla. Præterea vt incesti persecutio ad iudices, ita illius procuratio ad Pontifices pertinebat[c]. Silani exemplum, hoc nos monet, qui incesti accusatus, ipso Claudij cùm Agripina nuptiarum die, cùm mortem sibi consciuisset, Caluina soror Italia pulsa est: Addidit Princeps sacra ex lege Tulli regis apud lucum Dianæ per Pontifices danda: irridentibus cunctis, quod pœnæ procurationésque incesti, id temporis exquirerentur à Claudio, qui suam ipse culpam tali piaculo luere debuisset.

b Tacit. 12. Annal.

c Tacit. eod. lib.

DE IVRISDICTIONE PONTI-*ficum in teſtamentorum executione.*

CAP. VIII.

DIXIMVS, de teſtamento per æs & librã & quid illud conferret ad Sacrorum peremptionem. Alia præterea de teſtamentis notio Pontificum fuit, qui ſua authoritate compellebant hæredem, ad obſequium ſupremæ voluntatis. Hoc Papinianus [a] apertè docet. *Cùm defuncto*, inquit, *monumentum conditionis implendæ gratia, bonæ fidei poſſeſſor feciſſet, cui poſteà hereditas auferretur, impenſas ille aut doli exceptione retinebat, aut negotiorũ geſtorum actione repetebat. Quamuis enim ſtricto iure, nulla tenerentur actione heredes, ad monumentum faciendum, tamen principali vel Pontificali authoritate cogebantur, defuncti adimplere voluntatem.* Quod ad cætera omnia quæ monumentorum religionem tangunt, aut pias cauſas, ex mente legis traduci poteſt. Vt ſi teſtator ſcripſiſſet teſtamento.

[a] l. hereditas. §. 1. D. de petit. hered.

HI. HORTI. ITA. VTI. OPT. MAXIMIQ. SVNT 636. 12.
CINERIBVS. SERVIANT. MEIS
NAM. CVRATORES. SVBSTITVAM
QVI. VESCANTVR
EX. HORVM. HORTORVM. REDITV
NATALI. MEO
ET. PRÆBEANT. ROSAM. IN. PERPETVVM
HOS. NEQVE. DIVIDI
NEQVE. ALIENARI. VOLO

Pontifices ad legati præſtationem compellent heredem, vt in aliis ad pias cauſas legatis præcipua illorum authoritas fuit. Vt ſi Deus aliquis ex parte inſtitutus heres eſſet: vel ſi cui Deo legatum eſſet relictum, Si Sacræ ædi, Si Sacerdotibus veluti ſodalibus Auguſtalibus, aliiſue Deorum miniſtris: Pontificum iudicio omnia ad effectum producebantur. His de rebus innumeræ ſunt Inſcriptiones veterum ex quibus duas tantùm ſelegi, cum aliæ ab ipſo fonte hauriri poſſint. Vna eſt Salerni prope Neapolim

94. II. T. TETTIENVS. FELIX. AVGVSTALIS
SCRIBA. LIBRAR. ÆDIL. CVRVL
VIATOR. ÆDIL. PLEBIS. ACCENSVS
CONSVLI. H-S. L. M. N. LEGAVIT
AD. EXORNANDAM. ÆDEM. POMONIS
EX. QVA. SVMMA. FACTVM. EST. FASTIGIVM
INAVRATVM. PODIVM. PAVIMENTA. MARM. OPVS
TECTORIVM

Altera eſt Strongyli.

KAPVT. EX. TESTAMENTO. M. MEGONII
M. F. COR. LEONIS

HOC. AMPLIVS. R. P. PETILINORVM. DARI. VO 215.2.
LO. H-S. X. N. ITEM VINEAM. CHALCIDIANAM
CVM. PARTEM. FVNDI. POMPEIANI. EA. VTI
OPTIMA. MAXIMAQVE. SVNT. FINIBVS. SVIS. QVA
MEA. FVERVNT. VOLO. AVTEM. EX. VSVRIS. SE
MISSIBVS. H-S. X. N. COMPARARI AVGVSTALIVM
LOCI. N. AD. INSTRVMENTVM. TRICLINIORVM
DVVM QVOD. EIS. ME. VIBO. TRADIDI. CAN
DELABRA. ET. LVCERNAS. BILYCHNEIS ARBI
TRIO. AVGVSTALIVM. QVO. FACILIVS. STRATI.
IVS. PVB. OBIRE POSSINT. QVOD. IPSVM. AD. VTI
LITATEM. REIP. N. PERTINERE. EXISTIMAVI
FACILIVS. SVBITVRIS. ONVS. AVGVSTALITATIS
DVM. HOC. COMMODVM ANTE. OCVLOS. HABENT
CÆTERVM. AVTEM. TEMPORVM. VSVRAS. SEMISSES
H-S. X. N. AD. INSTRVMENTVM. AVGVSTALIVM
ARBITRIO. IPSORVM ESSE. VOLO. QVO. FACI
LIVS. MVNVS. MEVM. PERPETVVM. CONSERVARE
POSSINT. NEQVE. IN. ALIOS. VSVS. VSVRAS. QVAS
ITA. A. REP. ACCEPERINT TRANSFERRI. VOLO
QVAM. SI. NECESSE. FVERIT. IN. PASTINATIONEM
VINEAMQVE. QVÆ. Q. CVM. PARTE. FVNDI. POM
PEIANI. SIC. VT. SVPRA DIXI. HOC. AMPLIVS. AV
GVSTALIBVS. LOCI. ICCIRCO. DARI. VOLO. QVÆ
EST. AMINEA. VT. SI. COGITATIONI. MEÆ. QVA
PROSPEXISSENT VTILITATIBVS. NOSTRIS. CRE
DO. CONSENSERITIS. VINVM. VSIBVS VESTRIS

DVMTAXAT. DVM. PVBLICE. EPVLAS. EXERCE
BITIS. HABERE POSSITIS. HOC. AVTEM. NOMI
NE. RELEVATI. IMPENDIS. FACILIVS PROSPE
CTVRI. HI. QVI. AD. MVNVS. AVGVSTALITATIS
COMPELLENTVR LOCATIO. VINEÆ. PARTIS. FVN
DI. POMPEIANI. EAM. COLERE. POTERINT
HÆC. ITA. VT. CAVI. FIERI. PRÆSTARIQVE. VOLO
HOC. AMPLIVS. AB HEREDIBVS. MEIS. VOLO
PRÆSTARI. REIP. PETILINORVM. ET. A. REP
PETILINORVM. CORPORI. AVGVSTALIVM. EX
PRÆDIS. CÆTERIS. MEIS PALVM. DICARE. OM
NIBVS. ANNIS. SVFFICIENS. PEDATVRAE. VINEÆ
QVAM. AVGVSTALIBVS. LEGAVI. A. VOBIS. AV
TEM. AVGVSTALES. PETO HANC. VOLVNTATEM
MEAM. RATAM. HABEATIS. ET. VT. PERPETVAM
FIRMAM. OBSERVETIS. CVRAE. VESTRAE. MANDE
TIS. QVO. FACILIVS NOTA. SIT. CORPORI. VE
STRO. HÆC. ERGA. VOS. VOLVNTAS TVLI. L. KA
PVT. QVOD. AD. VESTRVM. HONOREM. PERTINET

Non mei eſt operis inſcriptiones omnes interpretari, quæ opus integrum deſiderant. Si quid tamen eſt in iis, quod ad noſtrum inſtitutum faciat, non prætermittam. Vt ſi quod mendum, lubens tollam, quale eſt quod in hac inſcriptione notatur, in qua *Palum dicare omnibus annis, ſufficiens*, nullum ſenſum habet. Legendum cenſeo *Palum ridicámue*. Robuſtum enim vineæ pedamentum, ridica: Sed palus è pertica diuturnior, vtrumque pedandæ vineæ idoneum [a]. Ridenda quidem hæc ſunt: Sed ridendo dicere verum, quid vetat?

[a] Varro. li. 1 de re ruſt. cap. 8.

TRANS-

TRANSLATIO RELIQVIARVM sine Pontificum permissu fieri non potuit. Quod ex iusta causa Præsides in Prouinciis concesserunt. Arbitria funeris. Reficere monumentum sine anthoritate Pontificum non licebat.

CAP. IX.

VÆ ad monumenta pertinent, & Pontificum in iis Iurisdictionem, locus monet, vt ea huic capiti inseramus. Eruam illa primùm ex prudentum responsis. *Ossa*, inquit Vlpianus [a], *quæ ab alio illata sunt, an liceat domino loci effodere vel eruere, sine decreto Pontificum seu iussu Principis, quæstionis est. Et ait Labeo expectandum esse permissum Pontificalem, seu iussionem Principis, alioqui iniuriarum fore actionem, aduersus eum qui eiecerit. Sed non perpetuæ sepulturæ tradita corpora posse transferri, edicto D. Seueri continetur* [b], *quo mandatur ne corpora detinerentur aut vexarentur, aut prohiberentur per territoria* Oppi*dorum transferri.* D. tamen Marcus rescripsit, nullam pœnam meruisse eos, qui corpus in itinere defuncti per vicos aut Oppida transuexerunt: quamuis talia fieri sine permissu eorum, quibus permittendi ius est, non debeant. Prima legis virtus est permittere, quæ hãc potestatem Magistratui concedit & Principi. Sic dicimus permissum Imperatoris, permissum Prætoris [c]. Atque hic permittit bonorum possessionẽ, quæ

[a] l. ossa. D. de religios.

[b] l. 3. §. non perpetuæ. D. de sepulchr. violat.

[c] l. 4. §. 1. D. de in ius. voc. l. cùm legati. D. quib. ex caus. in possess. eatur.

est mixti imperij, illud enim in danda bonorum possessione consistit, & iurisdictio est[a]; Permissus igitur Pontificum iurisdictionis est, quam tamen euertere videtur Prætoris edictum de sepulchro violato: interdictum prohibitorium de mortuo inferendo, de sepulchro ædificando vel reficiendo. Arbitratur vir eleganti iuris ciuilis doctrina perpolitus, non ordinem certum his rebus adhibitum, sed Promiscuam facultatem Pontificibus & Prætoribus concessam, quod rationem aliquam habet. Nam ex Papiniano superiore capite didicemus, Pontificali authoritate compelli heredem, ad obsequium supremæ voluntatis, cum de monumenti sumptibus ageretur, qui tamen Prætoris hac de re iudicium videtur comprobare. Hunc Vlpianus sequitur, qui familiæ ercisciundæ dat actionem, vt monumentum fiat, quod testator fieri iussit[b]. Si quid veniæ coniecturæ dandum est, hăc à vero non alienam putarem, & si verè aberramus, bonum factum, si quis mihi erranti comiter monstrat viam. In sepulchri violati actione, si pœna peteretur, cessabat Pontificum iurisdictio. Nam pœnæ erogatio Iurisdictionis non est, sed legis. At Pontifices religionis sunt iudices: legis Senatus. Sed quid de pœna à testatore imposita, quæ in veteribus monumentis plerúmque scripta est? Romæ

765. 5. HOC. MONVMENTVM. NE. DE. NOMINE. NOSTRO EXIAT. QVI. EXTERVM. INDVCERE. VOLVERIT POENÆ. NOMINE. INFERET. ARCÆ. PONTIFICVM H·S. L. M. N

a l. 1. D. de Iurisdict.

b l. qui aliena. §. libertos. D. de neg. gest.

Ex hoc teſtamento pœnæ petitio naſcitur, pro qua apud Prætorem experiri Pontifices debent, nec enim poſſunt ſibi ipſis iudicium dicere. Iam verò reliquiarum tranſlationem proſequamur, quæ permiſſu Pontificum fieri debuit. Transferre reliquias dixit Varrò funus commouere [a]. In inſcriptionibus traiectæ leguntur, quæ trans mare aduehérentur. Romæ

[a] Apud Noniũ. in verb. patritum.

RELIQVIAE. TRAIECTAE. III. NON. FEBR 598. 1.
EX. PERMISSV. COLLEGII. PONTIFICVM
PIACVLO. FACTO

De iuſſu vel indulgentia principis

D. M
M. VLPIO. AVG. LIB 594. 1.
HERMIAE
PROC. AVRARIARVM
CVIVS. RELIQVIAE. EX
INDVLGENTIA. AVG. N
ROMAN. LATAE. SVNT

Solebat enim reliquiarum tranſlatio, à principe peteretur, libello dato impetrari: Cuius exemplum ex veteri lapide habeo, quod hoc loco omittere nec debeo nec poſſum.

EXEMPLVM. LIBELLI. DATI

607.1. CVM. ANTE. HOS. DIES. CONIVGEM. ET. FILIVM AMISERIM. ET PRESSVS. NECESSITATE. CORPORA. EORVM. FICTILI. SARCOPHAGO COMMENDAVERIM. DONIQVIES. LOCVS. QVEM. EMERAM AEDIFICARETVR. VIA. FLAMINIA. INTER. MILIAR. II. ET. III. EVNTIBVS. AB VRBE. PARTE LÆVA. CVSTODIA. MONVMENTI. FLA. THVMELES. A MESOLO. M. SELI. ORCILI. ROGO. DOMINE. PERMITTAS. MIHI. IN EODEM. LOCO. IN. MARMOREO. SARCOPHAGO. QVEM. MIHI. MODO COMPARAVI. EA. CORPORA. COLLIGERE. VT QVANDONE. EGO. ESSE DESIER. PARITER. CVM EIS. PONAR

FERETRVM. FIERI. PLACET. IVBENTIVS. CELSVS PROMAGISTER SVBSCRIPSI. III. NON. NOVEMB ANTIO. POLLIONE. ET. OPIMIANO COS. ORDINARIS. SEVERO. ET. SABINIANO. COS

Lolliæ Paullinæ cineres reportari, sepulchrúmque instrui permisit Nero: Quod vt Pontifex max. fecit[a], vt cæteri ab illo principes, vt Plinij epistolæ testantur. PLINIVS TRAIANO[b]. *Petentibus quibusdam vt reliquias suorum, aut propter iniuriam vetustatis, aut propter fluminum incursum, aliáque his similia quæcúmque, secundum exemplum Proconsulum transferre permitterem: quia sciebam in vrbe nostra ex eiusmodi causis Collegium Pontificum adiri solere: te domine, max. Pontificem consulendum putaui, quid obseruare me velis.* TRAIANVS. PLINIO.

a Tacit. 14. Annal.

b lib. 10.

Durum est iniungere necessitatem Prouincialibus Pontificum adeundorum, si reliquias suorum, propter aliquas iustas causas, transferre ex loco in alium locum velint. Sequenda igitur tibi exempla sunt eorum, qui isti prouinciæ præfuerunt, & ex causa cuique permittendum aut negandum. Quæ faciunt ad verborum interpretationem quæ in lege habentur, *sine permissu eorum quibus permittendi ius est.* Quæ quidem de Proconsulibus aut Præsidibus Prouinciarum in suis Prouinciis accipi debent. Quod à Paulo Iurisconsulto [a] animaduersum, *ob incursum,* inquit, *fluminis vel metum, non perpetuæ sepulturæ tradita corpora sollemnibus sacrificiis redditis, per noctem in alium locum transferri possunt.* Quod intellige, cùm permissu eorum, quibus permittendi ius est. Et quod Paulus dicit *sollemnibus sacrificiis*, in inscriptionibus est *Piaculo facto.*

[a] lib. 1. sent. tit. de sepulchr.

De Sedati Rhetoris corporis translatione Burdigalam, elegans Ausonij [b] epigramma.

Quamuis externa tamen à regione reducit
Te patria, & ciuem morte obita repetit
Cúmque vagantem operam diuisæ impenderis vrbi
Arbitrium de te sumit origo suum.

[b] De professorib. 20.

Postrema poëtæ verba, sic in suis lectionibus doctissimus Scaliger intelligit, quasi in reliquiarum translatione arbitri capiendi fuerint, vt ex permissu Pontificum ossa exportarentur. Sed huiusmodi arbitros antiquitas ignorauit, & loquitur Ausonius de arbitriis funeris quæ sunt, honoraria, impensæ, pretium, ordinatio funeris. M. Tullium authorem sequor [c]. *Videte,* inquit, *prætextatos inimicos, nondum morte com-*

[c] Cicer. pro dom. sua.

plorata arbitria petentes funeris. Quod igitur ſcribit Auſonius arbitrium ſumit origo ſuum, oſtendit Sedatum rhetorem impẽſa publica elatum & ſepultum: vt in inſcriptionibus paſſim videre eſt multos, quibus impenſa funeris & locus ſepulturæ, publicè decretus eſt. Tacitus vocat mortis arbitrium [a], quod tamen variam habet ſignificationem. Nam arbitrium quandoque pro electo genere mortis accipitur. Aliquando pro eo quod ad funeris pompam pertinet, vel eo quod quis poſt mortem ſuam fieri velit. Ex conſtitutione Diuorum fratrum [b], Præſides liberam mortis facultatem concedendi ius habuerunt, qui antea ſi datum illis eſſet ius gladij, non poterant vitam aliter adimere quàm gladio, non fuſtibus, non ſecuri. Hoc principi primùm competebat, vt arbitria mortis multis permiſit Nero, quorum vitam quomodocúmque finiri iuſſit. At idem monſtrum iſtud hominis, inter tot impuriſſimæ vitæ portenta Plautio Laterano Conſuli deſignato [c], non complecti liberos, non illud breue mortis arbitrium conceſſit: Sed raptus ille in locum pœnis ſeruilibus ſepoſitum, manu Tribuni trucidatur. Aliam vim habet hoc verbum arbitrium apud ipſum Tacitum [d]. *L. Vetus*, inquit, *ſocrúſque eius Sextia & Pollucia necem ſubiere: ferro, eodem in cubiculo, abſcindentes venas. Accuſati poſt ſepulturam, decretúmque vt more maiorum punirentur, & Nero interceſſit mortẽ ſine arbitrio permittens.* Qui accuſati fuerunt poſt L. Veteris ſepulturã, ex ſequentibus Taciti verbis conſtat eos eſſe qui illis veteri aliqua neceſſitate iũcti eſſent. Fruſtra etenim mortuis Nero

a Tacit. 15. Annal.

b l. aut damnum §. 1. D. de pœn.

c Tacit. lib. 15 Annal.

d Tacit lib. 16. Annal.

mortem permisisset, & post sepulturam, arbitrium. Quid verò sit mortem sine arbitrio permittere, à multis dubitatum qui receptam Taciti lectionem reiecerunt. P. Faber vir ille præstantissimus, quo, in omnibus rebus literariis quæ in controuersiam veniunt, arbitro alioquin vterer, emendabat: *mortem suo arbitrio*. Hunc æmulatus Lipsius legit, *mortem sine arbitrio*, & adfirmat eam Taciti scripturam esse. Ego vero constanter pernego tueórque vulgatam, *mortem* enim *sine arbitrio permisit Nero*: Id est, sine honorarijs, sine ordinatione, sine pompa funeris, sine testamēto. Tacitum aduoco lectionis suæ adsertorem. Ille idem[a]. *Damnati, publicatis bonis sepultura prohibebantur. Eorum qui de se statuebant, humabantur corpora, manebant testamenta, pretium festinandi.* Manebant ergò testamenta, id est, arbitria. Nam arbitrium pro testamento in iure vsurpari nemo aliquantum eruditus ignorat[b]. Quod pro funeris pompa Horatius vsurpauit[c].

Cum semel occideris, & de te splendida Minos
Fecerit arbitria.

Quod malè interpres intellexit: Cùm de te Minos splendidè indicauerit. Nam splendide dicere legimus: iudicare splendidè, nec latinum est, nec vsitatum.

Sed capitis huius reliquias colligamus: quas sine decreto Pontificum Romæ, priuati transferre non solebant. Facessit tamē hac in re negotium Tacitus[d]. *Obiit*, inquit, *L. Antonius. Hunc admodum adolescentulum sororis nepotem seposuit Augustus in ciuitatem*

a lib. 6. Annal.

b l. 3. & 5. C. Theod. de testam.

c lib. 4. Carmin. od. 7.

d lib. 4. Annal.

Maßiliensem, vbi specie studiorum nomen exilij tegeretur. Habitus tamen supremus honor, oßáque tumulo Octauiorum inlata per decretum Senatus. Quod quidem vt credi debet, non euertit Pontificum permissum, sed meminit solùm Tacitus Senatusconsulti, quod in honorem L. Antonij factum esset. Permissus autem Pontificum honori non datur, sed funeri aut necessitati: Senatúsque ita semper Pontificum consuluit dignitati, vt reliquias mortui sine illorum permissu aut monitu non censuerit transferendas vel eruendas. Vt cum M. Oppium populus Rom. in campo Martio sepelisset, plebísque studium indignè Senatus ferret: Ossa Oppij, Pontificum monitu, tanquam in loco sacro non rite posita, inde remota sunt [a].

[a] Dio li. 48

De iure etiam Pontificum fuit, vt monumentum reficere non liceret, sine illorum decreto. Vetus lapis Romæ.

518. 4.

T. ÆLIVS. SENTINIANVS. PETIT. A. PONTI
FICES. VT. SIBI. PERMITTERENT
REFICERE. N. MONVMENTVM
IVRIS. SVI

Corruptum tamen & lapsum reficere licebat, corporibus non contactis [b]. Qua ratione motus Germanicus cùm tumulum varianis nuper legionibus constructum, & veterem aram Druso sitam, disiectam inuenisset: restituit aram, tumulum iterare haud visum [c]. Tumulum enim sine decreto Pontificum vel iussu Tyberij principis & Pontificis max. non licebat

[b] l. sepulchri D. de sepulchr. violat.

[c] Tacit. li. 2. Annal.

bat reficere, cui minus grata extructio, prima tumuli fuerat[a]. Monumentum ergo facere, vnicuíque libe- rum fuit: reficere sine Pontificum permissu, fas non fuit. Nec potuit salua maiestate Tiberij, Germanicus suo arbitratu tumulum disiectum instaurare, ne contempta principis authoritas videretur. Quare Vlpianus[b] rectè. *Si in eo monumento quod imperfectum esse dicitur, Reliquiæ hominis conditæ sunt: nihil impedit quo minus id perficiatur. Sed si Religiosus locus iam factus sit; Pontifices explorare debent, quatenus salua religione desiderio reficiendi operis, medendum sit.*

a Tacit. 1. Annal.

b l. fin. D. de mort. infer.

PROVOCATIO A PONTIFICE max. ad populum. Pontifices à Tribunis plebis criminati, quod malè iudicassent. De Vestalibus denuo iudicatum à selecto iudice L. Cassio.

Cap. X.

MVLTA sunt prætereà quæ de Pontificum notione tractari possent. Vt quo ritu funesta desinat esse familia: qua religione monuméta: quo ritu res sacræ fiant. Quæ omnia ampliùs explicabimus in libris sequentibus de sacris & iure Manium. De prouocatione breuiter hic quædam sunt attingenda. Nam quoties à Pontifice max. mulcta alicui dicta est, toties prouocatum

ad populum reperio, illúmque suffragia Tributis Comitiis dedisse. De capitis iudiciis dubitatum. Lex Valeria de prouocatione in omnibus capitis iudiciis locum habuit[a]. Lex Porcia, à P. Læca lata, prouocationem firmauit, vt ex veteris nummi imagine notatur.

a Liuius li. 2. & l. 2. §. exactis. D. de orig. iur.

An leges illæ in Vestalium iudiciis seruatæ sint, vt à Pontificum collegio damnatæ, prouocatione certare possent, & virgas à corpore amouere: ex iis quæ supra diximus colligi potest, quod de iure virgarum Pontificum fuerit iudicium. Nam & Vestales à Pontifice max. virgis ob negligentiam cæsas, & illarum stupratores virgis in Comitio necatos, certi & explorati iuris est. De prouocatione, vt apertè aliquid tradere possumus altius repetenda esset iudiciorum ratio, quam paucis explicare conabor.

Duæ igitur libertatis vindices leges illæ Valeria & Porcia, aliis legibus Sempronia & Aurelia sunt antiquatæ. Primis Reip. temporibus cùm de capite ciuis ageretur, apud populum causa tractabatur qui suffragiis suis reum damnabat vel absoluebat. At post

constitutas quæstiones perpetuas quæ nihil aliud sunt quàm forma quædã lege præscripta iudicij perpetuò de re aliqua exercendi, noua semper lege opus non fuit. Quare quæstiones perpetuæ primùm quatuor introductæ, repetundarum, ambitus, maiestatis, peculatus [a]. Si noua alia crimina emergerent, noua lege opus erat, vt de illis quæreretur. Quod minus frequentari cœpit post Sullæ tempora, à quo numerus Prætorum & quęstionum publicarum auctus est. Iudicium primùm populi lege lata constituebatur, quæ si acciperetur à populo condamnatus erat reus: sin reiiceretur, absolutus [b]. Vt in causa Milonis Pompeius legem promulgauit de vi quæ nominatim cædem in via Appia factam comprehendit [c]. Suffragio populi creatus Domitius Ænobarbus quæsitor, sortitio iudicum facta, qui Milonem condemnarunt. Quoties igitur lege aliqua iudicium constitutum, id est, pœna constituta, & quæstio perpetua facta, quod est, vt in re simili noua lege opus non esset, quem iudices dati damnassent: ille ad prouocationis auxiliũ non recurrebat, quod pœna lege à populo lata esset imposita. Sic igitur cùm lege Regia virginum Vestalium, quæ incestum commisissent, pœna esset constituta, & iudices dati Pontifices, quorum apud frequens Collegium, Vestalium causa perageretur, ius prouocationis cessauit, cum regia lex à populo esset approbata. Quare in Capitalibus causis lege agere dicebantur lictores, qui in damnatos animaduertebant. Atque hæc fuit ratio iudiciorum post leges Semproniam & Aureliam. Breuiter de pœna prouo-

a l. 2. de Orig. iur. Cicer. in Brut.

b Grucch. li. 1. de Comit. cap. 4.

c Ascon. in orat pro Milon.

catio non erat [a]. Simul atque enim victus erat qui eius maleficij, cuius pœna erat statuta, statim ea debebatur. At mulctæ prouocatio erat, nec ante debebatur, quàm prouocator victus esset: Nec aliter, quàm si is dixisset, cui dicere liceret.

a l.244. D. de verb.sig.

Nonnunquam nulla decreta noua & ad tempus quæstione, ad populum Magistratu in sacrorum quæstione dies alicui dicta: vt Cn. Domitius Tribunuspleb. diem dixit M.Scauro ad populum, quod diceret ab eo sacra multa populi Rom. diminuta esse. Nam si sacra populi Rom. violata esse dicerentur, tũ extra ordinem primo quoque tempore puniendum crimen erat, & Tributis Comitiis res peragenda. Singulare est illud M. Scauri exemplum [b], cui Domitius iratus, quòd eum in Augurum Collegium non cooptauerat, diem dixit apud populum & mulctam irrogauit, quod eius opera sacra multa populi Rom. diminuta esse diceret. Crimini enim dabat sacra publica populi Rom. Deûm Penatium quæ Lauini fierent, opera eius minùs recte castéque fieri, quo crimine absolutus est Scaurus quidem, sed ita vt à tribus Tribubus damnaretur, & à cæteris absolueretur, & in eis pauca puncta inter damnationem & absolutionẽ interessent. Hic Scaurus fuit pater M. Scauri, qui repetundarum accusatus est L. Domitio Ænobarbo & Appio Claudio Pulchro Coss. anno ab vrbe condita DCC. Quod autem populus de sacris illis minus ritè factis iudicarit nec ad Pontifices reiecta causa sit religionis iudices, maximè cum Scaurus Augur esset, Pontificum videtur officere authoritati.

b Ascon. in Orat. pro Scaur.

Sed M.Scaurum & principem Senatus fuisse & Consulē cùm Metello Vittato anno DCXXXIX. Fasti Cōsulares probant. Quare cum ratione Magistratus accusaretur, dies ad populum dici potuit. Nam Consules & Prætores cùm magistratu abirent, Lauinij Sacra Penatibus simul & Vestæ faciebant[a]. Quæ si minus ritè facta, populi iudicium fuit, vel vt veriùs est Tribuni inuidia hoc populo tribuit, quod ad Pontifices pertinebat.

[a] Seruius in sched.

Tribunorum enim potestas tanta fuit vt à Vestalium absolutione prouocare ad populum possent, cùm illæ nō possent. Sextus Peduceus Tribunus pleb. criminatus est L.Metellum Pontificem max. totúmque collegium Pontificum, malè iudicasse de incestu Vestalium, quod vnam modo Æmiliam damnauerant, & absoluerāt duas, Marciam & Liciniam[b]. Populus L. Cassium creauit, qui de eisdem virginibus quæreret. Atque ille & vtrásque eas & complures alias nimia etiam (vt existimatio est) asperitate vsus, damnauit. Nummis Gentis Cassiæ hoc iudicium nobilitat.

[b] Ascon. in orat. pro Milon.

In hoc nummo ædes Vestæ impressa cùm sella curuli signatæque literæ A. & C. cùm Cista in qua coniiciebantur. Licet ante legem Cassiam tabellariam Virgines fuerint damnatæ, à L. Cassio. Nam Tabellaria lex lata est à L. Cassio longino C. Mario sextùm & L. Valerio Flacco Coss. anno ab vrbe condita DCLIIII. De Virginibus Cassius iudicauit anno DCXXXIX. Accusatæ porrò Vestales si nocentes absoluerentur, illud prodigij loco semper habitum fuit. Sic Lentulum dixisse refert M. Tullius [a], fatalem esse annum ad interitum vrbis atque imperij, qui esset decimus annus post Virginum absolutionem, post Capitolij autem incensionem vicesimus. Quorum verborum interpretatio àb ipso Cicerone petenda est, qui alibi exprobrat Catilinæ [b]. *Cùm ita vixisti, vt non esset locus tam sanctus, quo non aduentus tuus, etiam cum culpa nulla subesset, crimen adferret.* Notat Asconius Fabiam Vestalem causam incesti dixisse, cùm ei Catilina obiiceretur, & absolutam, quia soror erat Terentiæ Ciceronis. Prudenter itaque Tullius, *etiamsi*, inquit, *nulla culpa subesset.* Nam & suis pepercit & nihilo secius inimico summi opprobrij turpitudinem obiecit. Nam quod Fabia absoluta est, iure illud inter prodigia numerauit.

a 3. Catilin.

b In orat. de tog. candid. & ib. Ascõ.

PONTIFICES COGI POTERANT à Tribunis plebis. Illi Magistratui subiecti & Censoriæ notæ obnoxij. Vestalis maxima cùm rege Sacrorum legibus soluta.

CAP. XI.

PONTIFICES à Tribunis pleb. cogi poterant, vt sacris interessent, vel peragerēt illa quibus erant præfecti, si denuntiatiō præcessisset. Quod M. Tullius [a] obiecit primùm P. Clodio. *Pontifex*, inquit, *non adfuit. Non te pudet*, ait ille, *cùm apud Pontifices res agatur Pontificem dicere, non Collegium Pontificum adfuisse? præsertim cùm Tribunus pleb. vel denuntiare potueris, vel cogere?* Pontifices tamen ex Dionysij historia [b] à iudiciis, & mulcta sunt immunes, nec tenentur, Senatui vel populo reddere rationem. Εἰσί τε ἀνυπεύθυνοι πάσης δίκης τε καὶ ζημίας οὔτε βουλῇ λόγον ἀποδιδόντες, οὔτε δήμῳ. Magistratus qui finito imperio rationem reposcuntur administrati & gesti honoris εὐθύνεσθαι dicebantur: Cuius contrarium ἀνεύθυνος καὶ ἀνυπεύθυνος quales Pontifices Dionysius asserit, qui Tribunorum illos populíque subtrahit potestati. In quo certè lapsum illum: hic Ciceronis de Clodio locus apertè demonstrat. Sed cùm rarò id accideret, illud græcus scriptor, nunquam accidisse putauit. Tantùm ergò à Dionysio dissentio, quantùm M. Tullio tribuere æquum est, aliísque quorum

[a] pro dom. su.

[b] lib. 2.

authoritate adducor, vt credam Pontifices ipsos vt magistratus ciuésque cæteros Censoriæ notioni obnoxios fuisse. Censorum in eos potestatem Decij Imperatoris oratio ad Valerianum seniorem satis probat. Hic enim cum Senatusconsulto Censor creatus esset. *Fœlicem te,* inquit Imperator[a], *Valeriane Senatus sententia, totius orbis Rom. suscipe Censuram, tu de iudicibus, de præfectis eminentissimis iudicabis. Excepto præfecto Vrbis Romæ, exceptis Consulibus ordinarijs & Sacrorum Rege ac maxima virgine Vestalium, si tamen incorrupta permaneat, de omnibus sententiam feres.* Animaduersionem tamen Censoriam neque iudicium, neque rem iudicatam maiores vnquam vocauerunt[b]. Et cùm grauissimum iudicium sanctissimi magistratus M. Tullius[c] appellat, intelligit notionem, quæ posteà cùm ipsa Republica occidit. Illam Augustus aliqua ex parte restituit: Domitianus perpetuam sibi adscripsit[d]. Huius nummus est.

a Trebel. Pol. in Valerian. patre.

b Cic. pro A. Cluentio.

c Cic pro Sextio.

d Sueton in Augusto. cap. 37. Dio lib. 53 & 54.

Decius Senatui reddidit, à quo Censor Valerianus factus est, cuius amplior potestas fuit, quàm cæterorum post Domitianum. Nam Censores ab eo in ha-

bendo

bendo solum populi censu fuerunt occupati ad hũc vsque Valerianum, cui veteris Censuræ authoritas nouo more delata est. Quæ cùm nulla esset in Vestalem max. & Sacrorum Regem, qui soluti legibus erant: Pontifices & reliqui Sacerdotes illi fuerũt subiecti, qui exceptione non continentur. Illorum igitur mores vt magistratuum potuerunt à Censoribus notari penes quos disciplinæ Romanæ regimen fuit. Quare cùm Claudius Flamen Dialis, quod perperam exta dederat Flaminio abire iussus est[a]: Et Sulpitio inter Sacrificãdum apex prolapsus Sacerdotium abstulit; dubitari potest: vtrum illud populi iudicio vel Censoria seueritate factum Pontificiúmue decreto. Quod tamen Pontificibus tribuo, qui Ceremoniarum & Sacrorum iudices erant & vindices.

[a] Liuius li. 26. Valer. Max. lib. 1. cap. 1.

FISCUS PONTIFICUM, ARCA, Ærarium. Curator ærarij IIII. VIR *ab ærario. Arcarius Pontificalis.*

CAP. XII.

OLLEGIA omnia pecunias communes habuisse Caius Iuriscõsultus tradit[b], quas diuidere & partiri inter se, dum dissoluerentur quę illicita essent, principum constitutionibus permissum. At Pontifices nõ pecunias solùm sed Arcas habuerunt, Aerarium, Fiscum, ho-

[b] l. 3. D. de colleg. & corp. illic.

rúmque Quatuoruiros & curatores. Fiscum ab ærario veteres ita separarunt, vt fiscus esset ratio priuati patrimonij principis [a]: Ærarium publicum populi Rom. Putant alij fiscum pro pecunia publica vsurpari, vt pro censu priuato ærarium [b]: atque à fisco confiscare, in fiscum cogere δημεύειν. Arcam à fisco separare mihi religio est. Fiscum enim Pontificum eam propriè pecuniam fuisse comperio, quæ pœnæ nominė arcæ Pontificum inferebatur. Vetus Lapis.

a Plin. in panegyric.

b Asconius 2. in Verrē.

903. 6.

AVIDIA. MAXIMA
DOMVM. ÆTERN. V. S. P
SI. QVIS. ALIVD. CORPVS
SVPERPOS. DET. FISCO. P
CCC. M. N

Quare cùm D. Hadrianus [c] rescripto statuit pœnam quadraginta aureorum, in eos qui in ciuitate sepulchrum faciunt, quam fisco inferri iussit: Illius lex non de principis, sed de Pontificum fisco intelligenda est. De arca inscriptiones permultæ. Romæ.

c l 3. D. de sepulch. viol.

765. 5.

HOC. MONVMENTVM. NE. DE. NOMINE. NOSTRO
EXIAT QVI. EXTERNVM. INDVCERE. VOLVERIT
POENÆ NOMINE. INFERAT. ARCÆ. PONTIFICVM.
H-S. L. M. N

Item Romæ.

385. 4.

SI. QVIS. HOC
ARMARIVM. VENDERE. VOLVERIT. INFE
RET. ARCAE. PONTIFICVM. L. S. L. M. N

Qua pœna non ſolum venditor ſed & emptor tenebatur ex lege dicta fundo. Romæ

SI. QVIS. HOC. SEPVLCHRVM. VEL. MONVMENTVM 671.1.
CVM. ÆDIFICIO. VNIVERSO. POST. OBITVM
MEVM. VENDERE. VEL. DONARE. VOLVERIT
VEL. CORPVS. ALIENVM. INVEHERE. VELLIT
DABIT. POENÆ. NOMINE. ARC. PONTIF. L-S. C. N
ET. EI. CVI. DONATVM. VEL. VENDITVM. FVERIT
EADEM. POENA. TENEBITVR

Pro fiſco Pontificum illorum Collegium in veteribus monumentis quandoque inſcribitur.

QVI. EIVS. MONVMENTI
PARTEM. ALIENARE. TENTAVERIT. DARE. DAM 946.6.
NAS. ESTO ÆRARIO. POPVLI. ROMANI. S-L. XV. M. N
ET. COLLEGIO. PONTIFICVM. S-L. XV. M. N. ET. EM
PTOR. ET. VENDITOR

Hic emptor & venditor eadem pœna obligantur. Ærarium autem Pontificum certas poſſeſſionum ſacrarum pecunias propriè continebat, quæ ex illorum prædiis & redditibus cogebantur. Qui curam habebant huius pecuniæ curatores Ærarij Pontificum dicebantur. Qui adſeruabant Quatuor viri ad Ærarium Pontificum. Nam Curatores erant rerum ad Pontificees pertinētium procuratores, qui ſacra prædia locarent, pecuniam tractarent, conquirerent, rationémque conficerent accepti & expenſi. Mediolani.

Q. INGENVS. MAXIMIANVS
306.7. SCRIB. PVBLICVS. PONTIF
ET. CVRATOR. AERARI.

At Quatuoruiri ad Ærarium vel ab Ærario pecunias illas adſeruabant, quas Pontificibus maxime erogarent. Nemauſi.

470. 6. Q. SOLONIO. Q. F. VOL
SEVERINO
EX. V. DECVRIIS. EQVO
PVBLICO. Φ. LVPERCO
IIII. VIR. AB. AERAR
PONTIFIC

At verò qui arcæ Pontificum hoc eſt, pecuniæ priuatæ & fortuitæ præfecti erant, Arcarij vocabantur. Nam pro Cenſu priuato arcã & Saccellos dicebant[a]. Hanc vocem Symmacho[b] fœliciter reſtituit Iuretus meus. *Rufus*, inquit ille, *Pontificalis arcarius proſequitur apud te mandata Collegij, cui præ cæteris retinendi Vaganenſis ſaltus cura legata eſt.* Malè in vulgatis legebatur archorius. Titulus eſt Theodoſiani Codicis de ſuſceptoribus, præpoſitis & arcariis, quem Iuſtinianus, in decimum ſuum tranſtulit. Illic Arcarij dicuntur, qui his, quæ in arcam præfectorum Prætorio inferuntur, ſuſcipiendis præpoſiti ſunt[c]. Arcarius Pontificum ὑποδέκτης χρυσοῦ[d]. Malè in Gloſſario vetere Arcarius ἐγκάτημα, quod Volcanius emendat μηχανοποιός. Ego vero ὁ ἐπὶ τῶν κτημάτων, ab ærario, ſic enim

a Aſcon. 2. in Verrem.
b li. 1. epiſt. 62.
c Cuiacius.
d Gloſſ. vet.

loquuntur Græci ὁ ἐπὶ τῆς μνήμης, ὁ ἐπὶ τῶν ἀπορρήτων, à memoria, à secretis. Ex dictione κτῆμα fecit imperitus librarius χάμημα, scripsítque ἔτι pro ἐπὶ, cúmque extrema syllaba κτημάτων deleta esset, finxit ille suum βηχάμημα. Propiùs ad veram scripturam coniectura mea accedit, quam Volcanij μηχανοποιός. Arcarius enim in hac significatione nunquam à latinis authoribus vsurpatur. In Glossario mille errores huiusmodi serpunt, quibus vir vnus perpolitus & anxiè diligens vix mederi potest. In illo legitur acceptuaria λιβανωτεὶς pro acerra Thuraria, vt Scaliger restituit, Atanulus pro Atanuuius, adfinis ὄμβρος πρὸς γένος, pro, γαμβρὸς πρὸς γένους. Alberius θερφέυς pro θρέπτος, infinitáque alia quæ coniecturam meam in literarum adiectione, aut mutatione multum iuuant.

DE MINISTRIS PONTIFICVM ET Sacrorum. Triumuiri Epulones. Saliæ Virgines. Camilli scribæ. Publicus, Pontificum. A libris Pontificalibus. Lictor. Apparitor. Calator.

CAP. XIII.

MINISTRI Pontificum nobiliores fuerunt Triumuiri Epulonum, Virgines Saliæ, & Camilli. De Triumuiris M. Tullius[a]. *Pontifices veteres propter Sacrificiorum multitudinem. Tresuiros*

[a] li. 3. de oratore.

Epulones esse voluerunt, cùm essent ipsi à Numa, vt etiam illud ludorum Epulare sacrificium facerent, instituti. Horum Sacerdotium amplissimum non fuisse superiore libro docuimus: maximæ tamen dignationis vetus inscriptio testatur.

439.8. L. MVNATIVS. L. F. L. N. L. PRON
PLANCVS. COS. ACENS. IMP. ITER. VII. VIR
EPVL. TRIVMP. EX. RÆTIS. ÆDEM. SATVRNI
FECIT.DE.MANVBIS.AGROS.DIVISIT.IN.ITALIA
BENEVENTI. IN. GALLIA. COLONIAS. DEDVXIT
LVGDVNVM. ET. RAVRICAM

Is est L. Munacius Plancus ad quem Ciceronis epistolæ lib. II. scriptæ sunt, in quibus Imperator & Consul designatus appellatur, quod Fuluius Vrsinus obseruauit. Sacerdotij autem Septemuiratus insigne est in nummo vetere.

Virgines Saliæ[a] in Regia Sacrificium faciebant cùm Pontifice paludatæ. Camilli pueri erant ingenui patrimi & matrimi, qui Sacerdotibus publicis ad sacri-

[a] Festus in verb. Salias virg.

ficia præministrabãt. Ab antiquis enim omnes pueri Camilli appellati, qui in sacris nomen retinuerunt [a]. Sic Mercurius Deorum minister Camillus dictus est, vt Statius Tullianus ait libro secundo de vocabulis rerum: & Camillam Metabus filiam vocauit, quæ Dianæ ministrabat. Pacuuius in Medea. *Cælitum Camilla expectata aduenis. ἱερία* [b]. Camilli inuestes, hoc est, impuberes ἄφηβοι apud Etruscos in Curetum magnorum Deorum ministeriis vocabantur Κάδμιλοι [c]. Vnius imaginem, qui Flamini Diali præministrat, habemus in nummo vetere.

a Seru. 11. Æneid.
b Gloss. vet.
c Dionys. li. 2.

Vulgares alij Pontificum ministri & sacrorum & iudiciorum obsequio præsto fuerunt, ordinis vt plurimum libertini [d], Inter hos præcipui vidẽtur Scribæ, quorum ingens numerus Romę per decurias diuisus est. [e] Hi nomen sortiti sunt à Magistratibus & Sacerdotibus, queis ministerium exibebãt. Vt Scriba Prætorius, Ædilitius, Quæstorius, Naualis, qui in naue apparebat (inter aliud genus scribarum minimæ dignitatis, quod periculis quoque eius ministerium esset obiectum [f].) Scriba Pontificalis. Quorum omniũ

d Tacit. 13. Annal.
e Sueton. in Claud. cap. 1
f Festus in verb Naualis scriba.

ordinem non honeſtum ſcripſit Carolus Sigonius [a]. Et certè cum libertini eſſent ij (quibus honores non patuerunt) in doctiſſimi viri ſentẽtiam pedibus deſcenderem ni me M. Tullius retineret. Ille enim [b], *Scribarum ordo eſt honeſtus, quis negat? Eſt verò honeſtus, quod eorum hominum fidei, tabulæ publicæ periculáque Magiſtratuum committantur.* Idem ille [c]. *Scribæ qui nobiſcum in rationibus monumentíſquè publicis verſantur, non obſcurum de meis in Remp. beneficiis, iudicium decretúmque eſſe voluerunt.* Obſcuri & non honeſti ordinis, turpe fuiſſet Conſulari viro iudicium, quo cùm M. Tullius in cauſa ſua vtitur, non minimam probat Scribarum dignitatem fuiſſe. Quæ quidem magna primùm in ſcribis Pontificum fuit. Nullus enim ad faſtos & commentarios illorum admittebatur, niſi Patricius: Et Scriba tandem ex minoribus Pontificibus ſeligebatur [d].

a li. 2. de antiq. iur. Ciu. Ro. cap. 14.

b orat. 8. in Verr.

c pro dom. ſua.

d Capitolin. in Opil. Macrin.

De Scriba publico Pontificum ſuperiori capite inſcriptionem retulimus, in qua ille idem eſt Curator ærarij, qui & publicus Pontificum, vt plurimùm dicebatur, ſcribæ nomine non adiecto. Romæ.

3c6 4.

HERMETAE. CAESENNIANO
PVBLICO. PONTIFICVM

Scribas proprio nomine antiqui & librarios & poëtas vocabant [e]. At nunc dicuntur quidem Scribæ Librarij, qui rationes publicas ſcribũt in tabulis. Quos tamen ſeparo ab iis, qui à libris Pontificalibus nominantur. Hi enim libros tantùm tranſcribebant, vbi opus eſſet, vel compingebant. Hanc differentiam à M.Tullio

e Feſtus in verb. ſcribas.

M. Tullio accipio, qui librarios à Scribis distinguit[a]. [a] In Rullũ.
Deinde, inquit, *ornat Apparitoribus, Scribis, Libraris*. Vetus Lapis.

TI. CLAVDIVS 306. 6.
NATALIS
A. LIBRIS
PONTIFICAL

Scriba Pontificum ἱερογραμματεὺς. A libris Pontificalibus βιβλιογράφος, lapis alius.

LIVIVS. THEONA. AB
EPISTOLIS. GRÆC. SCRIBA
A. LIB. PONTIFICALIBVS

De Lictoribus Seneca pater[b]. *Non sine causa*, inquit, *Sacerdoti lictor apparet*. His tamen publici tantum Sacerdotes vtebantur cùm Vestalibus, vt Pontifices, Augures, Quindecimuiri, Flamines. Nam quod Liuiæ cum Augusti Sacerdos Senatusconsulto constituta est, decretum vt lictore in sacrificio vti posset[c] ῥαβδούχῳ χρῆσθαι ἐν ταῖς ἱερουργίαις, nihil ad veterem sacrorum rationem facit, quæ vt cætera, adulatione, mutata est & deprauata. Lictor Pontificum in antiquis inscriptionibus est apparitor. Fragmentum marmoris in via Appia.

[b] lib 2. controuers.
[c] Dio lib. 56

APPARITORI 1087. 6.
PONTIFICVM
PARMVLARIO

Iidem Pontificum Calatores dicti[d], ἐκβιβασταὶ ἱερέων, [d] Gloss. vet.

qui & Comitia Calabant, & à Pontificibus ſacra facturis præmittebantur, vt ſicubi viderent artifices adſidentes, opus ſuum prohiberent, ne Deorum Ceremonias attaminarent [a].

[a] Seru. in ſched.

DECVRIA CVRIATIA, QVÆ SAcris apparebat. Præcones. Tibicines. Ludij. Petreia. Popæ. Victimarij. Incinarius, Iecorus. Aruſpex Pontificis. Fictores Pontificum. Diſcipuli Fictorum. Nomenclator Tenſarum. Iugaris.

CAP. XIIII.

SVNT & alij Pōtificum miniſtri & Sacrorum, ἱερόδουλοι vt Decuria Curiatia quæ ſacris publicis apparebat, in qua lictores, apparitores, Calatores, decuriabantur & deſcribebantur. Decuria δεκαδία, φρατρία, vt denum hominum claſſes, antiqui Decurias appellarunt. Curiata autem Decuria à Curialibus dicta, qui Curiarum ſerui, quo nomine poſteriores Romani omnes ſeruos Curiones appellarunt, quos antiquitas Calatores [b]. Martialis, *epigrammata* ait *Curione non egent & contenta ſunt ſua, id eſt, mala lingua.* Vbi Curionem pro præcone aut Calatore vſurpauit [c]. De hac Decuria fortean loquitur Tacitus [d], cùm de fraudibus libertorum ageretur. Nam qui pro libertis diſſerebant, hinc plerúmque tribus Decurias miniſteria magiſtratibus & Sa-

[b] Columel. lib. 1. cap. 9. Scalig. in Feſt. in verb. Curiones.
[c] Martial. 2. epig. in epiſt.
[d] lib. 13. Annal.

cerdotibus memorabant. Lipſij in hunc locum Commentarij Curione non egent : Ille. *Iudicúmne Decurias an Scribarum ? Puto Scribarum*, inquit, *qui ordo latè fuſus Romæ, non inhoneſtus. Libertini enim ordinem cum pretio certo emebant.* Illi quidem emebant Scribarum Decuriam, non Iudicum. De his enim Tacitus hic non loquitur, ſed de Magiſtratuum miniſtris, quales Scribæ & lictores, de quibus lectio Taciti intelligi debet. Vetus lapis.

L. ANTONIO 356. 5.
EPITYNCHANO
LICTORI. DEC. CVRIA
TI Æ. QVAE. SACRIS
PVBLICIS. APPARET

Item Romæ in Capitolio.

PAMPHILVS. LICTOR. CVRIA 632. 1.
ACRIS. PVBLICIS. PR. QVIRITIVM. VIATOR. QVI
COS. ET. PR. APPARET. DECVRIO. CONLEGI
FABRVM. FERRARIVM

Iidem ij Præcones ἱεροκήρυκες [a], qui fauere linguis dum ſacra fierent imperabant. κατακηρύττουσι δ' ἡσυχίαν. Decurionem Pontificum in antiquis inſcriptionibus inuenio. Mediolani.

[a] Iul. Pollux.

D. M

479. 8. C. VALERI

PETRONIANI

DECVR. PONTIF. SACERD

IVVEN. MED. CAVSIDIC

Ille Decuriæ Curiatiæ præerat. Nam Decuriones & Centuriones à numero cui præerant, dicebantur [a].

Tibicines & publicis & priuatis sacris omnibus adhibebantur pulsantes eburneas septem fidium lyras & quæ vocantur Barbita, quod Domitiani nummis demonstratur.

a Nou. Marcel.

Figura est ex Columna Traiani exquisitissima in qua Camilli Tibicinésque & Sacrificantes designantur.

Tibicines ad ſacra priuata aduocauit Epidicus Plauti

me iuſsit ſenex.

Conducere aliquem fidicinem ſibi huc domum

Dum rem diuinam faceret, Cantaret ſibi.

De his qui ſacris publicis inſeruiebant. Vetus lapis.

IMP. CÆS

M. AVRELIO. Φ ANTONINO

PIO Φ FELICI Φ AVG 269.2.

TIBICINES. Φ. ROMANI

QVI. SACRIS

PVBLICIS Φ. PRÆSTO Φ SVNT

Tibicinum enim opera ita visa est ad religionẽ pertinere, vt cum Tybur omnes illi abiissent, eius rei disceptatio tenuerit Senatum[a], & Senatusconsulto his restitutum in æde ius vescendi, à quo prohibiti erant à Censoribus. Hinc prouerbium αὐλητοῦ βίον ζῆν, de his qui alieno viuunt & immunes degunt[b].

His proximi sunt ludij, qui in sacris certaminibus, ludis, & sollemni pompa ad Tibicinis modos saltabant[c], vtrique ita necessarij sacris, vt si ludius constitisset, aut Tibicen repente conticuisset, ludi minus rite facti putarentur, errata expiarentur, & mentes Deorum immortalium ludorum instauratione placarentur[d].

Ludionum loco in Municipiis & Coloniis Petreïa[e] fuit, quæ pompam præcederet, imitaretúrque anum ebriam. Tales hodie in multis Galliæ pagis visuntur, cum memoria tutelaris Diui celebratur, quæ his ineptiis maximè contaminatur.

Popæ & Victimarij sacrorum ministri præcipui fuerunt. Popæ hostias mactabant, victimarius illas apparabat, & cultrum, aquam, ignem & molam. Popas Plautus Lanios vocat[f]. *Accersi*, inquit, *hostias, victimas, lanios, vt ego huic sacruficem summo Ioui.* Huius nomẽ in Glossario vetere diuersè accipitur. Nam Popa & Popax θύτης, πλακοῦς, καὶ πόπανον. Πόπανα Suidæ sunt πλακούντια, πλατέα καὶ λεπτὰ καὶ περιφερῆ. Placentæ latæ tenues & orbiculares. Victimarius μοσχοθύτης μοσχοτόμος. Cultrarius Suetonio[g], quem Caligula succinctus Poparum habitu elato altè malleo miserè

a Liu. lib. 9.
b Suidas.
c Liuius li. 27.
d Cic. de Aruspic. resp.
e Festus in verb. Petreïa.
f In Pseudol.
g In Caligul. cap. 32.

mactauit. Vtriusque figura expressa nobis à Gulielmo Cholio, quæ Suetonij illustrat locum.

In hac Popa malleum tenet, victimarius victimam submissus apparat. Festo ille Iecunanus, alij legunt Incumanus vel iecinorus. Fortè legendum Incinarius. Charisio[a] incinarium est muliebre ministerium, quo mulieres capillum inungitarent: & qui ea ministrabat quo capillus ornaretur à Cinere Cinerarius appellatus[b]. In sacris incinarius, qui Cineres aræ admouebat, Pontifice sacra facturo, quod victimarij

a lib. 1.

b Varro. lib. 4. de ling. lat.

officium fuit. Illud ex veteri Senatusconsulto probatur, quo libri Numæ cremati sunt, igne à victimariis facto. Vnicuique liberum est Festi lectionē tueri, vel aliter restituere. Iecunanus enim vel Incumanus aut iecinorus verba sunt ab imperitis excogitata. In lexico vetere latin. græco, Iecorus legitur qui ἀςυνόμος. Emendabat amicus meus pro Iecorus Ephorus sed in lexico sub literam I non cadit E. Lectionem latinam retineo, græcam restituo paucis literis immutatis vel conuersis θυτοσκόπος. Iecorus ab iecore inspiciendo Aruspex dictus est, qui verè legem sacrificiis dabat, & Pontifici adhibebatur sacra facienti, vocabatúrque Aruspex Pontificis. Inscriptio Romæ.

CN. IVLI. CN. FILI
304.5. DOMATI. PRISCI
EX. EQVO. PVBLIC
ADIVTORIS
HARVSPICVM
IMPERATORIS
PONTIFICIS
ALBANI

Vt cùm Aruspex, ait Varro, *præcipit, vt suo quisque ritu sacrificium faciat* [a]. Is præconis munere fungi quodammodo videtur. De Fictoribus Pontificum illorúmque discipulis, inscriptio vna reperitur quæ illos enumerat inter sacrorum ministros.

[a] lib. 6. de ling. lat.

T. STA

T. STATILIVS. CALOCÆRVS. NOMENCL 270.6.
CVM. STATILIO. DIONYSIO. TRIB. XVI. FLAVIAE
ET. STATILIO. MYRONE. DISSIGNATORE. SCANAR
FILIIS. ET. STATILIO. DIONYSIO. DISCIPVLO. FI
CTORVM PONTIFICVM

Hi ſacrorum miniſtri ingenio nobis fingendi ſunt, vtemúrque Artifice Seruio[a], qui docet in ſacris aliquando ſimulata pro veris accipi. Vnde cùm de Animalibus quæ difficile inueniuntur, ſacrificandum eſt, de pane vel cera fiebant, & pro veris accipiebantur. Sic dixit Poeta ſacrorum peritiſſimus *latices ſimulatos fontis auerni*[b]. Quæ ſimulatio tenuioris fortunæ hominibus conceſſa eſt. Illi enim cùm nullum animal ſacrificare poſſent, Taurum è farina fingebant[c]. Et Tauri verbenæq;[d] in Commentario Sacrorum, ſignificant ficta farrinacea, à quo fictores Pontificum dicti, qui de pane vel cera ſimulatas hoſtias faciebant.

a 1. Æneid.
b 4. Æneid.
c Suid. in verb. βοῦς ἕβδομος.
d Feſtus in verb. Tauri.

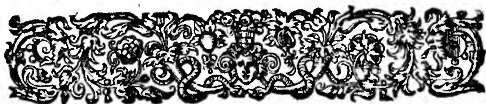
De Nomenclatore Tenſarum Iugari Inſcriptio Romæ.

SOLI. INVICTO 35.12.
SACRVM
T. POMPONIVS
REPENTINVS
NOMENCLATOR
TENSAR. IVGARIS

Hic in ludis & pompa Pontifici maximo adfuit,

cuius erant ludi & Tensæ. Huius enim opera Pontifex vtebatur, dum Tensarum ordinem disponeret, quæ variæ erant, Iugariósque, id est, aurigas iuberet prodire in pompam & singulorum Deorum Tensas suo nomine citaret. In Glossario vetere ζευγηλάτης. De aliis ludorum ministeriis fusius Onuphrius, ad quem dum curarum remissionúmque tempora diuido, lectorem lubens remitto.

IACOBI GVTHERII DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ,

LIBER TERTIVS. QVI DE LOCIS ET TEMPORIBVS.

Ad amplissimum virum ANTONIVM SEGVERIVM.

LOCI CONSECRATI AVT profani. Profanum, sacrum, Sanctum, religiosum.

CAP. I.

LOCVS & tempus me ad opus Pontificium reuocabant. Nam forensis militiæ vacatio, ante statas sollemnésque inducias concessa erat nobis, ob aëris intemperiem grauiorem, quæ Solis obscuratione pluuiisque frequentibus, sub ortum Caniculæ contracta est: & benignè excepti hospitio ab amicis, secessimus ab vrbe in quietiorem & salubriorem locum, cuius

ſolitudo mihi Prouincia fuit. Villula ſyluis vndíque circundata, planitie in occaſum excurrente, fonticulis leniter ſtrepentibus irrigatur. Hortorum indiligentia artem omnem diuite natura ſuperabat: quorum ambulationes arboribus fructuoſis opacæ atque amœnæ, oculorum aciem viæ longitudine hebetarent. Rupes altiſſimæ in circuitu, in quibus multa ex parte leuiter acclinis aditus ad vmbroſiores locos deducebat, vbi auium garruli cantus κατάβίωσιν, mæſtitiámque minuebant. His oblectamentis (Antoni Præſes ampliſſimè,) temporum triſtitiam condiebam: & multa mihi εἰς ἀποθέωσιν cogitanti, locus opportunus, priſca religione ſacer, Pontifices meos ſubiiciebat oculis, quorum ſtudio tantùm tribuo, quantùm vacat à publico officio & munere. Quare ne otio abuterer, quo ſemper maximè indigeo, contuli me ad ſacra meorum Pontificum loca, in quibus figere pedem aut referre arduum eſt. Locus enim lubricus & via eſt laboribus periculíſque obnoxia, de qua decedere nullomodo poſſum. Pergam igitur, quo cœpi hoc iter, cùm rectè collocata & res ſuo loco poſita eſſe videatur.

[a] In partitionib.

In locis, inquit Tullius [a], & illa fortuita, conſecrati ſint an profani. Profanum ἀνίερον & quidquid vſibus hominum dominióque ſubiicitur. Alia à nobis adfertur locorum diuiſio, vt illa ſint ſacra, aut ſancta aut religioſa. Quod inter decreta Pontificum maximè quærebatur. Sacrum, ait Trebatius, libro primo de religionibus [b], quidquid eſt quod Deorum habetur: Sanctum interdum idem quod ſacrum, idémque

[b] Macrob. 3 ſat. cap 3.

quod religiosum: Interdum aliud, hoc est nec sacrum nec religiosum est, vt sanctæ leges, quæ non debeant pœne sanctione corrumpi. Sanctiones tamen sacrabantur[a], aut genere ipso aut obtestatione, aut consecratione legis, aut pœnę, cũ caput eius, qui contra fecit, cõsecratur, quæ propterea Sacrosanctæ dictæ sũt. Apertiùs Martianus & Vlpianus[b], hæc interpretati sunt veterum authoritatem sequuti. Sacrum autẽ dicebat Ælius Gallus[c], illud est quod quoquo modo atque instituto Ciuitatis cõsecratũ dicatúmque Diis. Sed & sacrum generale nomen est, quod & sanctum & religiosum quandóque complectitur[d]. Nam sancire proprie, est sanctum aliquid, id est, sacrum facere, fuso sanguine hostiæ, & dictum sanctum quidam putauerunt, quasi sanguine consecratum[e]. Quo in genere sunt muri & portæ ciuitatum quæ quodammodò diuini iuris sunt[f]. At leges sanctæ dicuntur quidem non sacræ, quæ sanctione solùm confirmatæ sunt. Sacratæ autem quibus sancitum erat, vt si quis aduersus eas fecisset, sacer alicui Deorum esset, cùm familia pecuniáque[g]. Sacrum itaque omne religiosum est: nec tamen omne religiosum sacrũ[h], vt ædes & templa religiosa & sacra. Sepulchra vero quæ religiosa habentur, sacra non sunt. Rectè Seruius Sulpitius[i] religionem esse dictam tradidit, quæ propter sanctitatem aliquam, remota & seposita à nobis sit. Religiosum igitur, quod sacrum & sanctum est, ex locis & rebus ipsis dignoscitur: Vt sunt templa quædã, ædes, ædiculæ, aræ, fana, delubra, Sacella, Tesca, Luci, puluinar, imagines, simulachra, signa, statuæ,

a Cic pro Corn. Balb.
b l 6. cùm seq. D. de rer. diuis.
c Festus in verb. sacer mons.
d Seru. 3. Æneid.
e Seru. 12. Æneid.
f l. 1. D. de rer. diuis.
g Festus in verb. sacratæ leges.
h l. 9. § propriè. D. de rer. diuis.
i Macrob. 3. saturn. cap. 3.

Sacraria, Dietæ, Dianium, Mineruium, Cellæ, lapides ſacri, auſpicati, Rami coronati, Donaria, Clupei, Cæteráque omnia quæ diis per Pontifices ritè ſunt conſecrata.

TEMPLA TRIBVS MODIS DICTA.

Illa quadrata: quædam templa ſancta non erant, vt nec omnes ædes ſacræ erant Templa. Ædes rotundæ quibus Diis: Ædiculæ.

CAP. II.

EMPLA tribus modis dicebantur: Ab natura, ab Auſpicio, ab ſimilitudine[a]. Natura, in cælo: Auſpicium, in terra: ſimilitudo ſub terra eſt. Quod ita accuratè Varro perſequitur, vt nihil noſtra arte opus ſit, ad eorum explicationem. Hac ratione dixit Feſtus[b] veteres Diis ſuperis in ædificiis terra exaltatis, ſacra feciſſe: Diis terreſtribus, in terra: Diis inferis, in effoſſa terra. Tria ergo ſunt in ſacris loca, per quæ piationē faciebant[c]: Scrobiculo facta inferis: Terreſtribus ſupra terram ſacrificabant: Cœleſtibus extructis focis: vnde etiam nominata ſunt altaria, quod ſacrificantes manus in altum porrigebant. Ab eo æquitas tripartita eſſe dicitur, vna, quæ ad ſuperos Deos: Altera ad Manes: Tertia ad homines pertinet[d]. Prima pietas, ſecunda ſanctitas, tertia religio vocabatur.

a Varro. li. 6 de ling. lat.

b In verb. Altaria.

c Lactant. 4. Thebaid.

d Cicer. in Topic.

Redeo ad Varronem, qui Templi partes quatuor constituit, Sinistram ab Oriente, dextram ab Occasu, anticam ad meridiem, posticam ad Septentrionem. Antiqua templa vt plurimùm quadrata erant, quod nummi veteres testantur, & aperte Vitruuius demonstrat[a], à quo Varroni magna lux effulget *Ædes*, inquit ille, *Deorum immortalium, ad regiones quas spectare debent, sic erant constituendæ, vti Signum quod erit in Cella collocatum, spectet ad Vespertinam cœli regionem, vt qui adierint ad Aram immolantes, aut sacrificia facientes, spectent ad partem cœli Orientis, & Simulachrum quod erit in æde, quia aras Deorum necesse est ad Orientem spectare.* Quadratura templorũ πλινθία dicitur. Templum autem omne circumseptum esse debebat, ne plusquam vnum introitum haberet. Vnde etiam obseruatum vt ampliùs vno exitu, in hoc esse, nó oporteret, cum ibi auspicans esset cubiturus [b]. Atque vt templa sacra erant, non tamen omnia erant sancta. Nam Curia Hostilia templum fuit & sancta nó fuit [c]. Quod ita interpretor, Curiam quidem Hostiliam, vt Pompeiam, Iuliam, & Rostra templa fuisse per Augures constituta. Nam cum illæ Curiæ loca profana essent, templa facta sunt, vt in his Senatusconsulta more maiorum facta, iusta fieri possent. Nec tamen ea loca sancta fuerunt: quoniam templa postquam per Augures effata erant, & à Pontificibus consecrata, vt sancta fierent, in his sacra edicebantur [d]. Quare si nulla sacra edicerentur, sed effata essent loca: Templa quidem sacra dicebantur, sed non sancta, vt in iis auspicatò & publicè res administrarentur, & Senatus

a li. 4. cap. 5.

b Seru. 4. Æneid.

c Varro, li. 6 de ling. lat. Liuius li. 8.

d Seru. in sched.

haberi posset. In vrbe Roma pleræq; ædes sacræ sunt templa, eadémque sancta: nec tamen omnes ædes sacræ templa sunt. Ac ne ædes quidem Vestæ templum est[a]. Nam vt templa fierent, Pontificum atque Augurum ministerium requirebatur. Augures locum constituebant: Pontifices consecrabant[b]. Ædes Vestæ à Pontificibus consecrata est, illámque à Numa non inauguratam tradunt, ne Senatus ibi haberi posset, & ipsa necessitate vir introieret locum. Cæterum ædes vt templa quadratæ erant, paucis exceptis. Nam rotundæ tribus Diis fiebant, Vestæ, Dianæ, Herculi vel Mercurio[c]. Sed & Pantheon Ioui vltori ab Agrippa forma conuexa fastigiatum[d] θολοειδῶς. Et Marti Vltori ædes facta ab Augusto[e], post Philippense bellum, rotunda fuit ex ipsius Augusti nummis. Quidam autem templum dicunt non solùm quod potest claudi, verùm etiam quod palis, hastis, aut aliqua tali re, & lineis aut lauris septum est[f]. Quæ fortè extemporalia templa fuere, & quę minora templa dicuntur[g].

a Var lib. 4. Plau. quęst. Agel. li. 14. cap. 7.
b Seru. 9. Æneid.
c Seruius 9. Æneid. Liuius lib. 10.
d Plin. li. 36. cap. 15.
e Dio lib. 53.
f Seruius 4. AEneid.
g Fest. in verb. minora templa.

Prudentes Etruscæ disciplinæ, apud conditores Etruscarum vrbium, non putabant vrbes iustas fuisse, in quibus tria templa non essent[h], Iouis, Iunonis, & Mineruæ. Romæ verò ea templorum multitudo fuit, ædiúmque sacrarum, vt summam populi in Deos pietatem testarentur, quæ hodie vero Deo à veris Pontificibus etiamnum exhibetur.

h Seruius in sched.

Porro templa ab Auguribus effari solita supra diximus, & hoc loco repetimus, vt M. Tullij locum corruptissimum coniectura saltem aliqua iuuemus.

Ille

Ille Attico[a]. *Scripseram iam,* inquit, *ecce tibi orat Lepidus, vt veniam (opinor Augures nihil habere) ad templum afflandum : eatur* MIACKOROY. *Videbimus te igitur.* Vulgata lectio sic concepta. Emendant viri docti, *orat lepidus vt veniam (opinor Augures nihil habere) ad templum effandum, Saturni ἀσπόνδου.* Vix vllus Ciceronis mentem hac emēdatione assequi possit. Ego certè non capio. Nam cum M. Tullius Iuris Augurum peritissimus esset, sciebat, templum nullum constitui, quod non ab Auguribus effaretur. Cum ergò à M. Lepido Pontifice max. Augur aduocabatur: nihil ad templi constitutionem hoc pertinuisse certum est. Nec enim in re huiusmodi dixisset Tullius se opinari Augures nihil habere: Nec video Lepidi Pōtificatu Saturno ἀσπόνδῳ Romæ ædem excitatam. Perdifficilis informatio & cogitatio veri sensus, qui latet in Antiquitatis latebra aliqua, consuetudine, vel imagine. Cum cæteris nos fortè hallucinabimur & aberrabimus à vero, sed minimum quidem, vt opinor, à Ciceronis lectione. Lego igitur, *Orat Lepidus vt veniam, opinor Augures nihil habere ad templum afflatum.* Si effatur μιαρὸν, videbimus te igitur. Nostræ lectionis hanc rationem affero, quod apud Romanos prodigij loco habitum semper est, si templa de cœlo tacta essent. Quod ex Decreto Pontificum, Sibyllinis libris, Aruspicum responso, vel Senatuscōsulto procurari solebat[b]. Nam vt fulmen Comitiorum vitium erat, ita pollutum credebatur quidquid tetigisset. Afflare autem fulminis verbum est[c], & tria fuere fulminum genera, quod afflat, quod incendit, quod findit[d].

a lib. 3. epist. 40.

b Liuius li. 27. & 32. A. gel. li. 4. ca. 5.

c Lactant. 2. Thebaid.

d Seru. 2. Æneid.

Templum ergo afflatum vocat Tullius fulmine tactum : quod procurari debuit, piaculari sacro. Piacula vero varia pro fulminis procuratione, à Pontificibus aut Aruspicibus decreta vel tradita. Hi vt credibile est responderunt effandum templum, postquã purum factum esset. Nos hodie polluta templa reconciliari dicimus[a]. Effari Augurale verbum est[b], Ab Auguribus enim loca sacra inaugurabantur. Hinc effata, sunt Augurum preces. Scripsit, vt suspicor, M. Tullius, Augures nihil habere ad templum afflatum. Nam illud ad Pontifices vel Aruspices pertinebat. Sed si ex responso Aruspicum effatur, μιαρὸν, hoc est, pollutum vel μιαχρὸν[c] purum factum καθαρὸν, igitur se visurum Atticum, cum à Lepido Pontifice maximo aduocaretur, quò inaugurationi interesset. Pro effatur librarius edidit catur, & pro voce μιαρὸν vel μιαχρὸν substituit μιασκόρου. Sic lectionis huius à multis tactæ, prodigium censeo procurandum. Viderint literati, an vt boni Aruspicis mea responsa firmari debeant, vel reijci, cùm antiquis Sacrorum verbis, quæ ab vltimis & obliteratis temporibus repetita sunt, & vix sacerdotibus suis intellecta. Consecratis lubens vtor, quibus Pontificum amplitudo magis illucescit.

a cap. proposuisti. extr. de consecrand. Eccl.
b Seru. 3. & 6. Æneid.
c Hesychius

Rursum nos ad sacras ædes transeamus. Ædes aut aras inchoare ex sacrorum disciplina dicebatur. Inchoare Seruius[d] interpretatur perficere, & agnoscit Sacrorũ verbum. Cohum tamen apud veteres mundum significat[e], à quo inchoare. Sic Tranquillus libello suo plenissimo, ædem inchoatam disseruit.

d 6. Æneid.
e Diomedes grammat. lib. 1.

Ædium ſacrarum valuæ ac limina vt templorum ex ære factitata[a], atque in illis lychnuchi penſiles, aut arborum modo mala ferentium lucentes. Sacræ autem ædes triplici differentia conſiderantur, Dorico genere, Ionico, & Corinthio. De his & illarum quinque ſpeciebus copiosè Vitruuius[b], qui omnem lapidem feliciter mouit.

a Plin. li. 34. cap. 3.

b li. 1. ca. 2. & lib. 3. ca. 2.

Ædiculæ ſunt ædes minuſculæ incuſtoditæ[c], quas qui tentauerint, ampliùs quàm fures, minùs quàm ſacrilegi merentur. Ædiculæ Romæ plurimæ, inter quas vnam in Caſtris Prætoriis inuenio. Lapis vetus ex antiquis Figliuis, vbi olim Caſtra Prætoria.

c l. ſacrilegi. 9. D. ad leg. Iul. pecul.

EX. ÆDICVLA. AVGVSTORVM 183. 12.
OPVS. DOL. EX. FIG. C. PANISEI
HERMETIANI. ET. VRBICI

Ocriculi in Vmbria, ædicula alia.

PRO. SALVTE. ITVS. AC 2. 12.
REDITVS. D. N. SANCTIS
SIMI . . . . .
TI. AVG. ÆDICVLAM
CONCILII. DEORVM
PROT. DIVINITATE. RIS
AVG. N. EX. VISV. DEAI
VALENTIÆ
S. P. F. C

Prioris inſcriptionis notæ ſignificāt. Opus doliatum ex Figulina Panſei. Fictilibus doliis ædicula in Præ-

toriis castris facta, nõ æternitatis destinatione, sed tẽporaria mora[a], vt ipsa Castra. Posterior verò sic emẽdari debet PROT. DIVINI. LATERIS. Id est Protector Augusti. Vt Gruterus animaduertit ὑπερασπιστής. S. P. F. C vulgares notæ, *sua pecunia faciendũ curauit*. Hęc ædicula, vt aliæ omnes priuatæ, nec sacræ nec sanctæ erant, sed religiosæ. Quod enim priuati suę religionis causa dedicant Diis, id Pontifices Romani nõ existimauerunt sacrum[b]. Aut si qua sacra priuata suscepta sunt, quæ ex instituto Pontificum, stato die aut certo loco sunt facienda, ea quidem sacra appellantur tanquam sacrificium. Sed locus ille vbi sacra illa priuata fiunt, vix videtur sacer esse, vt Gallus Ælius tradit.

a Vitru. li. 5. cap. 5.

b Festus in verb. sacer. mons.

TEMPLORVM SPECIES, DELVbra, Fana, Sacella, Cella, Tesca.

CAP. III.

TEMPLVM Deorum Sesimonium est[c], cuius species multę. Delubrum dixerunt, quod vno tecto plura numina complecteretur[d], vt Capitolium in quo est Minerua, Iupiter, Iuno. Alij vt Cincius Delubrum vocant locum ante templum, vbi aqua currit, à diluendo nuncupatum. Quidam Delubrum appellant simulachrum, à libro, hoc est, raso ligno factum, quod Græci ξόανον. Sed Delubrum frequentiùs pro templo. Cuius variæ quoque

c Vitruuius lib. 7. in proœm.

d Seru. 2. Æneid.

ſpecies fuere: In quibus vna eſt iuxta Varronem [a], eo modo, conſtituta, vt præter ædem, area ſit adſumpta Deûm cauſa, id eſt ſpatia relinquantur, iuxta aras miniſterij cauſa, ad ſacrificia peragenda. Talia Romæ fuere plurima, vt Delubrum Apollinis, Iouis Statoris, Iunonis Soſpitæ, Mineruæ. Licet Delubrum pro ipſo ſimulachro quandoque accipiatur. Eſt enim Delubrum καθίδρυμα, ξόανον, ἀνάθημα, ἄγαλμα, εἴδωλον [b]. Vt cum Smyrnæi Delubrum Homeri in Oppido dedicauerunt, nihil aliud quàm ſtatuam poſuerunt [c]. Quod autem ἀνάθημα Deorum donum dixerunt Delubrum: Ex eo manauit, quod cum homines pericula ſua diluerent, ponebant vel ſcutum, vel pilum, vel quid aliud, voto ſuſcepto [d].

Fanum propriè dictum quod fando conſecraretur [e]: aut ab eo quod Pontifices in ſacrando fati ſunt finem. Vt profanum, quod ante Fanum eſt, id eſt, fano iunctum [f]. Turnebo [g] Fanum eſt templi area, quæ multum à templo differt, vt poſtea oſtẽdemus. Fanum locus eſt templo effatus, iam conſecratus [h]. Apertè hoc Liuius, *In ea pugna*, inquit, *Iouis Statoris ædem votam, vt Romulus ante vouerat: Sed Fanum tantum, id eſt, locus templo effatus, iam ſacratus fuerat*. Primis temporibus Fanum Romæ nullũ: Cum adoleſceret vrbs religionibus dedita, & paupertatis onera leuaret votis, Fana fuere plurima [i], quæ omnia deuictis Gallis, quod ea hoſtes poſſediſſent, reſtituta, terminata, expiatáque. Propriè tamen Fanum eſt locus ſacer ſine ædificio ἱερὸν, vt ex M. Tullio [k] colligimus. *Fanum*, inquit, *fieri volo, neque hoc mihi erui*

a Seru. 4. Æneid.
b Gloſſ. vet. Iul. Pollux. Feſtus in verb. delubrum.
c Cicer. pro Arch. poët.
d Cornel. Froñt. de different. voc.
e Feſtus in verb. Fanũ.
f Var. lib. 5. de ling. lat.
g lib. 3. aduerſ. cap. 9.
h Liuius li. 10.
i Liuius lĩ. 5.
k Ad Attic. lib. 12. ep. 35.

potest; sepulchri similitudinem effugere, non tam propter pœnam legis studeo, quàm propter ἀποθέωσιν, quod poteram, si in villa facerem. In agro vbicúmque fecero, mihi videor assequi posse, vt posteritas habeat religionem. Sistere Fana est locum futurorum Fanorum constituere [a]. Sic etiam ædem adsignare Veteres dicebant. Antiquus lapis.

[a] Festus in verb. sistere fana.

1.6. L. VESTORIVS. ZELOTVS
POST. ADSIGNATIONEM. ÆDIS
FORTVNÆ
SIGNVM. PANTHEVM
SVA. PECVNIA. D. D

Exaugurare Fana [b], est euocatis Diis & cæteris religionibus locum liberare, peculiaríque Deo templum constituere. Vt cum in monte Tarpeïo Iouis templum ædificatum est. Fanum Dominarum albæ Iuliæ legitur.

[b] Liuius li. 1

90.4. MESTRIVS. MARIINVS
PICTOR. CONSTITVIT
PRO. SALVTE. SVA. ET
SVORVM
FANVM. DOMINAR

Dominas hic pro Deabus dictas nemo ambiget. Sic vota soluere Ioui Domino poëta dixit. Dominæ autem sunt Parcæ quæ vitę dominari credebantur, quibus pro salute sua & suorum Pictor Fanum constituit. A Fano Hanula [c] quasi Fanula, parua Delubra

[c] Festus in verb. delub.

dicit Festus. Cui verò Fani cura commissa erat, is magister Fani vocabatur. Capuæ

Q. PETICIO. M. F. FAL
MAG. FANI. DIANÆ 315. 1.

Sacellum est locus paruus Deo sacratus cùm ara, ex Trebatij libro de religionibus secundo [a]. Addit Festus [b], sine tecto, & hac ratione nihil à Fano differret.

Cella pars est templi in qua Deus vel Dea concludebatur. Gloss. vetus Cellis ἀποθήκεσες. Reposuit Vulcanius ἀποθέσεσιν perdoctè. Ἀπόθεσις enim repositorium est quod σκηνὴ vocatur à Dione [c]. ἥ τε γὰρ σκηνὴ τοῦ Ῥωμύλου, ἐξ ἱερουργίας τινὸς, ἣν οἱ Ποντίφικες ἐν αὐτῇ ἐπεποιήκεσαν, ἐκαύθη. Cella Romuli cum in ea Pontifices sacra fecissent, incendio absumpta est. Illa à Vitruuio [d], Casa Romuli nominantur, quæ in arce sacrorum, hoc est, in Capitolio, stramentis tecta fuit. In eadem Arce Cella fuit. Iouis, in qua Africanus imaginem positam habuit [e], vníque illi, instar Atrij Capitolium fuit. Cellam vulgò nos capellam diceremus, quæ quidem duobus Diis vna dicari non potuit. Quare cum Marcellus bello Gallico cum ad Clastidium, ædem Honori & Virtuti vouisset: dedicatio eius à Pontificibus impedita [f] est, qui negabant vnam cellam, ampliùs quàm vni Deo ritè dedicari: quia si de cœlo tacta, aut si prodigij aliquid in eà factum esset, difficilis procuratio foret, quod vtri Deo diuina res fieret, sciri non posset. Neque enim duobus, nisi certiis Diis rite vna hostia fieri. Cellæ autem in templis

a Agel. li.6. cap.12.
b In verb. sacellum.
c lib. 48.
d li.2.cap.1.
e Val. Max. lib.8. ca.16.
f Liuius lib. 27.

a lib. 7. in præfat.

b Philãder. In Vitru. li. 3. cap. 1.

multæ, vnde Vitruuio [a], interiores Cellarum, Angulares Cellarum, à quo Peripteron ædes eſt, cuius Cella vno tantum columnarum ordine cingitur [b]. Dipteron, quæ duplitibus, Pſeudodipteron in quo ſublato Dipteri generis interiore columnarum ordine, relinquitur ambulationis circa Cellam laxamentum. Et Monopteron ædes eſt rotunda, quæ Cella caret, pro muro columnis obſepta.

c Varro li. 6 de ling. lat.

d Feſtus in verb. Teſca

e Turneb. li. 22. aduerſ. cap. 25.

f Grucchius li. 1. de Comit. cap. 4.

g Cic. 3. de legib.

Teſca erant loca ſancta, agreſtia alicuius Dei [c]: Quales ſunt Heremi, in locis vt plurimùm præruptis & aſperis conſtructæ. Teſca Verrius dixit loca Augurio deſignata [d]. Sed ſancta loca vndíque capta docent Pontificij libri, in quibus ſcriptum eſt, *Templúmque, ſedémque, Teſcúmque.* Varro verba refert, quibus templa illa conciperentur, aſperitatis ſanè & obſcuritatis pleniſſima [e]. Tentarunt doctiſſimi viri illa explicare, atque ex ipſis Feſto mederi, quod vix aſſequutus eſt Scaliger peritus artifex, cui ingenij vis hoc vni maximum contulit munus, vt Muſarum deſerta templa vbique aut reſtituerit aut adornarit. Poſt hũc virum quid mortalis ego, vt ait Accius, in deſerta & Teſca me adportem loca? Septus tamen Varronis locus vndíque & veſtitus vepribus ſentes habet, quæ à tangentibus quamprimùm ſentiuntur. Ex antiquitatis obſeruatione notarunt periti [f], non modò in vrbe verum etiam in agris Augures templa finire potuiſſe ad auſpicandum. Erant enim templa Auguribus, regiones aut agri certo carmine ab illis lituo finiti & notati conſecratíque, vnde in omnes cœli partes ad Augurium captandum, liber erat adſpectus [g]. Partes enim

enim definitæ Auguribus tradebantur, & in templo faciendo arbores finem continebant, intra eas regiones, quà oculi conſpicerent. Templum verò Augurum non verbis ijſdem vſquequaque concipitur, id eſt, aliter in vrbe, in agris aliter conſtituebatur. Vtrũque Varro docere voluit, Sed mutilam lectionem & corruptam Librarius dedit, qui formulam qua in vrbe templa definiuntur, obmiſit, ſolámque ſcripſit qua Augures in agris vtebantur. Verborum itaque affinitate deceptus repetitam lectionem putauit & amputauit. Quod ex Varronis verbis perſpicuũ eſt. Hic enim *Concipitur verbis nõ ijſdem vſquequaque.* Hoc eſt, in vrbe aliter, aliter in agris templa ab Auguribus concipiuntur. In vrbe enim Auguria captabantur: In agris Auſpicia. Ideóque Varro. *Templum*, inquit, *eſt locus Augurij vel Auſpicij.* In arce hoc eſt in vrbe, Auguria: in agris, id eſt, in Teſcis Auſpicia captabantur. Cum igitur ſcripſit Varro, *in arce item, teſtáque meta ſunto*, ingens lacuna perſpicitur. Nam dictio *item* diſiunctiua eſt. Tradiderat Formulam captandi in arce Augurij, id eſt, in vrbe; Arx enim eſt Auguratulum [a], vbi Augures publicè auſpicabantur, illúdque in vrbe, & patriis ſedibus, in quibus ſolum Augurium agere licebat [b], & Pomœrij ambitu Auguria, (Quæ Varro [c] vrbana auſpicia vocat) finiebãtur. Hæc formula captandi in arce Augurij excidit nobis, librarij imperitia. Vna reſtat qua in agris templum, id eſt, locus Auſpicij definiebatur. Illa his verbis concepta eſt, in vulgatis Varronis exemplaribus. *Item teſtáque meta ſunto, quoad ego eas relinquam, nũcupauero.*

a Feſtus in verb. Auguraculum.

b Seruius 3. Æneid.

c lib. 4. de ling. lat.

Emendat Scaliger. *In arce autē ſic. Teſca dumecta ſunto, quoad ego caſtè lingua nuncupauero, olla veter arbor quiſquis es quam me ſentio dixiſſe, templum tectúmque eſto in ſiniſtrum &c.* Turnebus aliter. Antonius Auguſtinus vir magnus ſupráque mortalium naturam, quem ita veneror, vt illius nomini ſemper aſſurgam, monuit tantùm mendoſum locum, nec reſtituit. Illud tentare arduum eſt, audere periculoſum, deſperare inuidioſum. Nos ergo non verbis iiſdem Varronis in loci huius reſtitutione, vſquequaque vtemur, Augurum more: Sed quibuſdam paululùm immutatis aut additis: Cætera omnia integra reddere conabimur. Sic igitur lectionem reſtituo. *In agris item: Teſcáque meta ſunto; quoad ego eas regiones linquam, quas nuncupauero. Olla vero arbor quidquid eſt, quòd me ſentio dixiſſe templum teſcúmque: ferto in ſiniſtrum. Olla vero arbor, quidquid eſt, quod me ſentio dixiſſe, templum Teſcúmque: fertò in dextrum &c.*

Lectionis huius rationem reddo, ne operam luſiſſe videar. De Augurio & Auſpicio, Arce & Agro iam planum eſt. *Teſcáque meta ſunto:* Pura lectio. Meta enim Augurale verbum. Sic mediam cœli metam dixit Virgilius [a]. Nam medium cœlum meta eſt ἀναβιβάζοντος circuli, qui medius eſt, inter ortum & occaſum. A medio autem cœlo finitur ortus, & Occaſus incipit ſyderum. Itaque cum Augures lituo cœli ſpatia deſignabant, eis ſua dabant nomina [b], vt prima pars Antica ad meridiem, poſterior ad Septentrionem poſtica: Siniſtra ab Oriente, dextra ab occaſu diceretur. Ab eo anteſiniſtra Cornix, Virgilio

a lib 5. Æneid. & ib. Seru.

b Seru. Eclog. 9.

dicta indiuiso verbo, quæ ab Antica, hoc est, à meridie, ad sinistrum, id est orientem volarat. Cœlum autem, ait M. Tullius [a] in sexdecim partes diuiserunt Etrusci, facilè id quidem fuit, quatuor quas nos habemus duplicare. Tesca ergo in mediis quatuor partibus templi, meta fuerunt, & effata loca. Vt ex quatuor partibus, inquit Vitruuius [b] ad altitudinem educũt medio metas. Atque hoc modo Tesca sunt meta constituta, in agro vbi Auguria captabantur, qui effatus locus dicebatur. Cætera persequamur: *quoad ego eas regiones linquam, quas nuncupauero.* Ex coniectura sic restituo; ne locus ad auspicandum effatus perpetua religione teneretur, sed sanctus tantùm esset, quoad auspicandi causa, in eo Augures morarentur. Regiones autẽ lituo dirigere, primum Auguris ministerium fuit, post effatum locum [c]. Quare addit Varro. *Olla vero arbor, quidquid est, quod me sentio dixisse.* Nam regiones mente describebant Augures, arboribúsque terminabant [d], signúmque cõtra quod longissimè conspectum oculi ferebant, animo finiebant. Qui falli facile poterant, ideóque dicebant, *quidquid est quod me sentio dixisse*, id est siue arbor sit, siue Dumetum vel aliud quid arbori non absimile; ne aliud pro alio nominando, auspicia vitiarent. *Templum tescúmque ferto in sinistrum.* Ferre & efferre sacrorum verba sunt, & ex antiquis inscriptionibus liquet. Sic ferre sacra dictum [e], ferre preces, hinc ferre in sinistrum, & ferre in dextrum Orientem Occidẽtémque ex Augurali disciplina designat. Augures enim spectare Orientem solebant, dum auspicabantur [f],

[a] lib. 1. de diuinat.
[b] li. 1. cap. 1.
[c] Cic. 1. de diuinat.
[d] Varro hîc
[e] Seru. 8. Æneid.
[f] Dionys. li. 2.

quod est ferebant in sinistrum, vnde Sinistra Romanis meliora. M. Tullius[a]. *Quæ autem est inter Augures conueniens & coniuncta constantia? Ad nostri Augurij consuetudinem dixit Ennius.*

Cum tonuit læuum bene tempestate serena

Virgilius dixit[b], *intonuit læuum*. In his multa latent obscuritate temporum inuoluta, in quibus alij desudare possunt. Ego verò ita hunc locum ornare concupiui, vt nihil asperitatis haberet, nihil offensionis. Quod si qui aliter senserint, nihil pugno: & qui laborem meum reprehenderint, laudo, si doceant certiora.

a lib. 2. de diuinat.

b 2. Æneid.

LVCI, DIANIVM, MINERuium, Dietæ.

CAP. IIII.

D LVCOS nunc iam accedamus, qui alia luce non indigent. Illi duo & triginta in vrbe fuerunt. Inter quos Manlij Capitolini euersa domus duobus lucis conuestita est[c]. Luci verò nunquam sine religione fuerunt, in quibus plærísque Fana affabrè facta, proceris & vastis arboribus consita, religionem illam testabantur. Lucorum in inscriptionibus agnoscimus Sacerdotes. Perusiæ.

c Cic. pro dom. sua.

C. BETVO. C. F
SACERDOTI. III. LVCORVM. PR 375. 4.
VMBRIAE

Dianium eſt lucus Dianæ conſecratus. Cato Cenſor in ſecundo originum [a]. *Lucum Dianium in Nemore Aricino, Egerius Lebeus Tuſculanus dedicauit Dictator latinus.* Apud Feſtum legitur Dianus, emendauit doctiſſimus Scaliger Dianium. Inſcriptio Romæ.

C. IVLIANVS 40 4.
CÆLIVS. ANT
F
. . . .
DIANVM. D. D

Æſculapium, Mineruium pari loquendi conſuetudine dictum eſt [b]. De Dieta Apollinis ambigebã, numnam inter loca religioſa illam reponerem. In libris noſtris plurima eſt de Dietis mentio, quæ inter priuata ædificia numerantur [c]. Eſt enim Dieta ædificium vel membrum domus cœnationem & cubiculum continens, quæ in hortis, amœnitatis & voluptatis cauſa vt plurimùm inſtructa fuit. Talis erat Romæ Dieta Mammeæ in regione palatij [d]. Hypocauſtæ Dietæ meminit Vlpianus [e], quæ habet fornaculam Caminatámve ſtructuram & concamerationes in quibus ignis accenditur, vnde calefiat: Vaporarium Tullius vocat [f], ex quo ignis erũpit. Huic rei ſerui præpoſiti fornacarij [g] dicebantur, Dietariorum

a Priſcian. lib. 4.

b Varro. li. 4 de ling. lat. Vitru. li. 7. in præfat.

c l. æquiſſimum. §. ſed ſi Ædiũ D. de vſufruct. l. Senatus. §. Marcellus. D. de leg. 1.

d P. Victor de regionib. vrb.

e l. lignis. §. lignis. D. de leg. 3.

f li. 3. ad Q. fratr. ep. 1.

g l. cõtinetur D. de Inſt. & inſtru. leg.

vicarij, qui & zetarij[a]. Dietarios eosdem putat vir doctissimus, ac Directarios, de quibus Vlpianus[b]. Sed repugnat nominis etymon, & Directarij vocabantur ij qui in aliena cænacula se dirigunt furandi animo, θυρεπιδυοῖκται. Nos longiùs à Diæta Apollinis aberramus, à qua Iurisconsulti nostri aliquantulum diuerterunt. De hac elegans inscriptio Romæ.

a Paulus li. 3 sent. tit. 7.
b l. saccularij. D. de extraord. criminib.

201. 8.

GESTATIO
CIRCINI. EXTERIOR
A. DIETA. APOLLINIS
AD. DIETAM. EANDEM
IN. CIRCVITV. P. ∞. CC
LXXVII. EFF. VIII. M. P. II. ET. P. CC
XLVII. P. M. XII. ET. P. XVIIII
CESTATIO. INTERIOR. ADIETA
EAND. INCIRCVITV. P. ∞. FFF. V
P. E. LX. M. P. XIII

In hoc viridario gestari placet, & fortè gestatio nostra solida erit, succolantibus libris, qui vltro ambulationem & gestationem prębent[c]. Prætereo quæ Iurisconsulti nostri de his scripta reliquerunt, qui gestandi ius inter personales seruitutes constituerunt, De quo latè Seneca[d]. Hoc vnum dicam gestationem fuisse locum ipsum & gestationis spatium, gestabantur enim vel mero pede ambulabant per Circinum siue circuitum gestationis, ac dimenso primùm per pedes exteriore vel interiore gestationis spatio, quoties circumeundum, illud sibi esset, vel exercita-

c l. plenum. §. 1. D. de vsu. & habit. l. æquissimum. D. de vsufruct.
d epist. 15. & 55.

tioni ſuæ præfinitos paſſus exigerent, facilè computabant. Quod amiciſſimus Rigaltius monuit, mihi magnus Apollo, qui hanc inſcriptionem planam & facilem ſic faciebat, & interpretabatur. *Geſtatio Circini exterior, à Dieta Apollinis, ad Dietam eandem in circuitu pedum mille ducentorum ſeptuaginta ſeptem efficit octies millia paſſuum duo & pedes decem & ducentos. Efficit quadragies ſepties paſſuum millia duodecim & pedes nouemdecim. Geſtatio interior à Dieta eadem, in circustu pedum mille efficit quinquies paſſus, mille & ſexagies millia paſſuum tredecim.* Nempe vt Grammatici tradunt, pedum quinque menſura, paſſus eſt; ex eoque fit vt ſpatium pedum mille ducentorum, ſeptuaginta ſeptem octies exactum, efficiat præterpropter millia paſſuum duo & pedes ducentos decem. Geſtatio exterior eſt circuitus vel ambitus geſtationis exterior, & contrà. Mihi certe profuit iactatio animi, dum Dietam Apollinis conſiderabam, quæ hic accipi poteſt pro cubiculo vel cœnaculo, cui nomen inditum fuerat Apollini. Quomodo legimus Lucullum à Cicerone, necopinantem circumuentum, ſeruis edixiſſe vt in Apolline cœnam pararent. Mallim tamen Apollinis Dietam religionem aliquam habere, & pro Larario illam accipere, cui locum ſuum hoc ipſo libro deſtinamus.

FINES TEMPLARES. TERMINI Sacrificales, Lapides ſacri. Coronati Rami. Lapis auſpicatus. Lapis diuus ſacer, pertuſus ſcriptus. Taurobolata Petra.

CAP. V.

OCA Sacra quammaximè apud antiquos in confinio conſtituebantur[a]. Ab eo fines templares & terminos ſacrificales, authores limitum nuncuparunt, qui in quadrifinio poſiti, poſſeſſionibus finem faciebāt[b]. Hic autem fuit defigendorum terminorum ritus[c], vt cum illos diſponerent, ipſos quidem lapides, in ſolidam terram conuocarent, proximè ea loca, quibus foſſa facta defixuri erant, quos vnguento velaminibúſque & Coronis decorabant. In foſſis illis quibus poſituri terminos erant, ſacrificio facto, hoſtiáque immaculata cæſa, facibus ardentibus in foſſa coopertì ſanguinem inſtillabant, eóque fruges & Thura iactabant, fauóſque & vinum, atque alia quibus conſuetudo erat, terminis ſacrum fieri, in foſſa adiiciebant. Conſumptíſque omnibus dapibus, igne ſuper calentes reliquias, lapides conlocabant, atque ita diligenti cura confirmabant. Plurimis tamen in locis, Termini Sacrificales, nō in cōfinio poſiti[d], ſed vbi illos potiùs ſacrificij opportunitas poni ſuaderet. Hos terminos nō ſtatim vt finitimos obſeruabant, etiamſi non

a Aggen. vrbic.

b Dolabella

c Siculus Flaccus.

d Frontin. 2.

non longè à finibus positi essent. Frequenter enim viæ finiunt, iuxta quas arbores solent esse latiores, sub quas defigere terminos sacrificij causa possessores consueuerunt. Ex his facile iam videre est, quid sint lapides sacri aut velati, quid arbores coronatæ, quid rami, quibus authorum veterum loci innumeri possent illustrari. *Negant*, inquit Apuleius[a], *se vidisse qui fuerint, vllum saltem in finibus eius, aut lapidem vnctum, aut ramum coronatum. Quod vtrumque viatoribus moram obijcere solebat, vt ara floribus redimita, aut spelunca frondibus inumbrata, aut quercus cornibus onerata, aut fagus pellibus coronata, vel colliculus sepimine consecratus, vel truncus dolamine effigiatus vel Cespes libamine humigatus, vel lapis vnguine delibutus*[b]. Hæc omnia fuere Numinum templa: priscóque ritu, simplicia rura alicui Deo præcellentem arborem dicabant[c], quæ pro Deorum immortalium templo haberetur. Quod ridens Arnobius[d] exclamabat. *Venerabar nuper veteranis in arboribus tænias, si quando conspexeram lubricatum lapidem ex Oliui vnguine ordinatum. Tanquam inesset vis præsens, adulabar, affabar, & beneficia poscebam, nihil sentiente detrunco.* Rectè Arnobius ordinatum lapidem scripsit: In cuius lectione nihil immutandum fuit ab eruditis viris, qui malunt sordidatum lapidem, quàm ordinatum. Acutè quidem: sed ex Flacco videmus super calentes reliquias lapides conlocatos, credo ordinatos illos & ordinarios: vt ordinarria structura dicitur, quæ media est inter eam, quæ fit ex quadrato lapide, & quæ ex informi cæmento[e].

Tænias interpretatur vir & græcis & latinis literis

a Apolog. 1.

b Apul. 1. Florid.

c Plin. li. 12. cap. 1.

d lib. 1.

e Vitru. li. 2. cap. 8.

pereruditus, in quibus ſpolia ſuſpenſa & Diis conſecrata: Cum ſint illæ Coronæ arborum conſecratarum, quæ Apuleio coronati rami. Hoc docuit Ennius in Alexandro. *Volans de cælo cum Corona & tæniis*[a]. Illæ quidem erant ornamentum laneum capitis honorati, vt tænioſus κιζειάτης[b]. Quod ab eodem Arnobio latiùs exponitur[c], Ille enim, *Quid lanarum vellera* (quæ ſunt tæniæ) *quibus arbores colligatis & circumuoluitis ſtipem? Quid compti violaceis coronis & redimiti arboris ramuli? Quid Coronæ? quid violæ? quid volucra mollium velamenta lanarum?* Inde Lucretio[d], velatus lapis de quo Tibullus[e] poeta.

Nam veneror, ſeu ſtipes habet deſertus in agris
Seu vetus in Triuio florea ſerta lapis.

Hic verò lapis inſcriptus erat quadratis vncialibus, qui Γ notatum habebant, à quo Gammatus dicebatur. Quod de iis lapidibus accipiendum eſt, qui prominentiores agrorum limites terminabant, in quibus & aliæ literæ inſcriptæ vt K. ex auctoribus limitum didicimus. Authores enim diuiſionum ſanxerunt[f], vt quæcumque loca ſacra, ſepulchra, delubra quæq; publicè eſſent, eiuſdem conditionis eſſent, cuius ante fuiſſent: Adiectúmque iis vt limites ijdem Decumani & K aperti populo eſſent, Statuerúntque Decumanos & K maximos patentiores eſſe. Inde ſcriptus lapis dictus Antiſtio Labeoni[g], quem ita vocari ait in agro Menullino vbi rem diuinam faciebant.

Lapides ij qui in fundamentis templorum iaciebantur, ſacri & auſpicati, non vna tantùm litera,

a Feſtus in verb. Tæniæ.
b Gloſſ. vet.
c lib. 5.
d lib. 5.
e li. 1. eleg. 1.
f Hygenus.
g Feſtus in verb. ſcriptum lapidem.

ſed inſcriptione fuerunt deſignati. Fragmentum Romæ.

LAPIS. AVS P. S. Q. CÆCILIO. METELLO
PONT. MAX. SOLLEMNI. CVM 39. 5.
PRECATIONE. PAL. POP. ROM. CONIECTVS
IN. FVNDAMENTA. PORTICVS. MINER . . .
AVENTINENS. AB. LATER. COLL . . . .
VIC. ARMILVSTR. D . . . .
IN. NVNC. D. AVGVR. AVSPI . . . . . .
TEMPL. CONSECRA . . . .
M. CASCELL. ÆD. CVR . . . .

De Coronatis arboribus & lapidibus vnctis, extat Concilij Africani decretum [a], quo iterum placuit ab Imperatoribus peti, vt reliquiæ Idololatriæ, non ſolùm in ſimulachris, ſed in quibuſdam locis, vel lucis vel arboribus omninò deberentur. Hoc Arcadio & Honorio Imperat. habitum fuit. Quod ad Karoli Magni tempora durauit, qui ſuperſtionem ſuis legibus ſuſtulit, quam Galliarum Regis ſemper oppreſſerunt. Ille [b]: *Item de arboribus, vel petris, vel fontibus vbi aliqui ſtulti luminaria vel alias obſeruationes, faciunt, omnino mandamus, vt iſte peſſimus vſus, & Deo execrabilis, vbicumque inuenitur, tollatur & deſtruatur* [c]. Deinde. *Si in alicuius presbyteri parochia, infideles, aut faculas accenderint, aut arbores, aut fontes, aut ſaxa venerantur, ſi hoc eruere neglexerit, ſacrilegij reum ſe eſſe cognoſcat.*

[a] Concil. Afric. ca. 51.

[b] Capitul. li. 1. §. 64.

[c] cap. lib. 7. §. 236.

Qui verò ſint Diui lapides apud Lampridium [d] nó ita vulgatum. Scribit ille. *Lapides qui Diui dicuntur ex proprio templo Dianæ Laodiceæ, ex adyto ſuo in quod id*

[d] In Elagabal.

Oreſtes poſuerat, auferre voluit. Turnebus[a], putat Lapides Diuos, eſſe ſimulachra deorum, veteréſque inde per Iouem lapidem iuraſſe. Quod longè à vero eſt. Optimè Caſaubonus noſter de famoſo ſimulachro ab Oreſte & Iphigenia è Taurica ablato, ex Pauſania interpretatur. Suſpicor ex verbis authoris *ex proprio templo & ex adyto ſuo* mutilam lectionem, quam ex ipſo Pauſania lubens expleo[b]. *Lapides qui diui dicuntur ex proprio templo Dianæ lyceæ: illam Laodiceæ, ex adyto ſuo in quod Oreſtes poſuerat, auferre voluit.* Pauſanias enim lapidem narrat, qui ante ædem Dianæ Lyceæ iacebat & ſacer vocabatur: illúmque dicebant eſſe, ſuper quo Troëzeniorũ nouemuiri Oreſtem à matris cæde purgauerunt. Τὸν δὲ ἔμπροσθεν τοῦ ναοῦ, λίθον καλούμενον δὲ ἱερὸν, εἶναι λέγουσιν, ἐφ' οὗ ποτὲ ἄνδρες Τροιζηνίων ἐννέα Ὀρέστην ἐκάθηραν ἐπὶ τῷ φόνῳ τῆς μητρός. Docet idem author[c] Laodicenſes Dianæ ſimulachrum Braurone auectum impetraſſe à Seleuco, & ſignum Deæ illud eſſe, quod olim è Taurica Oreſtes & Iphigenia ſuſtulerunt. Simulachrum priſci operis, Praxitelis fuit illius, qui marmore felix & clarus celebratur[d]. Hoc ſignum à Diuo lapide diuerſum eſt: licet lapides olim rudes pro ſimulachris colerentur, illíque quadrati Deorum nominibus & cultu inſignes eſſent. Qualis fuit qui Romam deportatus Peſſinunte, quem matrem Deûm incolæ eſſe dicebant. Cui non abſimilis fuit lapis Dianæ Paphiæ. Hic enim non effigie humana, ſed continuus orbis latiore initio, tenuem in ambitum metæ modo exſurgebat[e], Albæ Pyramidi omnino ſimilis. Τὸ δὲ ἄγαλμα

a lib. 30. aduerſ. cap. 16.

b In Corinthiacis.

c In Laconicis.

d Pauſan. in Atticis.

e Tacit. 2. hiſtor.

οὐκ ἂν εἰκάσαις ἄλλῳ τῷ ἢ πυραμίδι λευκῇ[a]. Cuius formam ex antiquis duobus numiſmatibus Græcis & gemma, Retulit Anton. Auguſtinus[b], ingenij artibus Praxitelis opere nobilior præſtantiórque.

[a] Maximus Tyrius ſermon.38.

[b] Dialog. 5. numiſ. vet.

De quibus Dianæ Laodiceæ ſignum affabrè factum pro informi ſaxo, quale fuit Paphiæ, fruſtra acciperetur: vt nec ſignum illud nobiliſſimum lapis ſacer vocari vllo modo poſſet. Facit Liuius[c] ad hanc rem. *Prodigia*, inquit, *nuntiata quod in Cruſtumino Sangualis auis ſacrum lapidem, quem vocant roſtro cæcidiſſet*. Quis fuerit ſacer iſte lapis, ex iis quæ paulo ante eodem libro ſcripſit, ſciri poteſt. *Lapidem*, ait, *in agro Cruſtumino in lacum Martis de cœlo cecidiſſe prodigium nuntiatur*. Non dubium eſt, quin lapis iſte lacu extractus, vt ſacer ab incolis aſſeruatus, venerationem habuerit & religionem. Vnde duplicatum prodigium ab eo

[c] li.29.& 41.

quod Sangualem auem, Augures Romani magnæ quæstioni habuerunt[a].

[a] Plin. li. 10. cap. 7.

Sacrum saxum à sacro lapide diuersum est. Illud enim erat ædes in saxo excauata[b], quam Apuleius vocauit Speluncam frondibus inumbratam[c].

[b] Cicer. pro dom. sua.

[c] Apule. 1. Florid.

Lapis pertusus à P. Victore in septima Rom. vrbis regione ponitur: Apud Sext. Rufum male scriptum lacus pertusus, mallem locus pertusus. Pertusum illum lapidem ita perpolio, vt credam eum esse qui in loco attacto, cum fulgur conderetur, positus fuit. Nefas enim erat locum illum totum integi:[d] Sed semper foramine aperto cœlum patebat.

[d] Festus in verb. Scribonianum.

Petra Taurobolata in veteri lapide Romæ nuper reperta est, cuius Iac. Sirmondus, mihi pro sua humanitate copiam fecit: ea hæc est.

ÆMILIA
SERAPIAS
TAVROBOLIVM. FECIT
PETRAM. TAVROBOLATAM
POSVIT
PER. SACERDOTE
VALERIO. PANCARPO
IDIB. MAIS. ANVLLINO. II
ET. FRONTONE. COS

Petra pro excauata rupe, vel loco manufacto accipitur, vt docet Aëlius Gallus[e], quod petræ positæ conuenire non potest, quæ ad rei gestæ memoriam cóstituta videtur. Taurobolio enim facto petra

[e] Apud Fest. in verb. petra.

hæc posita est, quæ nec Ara fuit, cùm illa ante Taurobolium factum fuisset erigenda. Petra igitur Taurobolata lapis est qui sacrificij monumentum ad memoriam posteritatis contineret. Et petram ponere dictum est, vt Templum ponere [a], pro exædificare, dedicare.

[a] Virgil. 6. Æneid.

Lapides quidem loquor qui cerebrum multis excutient: Illos ego ex antiquitatis ruderibus disiectis magno cùm labore & quasi ad Lapidicinas damnatus coaceruatos effodi. Scio enim scriptorum huius æui operibus idem fermè contingere quod ædificiis publicis: vt laudes modicæ, æternæ culpæ soleant permanere: Atque si vel in vnum impegerimus lapidem, maleuolorum obtrectationibus quasi de lapide empti dilaceramur. Præcones vndique prædicant nos; ineptè, imperitè, ridiculè, perperam authorum sensum capere. Ego verò (Antoni Præses clarissime.)

Nihil moror Lacones imi subsellij viros
Quibus verba sunt sine penu [b].

[b] Plautus in captiu.

Lapides, fateor, non quæsiui, quibus tempestas ignísque non noceat, vel qui contra inuidiam aut maleuolentiam incorrupti permaneant. Leuiore maceria circumseptum est multorum dierum opus. Quod tamen dirui non patiar, nisi arcæ Pontificum aliquid inferatur, quo ius illorum magis innotescat. Alioqui Musarum interdicto tuísque auspiciis, quoquomodo potero, possessionem meam defendam.

TEMPLORVM AEDIFICANDOrum ratio diuersa. Adtributa, areæ Piscina, fores, aræ Tripodes, mensæ.

CAP. VI.

EMPLORVM ædificandorum non vna eadémque ratio fuit, sed ex triplici natura Deorum petebatur, qui aut fortes sunt, aut delicati, aut medij [a]. Fortibus vt Marti, Herculi, Mineruæ, ædes Doricæ seuerioris structuræ constitutæ sunt. Delicatis vt Veneri, Proserpinæ, Floræ, Corinthio genere, propter teneritatem operis factæ sunt: Mediis vt Iunoni, Dianæ, Baccho, constructæ Ionicæ, nec florida structura nec seuera. Horum omnium adtributa sunt areæ quæ sacris domibus aut publicis locis destinatæ. Hæ vsui publico, foro, reliquísque locis communibus constitutæ sunt, vt area Callidij, area radicaria [b] & similes. Quæ sunt loca in vrbe sine ædificio, ait Florus Iurisconsultus [c]. Quo magis miror Alciatum illius commentatorem, qui aream in vrbe nisi per translationem appellari arbitratus est. Ab areis ara Deûm dicta [d]. Tarquinius Priscus aream ad ædem in Capitolio Iouis, primus vouit bello Sabino [e]. Discretæ autem fuerunt areæ ab ædibus sacris. De quarum opportuno loco Vitruuius [f]. *Ioui*, inquit, *Iunoni & Mineruæ, in excelsissimo loco, vnde mœnium maxima pars conspiciatur, areæ distribuantur*:

a Vitruuius lib. 1. cap. 2. Philander. lib. 4. cap. 3.

b P. Victor. in 6. & 12. vrb. reg.

c l. 211. D de verb. sig.

d Varro li. 4 de ling. lat.

e Liuius li. 1

f lib. 1. ca. 7.

buantur: Mercurio in foro aut etiam vti Isidi & Serapidi in emporio: Apollini Patríque Libero secundùm Theatrum: Marti extra vrbem sed ad campum: cæterísque Diis ad Sacrificiorum rationes sunt distribuendæ. Areæ ergo templorum partes non fuerunt, sed appendices & adtributa, Quæ propriè dotes templorum dici possunt. In his venales hostiæ proponebantur, cæteráque quæ ad sacrificia pertinebant. M. Tullius clarè[a]: *An cum in Æquimelium,* inquit, *misimus, qui afferret agnum, quem immolemus, is mihi agnus affertur, qui habet exta rebus accommodata, & ad eum agnum non casu sed duce Deo seruus educitur?* Æquimelium domum Sp. Melij in aream complanatam esse vulgatiùs est, quàm moneri quemquam oporteat: Cuius substructionem T. Quintius Flaminius & M. Claudius Censores locauerunt[b]. Substructionem voco structuram & fabricam, quæ ea fuit super Æquimelium vt tecto solum tegeretur ad arcendas emptoribus venditoribúsque cœli iniurias, quibus antea exponebantur[c]. De area illiúsque legibus, Lapis Romæ vetus, qui multam vetustate ipsa suauitatem habet.

a lib. 2. de diuinat.

b Liuius li. 4 & lib. 38.

c Vitruuius lib. 5. cap. 3.

61. 3. HÆC. AREA. INTRA. HANC. DEFINITIONEM. CIPPORVM. CLAVSA. VERVBVS. ET. ARA. QVÆ. EST INFERIVS. DEDICATA. EST. EX. VOTO. SVSCEPTO QVOD. DIV. ERAT. NEGLECTVM. NEC. REDDITVM INCENDIORVM. ARCENDORVM. CAVSA. QVANDO. VRBS. PER. NOVEM. DIES. ARSIT. NERONIANIS. TEMPORIBVS. ET. HAC. LEGE. DEDICATA EST. NE. QVI. LICEAT. INTRA. HOS. TERMINOS ÆDIFICIVM. EXTRVERE. MANERE. NEGOTIARI ARBOREM. PONERE. ALIVDVE. QVID. SERERE ET. VT. PRÆTOR. CVI. HÆC. REGIO. SORTI. OBVENERIT. LITATVRVM. SE. SCIAT. ALIVSVE. QVIS MAGISTRATVS. VOLCANALIBVS. X. KAL. SEPT. OMNIBVS. ANNIS. VITVLO. ROBIO. ET. VERRE

Alius est Narbonæ.

61. 5. Q. VIBIVS. Q. F. MAXIMVS
M. VARVS. L. CAPITO
PR. II. VIR. ARAM. VOLCANO
MACERIAQ. AREAM
SÆPIENDAM. PISCINAM
QVE. EX. D. D
DE. PECVNIA. PVBLICA
FACIENDA. COER
Q. VIRBIVS. Q. F. MAXIMVS
PROBAVIT

Secundam hanc inſcriptionem priori adtexui, quod in ea, piſcina areæ coniuncta eſt. Piſcinam pro ἰχθυο-

ζωγρείῳ viuario in quo pisces adseruantur, frustra hic acciperemus. Est enim Piscina δεξαμενὴ, ὑδάτων δοχεῖα[a] aquarum receptaculum, ad sacrificiorũ vsum, quibus aqua viua, maximè necessaria[b]. Piscinam vero hanc viuam aquã habuisse & perpetuam causam, exploratum est; quod Narbonæ cùm area constructa sit: Quæ Ciuitas interno mari alluitur aquarúmque penuria in vrbe aquæductibus subleuatur.

a Hesychius. gloss. vet.

b Virgil. 2. Æneid.

Ab areis ad Atria transeamus, quæ sunt genus ædificij ante ædem continens mediam aream, in quam collecta ex omni tecto pluuia descendebat[c]. Atria sacra tria Romæ nobilissima. Vetustissimum fuit Atrium libertatis, fuit Mineruæ & Vestæ celeberrimum[d].

c Festus in verb. Atriũ.

d P. Victor in 8. Reg.

Templorum autem interiora, picturis aris simulachris commendatur. De picturis M. Tullius[e]. *Pugna*, inquit, *erat Equestris Agathoclis regis in tabulis picta præclarè. His autem tabulis interiores templi partes vestiebantur, nihil illa pictura nobilius.* Sic L. Scipio[f] tabulas victoriæ suæ Asiaticæ in Capitolio posuit: & T. Sempronius Gracchus, cum prosperè aduersus Pœnos ad Beneuentum pugnasset, seruorum maximè opera, quos liberos esse iussit: Digna res visa est, vt simulachrum huius diei pingi iuberet in æde libertatis[g], quam pater eius in Auentino ex mulctatitia pecunia, faciendam curauerat & dedicarat. Nec vero interiores templi partes solùm, sed fores ipsæ & aditus picturis & versibus exornati[h].

e Act. 4. in Verrem.

f Plin. li. 35. cap. 4.

g Liuius li. 24.

h Cicer. pro Arch. poët. Virg. 1. & 6. Æneid.

His reseratis foribus occurrunt aræ & statuæ. Illæ quidem ad orientem spectabãt, & semper inferiores

simulachris fuere[a]. Harum altitudines sic sunt explicatæ, vt Ioui omnibúsque cœlestibus excelsissimæ: Vestæ, Terræ, Maríque humiles in mediis ædibus cõstituerentur. Vni autem Deo in templo aræ variæ, & ad minimum tres extructæ: sempérque impari numero, superis, Inferis pari. Prima quidem ara in medio templi, simulachro inferior: Secunda pro foribus vbi victimæ immolarentur: tertia, quæ fortè Anclabris[b], mensa quæ in sacrificando Diis anclatur, quod est, hauritur, ministratúrque. A' qua Anclator ὑπηρέτης[c] minister. Quidam monebat tertiam hánc aram infimam dici, Ciceronis[d], fretus loco, qui ait. *Cum Sulla in agro Nolano immolaret ante Prætorium, ab infima ara subitò Anguis emersit.* Sed infima ara pro ima parte aræ accipi debet[e]. Prima ara Deûm superorum fuit, Altare ab altitudine dicta. Nam inferis Diis altaria nunquam: Aræ vero Diis superis, inferis & terrestribus consecratæ[f]. Quare rectè D. Augustinus[g]. *Cur fides*, inquit, *Dea credita est, & accepit ipsa templum & altare?* In altaribus ignis adoletur[h], atque, vt ait, Arnobius[i], *Thura iniiciuntur altaribus ante ipsa numinum signa*: In aris nihil adoletur, sed crematur & consumitur . Adolere enim est propriè, igne puro, thure & precibus Deos ad altaria placare. Vt in Paphiæ Veneris templo tradunt sanguinem aræ effundere vetitum, sed igne puro altaria adolere[l]. Quod proprium Sacerdotũ fuit, sacrificio ad aras peracto. Tum enim adolere focos dicebantur, hoc est votis & supplicationibus incenso thure numen auctius facere[m]. Altaris infra simulachrum formam habemus in nummis Domitiani.

a Vitruu. li. 4. cap. 8.
b Festus in verb. Anclabris & in verb. Escariæ.
c Gloss. vet.
d li. 1. de diuinat.
e Val. Max. lib. 1. cap. 6.
f Seruius eclog. 5. & 3 Æneid.
g lib. 4. de ciuit. ca. 20.
h Festus in verb. altaria.
i lib. 7.
k Seru. 1. Æneid.
l Tac. 2. hist.
m Lactant. 1. Thebaid.

Altaria tamen pro aris etiam vſurpantur. Sic Ariſteas[a] altare cum fumario narrat, quo incenſæ hoſtiæ fumus euaneſceret. Funarium illud qua ratione conſtructum fuerit minus mihi notum. Nam Aræ ſub Dio aut pro templi veſtibulo ædificatæ. Extra templum in nummis Auguſti ara ſignata eſt. [a] li. ad Philocratem.

Et circa Aras immolabantur hoſtiæ, quarum ſanguine illæ tingerentur extáque cremarentur aræ ipſius focis. Atque vt hoſtiarum cruor dilui poſſet, ad aræ baſim frequentes fiſtulæ erant, quarum fluxu atque impetu continuo pauimentum lauaretur atque purgaretur. Aræ autem ſine ſacris ædibus extant pluri-

mæ, quæ à P. Victore referuntur. Ara & ſtatua in iiſdem Auguſti nummis viſitur.

a In Aſinar. Ad hos & ſacrificia fieri Plautus docet[a].

Siquidem, mihi ſtatuam & aram ſtatuis,
Atque vt Deo mihi immolas bouem.

Quin aræ huiuſmodi ſuos habuerunt ſacerdotes. Vetus lapis.

89. 11. . . . . . .

M. ANTONIVS
EQ. R. DEC. M. APVL
SACERDOS. ARÆ
AVG. N

Signum Phetrium cùm ara ex iiſdem inſcriptionibus occurrit Romæ.

SIGN. GENIO 215. 1.
VESBINVS. AVG. L
PHETRIVM
AVGVSTRALIBVS
CVM. AR. GENI
MVNIC. CÆRIT
DONVM. DEDIT
DEDIC. III. ID. IVN
Q. MINNIO. HASTA
P. MANILIO. VOPISCO. COS

En Phetriũ Augustalibus, cùm ara Genio Municipij. Et Phetrium scriptum pro Phatrium φάτριον locus in quem conueniunt Curiales, τόπος ἐν ᾧ οἱ τῆς αὐτῆς φατρίας συνήρχοντο, Ex Eustathio[a]: Cui verbo ρ literam postea additam tradit. Iulius Pollux φράτριον ἐκαλεῖτο, ἱερὸν ὃ συνῄεσαν & φρατρία. [a] Iliad. β.

Fuerunt aræ priuatæ, quas quisque in suo statuebat, quales in antiquis inscriptionibus produntur multæ, quæ aut funebres aut honorariæ. Quarum nullæ religionem ipsi loco adferebant, nisi essent consecratæ: Consecratio autem ex lege Papiria Comitiis Curiatis permittebatur[b]. Quod quidem posterioribus temporibus exoleuit, quibus aræ adstante sacerdote dedicabantur. Lapis Romæ. [b] Cic. pro dom. sua.

ARA. POSITA. ASTANTE. SACERDOTE. SEX 129. 6.
CREVSINA. SECVNDO. VT. VOLVERANT. MA
XIMVS. ET. MAXIMINVS. FILI. IMP. COMM
ODO. AVG. PIO. FELICE. IIII. ET. VICTORINO. II. COS

Sed de Aris ea habeo dicere, non quæ templa veterum, quæ dudum vitium fecerunt, aliqua ex parte restituam; Sed vt ex rutis cæsis recipiam aliquid, quod ornandi causa aptè & loco positum videatur. Ara fuit Romæ in Capitolio[a], ab Augusto posita, cum ipse Pithium Apollinem consuluisset, quis post se esset regnaturus. Cui ille: Puer hebræus Diis beatior imperans iubet me hanc ædem relinquere. Augustus ab Oraculo reuersus, in Capitolio erexit aram Romanis literis inscriptam.

HÆC. EST. ARA. PRIMOGENITI. DEI.

Alia est inscriptio quam ponendam curauerunt, Septimius & Antonius, Aurelio Septimio Romano militi.

17.9. DEO. QVI. EST. MAXIMVS.

Nota est quæ Athenis in Areopago ΑΓΝΩϹΤΩ ΘΕΩ[b]. Huic Deo vero & maximo qui mihi cognitus ex fide est, Pontifici facto in æternum, cuius templum sumus, quod sanctum est, meritos honores red dere ecquid possum? Ita mihi sit volens propitiúsq; vt ex falsæ religionis spoliis illius gloriæ trophæum statuere, atque ex falsis vera cernere cõcupisco. Nam primus sapientiæ gradus est falsa intelligere[c]: Secundus vera cognoscere, quæ antiquitatis ignoratione nouis opinionum præstigiis nimis heu! nimísque læduntur. Nos vero hoc agamus, & de aris reliqua absoluamus, quarum vicem retinuerunt tripodes Apollini sacri, vt crudele Diocletiani factum demonstrat.

a Suidas in verb. Αὔγουστος.

b Act.17.

c Lactant. lib.1. Instit. cap.23.

monstrat[a], qui Nicomediæ cum Christiani in natali domini conuenissent, Ianuas eclesiæ claudi iussit, & ignem circumcirca parari, tripodémque cùm thure pro foribus poni, ac præconem magna voce clamare, vt qui incendium vellent effugere, foras exirent & Ioui thus adolerent. Sed spretis ignibus, eo die omnes nasci meruerunt in cœlis quo Christus in terris, pro generis humani salute. Salus quidem certè illa falsò in nummis Augusti Triumuiris attributa, cùm Tripode, humi adsidente concordia, quæ ab iis Remp. euertentibus prostrata penitus languescebat.

a Martyrolog. 25. dec.

Mensæ quoque in templis si dicatæ erant ararum vicem præstabant. Et mensa Arulæq;, vt in Papyriano iure relatum est, eodem die quo ædes ipsa, dedicari solebant[b]. Vnde mẽsa hoc ritu dicata in templo, aræ vsum & religionẽ obtinebat puluinaris, de quo mox dicturi sumus, cum de cæteris templorum ornamentis. Super mensam hanc vinum libabatur, vt super aras victimæ libatio fiebat. De Aris Arnobius[c]. *Altaria*, inquit, *super ipsa libamus, & venerabile viscus Car-*

b Macrob. 3 sat. cap. 11. Seru. 8. Æneid.

c lib. 7.

Sed de Aris ea habeo dicere, non quæ templa veterum, quæ dudum vitium fecerunt, aliqua ex parte restituam; Sed vt ex rutis cæsis recipiam aliquid, quod ornandi causa aptè & loco positum videatur. Ara fuit Romæ in Capitolio [a], ab Augusto posita, cum ipse Pithium Apollinem consuluisset, quis post se esset regnaturus. Cui ille: Puer hebræus Diis beatior imperans iubet me hanc ædem relinquere. Augustus ab Oraculo reuersus, in Capitolio erexit aram Romanis literis inscriptam.

a Suidas in verb. Αὔγουστος.

HÆC. EST. ARA. PRIMOGENITI. DEI

Alia est inscriptio quam ponendam curauerunt, Septimius & Antonius, Aurelio Septimio Romano militi.

27. 9. DEO. QVI. EST. MAXIMVS

Nota est quæ Athenis in Areopago ΑΓΝΩΣΤΩ ΘΕΩ [b]. Huic Deo vero & maximo qui mihi cognitus ex fide est, Pontifici facto in æternum, cuius templum sumus, quod sanctum est, meritos honores reddere ecquid possum? Ita mihi sit volens propitiúsq; vt ex falsæ religionis spoliis illius gloriæ trophæum statuere, atque ex falsis vera cernere cõcupisco. Nam primus sapientiæ gradus est falsa intelligere [c]: Secundus vera cognoscere, quæ antiquitatis ignoratione nouis opinionum præstigiis nimis heu! nimísque læduntur. Nos vero hoc agamus, & de aris reliqua absoluamus, quarum vicem retinuerunt tripodes Apollini sacri, vt crudele Diocletiani factum demonstrat.

b Act. 17.

c Lactant. lib. 1. Instit. cap. 23.

monſtrat[a], qui Nicomediæ cum Chriſtiani in natali domini conueniſſent, Ianuas eclefiæ claudi iuſſit, & ignem circumcirca parari, tripodémque cùm thure pro foribus poni, ac præconem magna voce clamare, vt qui incendium vellent effugere, foras exirent & Ioui thus adolerent. Sed ſpretis ignibus, eo die omnes naſci meruerunt in cœlis quo Chriſtus in terris, pro generis humani ſalute. Salus quidem certè illa falſo in nummis Auguſti Triumuiris attributa, cùm Tripode, humi adſidente concordia, quæ ab iis Remp. euertentibus proſtrata penitus langueſcebat.

a Martyrolog.25. dec.

Menſæ quoque in templis ſi dicatæ erant ararum vicem præſtabant. Et menſa Arulæq;, vt in Papyriano iure relatum eſt, eodem die quo ædes ipſa, dedicari ſolebant[b]. Vnde mēſa hoc ritu dicata in templo, aræ vſum & religionē obtinebat puluinaris, de quo mox dicturi ſumus, cum de cæteris templorum ornamentis. Super menſam hanc vinum libabatur, vt ſuper aras victimæ libatio fiebat. De Aris Arnobius[c]. *Altaria*, inquit, *ſuper ipſa libamus, & venerabile viſcus* Car-

b Macrob.3 ſat. cap. 11. Seru.8. Æneid.

c lib.7.

bonibus excitamus extinctis. Ita lego non vt vulgus *miscus* cuius loco Gelenius reposuit Cnissas, alij quærendum aliquid putauerunt, quod in ipso authore eadem pagina inuenitur. Ille enim: *ne malè transuoratum substiterit viscus, succurrite.* Et paulò post, *si aliquod viscus, aris fuerit traditum, dissolutum in cinerem labitur.* Suetonius de Vitellio [a]: *Homo sordidæ gulæ ne in sacrificio quidem vnquam aut itinere vllo temperauit, quin inter altaria ibidem statim viscus & farra penè rapta foco manderet.* Viscus ego ἰξὸς ea pars est hostiæ, quo omento & adipe operiebatur, supráque aram cremabatur.

[a] In Vitel. cap. 13.

Mensas Sacras Dionysij tyranni impietate pudet onerare, hic argenteas de omnibus delubris iussit auferri, in quibus more veteris Græciæ scriptum erat BONORVM. DEORVM. Vti se eorum bonitate velle dicebat, ait Tullius [b], quos tandem vindices est expertus. Obruta vetustate (Antoni Præses amplissime) vt possum eruere conor. Neque enim eò quo peruenire cupio semitæ tritæ, multáque properantem me retinent & abducunt, quæ fortè currentes alios poterunt retinere aut incitare.

[b] Cicer. 3. de nat. deor.

DE ORNAMENTIS ET PARTIBUS TEMPLORUM. *Imaginibus & statuis.*

CAP. VII.

RNAMENTA templorum fuere plurima & eximia, inter quæ statuæ & imagines pri-

mum sibi locum possunt iure vendicare. Harũ enim causa templa ferè omnia statuta sunt, quorum consecrationem in librum sequentem reiecimus. De illa tamen hoc loco tractandum aliquod est: Atque vt arbores in confinio positę in vtróque agro facile serpunt: Sic res omnes quæ Pontificum iura continent, facilè in quouis loco radices agunt, & sępius effossæ, vberiores quandoque fructus ferunt. Imagines consecratæ fuerunt aut honorariæ aut priuatæ. Rectè Martianus Iurisconsultus[a] docet: *Non contrahere crimen maiestatis eum qui imagines Cæsaris vendidit, nondum consecratas*. In quo diutiùs non immorarer, ni vir cuius mihi recordatio & memoria amore literarũ semper iucunda erit, paulò imprudentiùs, prudentiores nostros esset insectatus. Scripsit Tacitus[b]. *Fanalio obiectum, quod venditis hortis Augusti statuam simul mancipasset. Quæ vbi Tiberio notuere, scripsit Consulibus non ideo decretum patri suo cœlum, vt in perniciem ciuium is honos verteretur. Nec contra religiones fieri, quod effigies eius, vt alia numinum simulachra, venditionibus hortorum & domuum accedãt. Rideamus & eò magis rideamus* (inquit vir ille alioquin non intemperans) *quod Iurisconsulti repertum etiam aliquod discrimen hac in re tradunt. Iure exagitat purpuratos illos stipites Tertullianus*. Itáne, inquam? Ecquis hoc expectasset ab homine politioris literaturæ? rideamus! Ego verò hominis imperitiam in aliis peritissimi in stomacho riderem, dum pueriliter lapsus est. Nam Imperatorum imagines vt Deorum, aut sacræ erant aut honorariæ aut priuatæ. Priuatæ domi affixæ, domus portio sunt[c], licèt plerún-

a l.5.& 6.D. ad leg. Iul. maiest.

b lib. 1 Annal.

c l.12.§.Papinianus D. de instr. & instrum. leg. l.245. D. de verb. sig.

que ornatus ædium causa paratæ sint: atque tãquam pars ædium vendi poterant. Priuati enim iuris erant. Sacræ aut honorariæ, sine crimine maiestatis non poterant. Nam imagines & statuæ in honorem principum publicè positæ, publici Iuris erant [a], extra priuatorum commercium. Sacræ enim diuinitatis creditæ sunt participes, & à nullo sine scelere tractari potuerunt. Nam cum proximum esset Sacrilegio, maiestatis crimen [b], qui statuas principis consecratas vendiderat, & lege Iulia maiestatis tenebatur, & sacrilegij & peculatus. Diui enim Imperatores ad fidẽ numinis consecrabantur. Diique ipsa ἀποθεώσει credebantur [c]. Hæc mentem Tertulliani explicant, qui testis in Iurisconsultos aduocatur, cum esset ipse Iurisconsultissimus. Iam ergo quomodo illos agitarit, videamus, *Publicos*, ait Tertullianus [d], *æquè publico iure fœdatis. Si Capitolium, Si olitorum forum petitur, sub eadem voce Præconis, sub eadem annotatione quæstoris diuinitas addicta conducitur. Dij verò qui magis tributarij magis sancti: Imò qui magis sancti magis Tributarij. Maiestas quæstoria efficitur; circuit Cauponas Religio mendicans; exigitis mercedem pro solo templi, pro aditu sacri; non licet Deos nosse gratis, venales sunt.* Omitto quæ Franc. Zephyrus pluribus verbis ad huius loci explicationem attulit, qui inter manubias deos captiuos veniisse suboluit. Sed de conductione Tertullianus agit, non de venditione. Vtramque nos breuiter attingemus. Inter vectigalis deos & tributarios Tertullianus discrimen constituit. Nam vt Tributum à Ciue Rom. cõferebatur, Tributúmque Imperatori [e].

[a] l. 41. D. de acq. rer. dom.

[b] l. 1. D. ad leg. Iul. maiest. l. 5. D. ad leg. Iul. pecul.

[c] Herodian. lib. 4.

[d] In Apolog. cap. 13.

[e] Varro li. 4 de ling. lat.

Ita dij Tributarij dicti sunt quibus populus vltrò stipem inferret, & Venales, quod illorum fauor pretio aliquo pararetur. At vectigales dij populi Ro. non fuerũt, quos ab authore sic vocatos certum est, quod illorum Agri publicanis locarentur, ni lege censoria essent excepti[a]. Vectigalia locare nusquam licebat nisi Romæ[b]. Quæ à Ciuibus Rom. non exigebantur, nisi Portorij nomine, vel Decimarum, vel Scripturæ, vel Salis, vel Vicesimæ. Quare vectigales dij dicti vt vectigales agri, qui & ipsi pleríque ex hostibus capti vectigalibus subijciebantur[c], vt illorũ statuæ & imagines ex hostibus captæ, nullam amplius religionem, nullam venerationem habebant, venaléfque iure haberi poterant vt profanæ. Nam cum loca essent capta ex hostibus, omnia desinebant religiosa vel sacra esse, meritóque in fiscum cogebantur[d].

a Cicer. 3. de nat deor.
b Cic. 2. in Rul.
c Hygin. li. 2
d l. 35. D. de relig. & sumpt fun. l. 4. D. de sepulchr. viol. l. 31. D. de iur. fisc.

Ambracia capta M. Fuluius in Senatu accusatus, quod templa tota vrbe spoliasset ornamentis, simulachra Deûm, Deos demùm ipsos conuulsos ex sedibus suis abstulisset, parietes postésque nudatos, & quos adorarent, ad quos precarentur & supplicarẽt, Ambraciensibus non superesse[e]. Cum hæc agerentur, C. Flaminius Consul Fuluij absentis causam excepit. *Ambraciam*, inquit, *oppugnatam, & captam & signa inde ornamentáque ablata & cætera facta quæ captis vrbibus soleãt, negaturum aut me pro M. Fuluio, aut ipsum M. Fuluium censetis? P. C. Qui ob has res gestas triumphũ à vobis postulaturus sit. Ambraciam captam signáque quæ allata criminantur & cætera spolia huius vrbis ante currum laturus, & fixurus in postibus suis.* Q. Fabius qui

e Liuius li. 38.

Tarentum recepit, cùm à quæstore rogaretur, quid de Diis Tarentinorum fieri placeret. Linquamus, ait, Tarentinis Deos suos iratos[a]. Herculis tamen statuam Romam trāsportauit, qui omnia signa eodem iure potuisset. M. Marcellus humanior, qui Syracusis captis, signa picta, quibus interiores templi partes vestiebantur, cum victoria sua profana fecisset, tamen religione impeditus non attigit[b]. In potestate igitur Imperatorum fuit vrbibus captis victarum gentium Deos aut illis relinquere aut amouere & vsibus suis applicare. Hoc querebatur M. Cato[c] in oratione quam scripsit, *vti præda in publicum referatur. Miror*, inquit, *audere & religionem non tenere, statuas Deorum exempla earum facierum, signa domi pro supellectile statuere.* Hoc Virgilius[d]. Iuris Pontificij peritissimus in Turni precatione obseruauit.

Colui vestros si semper honores
Quos contra Æneadæ bello fecere profanos.

Profanum enim propriè dicitur, quod ex religiosa re, in hominum vsum conuertitur & profanum est quod sacrum fuit & esse desiit.

Mihi isthæc scribenti occurrit, quod in Chronicis Belgarum, de Adolpho Imperatore aliquando notaui. Qui cum inconsultiùs Philippo Galliarum Regi scriberet: ab Atrebatensi Comite Regio nomine hoc responsum solùm accepit. *Germane nimius es.* Et nimius forsan ego, ex nimio otio, non odio: pax enim mihi cum mortuis, & cum viro præsertim illo, qui non sine magno rei literariæ funere, vita fruitur certiore. Sed quicumque alius iuris au-

a Cicer. de Senect.
b Cicer. act. 4. in Ver.
c Priscian lib. 6.
d 12. Æneid. & ib. Seru.

thores verbo violarit, videns viuúsque ille pereat.

Sacras imagines vel statuas quas εἴδωλα nuncupamus diuino afflatas numine, veteres Romani crediderunt, illásque vt Deos ipsos sunt venerati. Quod tamen prudentiores illius sæculi respuisse, vel vnus Tullius testis esse potest[a]: *Quis*, ait ille, *tam cæcus in contemplandis rebus vnquam fuit, vt non videret species istas hominum collatas in Deos, quo faciliùs animi Imperitorum, ad Deorum cultum à vitæ prauitate conuerterent, aut superstitione, vt essent simulachra quæ venerantes Deos ipsos adire crederent?* Quod idem Agrippina Tiberio sacrificanti obiiciebat[b]. *Non enim eiusdem*, ait, *esse mactare D. Augusto victimas & posteros eius insectari. Non in effigies mutas diuinum spiritum transfusum.*

a Act. 4. in Verrem.

b Tacit. li. 4 Annal.

SIMVLACHRA, SIGNA, SIgilla, Clypei.

CAP. VIII.

SIMVLACHRA lignea aut fictilia potius in Delubris Diis dicata vsque ad Asiam deuictam Plinius narrat[c]. Agnoscit tamen Romæ simulachrum ex ære factum Cereri primum ex peculio Spurij Cassij trecentis annis ante Asiam deuictam. Damnatus enim Spurius Cassius Tit. Sicinio & C. Aquilio Coss. anno vrbis CCLXVII. Bellum

c li. 34. cap. 7

Asiaticum indictum & confectum L. Cornelio Scipione & C. Lælio Coss. Anno DLXIX. Rectè ergo scripsit Plinius *potiùs* quod non ita frequens erat ad illam ætatem. M. Varro [a], *Quid inter hos Ioues*, ait, *interfit, & eos qui ex marmore ebore & auro fiunt possumus aduertere, & horum temporum diuitias & illorum paupertates.* Tale fuit celeberrimum illud Dianæ Ephesiæ simulachrum, quod alij ex ebore fuisse tradiderunt: Alij vt Martianus ter Consul ex iis qui proximè viso eo scripserunt, vitigineum & nunquam mutatum, septies templo restituto [b]. Quod ideo dico ne quis marmoreum illud simulachrum sibi fingat, vt hodiè prædicatur: quod alij ex Cedro prodiderunt [c], omnésque in eo consensere vt ligneum illud adfirmarint.

a lib. II. de vet. pop. Rom. apud Nonium.

b Plin. li. 16. cap. 40.

c Vitruu li. 2. cap. 9.

Simulachra pro statuis cōsecratis: Statuæ pro honorarijs poni solent: quæ ab authoribus confunduntur. Illarum vir politissimi [d] ingenij hanc attulit differentiam, non vulgarem. Vt quæ Diis fiebant sint εἴδωλα; quæ Heroibus ξόανα; quæ regibus ἀνδριάντας; quæ sapientibus εἴκελα: quæ bene meritis viris βρέτεα.

d Philand. ad Vitruu. lib. 2. cap. 8.

Honorariæ statuæ decreto senatus positæ sunt Romæ: In municipiis decreto Decurionum. Cum imaginem quādam Augusto Liuia dedicare statuisset, Tiberius non permisit, nisi ex Senatusconsulto [e]. Postea vetuit Caligula viuentium cuiquam vsquam statuam aut Imaginem nisi consulto se, & authore poni [f]. Hunc posteriores Principes sequuti. Nam ad postulationem ciuitatum, illorum rescripto statuæ pone-

e Dio li. 57.

f Sueton. in Calig. ca. 34

ponebantur benemeritis: Principi vero nō nisi beneficio ab illo impetrato [a]. Honos maximus stāte Rep. fuit statua in Rostris aut in foro posita[b]. Hic primùm mos fuit apud græcos, qui paulatim apud omnes gentes inualuit, vt honorem hominibus habitum in huiusmodi monumentis nōnulla religione Deorum consecrari arbitrarentur [c]. Romæ tamen statuæ honorariæ nihil religionis habuerunt [d]. Ideóque illas vt fana quæ à populo, aut priuatis Augusto facta sunt Tiberius dedicauit, partímque sacranda Pontificibus dedit [e]. Statuæ in antiquis inscriptionibus frequentissimę, in quibus honotis loco fuit, vel locus illis adsignatus. Atque in illarum dedicatione panis & vinum epulantibus datum. Signa eiusdem generis fuerunt, quæ aut sacra aut honoraria aut priuata: De priuatis hoc vnū moneo, antiquitatis amatores ea tanti precij fecisse, vt in auctione signum æneum non magnum LLS. CXX. millibus vænierit [f]. Nam qui modus est in his rebus cupiditatis, idem est æstimationis. Eorum tamen tanta erat copia, vt tria millia in scena M. Scauri Ædilitate visa sint [g]. In nostra Gallia Paulus Petauius Senator, cuius beneuolentiæ signa multa habeo, plurima habet exquisita, quæ multo pretio æstimari possunt. Et vix scio an quis alius, vbi vbi, sit antiquitatis supellectilem habeat ampliorem. Simulachra Corolitica in antiquis lapidibus dedicata sunt. Præneste.

a l. 26. C. de Episcop. aud. l. 1. C. de Stat. & Imag.
b Cicer. Philip. 5.
c Cic. act. 7. in Verr.
d l. statuas. D. de acqu. rer. dom.
e Dio lib. 57
f Cic act. 9. in Ver.
g Plin. lib. 34. cap. 7.

79. 6.

FORTVNÆ
PRIMIGENIÆ
TI. CLAVDIVS
THERMODON. ET
METIA. M. F
LOCHIAS. EIVS
SIMVLACHRA. DVO
SPEI
COROLITICA. D. D

Lochias verbum tractum à Græco λοχεία, ἡ τῦ τεκεῖν ἐπιμέλεια[a], Obstetrix quæ partum accelerat. Sic multa Gręcorum vocabula corrupta in has inscriptiones irrepserunt, vt supra de Phetrio notabamus. Corolitica verò simulachra dicuntur fortè à Corollis & ornamentis florum frondiúmque, quibus Columnæ queis simulachra innitebātur, coronario luxu decorantur, foliis flores & fructus intercursantibus. Ne quis malit ex Iac. Sirmundi cōiectura legere CORALITICA. quod genus est lapidis in Asia ebori simile[b]: Quod vt probabile est, Sic vtrumque venustum. Quare vt Sirmundi coniecturam amplector, Sic à mea interpretatione non discedo. Honorariæ imagines habuerunt tamen nonnullam aliquando religionem, quemadmodum quæ in templis ponebantur: vt Scipioni in Capitolio, atque in ipsa Iouis cella[c]: Catoni superiori in Curia: nonnullis in cubiculo principis[d], quæ cubiculares & ab ipso principe coli solitæ, quæque etiam suos habuerunt cultores, quos inscriptiones loquuntur. Romæ.

a Iul. Pollux.
b Plin. li. 36 cap. 8.
c Val. Max. lib. 8. cap. 16
d Sueton. in August. ca. 7. Tertul. li. de orat. ca. 12. & lib. aduers. Valentin. ca. 12.

IMAGINVM. DOMVS
AVG. CVLTORIB. SIGNVM 238. 11.
LIBERTATIS. RESTITVTÆ
SER. GALBÆ. IMPERATORIS. AVG
CVRATORES. ANN. SECVNDI.
S. P. D. D

Hoc quidem de imaginibus, ſtatuis, ſimulachris, ſignis adumbraſſe ſat eſt. Nam qui illa omnino pingere aut effingere vellet: ea eſt colorum varietas & formarum, vt Heracleoten, Zeuſim Phydiam poſſit æmulari aut adæquare, vel etiam ſuperare. Vnum pene obmiſeram, ſigna illa non in templis ſolùm & lucis dicata, ſed in ipſis vrbium portis[a] collocata. a Cicer. de prouinc. cõſularib.

--tum portas propter ahæna
Signa manus dextras oſtendunt attenuari
Sæpe ſalutantum tactu[b].

b Lucret. li. 1

Illa quidem veſtibus induta fuiſſe docet Varro[c]. *A quibuſdam*, ait, *dicitur eſſe virginis fortunæ ſimulachrum, ab eo quod duabus vndulatis togis eſt opertum*. Veſtes illas ex ipſo lapide expreſſas credit vir doctiſſimus: cuius opinio à Tertulliano refellitur. *Nam ipſis Idolis prætextæ & Trabeæ, & laticlaui, faſcéſque & virgæ præferebantur*[d].

c Apud Nou. in verb. vndulatum.

d li. de idololatr. ca. 18

Sigilla ſunt parua ſigna in ſuis ædiculis poſita, nos Nichias dicimus quaſi parietum honeſtamenta[e]. Quæ & Sigillaria & ſigilliola[f], quos etiam Deos cenſebant, ſi eſſent conſecrata.

e l. fundi § ſi ruta. D. de act. empt.

f Arnob. li. 6

Clypei imaginum prominentia commendantur.

Clupeum armorũ Clypeum imaginis dicunt Grammatici[a]. Alij Clupeum ἀσπίδα, Clypeum ornamentum. Nos verbis non inhæremus diutiùs: satiúsque est hoc vnum scire Clypeos in sacro vel publico loco dicare, primum Appium Claudium instituisse. Posuit hic in æde Bellonæ maiores suos, placuítque in excelso spectari & honores eorum legi. *Decora res,* inquit Plinius[b], *vtique si liberorum turba paruulis imaginibus, seu in nidum aliquem sobolis ostendat.* Apud omnes nomen magnum Martij ducis: Monumentum Victoriæ eius de Pœnis vsque ad incensum Capitolium fuit in templo, cùm imagine Asdrubalis, Clypeum Martium appellatum[c]. De Clypei dedicatione vetus lapis.

a Cornel. Fronto de differ voc. Caper de Ortograph.

b li. 35. cap. 3

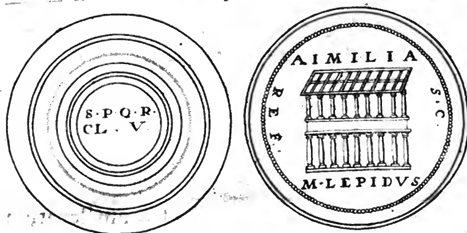
c Liuius li. 25.

NESTORI
441. 7. AVG. NEPETE
HIC. LVDOS. FECIT
ET. DEDICATIONE
STATVÆ. PATRONI
QVAM. IPSE. POSVIT
ET. CLVPEI. SVI. ITERVM
MVNICIPIBVS. NEPESTINIS
EPVLVM. DEDIT

Ab hac alia inscriptio castigari potest. Nemausi.

496. 4. D. M
CAIVS. DEDICA
TIONEM. ET
CLYPEI. SIMPI
DEDIT

Pro SIMPI reponendum SVI. EP. quod eſt Clypei ſui epulum dedit. Illud cùm notis ſcriptum eſſet, facilè cohærere literæ malè potuerunt. Hæc tamen excitatio magis ſit quam caſtigatio. Clypeorum forma, qui frequentius in Baſilicis ponebantur, ex nummis Auguſti & M. Lepidi hæc nobis datur.

SACRARIVM, DONARIVM, Tholus, Lectiſternium, Puluinar, Faſtigium, Sacri poſtes, Aulæ.

CAP. IX.

EMPLORVM partes & ornamenta reliqua abſoluamus, quæ Cæmentitias à nobis ſtructuras, non quadratos lapides quærunt. Sacrarium locus erat in templo in quo ſacra reponerentur: Donarium vbi collocarentur oblata: Tholus in quo ſuſpenderentur[a]. Sacrarium igitur ἱερoθήκη Ναϊσκάριον[b], præcipua pars

[a] Seru. 3. & 12. Æneid.
[b] Gloſ. vet.

templi τόπος κυεσλώπατος locus in quo ſacra inſtrumenta, effigiéſque ſacræ adſeruabantur, vt Palladium, Penates, aliáque huiuſmodi, quod & adytum, & in æde Veſtæ Penum dicere poſſumus. Æneæ imago cùm Penatibus nummo expreſſa eſt.

Ab iis Penetralia propriè ſunt Deorum Penatium Sacraria [a]. Μυχοί, ἐνδόδατα [b], quæ pro interiore domus parte accipiuntur. Vt Sacrarium principis; quod tamen pro interiore eius conſilio vſurpatur. De hoc Arcadij Iuriſcõſulti verba ſunt de Legatis qui ad Sacrarium principis mittuntur. De quibus Imperatores reſcripſerunt [c]: *vt quæcumque ciuitas ad Sacrarium noſtrum voluerit ordinare, libera ei tribuatur facultas.* Illud Imperatorum Sacrarium ſecretum δικαστήριον intima conclauia, in quo iudicum Secretaria fuere [d]. Atque vt principibus ſtatuæ & imagines conſecratæ & priuatæ fuerunt: Sic Sacraria illis publica vel priuata. De publico Tacitus [d]. *Sacraria,* inquit, *gentis Iuliæ effigiéſque Diuo Auguſto apud Bouillas dicata.* Quod cæteri imperatores conſequuti ſunt, cùm ludis in Sacrarij dedicatione. Elegans inſcriptio Romæ reperta

a Feſtus in verb. penetralia Seru. 6. Æneid.

b Gloſſ. vet.

c l. fin. D. de munerib. & honorib. l. 8 de leg. & decret l. 16. de hæretic. l. 11 de pœn. C. Theod.

d l. fin. C. de offic. diuerſ. iud. l. fin. C. vb. Senat. vel clariſſim.

e lib. 2. Annal.

est nuper (quam cùm multis à Sirmondo accepi) qua Sacrariorum cura ab ipsis imperatoribus recepta.

IMP. CÆSAR. DIVI. NERVÆ. F
NERVA. TRAIANVS. OPTIMVS. AVG
GERMANICVS. DACICVS. PONTIF. MAX
TRIBVNIC. POTEST. XVIII. IMP. VII. COS. VI
SACRARIA. NVMINVM. VETVSTATE
DILAPSA. A. SOLO. RESTITVIT

Priuata Sacraria vnusquisque domi sibi habebat, quibus suum adsignamus locum. De donariis nihil addo ad ea quæ paucis complexus sum. Hæc abusiuè pro templo vsurpantur. Tholus est veluti scutum breue quod in medio tecto est, in quo trabes coëunt, ad quem dona suspendi consueuerunt. Quæ tamdiu dona dici potuerunt, quamdiu non fuerunt profanata, Sicut in libris sacrorum refertur [a]. Virgilius.

Si qua tuis vnquam pro me pater Hyrtacus aris
Dona tulit, si qua ipse meis venatibus auxi
Suspendíue Tholo, aut sacra ad fastigia fixi.

His versibus donorum differentia declaratur, quæ aut in Donario seruabantur, aut Tholo suspendebantur. Tradunt tamen alij Tholum esse locum in media templi Camera, in quo vouentium primitiæ aut exuuiæ figebantur. Alij erectiores Cameras templorum Hemisphæriis, id est, Cuppolis addi solitas, quas Tribunas & Laternas Itali vocant [b]. Quidam templi Cameram, quæ altiùs crescens rotunda forma in

[a] Virgil 9. Æneid. & ib. Seru.

[b] Philander ad Vitruu. lib. 7. cap. 5.

faſtigiatum cacumen deſinebat. Seruij verior mihi opinio videtur, liberum eſt vnicuique quam velit ex aliis amplecti.

Lectiſternia duorum generum fuerunt, vnum vbi homines in templo ſedere conſueuerant: Alterum ad Deorum epulum[a]. Introducit Plautus[b], lectiſterniatorem domum, qui lectos epulantibus ſterneret. *Tu eſto lectiſterniator, tu argentum eluito.* Quod Senatores aliquando fecerunt in templis, pro Decemuiris Sacrorum, qui ratione ampliſſimi Sacerdotij illud frequentiùs curauerunt[c]. De Lectiſternio hoc àb Arnobio didicimus[d]. *Lectiſternium*, inquit, *Cereris, erit Idibus proximis. Habent enim Dij lectos, atque vt ſtratis poſſint mollioribus incubare, puluinorum tollitur atque excitatur impreſſio.* Ab eo puluinar pro lectiſternio quandoque ſumitur. Et lectuli qui ſternuntur in templo, ſuperuenientibus, puluinaria dicuntur[e], quæ pro lectis Deorum dapibus onuſtis Lyricus canit[f]. Illa tamen à lectis plurimùm diſtant: Nam curato Lectiſternio, & puluinaria in conſpectu Deorum fuere[g].

Puluinar igitur καθίδρυμα, στρωμνὴ θεῶν, tabulata in quibus ſtabant. Numina quæ ad templorum ornamenta cùm templis ipſis conſecrabantur: licet menſa dedicata religionem quandóque obtineret puluinaris ex Papyriano iure[h]. Ad omnia templa ſupplicationes plerúmque decretæ ſunt, atque templa illa intelliguntur in quibus puluinaria eſſent[i]: vnde etiã pro templis ipſis accipiuntur[k]. Templa enim nobiliora puluinar ſemper habuerunt. Quare vt Druſillæ templum

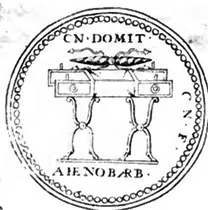
a Seru. 3. Georgic. & 12. Æneid.
b In Pſeudol.
c Liuius lib. 22.
d lib. 7.
e Seru. 3. Georgic.
f Horat. li. 1 od. 37.
g Liuius li. 22.
h Macrob. 3. ſat. cap. 11.
i Liuius li. 5 & 7.
k Seru. 3. Georgic.

templum constituit Caligula, sic pulminaria[a]. Et Licinia Vestalis, aram, ædiculam, & pulminar sub saxo sacro dedicauit. Potuit vero puluinar ab æde sacra transferri, vt in regiam domum Pontificis publicam, in qua cum sacra Bonæ Deæ fierent, Clodium Tullius accusat quod stuprum intulerit puluinaribus Bonæ Deæ[b]. Fuit puluinar Solis qui colebatur iuxta ædem Quirini[c]. Sed Puluinar propriè locus est apparatus in templo, in quo ea disponerentur, quæ in Sacrario vel Donario inclusa erant. Quod diebus sollemnibus apud nos fieri consuetum, in mensa quæ ab æditui vulgo OPVS nuncupatur. In breuiario Augusti notamus Octauiani puluinar ad Circum maximum. Cuius forma est in nummis Ænobarbi.

a Tacit. lib. 14. Annal. Senec. consolat. ad Polyb. ca. 36.

b Cic. de Aruspic resp.

c Quintilian. lib. 1. instit. cap. 7

De fastigio M. Tullius[d]. *Nec maiorem*, inquit, *honorem Cæsar consequutus est ab Antonio, quàm vt haberet puluinar simulachrum, fastigium*, Hoc ad fastigiatum templum referendum est, magnificum illud auróque sanctius, arte firmitatéque æui[e].

Postes templorum sacri sunt, in quibus spolia vel arma post multas palmas consecrantur.

d Philip. 2.

e Vitruu. li. 7 cap. 5.

Quod Gladiator Veianius ad postem Herculis[a] fecit.

[a] Horat. li. 1 epist. 1.

sacris in postibus arma
Captiui pendent currus, curuæque secures[b].

[b] Virg. 7. Æneid. & ib. Seru.

Fuere Aulæ in templis, vt in Tribunalibus septa quæ turbas prohiberent[c]. Festra fuit ostium minusculum in Sacrario[d]. Templorum partes alias vt Iouis Olympij porticus, graphicè Vitruuius delineauit[e].

[c] Seru. 7. Æneid.
[d] Macrob. 3 sat. cap. 12.
[e] lib. 3. cap. 1

ORNAMENTA ARÆ, ARCVS *Deorum. Muri & Portæ Ciuitatum. Lararia.*

CAP. X.

EX IVRE Papyriano[f] in templis alia quædam vasorum sunt, & sacræ supellectiles, alia ornamentorum. Quæ vasorum sunt, instrumenti instar habent, quo sacrificia conficiuntur: Quarum rerum locum principem obtinet mensa, in qua Epulæ libationésque & stipes reponuntur. Ornamenta vero sunt Clypei, Coronæ, Donaria, & his similia. Ex quibus vetus inscriptio ornari potest & reparari. Romæ.

[f] Macrob. li. 3. cap. 11.

SOLI. INVICTO. MITRE
M. VLP. MAXIMVS. PRÆ
POSITVS. TABELLARI
ORVM. ARAM. CVM
SVIS. ORNAMENTIS
ET. BELA. DOMINI
INSIGNIA. HABENTES
N. IIII
VT. VOVERAT. D. D

Ornamenta aræ ſunt coronæ laneæ, quibus aræ cingi ſolebant, cæteráque quæ ad illius decorem & ſacrificij rationem, in ara ipſa erant neceſſaria. Quæ etiam hîc ita accipio vt ornamenta columnarum in templis. Nam in lapideis ædium ſacrarum ædificationibus, artifices ſculpturis diſpoſitiones Columnarum ſunt imitati [a]. Quod & in aris obſeruarunt, in quibus ſculpta occurrunt plurima, vt Corollæ, Genij, Gryphi, Pegaſi, Corui, Catelli, quæ paſſim in inſcriptionibus notantur. [a] Vitruu. li. 4. cap. 2.

Quî fit vt credam ornamenta aræ Mithræ, fuiſſe Gryphos, Coracas Leones & formas huiuſmodi quę in Iſiaca menſa pinguntur. Sed huius aræ ornamenta poſterioribus inſcriptionis verbis quadrare non videntur ni coniecturis iuuentur ipſa, ad quas demùm recurrendum eſt, cùm rerum verborúmque obſcuritas ea caligine mentes inuoluit, vt difficilis ſit indagatio veri ſenſus. Sic igitur reliquam inſcriptionem concipio. Vt cùm Sirmondo animaduertam fabrilè mendum, legámque

ET. TABELLAS. INSIGNIA. DOMINI. HABENTES. N. IIII

In Antiquis inſcriptionibus, crebra tabellarum huiuſmodi fit mentio [a], Quæ nobis obiiciunt tabulas pictas duodecim poſitas in Apollinis templo [b]. Ex quibus poſſumus interpretari notas, N. IIII. Numero quatuor. Nec tamen reſpuerem ſi quis legeret, *Tabellas inſignia domini habentes nomina quatuor.* Nam quatuor nominibus hîc Mithra decoratur, Cùm Sol, inuictus, Mithra, Dominus nuncupatur. Domini nomen illi proprium, Alia Inſcriptio docet.

a Inſcript. 110.3.
b 174.7.

53.4.

SOLI. DOMINO

Niſi ſi inſignia in tabellis depicta, ſint Dracones, Gryphi, Corui, Leones. Hæc in medium conſulentis & diſceptandi more profero.

Arcus in antiquis Inſcriptionibus inuenio Diis dicatos.

1068.3.

IMP. T. VESPASIANVS
CÆSAR. AVG. VII. COS
MARTI. APOLLINI
MINERVÆ
ARCVM. VICAN
VINDONISSENSIS. CVRIÆ

Nunc à Sacris ad ſancta tranſeamus. Muri & portæ ciuitatum quodammodo diuini iuris ſunt [c]. Pontifices quidem vrbis muros ſanctos eſſe dixerunt, & diligētiùs vrbem religione, quàm ipſis mœnibus cinxerunt [d]: quæ *Auguſta mœnia* vocat Virgilius, id eſt, vt Seruius interpretatur Augurio conſecrata [e].

c l. 1. de rer. diuiſ.
d Cic. 3. de nat. deor.
e 7. Æneid.

In ritualibus Etruscorum libris, quibus perscriptum est qua sanctitate sint muri, quo iure portæ: Muri quidem à portis separantur. Vt in libris Pontificum soli muri dicuntur sancti, quos cum Remus transcendisset, omisit Romulus pietatem & humanitatem, vt id quod vtile videbatur assequi posset. Muri enim causam opposuit, speciem honestatis, nec probabilem nec satis idoneam [a]. Malè in plerísque iuris exemplaribus scripta est lex Hermogeniani [b]. *In muris itémque portis & aliis sacris locis aliquid facere quo damnum irrogetur, non permittitur.* Pandectæ Florentini legunt *& aliis sanctis locis,* Portæ enim Ciuitatum sanctæ sunt sed non sacræ. Prudentes autem Etruscæ disciplinæ aiunt [c], apud conditores Etruscarum vrbium non putare vrbes iustas fuisse, in quibus tres portæ non essent dedicatæ & votiuæ. Illas ideò quodammodo diuini iuris esse dicit Caius, tum propter dedicationem, tum propter simulachrorum sanctitatem, quæ in portis vrbium collocabantur, quæque transeuntes ritu quodam religionis salutabant: erántque portæ ipsæ quasi sedes & templa Deorum. Quapropter ab ipsis diis portæ nomen vt plurimum sortiebantur, vel imperatorum iussu prisco nomine commutato. Grationopoli.

a Cicer. 3. offic.

b l. 2. D. ne quid in loc. sacro.

c Seru. in sched.

167.1. & 2. D. D. N. N. IMPP. CÆS. GAIVS. AVREL. VALERIVS DIOCLETIANVS. PP. INVICTVS. AVGVSTVS. ET IMP. CÆSAR. MARCVS. AVRELIVS. VALERIVS. MAXIMIANVS. PIVS. FELIX. INVICTVS. AVG. MVRIS CVLARONENSIBVS. CVM. INTERIORIBVS. AEDIFICIIS. PROVIDENTIA. SVA. INSTITVTIS. ADQVE PERFECTIS. PORTAM. ROMANAM. IOVIAM. VOCARI. IVSSERVNT

Iidem Imperatores.

PORTAM. VIENNENSEM. HERCVLEAM. VOCARI IVSSERVNT

Lararia religionem quidem habuerunt & sanctitatem. Priuata enim erant sacraria, quæ vnusquisque sibi domi habebat in quibus cubiculares imagines reponerentur. In Larario suo Alexander Seuerus Diuos principes, sed electos & animas habuit sanctiores[a]: Inter has Christum & Abraham quibus rem diuinam faciebat. Rectè in veteribus Glossis Sacrarium θυσιαστήριον. Rem enim diuinam domesticis diis in suo Sacrario propè quotidiè faciebant, quod Penetrale beneficium dicebatur[b].

Principibus duo fuere Lararia: primum quod maius, alterum quod minus esset. Idem Alexander Imp. Virgilij & Ciceronis imagines in Larario secundo posuit, qui Alexandrum magnum in maiore tenebat[c]. Qui Larario præfectus erat is magister Larum vocabatur. Lapis vetus.

a Lamprid. in Alexand. Seuero.

b Cicer. act. 9. In ver. Festus in verb penetrale.

c Lamprid. ibid.

MARTI. AVGVSTO 1068. 8.
L. IVNIVS. MAVRVS. LARVM. AVG
MAGISTER. DEDIT
IVLIA. MAVRINA. F. DEDICAVIT

Magister Larum dictus vt magister Sacrorum, magister Fani, magister Genij Cæsaris, qui in inscriptionibus frequentissimi. Ille tamen alius fuit ab eo cui cura Lararij commissa erat, de quo Suetonius [a]. *Puer qui cura Lariũ cubiculi ex consuetudine adsistens, interfuit cædi.* Pueri illius munus fuit, vt eam curam diligentiámque adhiberet, qua in Larario rectè disposita omnia essent. Decurio verò Cubiculariorum [b] idem fortè est qui Decurio Larum. Nam Cubicularij dij, sunt Lares. Vterque cubiculares imagines curabant. Iuuat opinionẽ meam quod *Decurio Cubiculariorum*, nõ longè est à puero illo, cui cura Larium. Quamuis Decurio pro eo qui denis cubiculariis præerat accipi possit, qui Cubiculo sacro adsidebant: Vt fuit Præpositus sacri Cubiculi [c]. Fuere Decuriones sacri Palatij [d], de quibus in libris, quos de officiis domus Augustæ publicæ & priuatæ meditamur, nos σὺν Θεῷ quandoque plura.

a In Domitian. cap. 17
b Sueton. ibid.
c C. 25. de præpos. sacr. Cubic.
d l. 1. C. 25. de decurionib. & silent.

Inscriptio vetus est.

HYMNVS. CÆSARIS. AVG 319. 9.
VOLVSIANVS
DECVRIO. LARVM. VOLVSIANORVM

Sic Decurio ædis, Decurio Pontificum, Decurio Augurum in iisdem inscriptionibus legũtur. Nec prin-

cipes solùm sed priuati omnes domesticos & familiares Lares habuerunt, vbi Deos suos priuatim colerent. De his Celsus Iurisconsultus [a]. *Finge pauperem qui si reddere id cogatur, Laribus sepulchrísque auitis carendum sit.* Lares enim auiti à maioribus tradebantur, M. Tullius [b]. *Erat apud Heïum Sacrarium magna cùm dignitate, in ædibus à maioribus traditum, perantiquum, in quo signa pulcherrima.* In priuatorum Lario Deorum imagines & virorum illustrium habebantur. Obiectum L. Vitellio viro miri in adulando ingenij, quod Narcissi & Pallantis libertorum Claudij, imagines aureas inter Lares coleret [c].

Tenuioribus loco Sacrarij aut Lararij fuerunt foci in quibus Lares suos colerent. Quod Lar Plautinus satis docet. His Laribus Καπικαδίοις θεοῖς aut Thure aut vino aut aliquo semper supplicabant, & coronas dabant [d]: Omnibus sollemnibus regum, incipiente Anno, incipiente mense [e]. Priuata illa Sacraria sancta fuerunt & religiosa sed non sacra. Quare interdictum *Ne quid in loco sacro fieret*, de sacrariis illis non competebat [f]. Quæ tamen ita sancta erant, vt ab iis ædium priuatarum sanctitas manaret [g]: Quod illic aræ, foci, dij Penates, sacræ religionis Ceremoniæ continerentur. Vnde aræ pro Penatibus dicuntur [h], & tractum prouerbium *pro aris & focis*.

a l. in fundo D. de rei vendicat.
b Act. 9. in Ver.
c Sueton. in Vitel. cap. 2
d Plaut. in Aulul. prolog.
e Tertul. li. 2. ad vxor. cap. 6.
f l. 1. §. 1. D. ne quid in loc. public.
g Cic. pro dom. sua.
h Charis. li. 1

CAP.

DE DEDICATIONE.

CAP. XI.

NIHIL Sacrum fieri potuit nisi vel princeps illud dedicasset vel dedicandi dedisset potestatem[a]. Principem cùm Vlpiano dico, in quem lege regia potestas populi translata est. Stante enim Repub. à populo lege Curiata, tributis Comitiis lata, præfici debebat, qui dedicaret. Vetus est decretum Pontificum de domo Ciceronis[b]. *Si neque Populi iussu, neque plebis scitu qui se dedicasse diceret, nominatim ei rei præfectus esset: neque populi iussu aut plebis scitu, id facere iussus esset: videri posse sine religione eam partem areæ domino restitui.* Quo decreto Pontifices à Ciceronis domo religionem sustulerũt, quod eam sine populi iussu aut plebis scitu P. Clodius consecrasset[c]. Habent illorum Commentaria L. Cassium Censorem, cum de signo concordiæ dedicando ad Collegium retulisset, ei M. Æmilium Pontificem maximum pro Collegio respondisse: *Nisi eum nominatim populus præfecisset atque eius iussu faceret non videri posse rectè dedicare*[d]. Quare Senatus in loco augusto consecratam aram, tollendam ex authoritate Pontificum censuit, neque vllum passus est, ex ea dedicatione extare monumentum. Cum autem dedicationi aliquis à populo præfectus erat, satis fuit Collegio denuntiare Pontificum vt adessent

a l.9. D.de rer.diuis.

b Cicer.li.4. ad Attic.ep. 2.

c Cic.4. ad Attic.ep.2.

d Cicer.pro dom.sua.

ipſi, qui à Tribunopleb. pro imperio cogi potuerunt. Formula dedicationis nota eſt ex ipſo Cicerone. ADES. ADES. LVCVLLE. SERVILI. DVM. DEDICO TEMPLVM. IOVI. ET. MIHI. PRÆEATIS. POSTEM QVE. TENEATIS. Nam Pontifices & præibant verba & poſtem tenebant. Lex dedicationis aræ in antiquis inſcriptionibus ſic ſcripta eſt.

23. 12. L. ÆLIO. CÆSARE. IMP. P. CÆLIO. P. F. BALBINO. VI BVLLIO. PIO. COSS. VII. IDVS. OCTROBRES C. N. DOMITIVS. VALENS. DVVMVIR. I. D. PRÆEVN TE. C. IVLIO. SEVERO. RONTIF. LEGEM. DIXIT IN. EA. VERBA. QVAE. INFRA. SCRIPTA. SVNT IVPPITER. OPTIM. MAXIME. QVANDOQVE. TIBI HODIE. HANC. ARAM. DABO. DEDICABOQVE. OL LIS. LEGIS. OLLISQVE. REGIONIBVS. DABO. DEDI CABOQVE. QVAS. HIC. HODIE. PALAM. DIXERO. VT INFIMVM. SOLVM. HVIVS. ARÆ. EST. SI. QVIS. HIC HOSTIA. SACRVM. FAXIT. QVOD. MAGMENTVM. NEC PROTOLLAT. ITCIRCO. TAMEN. PROBE. FACTVM ESTO. CAETERAE. LEGES. HVIC. ARÆ. EÆDEM SVNTO. QVAE. ARAE. DIANAE. SVNT. IN. AVENTI NO. MONTE. DICTÆ. HIS. LEGIBVS. HISCE. REGIO NIB. SICVTI. DIXI. HANC. TIBI. ARAM. IVPPITER OPT. MAX. DICO. DEDICOQVE. VTI. SIS. VOLENS PROPITIVS. MIHI. COLLEGISQVE. MEIS. DECVRIO NIB. COLONIS. INCOLIS. COLONIAE. MARTIAE IVLIAE. SALONAE. CONIVGIBVS. LIBERISQVE NOSTRIS

Regionibus certis præfinita Deorum templa & circumscripta, quibus secundum instrumentum, si opus esset, fines restituerentur[a]: Vt in luci consecratione suis illum finibus compescere dicebant.

a Iul. Frontin.

Lex aræ siue instrumentum aræ vel templi, à tabula differebat, quæ in dedicatione cùm titulo supra valuas templi figebatur. Tabulam dedicationis profert Liuius, cùm L. Æmylius Regillus ædem confecto prælio aduersus præfectos Regis Antiochi vouisset, eam post annos quadraginta M. Æmylius Censor ex Senatuscõsulto Laribus permarinis dedicauit, & hanc tabulam posuit[b].

b Liuius lib. 40.

. . . . *Duello magno regibus dirimendo caput subigendis patrandæ pacis hæc pugna exeunti L. Æmylio M. Æmylij filio, auspicio, imperio, fœlicitate ductúque eius inter Ephesum Camuchúmque, in spectante Cos. ipso Antiocho, exercitu omni, equitatu, elephantísque classis regis Antiochi antea sic victa, fusa, contusa, fugatáque est. Ibíque eo die naues longæ cùm omnibus sociis captæ quadraginta duæ, ea pugna pugnata rex Antiochus regnúmque eius. Eius rei ergò ædem Laribus permarinis vouit.*

Pontifex qui in dedicatione verba præïbat, maxime dabat operam, vt illa nec præpedita nec balbutiente lingua pronuntiaret. Ne dedicatio, si verbo aberrasset, quasi minus ritè facta, instauraretur. Quæ res tenuit Metellum Pontificem adeo inexplanatæ linguæ hominem, vt multis mensibus tortus credatur, dum meditaretur, in dedicanda æde Opiferæ dicere[c]. Non prætermittam dedicationem à C. Mario

c Plin. li. 11. cap. 37.

factam, qui veste Triumphali & calceis puniceis Honoris & Virtutis ædem dedicauit. Inscriptio.

C. MARIVS. C. F. COS. VII

436. 3. . . . .

POST. LXX. ANNVM. PATRIA. PER. ARMA. CIVILIA PVLSVS. ARMIS. RESTITVTVS. COS. VII. FACTVS. EST DE. MANVBIEIS. CIMBRICEIS. ET. TEVTONICEIS AEDEM. HONORI. ET. VIRTVTI. VICTOR. FECIT VESTE. TRIVMPHALI. CALCEIS. PVNICEIS

Hunc habitum augustum induit vir immodicus gloriæ, insatiabilis, impotens[a], qui eâdem veste ausus est in Senatum venire, quod ante eum fecerat nemo.

[a] Patercul. li. 2. Florus epitom. 67.

Pontifex cùm verba sollemnia præiret postemq; teneret, dicebat, DARE. SE. DEDICAREQVE. NVMINI. Quod ab alio necesse fuerat iam teneri & ab humano iure discedere[b]. Hoc dicebamus, vbi de manumissione Sacrorum causa. Huius ceremoniæ formulam tangit M. Tullius[c], cùm de Antiochi regis candelabro facto è gemmis loquitur, & erepto à C. Verre, cum illud rex in Capitolio iam mente & cogitatione consecrasset: Quod est DARE. DONARE. DICARE. CONSECRARE. IOVI. OPT. MAX. Postem autem oportebat templi esse, qui ibi esset vbi templi aditus sunt & valuæ. Nam ambulationis postes nemo vnquam tenuit in dedicando[d]. Atque in dedicatione templorum quinque præcipuè requirebantur, mens scilicet, vox, lex, manus, simulachrum[e]. Mens enim

[b] Seru. 3. Georgic.

[c] Act. 9. in Verrem.

[d] Cicer. pro dom. sua.

[e] Cic. de Aruspic. resp.

pura integráque dedicantis desiderabatur, quæ præcipuè Diis immortalibus grata est, qui omnia ex mēte metiuntur. Vox ad sollemnia verba referenda est. Nam in dedicatione, & quis dicit, & quid, & quomodo quæritur. Quare si postem tenuerit Pontifex, & verba ad religionem composita, ad perniciem transtulerit, non valebit ad iniuriam nomen sanctissimum religionis[a]. Lex & ad Tribunitiam veterem, quæ Papyria, & ad Curiatam, qua dedicationi populus aliquem præficiebat, referenda est. De Simulachro ea scripsimus quæ repetere otiosum esset & odiosum. Semper enim cum templum dedicabatur, simulachrum numinis cuius erat adhibebatur, atque à Pontificibus locatum in medio templi, templum tenere dicebatur[b]. Præterea in templi aut aræ definitione, legumina elixa pro Primitiis offerebant, ob memoriā grati animi, vt ex Aristophane Suidas tradit[c]. Ille in Danais μαρτύρομαι δὲ Ζηνὸς Ερκείον χύτρας μεθ' ὧν ὁ βωμὸς οὗτος ἱδρύνθη ποτέ. Testor Iouis Hercæi ollas cum quibus ara dedicata est olim. Qui Mercuriales statuas aut alia signa dedicabāt, ollas pollentæ adhibebant, quo expeditior esset erectio[d]. Frequentiùs tamen Romæ & maior victima mactabatur & ludi dabantur sumptu publico. Vt cùm M. Æmylius petiit à Senatu templorum dedicationem[e], viginti millia æris decreta sunt, quæ in ludos scenicos erogarentur. Et cùm Cæsar templum Veneris, quam sui generis authorem faciebat, à se conditum consecrauit, multa variáque edidit spectacula[f]. Augustus in Sacrarij Iulij dedicatione, ludos omnis generis fecit;

a Cicer. pro dom. sua.

b Seru. 3. Georgic.

c in verb. χύτραις ἱδροτίον.

d Macrob. li. 3. sat. ca. 1.

e Liuius lib. 40.

f Dio li. 43.

bella susciperentur, aut in ipso discrimine pugnæ Diis promitti solebant, quæ plerúmque quadraginta post annos aut ampliùs dedicabātur. Duumuiri ædis locandæ faciundæ iussu populi creabantur. Dedicatio à magistratu fiebat aut sacerdote publico ex Senatusconsulto. Sic ædes Martis dedicata est, decreto Senatus, à T. Quintio[a] Duumuiro sacris faciundis. Magistratus hoc ius sibi ratione potestatis arrogabat & Consules inter se sortiri solebant, vter eorum dedicaret, quod magna contentione & ambitione fiebat. Cn. Iulius Consul absente collega sine sorte ædē Apollinis dedicauit. Ægrè id passus Quintius nequicquam in Senatu conquestus est[b]. Certamen antea Consulibus inciderat, vter dedicaret Mercurij ædem: Senatus à se rem ad populum reiecit, vtri eorum, iussu populi data esset, eum præesse Annonæ, mercatorū collegium instituere, sollemnia pro Pontifice iussit suscipere[c]. At populus dedicationem ædis dedit M. Lectorio primipili centurioni, non tam ad honorem eius cui curatio altior fatigio data esset, quàm ad Consulum ignominiam.

a Liuius li. 6

b Liuius lib. 4.

c Liuius li. 2

A magistratibus tandem res rediit ad priuatos, & Duumuiri his in rebus constituti. Quorum origo difficilis prorsus & obscura est, sed antiquissima. Nā Duumuirum ad id creatum comperio Posthumium filium, qui Castoris ædē bello Latino à Posthumio Dictatore votam dedicauit[d], L. Æmylio & Fabio Cæsone Coss. anno CCLXX. Postea Cn. Flauius Ædilis Curulis ædem concordiæ dedicauit consensu populi, Q. Fabio maximo, & P. Decio Mure Coss.

d Liuius li. 2.

anno

anno CCCCLVII[a]. Quod cùm ægre ferrent patres, Cornelius Barbatus Pōtifex max. negauit nisi Consulem aut Imperatorem posse templum dedicare. Itaque ex authoritate Senatus, latum ad populum est, ne quis templum arámue iniussu Senatus dedicaret, aut Tribunorumpleb. partis maioris. Quod ex Cicerone facilè intelligi potest[b]. *Si neque populi iussu; neque plebis scitu qui se dicasse diceret, ei rei nominatim præfectus esset.* Iussus populi ad Senatum; plebis scitum ad Tribunorum plebis maiorem partem referri debet. Nam sine lege Curiata aut plebiscito, nihil potuit diis consecrari, de rebus soli. Sed debuit aut lege, aut plebiscito nominatim præfici, qui illud negotium perageret.

a Liuius li. 9

b lib. 4. Ad Attic. epist. 2.

Populi iussum ne Consules offenderentur, patres desiderarunt, si priuatus dedicationem postularet. Hoc in Q. Fabio Max. rei Rom. restitutori factum est, qui Duumuir creatus, lege primùm ad populum lata[c], vt ædem Veneris Erycinæ, quam Dictator vouerat, dedicare liceret. Decreuit Senatus vt T. Sempronius Consul designatus, cum primum Magistratum iniisset ad populum ferret, vt Q. Fabium Duumuirum esse iuberet. Authoritatem tamen suam hac in re Senatus retinuit ad Claudij Imperatoris tempus sine populi iussu, vt lapis vetus probat.

c Liuius li. 23.

ROI. I. PIETATI. AVGVSTAE
EX. S. C. QVOD. FACTVM. EST. D. HATERIO
AGRIPPA. C. SVLPITIO. GALBA. COS
TIB. CL. CÆS. AVG. GERM. PONT. MAX. TRIBVM
POT. III. COS. IIII. IMP. III. P. P
DEDICAVIT

Duumuiri autem vt plurimum à populo creati sunt vel filij vel agnati eorum qui ædes vouissent. Vt M. Acilius Glabrio ædem pietatis dedicauit, quam pater vouerat[a], cum ad Thermopylas cùm rege Antiocho depugnauit. L. Porcius L.F. Licinius Veneris Erycinæ ad portam Collinam, quæ vota erat à L. Porcio. M. Æmylius ædem Deûm permarinûm quã L. Æmylius vouerat. Ex his, qui nouam ædem vel restitutam dedicassent, nomen suum in illius fronte, eminentiore loco inscribebant. De hac inscriptione Arnobius[b]. *Templa*, inquit, *quæ tholis sunt aureis & sublimibus elata fastigiis, authorum inscriptionibus comprobantur*. Romæ in Pantheo.

a Liuius li. 40.

b lib. 6.

I. I. M. AGRIPPA. L. FILIVS. COS. TERTIVM. FECIT

Hoc cũ Septimius Seuerus & M. Aurelius Impp. restituissent, scripserunt ad nominis sui immortalitatẽ,

eod. IMP. CÆS. L. SEPTIMIVS. SEVER. PIVS. PERTINAX ET. IMP. CAES. M. AVRELIVS. ANTONINVS. PANTHEVM. VETVSTATE. COLLAPSVM. CVM. OMNI CVLTV. RESTITVERVNT

Cùm Victore Sulla Capitolium conflagrasset, curámque ille suscepisset deorum sedam amplissimam,

reparandi;hoc solùm felicitati suæ negatum questus est,quod non dedicarit[a]. Huic operi Q. Catuli nomen inscriptum est[b], quod ita Iulium Cæsarem perturbauit, cuius virtus omnis ab ambitionē miseram incubuerat, vt hoc maximè Prætor egerit vt Q. Catuli nomen à Iouis Capitolini templo tolleretur[c]. Quod tamen inter tāta Cæsarum opera vsque ad Vitellium manisisse author est Tacitus[d]: Cui repugnat Dio[e]. Hic enim Cæsarem effecisse narrat,vt victo in Africa Scipione, inter tot honores amplissimos, quos illi Senatus detullisset,hunc etiam additum, vt deleto Catuli nomine, Cæsaris in Capitolio inscriberetur. Quasi verò Cæsar id templum perfecisset,de cuius perfectione Catulum ad disquisitionem vocare contenderat. In hac tamen authorum varietate nihil habeo certi quod adferam : hoc vnum scio Catuli nominis memoriam Cæsare quantumuis reluctante,pulcherrimo monumento,simul cùm templo illo consecratam[f].

a Plutarch. in Sulla.
b Plin.lib. 19.cap.1.
c Dio lib.37
d lib. 3.hist.
e lib.43.
f Cic.act.9. in Ver.

Hæc inscribendi nominis consuetudo, non in templis solùm sed in signis monumentísque publicis ambitiosè quæsita est. Vt cum Segestanis Diana redderetur, Illa in excelsa basi posita est,in qua grandibus litteris P.Africani nomē incisum erat,*eum Carthagine capta restituisse*[g]. Quinetiam omnium municipiorum foris statuæ & honores legendi æuo, basibus inscripti[h].Itaque in vna Statua tres aliquando tituli, qualis in Herculis tunicati,Eleo habitu Romæ. In hac enim nomen legitur L. Luculli Imp. de manubiis: Deinde Pupillum Luculli filium dedicasse ex

g Cic. eod.
h Plin.li.34. cap.4.& 8.

Senatuſconſulto: Tertiùm T. Septimium Sabinum Ædilem curulem ex priuato in publicum reſtituiſſe. Tot certaminum tantæque dignationis ſimulachrum id vnum fuiſſe perhibetur. Quare ementitas quandoque inſcriptiones in his ſtatuis Plutarchus author eſt[a], quod à vero omnino non eſt alienum.

[a] In Alcibiad.

Ea autem fuit inſcriptionum gloria, vt Imperatores ipſi non ſolum cùm vetuſta opera, ſed cùm aliena numiſmata reparaſſent, ſui nominis inſcriptione, & ex Senatuſconſulto ſe id feciſſe teſtarētur. Ex multis duo D. Auguſti profero à T. Veſpaſiano & Nerua Impp. reſtituta. Quibus adducor vt in ea ſententia permaneam, numiſmata illa ad hominum immortalitatem parata, quàm longè quidem à nummis differre, qui ad vſus publicos cudebantur. Licet vtrique hominum manibus terantur. Quod mihi facilè eſſet, demonſtrare, contra multorum opinionem, ſi locus hic pateretur.

Gens Romana auida laudis & gloriæ, quã ſummam ſibi ſua virtute cõparauit, omnimodo partam tueri,

non ſcriptis ſolùm libris, ſed ære, argento, marmore, & perenni qualibet materia conquiſiuit. Vt ſi temporum iniuria, perituris chartis prodita excediſſent, indomitæ virtutis veſtigia, tot inſcriptis lapidibus, tot ferreis in numiſmate literis, inuicta, aliqua ex parte permanerent. Prudenter illi quidem. Etenim emortuæ antiquitatis reliquiæ, his conditæ ſunt monumentis nobiliores plurimæ. Quî fit vt illorum inertiam perhorreſcam, qui literas meliores profeſſi, faſtidiosè quærunt ecquid marmora? ecquid numiſmata? Enimuerò tot nummi, tot vetuſti lapides, tot ſunt librorum paginæ rerum domi foríſque geſtarum breuem ſeriem continentes, quæ vel alibi plerúmque nec leguntur nec videntur. Quod in hoc opere probare conor, nec ita difficilis probatio eſt. Nam quæ ex antiquis inſcriptionibus & nummis mutuati ſumus, vix eſt vt apud bonos authores ſemper inueniri poſſint.

Ad Duumuiros redeamus ædis locandæ faciundæ, qui non vtique illam dedicabant, ſed is ſolum qui opus inchoaſſet, hoc eſt, qui opus perfeciſſet. Nam inchoare ſacrorum verbum eſt quod ſignificat perficere[a]. Dedicationum autem varia genera fuerunt, aut enim ſacræ aut votiuæ ſunt, aut honorariæ, publicæ aut priuatæ. De Sacris diximus, de cæteris inſcriptiones ſunt innumeræ, earum præſertim quæ ex voto. Sicut eæ quę pro ſalute Imperatoris, æternitate imperij, ſalute liberorum, quæ tribus capitibus comprehendi nõ poſſent. Honorariæ etiam permultæ, ex quibus hãc vnam appono quæ eſt Biſanti in Etruria.

a Seru. 6. Æneid.

100. 5. VIRTVTI. VISENT

SACR

M. MINATI. M. L. SAB. GALLI

II. VIR. I. D. QVINQ

MATERNVS. FRATRIS

SVI. H. C. ET. OB. DEDICA

TIONEM. HONORARIAM

VICANIS. FLVIVM. POPV

LO. CRVSTVLVM. ET

MVLSVM. DEDIT

Corruptum verbum FLVIVM: repono OL. VINVM, Nam oleum & vinum in huiusmodi diuisionibus dari solebat. 753. 4. Inscriptio alia est, in qua OLEVM. ET. PROPIN. Id est propinatio. Dedicationes publicæ, hoc est, locorum publicorum, multæ notantur & magnæ. Vt Theatrum Pompeij, quod dedicatum ab eo est[a], καθιέρωσε δὲ θέατρον, in qua dedicatione spectacula cùm musica, ludíque Gymnici editi. Theatrum Marcelli ab Augusto: Marcelli bibliotheca ab Octauia matre dedicata est[b]. Forum magnum Iulius Cæsar, quod ab ipso nomen retinuit[c]. Tiberius Diribitorium. Agrippa Septa vbi tributa comitia haberentur. Gymnasia, horti, campi, Trophæa dedicata visuntur. Gymnasium Nero dedicauit, præbitúmque Oleum Equiti & Senatui[d]. Horti dicati contra inuidẽtium effascinationes[e]. Campi Agrippæ ab Augusto[f]. Trophæa à multis, quæ nefas fuit remoueri[g], vt publica omnia quæ publicis vsibus inseruirent. Quæ quidem nec sacra, nec sancta, nec religiosa di-

a Dio lib. 39

b Plutarch. in Marcel.

c Dio li. 43. 53. & 55.

d Tacit. li 4 Annal.

e Plin. li. 19. cap. 4.

f Dio li. 55.

g Vitru. li. 2. cap. 8.

xerim, licet religione aliqua teneantur. Nam quæ ſunt vniuerſitatis vt Theatra, ſtadia, aquæductus, Gymnaſia, Baſilicæ, fora, aliáque ad vſum publicum accommodata, in populi ſunt dominio[a]. At quæ ſacra, ſancta religioſa ſunt, in nullus ſunt bonis. Opera porrò illa publica ſine principis authoritate, publico ſumptu fieri non potuerunt. Nec illis adſcribi debuit aliud nomen, quàm principis aut eius, cuius pecunia opus factum eſſet[b]. Modeſtiam ſuam commendat Auguſtus, dum in Breuiario ſcripſit.

a §. vniuerſitatis. & §. nullius inſt. de rer. diuiſ.

b l. 3. D. de operib. public.

SERTORIVM. ET. POMPEIVM. THEATRVM. VTRVMQVE. OPVS. IMPENSA. GRANDI. REFECI. SINE. VLLA INSCRIPTIONE. NOMINIS. MEI 232.

Pro SERTORIVM. ſcriptum arbitror STAT. TAVRVM. Ex quo Sertorium factum, cuius nullum vnquam Theatrum Romæ: Sed Statilij Tauri vnum fuit, Auguſti ſuaſu conſtructum[c]. Auguſtum Tiberius æmulatus, cum illius opera perfeciſſet, ſolius Auguſti inſcripſit nomen[d]. Opera illa, vel Dei alicuius, vel loci, vel authoris nomen habuerunt, vt Theatrum Pompeij ab eo denominatum eſt. Bibliothecæ à Deo vel loco inſcriptæ. Lapis Romæ.

c Dio lib. 51.

d Dio li. 57.

. . . .

TI. CLAVDIVS. ALCIBIADES 577. 8.
MAG. A. BIBLIOTHECA. LATINA
APOLLINIS

Alia inſcriptio.

576. 9. . . . .

C. IVLIVS. FALIX
A. BIBLIOTHECA
GRÆCA. PALAT

Aſinij Pollionis hoc Romæ inuentum, qui primus bibliothecam dedicando, ingenia hominum Rempublicam fecit[a]. Opera tandem illa publica poſteriores Imp. iuris templorum eſſe ſanxerunt[b]. De priuatis dedicationibus taceo, quæ ex aliis ſatis intelligi poſſunt.

a Plin. lib. 7 cap. 30. & li. 35. cap. 2.
b l. 40 de operib. public. C. Theod.

DE TEMPLORVM RESTITVTIOne, Conſecratione locorum: Conſecratione animalium.

Cap. XIII.

TEMPLA quæ vetuſtate aut alio caſu collapſa reſtituebantur, denuò dedicari debuerunt & conſecrari. Furius Camillus Dictator vouit ſe, Veiis captis ædem matris Matutæ refectam dedicaturum[c]. Inſcriptio vetus eſt.

c Liu. lib. 5.

M. PAPIVS

M. PAPIVS. M. F. L. MATRIVS. L. F
DVO. VIRI. I. D 100.8.
SIGNVM. CONCORDIÆ. EX. S. C. RESTITVENDVM
COERAVERVNT. EIDEMQ. DEDICARVNT
ET. BASIM. GRADVM. ARAM. SVA. PECVNIA
FACIVNDA. COER. EIDEMQ. PROBAVER

Literæ I. D. ſignare videntur iuſſi dedicare. Dedicatio enim Senatus aut populi iuſſu vel plebis ſcitu fieri debuit. Putant alij I. D. eſſe iuſſu Dei, quod ipſi inſcriptioni repugnat, quæ Senatuſconſulto reſtituta. Atque hæc reſtitutio iiſdem verbis & ſollemnibus perficiebatur, iiſdem legibus & ritibus, queis templi primùm conſtructi dedicatio fiebat. Locus Taciti hoc præterea probat[a], & facit ad conſtructionis & reſtitutionis ritum ſollemnitatémue. *Veſpaſianus*, inquit, *curam reſtituendi Capitolij in L. Veſtium contulit, Equeſtris ordinis virum. Ab eo contracti Aruſpices monuere, vt reliquiæ prioris Delubri in paludes aueherentur, templúmque iiſdem veſtigiis ſiſteretur. Vndecimo Kal. Iul. ſerena luce, Spatium omne quod templo dicabatur, euinctum vittis coroníſque, ingreſſi milites quibus fauſta nomina felicibus ramis: Dein virgines Veſtales cùm pueris puelliſque patrimis matrimíſque aqua riuis & fontibus amnibúſque hauſta perluere. Tum Heluidius Priſcus Prætor, præeunte Plauto Æliano Pontifice, luſtrata boue Tauríſque area, & ſuper ceſpitem redditis extis, Iouem, Iunonem, Mineruam, Præſidéſque imperij Deos precatus, vti cœpta proſperarent, ſedéſque ſuas pietate hominum inchoatas diuina ope attollerent: Vittas quibus ligatus lapis, innexíque funes erant, con-*

a li. 4. hiſt.

tigit. Simul cæteri magiſtratus, Sacerdotes & Senatus, & Eques & magna pars populi ſtudio lætitiáque connixi ſaxum ingens traxere: paßimque iniectæ fundamentis, argenti auríque ſtipes, & metallorum primitiæ, nullis fornacibus victæ, ſed vt gignuntur. Quem ritum leuiter expreſſit Poëta[a].

a Virgil. 2. Æneid.

circùm pueri innuptæque puellæ
Sacra canunt, funémque manu contingere gaudent.

Equum illum donum exitiale Mineruæ vocat, quod ea ratione debuit dedicari. Quem eundem ritum, alio loco latiùs perſequitur[b].

b Virg. 3. Æneid.

Mœnia prima loco, fatis ingreſſus iniquis,
Æneadáſque meo nomen de nomine fingo.
Sacra Dioneæ matri diuíſque ferebam
Auſpicibus cœptorum operum, ſuperóque nitentem
Cœlicolum regi mactabam in littore Taurum.

Contra rationem Taurus hic Ioui ſacrificatur, cui Iuuencum ſemper dicunt immolatum, híncque putatur prodigium ſubſequutum[c]. Quæ dubiam facere potuerant Taciti lectionem[d], quam Lipſius emendare conatus eſt, & pro recepta, *luſtrata boue Tauríſque area* ex Vaticano in quo Bouetaurillibus, & alio vbi bouetauribus, ſubſtituit *Suouetaurilibus luſtrata area.* Quod genus ſacrificij, inquit, in luſtrationibus & piamentis adhibebatur. Nimirum non aduertit vir ſolertiſſimus, nimio corrigendi pruritu corruptus, Capitolino Ioui vaccam ſimul & Taurum auratis cornibus immolari ſolere[e]: quod vulgatam Taciti probat lectionem, quæ commutata priſcæ religionis ritum penitus exuit.

c Seru. 9. Æneid.
d lib. 4. hiſt.
e Seru. 9. Æneid.

Ædis perfectæ vel restitutæ alius Romæ, alius in Prouincijs fuit dedicandi ritus. Quod Plinius notauit scripsítque Traiano [a]. *Cognoui*, inquit, *alium hîc, alium apud nos morem dedicationis*, Cui Traianus. *Solum peregrinæ ciuitatis non est capax dedicationis, quæ fit nostro iure.* a li.10. epist.

Diximus de dedicationibus templorum quæ in posticis eorum figebantur, quæ quidem diuersæ fuerunt. Nam post ædem Saturni in ædificiorum legibus, parietes postici muri scriptos ait Varro [b]: Vt in aliquot sacris & sacellis scriptum fuit, *ne quid scorteum adhiberetur, ne morticinium quid adesset* [c]. Quales morticinas oues idem dixit Varro [d]: θανάσιμα κενέβεια [e]: Aristophanis Scoliastes, οὐκ ἔσται κενέβειον ὅτῳ θύσῃ [f]. Sed cum tot tantíque templi restituendi, sistendi, dedicandi, consecrandi ritus fuerint, mirum videri potest, quod licuerit Pontificibus illud quandoque tollere. Quod quidem iussu Senatus factum, cùm quis contra leges dedicasset, vt Vestalis Licinia. Sed inuenio L. Pisonem, maximum & sanctissimum, Dianæ sacellum in Cœliculo sustulisse [g], in quo Sacrificia Gentilia statuto loco anniuersaria factitata essent. Vt à Sex. Serrano sanctissima sacella suffosa, incensa, inædificata, opressa, & turpitudine fœdata. Quod ob factum diis violatis expiatio debita, & postulatio postulata est.

b lib.4. de ling. lat.
c Varro li.6 de ling. lat.
d lib 2. de re rustic. ca.9.
e Gloss. vet.
f In Auibus
g Cic. de Aruspic. resp.

Dedicationem consecratio sequatur, licet sæpe illa præcederet, hæc rei mobilis aut soli fuit, vel etiam animalium. Cuius ritus cùm ritualibus libris iamdudum occiderunt: quædam tamen vestigia ex dedica-

tione apparent: Dedicare enim est καταδρύειν καθιερῶ. At consecratum καθωσιωμένον. Consecrationis duo potissimum genera fuerunt: vnum religionis causa in deorum honorem: alterum odio contumaciæ vel sceleris in hominum pœnam, vt cùm bona damnatorum, hostium, vel captæ ciuitatis consecrantur. De hoc genere suo loco ampliùs quæremus. De priore nihil habeo certi quod adferam, quàm quæ ex templorum dedicatione colliguntur, quæ sacrificiis sollemnibus & supplicationibus peragebantur.

Vetus verò mos fuit animalia Diis consecrandi: Vt in Iunonis Laciniæ templo lucus erat frequenti sylua[a] & proceris abietis arboribus tectus, qui læta in medio pascua habebat, vbi omnis generis sacrũ Deæ pascebatur pecus, sine vllo pastore. Separatim egressi cuiúsque generis greges, nocte remeabant ad stabula, nunquam insidiis ferarum, non fraude hominum violati. Magni fructus ex eo pecore capti, columnáque inde aurea solida facta est, & sacrata. Hac religione motus Iulius Cæsar equorum greges in traijciendo Rubicone consecrauit[b], quos vagos, & sine custode dimisit. Casaubonus noster ex Athenæo explicat hunc morem, suo more, id est, ita eruditè vt nihil addi possit. Piscium sacrorum meminit Martialis[c], qui in Domitiani Imp. aquis natabant, quos etiam dedicatos vocat. Cuiusmodi animalia græcis ἄφετα ζῶα dicuntur, quales fuerunt Anseres in Capitolio, quorum cibaria Censores locabant primùm. De illis Synesius[b]. ὥσπερ ἐν ἱερῷ περιβόλῳ, τὰ χρήσιμα ζῶον

a Liuius li. 24.

b Sueton. in Iul. cap. 8.

c li. 4 epigr. 30.

d epistol. 57

ἄφετον αἰείμηνον ζῶν. In mundo tanquam in ſacro quodam ſepto viuebam, vti animal liberum & dedicatum Deo, quo ſenſu ab Athenæo [a], γυναῖκες ἄφετοι vocatæ ſunt αἱ ἀφοσιούμεναι ſine cuſtodia agentes, Veneríque omnium obuiæ, vt Lydorum, Locrenſium, & Cyprum incolentium, quibus mos eſt puellas ſuas Veneri meretrici proſtitutæque conſecrare. Atque hæ conſecrationes Pontifices noſtros non morabantur.

[a] lib. 11.

DE TEMPORIBVS. DIERVM DIuiſio. Saturnalia ſecunda.

CAP. XIIII.

VRGET tempus in ipſo tempore. Nobis enim qui his ſtudiis temporum velut ſucciſiua donamus, properandum eſt, atque vel obmiſſis quibuſdam Sacrorum ſollemnibus, tempori ſeruiendum & ad dierum numerum quæ ſcribimus accommodanda. Dies ſunt pars temporis in hoc iure præcipua, qui quidem omnes aut feſti ſunt aut profeſti, aut interciſi ex conſtitutione Numæ [b]. Feſtis diebus inſunt Sacrificia, ludi, epulæ, feriæ. Profeſtis, faſti, Comitiales, comperendini, ſtati, prӕliares. De his dicemus ſolùm qui ad Pontifices pertinere videntur. Nihil de cæteris niſi ſi ad faciliorem rerum cognitionem faciant. Interciſi dies

[b] Macrob. li. 1. ſatur. cap. 16.

medij sunt inter festos & profestos, partim religiosi, partim fasti[a], *Vt quando stercus Vestæ delatum fas*[b]. Quod est, quando ædes Vestæ purgaretur, & stercus per cliuum Capitolinum porta stercoraria deferretur in Angiportum. Item *quando rex Comitiauit fas.* Paucis Ouidius[c].

Nec toto perstare die sua iura putares,
Qui iam fastus erit, mane nefastus erat.

Cum stercus euerritur mane, dies nefastus: ab eo, fas Prętori ius dicere. Tantæ sanctitatis, stercus etiam Vestæ esse iudicarunt.

Intercisi autem dies multum differunt à diffisis aut diffusis qui in iure notantur & ab omnibus ferè confunduntur. Diffisi dies aut diffusi nihil habent religionis, sed à lege introducti sunt, vel à Prætore. Lapsus est Seruius[d], cùm in iure dies fissos pro intercisis dictos putat, non in totum religiosos. A' lege diffinditur dies ex XII. Tab. cum iudex vel alter ex litigatoribus morbo Sontico laborabat[e]. Diffunditur verò cum aliquid differtur, & in alium diem reijcitur. Dies diffisus differtur ipso iure, diffindere enim est διαχίζειν[f]. Diffusus à Prætore est. Sic Agellius iussit diffundi, non legis imperio, sed iure magistratus & suo arbitrio[g]: vt diffusum dicitur, quod in diuersis locis constitutum est[h]. Atque hi quidem dies sunt profesti, id est fasti, festis contrarij. Ab eo profestum facere dicebant, tanquam profanum facere, aut id facere quod feriis fieri non liceret[i]. Eleganter Plautus[k]. *Festo die si quid prodegeris, profesto egere liceat.* Profestus ergo dies est, qui sine feriis: aut qui ferias

a Varro li. 5. de ling. lat.
b Festus in verb. quãdo stercus.
c li. 1. fastor.
d 6. Æneid.
e l. 2. §. si quis D. si quis cautionib.
f Gloss. vet.
g lib 14. ca. 2
h l 3. C. in quib. caus. tut. hab.
i Festus in verb. profestum.
k In Aulularia.

polluebat, inauſpicatáſque reddebat & profanas[a]. Afranius in priuigno[b].

Quæ feſtiuo nos facere ſolemus die,
Quotidiano opere promiſces omnia,
At quæ profeſto contra, cum celebras focum.

Feſti dies innumeri qui feriis continétur, quas Claudius Cæſar Conſul tertiùm abrogauit multas[c], quod maior pars anni, iis abſumeretur, non ſine magno Reip. detrimento.

Feriæ autem ἀργίαι, αἱ σχολαὶ in quibus otium & ceſſatio operum aut iudiciorũ, ſtatiuæ fuerunt, conceptiuæ, imperatiuæ, aut nundinæ[d]. Statiuæ vniuerſis, certis & ſtatis diebus indictæ ὡρισμέναι ἡμέραι, vt Agonalia, Carmentalia, Lupercalia, cæteráque quæ à Varrone diligenter enumerantur[e], in Kalendario vetere notantur, ab Ouidio in faſtis exponuntur. Ex his Saturnalia ſecunda hoc capite celebrare non iniucundum fortè erit, quod eæ feriæ licet ſtatiuæ, vel minùs cognitæ, vel à quibuſdam pollutæ ſunt. Saturnalia Secunda inuenio in antiquis inſcriptionibus. Romæ.

a Agel. lib. 2 cap. 28.
b Apud Nonium.
c Dio li. 60
d Macrob. lib. 1. ſat. ca. 16.
e Varro li. 5. de ling. lat.

. . . . 1124.11.

IN. LVCO. DEAE. DIAE. TI. IVLIVS. IVLIANVS. ALEXANDER. PER. PROMAG

. . . .

IN. SATVRNALIA. SECVNDA. MAG. ANNVVM. IN . . . RVNT

Hæc pauca ex inſcriptione, quàm poſtea integram

adponam & explicabo. Ea nunc verò exſcripſi tantùm quæ ad ſecunda Saturnalia pertinere viſa ſunt, in quæ fratres Aruales Magmentum annuum intulerunt.

a li.5. ad Attic. epiſt. 20. & lib. 13. epiſt. 50.

Secunda Saturnalia primùm ex M. Tullio [a] interpretabar. Ille dilucidè. *Sed cum Secundis*, inquit, *Saturnalibus ad Philippum veſperi veniſſet, villa illa completa militibus eſt, vt vix Triclinium, vbi Cæſar cænaturus eſſet, vacaret.* Addit paulò poſt. *Ille tertiis Saturnalibus ad* H. III. *nec quemquam admiſit.* Hîc Secunda tertiáque Saturnalia ad dierum numerum referẽda nemo non videt. Quare cum ſingulis Saturnaliorum diebus ſacra fierent, Opaliáque cùm Saturnalibus inciderent in menſem Decembrem [b]: Sacrum hoc quod in inſcriptione memoratur, Opi factum facile credidiſſem, quæ eadem Dia Dea eſt: Ni Opalia ex M. Varrone & Kalendario vetere, poſt diem Saturnaliorum tertium eſſent celebrata [c]. Ariſtarchus meus arbitrabatur ſecunda Saturnalia hic eadem eſſe ac fauſta, bona Saturnalia ἀγαθὰ Κρόνια ex Arriani Epicteto. Sed mihi diligentiùs inſcriptionem veterem conſideranti, aliud venit in mentem, nec ſecundis aut bonis huiuſmodi Saturnalibus applaudere potui. Nam Dea Dia eſt Tellus, quæ Ops eademq́; mater Deûm magna.

b Feſtus in verb. Quinquatrus.

c Varro li.5. de ling. lat.

Γαῖα θεὰ μῆτερ μακάρων θνητῶν τ᾽ ἀνθρώπων [d].

d Orpheus.

Huic publicè fratres Aruales ſacra faciebant, vt fruges ferrent arua [e]. Atque hæc etiam feſtũ diem ſuum habuit, qui Saturnalia ſecunda dictus eſt, diuerſus à Saturnalibus & Opalibus primis quæ fiebant menſe Decembri.

e Varro li.4 de ling. lat.

Decembri. Suidas Κρόνια ἑορτὴ ἀγομένη Κρόνῳ καὶ τῇ μητρὶ τῶν θεῶν. Secunda ergo Saturnalia vulgatiùs Matronalia, in Kalendas Martias incidebant [a]. His enim Kalendis fœminæ sua celebrarunt Saturnalia, seruísque cœnas apposuerunt, vt domini primis Saturnalibus [b]. De his Martialis [c].

Certè sacra puto vestra iam venire
Saturnalia martias Kalendas.

Quæ faciunt ad legis interpretationem, qua dicitur [d], *vt si vir vxori munus immodicum Kalendis Martiis aut natali die dedisset, donatio esset.* Kalendæ itaque Martiæ quæ fœmineæ Kalendæ, nobis sunt Secunda Saturnalia ex Martiali. Magmentum annuum meam iuuat opinionem. Magmentum enim est daps, quæ profanatur à rusticis Iano Syluano, Marti, Ioui Dapali [e]. Daps verò apud antiquos est res diuina, quæ fiebat aut hyberna semente aut verna. Vnde Cato [f]. *Vbi daps profanata comestáque erit, arare incipito.* Profanatum dicebatur quod in Sacrario positum erat [g]. Vt cum ex mercibus porrecta sunt Herculi libamenta in ara, tum pollutum & profanatum, quod sacrificio quodam fanatur & fani fit. Olim enim in fano consumebatur omne quod profanum erat, quomodò Octauius Herennius [h] decimam Herculi profanasse dicitur à Massurio Sabino libro secundo memorialium. Saturnalia igitur secunda cum in Kalendas Martias incederint, vere ineunte, quo tempore daps profanatur semente verna [i], quæ fuerint illa facilè est iam dignoscere. Hæc si viri docti probauerint, puerorum more clamitabo, Io bona Saturnalia.

a Acro in horat. li.3. Carmin. od 8.
b Macrob. lib. 1. satur. cap 12.
c lib.5.epig. 85.
d l.sed si vir. §. si vir vxori.3. D.de donat int. vir. & vx.
e Scaliger in Varron.li.4 de ling.lat.
f lib.de re rustic. ca.50 & 132.
g Varro.li.5 de ling. lat.
h Macrob. lib.3. satur. cap.6.
i Festus in verb.daps.

Imò vt Saturnalibus rex ille designatus, lectoribus meis diuersa sentientibus præcipiam. Σὺ πίε, σὺ κέρασον, σὺ ὦσον, σὺ ἄπελθε, σὺ ἔλθε[a], tu bibe, tu pocula misce, tu expelle, tu discede, tu accede.

[a] Arrian. li. 1. cap. 25.

VINALIA PRIORA, VINALIA altera. Feriæ latinæ. Lararia. Imperatiuæ feriæ, Pandiculares dies.

CAP. XV.

ET quoniam Saturnalibus serui cùm dominis epulabantur, vinum autem conuiuiorum omnium regem natura statuit: non absurdum erit à Saturnalibus ad vinalia transire, & vino delectari eo, quod Anitium Consulem quærat. In Kalendario legimus *vinalia priora, vinalia altera.* De vtrísque vinalibus, veteres scriptores multùm inter se discrepant; ex iis sequar Varronem, Plinium & principes poëtas. Varro paucis[b]. *Vinalia,* inquit, *à vino. Hic dies Iouis non Veneris. Huius rei cura non leuis in Latio. Nam aliquot locis vindemiæ primùm à Sacerdotibus publicè fiebant, vt Romæ etiamnunc. Nam Flamen Dialis auspicatur vindemiam, & vt iussit vinum legere, agna Ioui facit, inter cuius exta cæsa & porrecta, Flamen prorsus vinum legit.* Apertè Plinius[c]. *Vinalia priora IX. Kal. Maij degustandis vinis instituta nihil ad fructus attinent. Vinalia altera quæ agun-*

[b] lib. 5. de ling. lat.

[c] li. 18. ca. 29.

tur ad XIII. *Kal. Sept. & hunc diem festum volunt, tempestatibus leniendis institutum.* Tria enim tempora fructibus retinebant, propter quæ instituebant ferias diésque festos. Quod Virgilius[a] vno versu obseruauit.

Et iam maturis metuendus Iuppiter vuis.

Quare vinalia altera, id est secunda quæ ad Kalend. Sept. dies festus fuit Iouis, non Veneris, id est Ioui sacra fiebant hoc die, cùm tamen Veneris esset festus. Clarè Ouidius[b].

Cur igitur festum Veneris vinalia dicunt
Quæritis, & quare sit Iouis ista dies.

Nam Vinalia altera ἀφροδίσια in Varronis Satyra[c], περὶ ἀφροδισίων. In quo notandum est diem, à festo separari quod vix vllus satis aduertit huc vsque, quodque authores facilè conciliare potest, qui inter se pugnare videntur.

Sunt & alij festi dies post Occasum Reip. instituti, vt Sollemnia Cæsarum, quibus solebant focos & thoros in publicum educere, vicatim epulari[d], vino lectum cogere aliáque adulationis signa præbere. In his feriari diutiùs hominis esset otiosi.

Conceptiuæ feriæ Festo & Macrobio sunt[e], quæ à Magistratibus conciperentur vel Sacerdotibus in dies certos vel incertos. Addit Macrobiùs illas concipi quotannis, quales Sementinæ, dies à Pontificibus dictus à semente, quòd sationis causa susceptæ. Nos tamen inter statiuas ponimus Saturnalia secunda, quibus pro semente Verna Kalendis Martiis sacra fieri solebant. Quas ferias conceptiuis

a 2. Georgic.

b 4. fast.

c Nonius in verb. sartores.

d Tertul. in Apolog. ca. 35.

e Festus in verb. cõceptiuæ: Macrob lib. 1. satur. ca. 16.

Macrobius annumerat habita dierum ratione, qui in certos, vel incertos concipiebantur, id est, vt quandoque dies festi plures, quandoque pauciores essent.

Latinæ feriæ conceptiuæ etiam sunt, de quibus Senatuscõsultum fiebat[a], vt edicerentur. Pomponius noster tradit[b], quoties magistratus proficiscerentur vnus relinquebatur qui ius diceret, vocabatúrque Præfectus vrbi. Qui præfectus olim constituebatur, posteà verò feriarum latinarum causa introductus est. Simulachrum huius præfecturæ durauit, quoties ob ferias latinas præficeretur, qui consulare munus vsurparet[c]. Lapis vetus Romæ.

[a] Cic lib. 4. epist. 6.

[b] l. 2. §. & hæc omnia. D. de orig. iur.

[c] Liuius lib. 21. Tacit. li. 6. Annal.

313. 9.

M. AVR. VICTORI
C. V
PRÆF. FERIARVM
LATIN. SACERDOTI
DEI. SOLIS

Hic à Dione[d] πολίαρχος ἐν ταῖς ἀνοχαῖς κατασᾶς qui Præfectus dici debuit, non vt interpres vertit Ædilis ἀγορανόμος. Idem Dio[e], ὅτε πολίαρχος ἐς τὰς ἀνοχὰς ἀπεδείχθη, ἀλλ' ἐκ τῶν στρατηγῶν τινὲς τὰ ἐπιβάλλοντα αὐτῷ διήγαγον. Ad has ferias à Cæsare pueri constituti equestris ordinis παῖδες ἀνηβοι.

[d] Dio lib. 43

[e] lib. 49.

De Compitalibus nihil aliud habeo nisi quod illa Lararia dicta sint, vt scripsit Festus[f]. Nam alibi Lararia pro Compitalibus reperire, haud facile est, licet Compitalitij ludi Laribus fierent[g], à Vicorum magistris Prætextatis.

[f] In verb. popularia sacra.

[g] Ascon. in Pison.

Imperatiuas ferias magiſtratus maiores indicere ſolebant Senatus authoritate, quæ & indictiuæ vocantur. Hæ aliquando in quinquaginta dies decretæ, qui dierũ Cumulus hominis dignitati tribuebatur [a]. Antonij odio M. Tullius eorum nomine qui illum ad Mutinam deuicerant, cenſuit quinquaginta dierum ſupplicationes decernendas [b]. VT. C. PANSA A. HIRTIVS. COS. IMPERATORES. ALTER. AMBOVE AVT. SI. ABIERINT. M. CORNVTVS. PRÆTOR. VRBANVS. SVPPLICATIONES. PER. DIES. QVINQVAGINTA. AD. OMNIA. PVLVINARIA. CONSTITVAT. Quot dies ipſi Cæſari decreti deuicto Pompeio [c], qui quidem omnes erant otioſi. In feriis enim Imperandis præfabantur, vt litibus & iurgiis ſe abſtinerent [d]. Imperatiuæ igitur feriæ ſunt eæ, quæ non conceptiuæ erant, ſed noua aliqua ex cauſa conſtituebantur, veluti ob bellum benè geſtum, vel ob prodigia. Quarum conſtituendarum cauſa dictatorem quandoque Senatui dici placuit [e]: Quandoque ferias illas edicto imperare, vt cum terra mouiſſet [f]. In quo illud fuit obſeruatum ex decretis Pontificum, vt Dei nomen cui ſeruari ferias oporteret, vti ſolet, ſtatuere & edicere quieſcerent; ne alium pro alio nominando, falſa religione populum alligarent. Eas ferias ſi quis polluiſſet, piaculóque ob hanc rem remotus eſſet, hoſtiam ſi Deo ſi Deæ immolabat. Rectè lectionem Agellij viri docti emendarunt ex M. S. codice [g]. Legendum enim *piaculóque ob hanc rem opus eſſet*. Quod à M. Tullio interpretationem ſumit [h]. *Sacrum commiſſum*, inquit ille, *quod neque expiari poterit, impiè com-*

a Cicer. de Prouinc. conſularib.

b Cicer. Philip. 14.

c Dio li. 43.

d Cic. li. 1. de diuinat.

e Liuius li. 3 & 7.

f Agel. li 2. cap. 28.

g Ludouic. Carrio. & Lipſ. lib. 1. elect. cap. 7.

h li. 2. de legib.

missum esto: Quod expiari poterit, publici Sacerdotes expianto. Vt si Prætor ferias violarit qui tum factus est [a]: Si imprudens fecit piaculari hostia factum piatur. Si prudens dixit, Q. Mucius abnegabat eum expiari & vt impium non posse dicebat. Rectè ergò Agellius ex Varrone *piaculóque opus esset.* Nam pollutæ feriæ nullo aliquando piaculo expiabantur.

a Varro. li. 5 de ling. lat.

Pandiculares dies adiicio [b], qui supplicationum feriis præcipuè communes, ideóque communicarij dicebantur, quandò Diis omnibus sacrificabatur, vt in multa pace. Ab iis Panda Εἰρώνης θεός [c]. Nundinæ nihil ad Pontifices veteres, licet ij sacra profanáque omnia vbique fuerint nundinati. Hæ feriæ siue de festo fuerunt [d].

b Festus in verb. Pandicularis.

c Gloss. vet.

d Festus in verb. ferias.

FERIÆ IMPERIALES, REPENTINÆ. Natales Principum. Præcidaneæ feriæ. Atri dies. Dies necis Senatusconsulto celebrati.

CAP. XVI.

FERIAE Imperatiuæ tandem imperiales dictæ [e], quod ab Imperatoribus edicerentur, cum antea à maioribus Magistratibus. Fuerunt hæ aut statæ aut repentinæ, statæ siue sollẽnes, vt Natales principum, ami-

e l. 4. C. de feriis.

corúmue principis, Natales vrbium. Repentinæ extra ordinem indictæ ob res prosperè gestas; vel ob ipsius principis honorem[a]. Natales vrbium vel Coloniarum, ab ipsarum ortu initium ducunt vt Brundusinæ Coloniæ natales[b]; Romæ Palilia. Quæ quidem à principibus etiam Christianis seruatæ & imperatæ[c]. Etenim natales maximarum vrbium Romæ & Constantinopoleos, vt suos, otio sanxerunt. Natales principum ab ipso Augusto Cæsare originem trahunt[d], Triumuiris Reip. constituendæ authoribus: qui imperarunt, vt illi ab omnibus animo læto, lauróque coronatis celebrarentur; & qui neglexissent illi Ioui Cæsaríque sacri haberentur. Et quoniam in natalem diem Cæsaris, ludi Apollinares incidebant, pridie eius diei natalitia peragi iussum est, quæ propriè præcidaneæ feriæ, quia non suo die actæ, sed in alium translatæ sunt[e]. Præcidere enim est antecedere[f], quæ græcis προτέλειος ἡμέρα. Equites Romani natalem Augusti sponte atque consensu biduo celebrarunt, cum vnius diei feriæ essent[g]. Hic tandem festus dies Augusti in Kalendarium redactus est Septembri mense, quod omnibus retrò principibus concessum est, vel necessitate expressa, vel verecundia Romæ.

a l.sed & si. §.si feriç. D. ex quib. caus.maior.
b Cic.4.ad Attic.epist.1
c l. 2. C. Theod. de feriis.
d Dio li.47
e Agel.lib. 4.cap.6.
f Festus in verb.præcidere.
g Sueton. in August. ca. 57.

DECRETVM

218. 8. ÆDICVLAM. ET. STATVAS. HAS. HOSTIAM. DEDICATIONI. VICTIMAE. NATAL. AVG. VIII. KAL. OCTOBR. DVAE. QVAE. PP. IMMORARI. SVETAE SVNT. AD. ARAM . . . .

EOQVE. NATALI. VT. QVODANNIS. VITVLVS. IMMOLETVR. ET. NATALIB. AVGVSTI. ET. TIBERI CÆSS. PRIVSQVAM. AD. VESCENDVM. DECVRIONES EANT. THVRE. ET. VINO. GENII. EORVM. INVITENTVR . . . .

NATALI. AVGVSTAE. MVLSVM. ET. CRVSTVLA. MVLIERIB. VICANIS. AD. BONAM. DEAM. PECVN. DEDIMVS

Hic Victimæ duæ natali Augusti immolantur, Tiberij vitulus. Vtriusque natalibus, Thure & vino Genij eorum inuitantur. Illis vt diuis, sacra facta. At merum fusum Geniis, non hostiam factum, quod id moris institutique Rom. tenuerunt, vt cum die natali munus Genio soluerent, manum à cæde & sanguine abstinerent[a]. Tritum est viris Genios, Iunones fœminis veteres tribuisse[b]. Quare Bonam Deam in hac inscriptione, non malè pro Iunone acceperis. Inscriptio Romæ.

a Censorin. cap. 2.
b Plin. lib. 2. cap. 7.

106. 6. LARIBVS. AVGVSTI. ET
GENIS. CAESARVM

Burdigalæ.

25. 11. IVNONIBVS. IVLIÆ
ET. SEXTILIÆ

Sed

Sed natales principum persequamur, qui tantę iis curæ fuerunt, vt Cæsar Caligula [a] Domitium Consulem constituerit, Consulibus abrogato magistratu, quod ferias in suum natalem non indixissent, Cum Prætores & decursionem Equestrem exhibuissent, venationémque, solitum id quotannis. [a] Dio li. 59.

Amicorum quoque principis qui apud illum plurimum poterant, natales festi agitabantur. Sic decretum à Senatu vt natalis Seiani publicè celebraretur [b]. Queis diebus Circenses ludi additi sunt, venationes, sportularum diuisiones [c], tanto studio & fauore acceptæ, etiam in priuatorum gratiam, vt cum quidam decurionibus diuisiones dari voluisset, die natalis sui: Diui Seuerus & Antoninus rescripserunt [d], non esse verisimile testatorem de vno anno sensisse, sed de perpetuo legato.

[b] Dio lib. 58

[c] Capitolin. in Anton. Pio.

[d] l. quidam. D. de Annu. legat.

Repentinæ Imperiales feriæ nō solùm ob res prosperè gestas: Sed in principis honorem, vt ob reditum Augusti, qui dies inter ferias relatus est. Fortuna redux in nummis notatur, vt aduentus Augusti. Apud me nummus est aëreus Elagabali.

Adiungo inſcriptionem veterem Albæ Iuliæ.

78. 1.

FORTVNÆ
REDVCI. LARI
VIALI. ROMÆ
ÆTERNÆ

Alia rurſus dierum obſeruatio eſt. Sunt enim atri dies religioſi, alieni, vitioſi, nefaſti, qui omnes obſcœni ſunt ominis aut mali à Pontificibus vel magiſtratibus iudicati.

Religioſos dies Nigidius[a] appellauit infames vel infauſtos, qui ſex & triginta numerantur, ſingulis menſibus terni[b], poſtridie Kal. Nonas, Idus, Pontificum decreto. Atri propriè appellantur Allienſis dies, atque ij quibus mundus patet, qui & religioſi. Allienſis dies fuit poſtridie Idus Quintiles, quem funeſtiorem eſſe voluerunt, quàm vrbis captæ[c], quod hoc malum ex illo. *Itaque alter*, inquit Tullius, *religioſus, alter in vulgus ignotus*.

Mundus patens latè explicatur à Feſto[d] & Macrobio ex Atteio Capitone libro ſexto Pontificali, & Varrone. Hos dies imperitè à vulgo nefaſtos appellari Agellius putat[e], in quo fallitur vir acuti ingenij & elegantis. Nam hi dies atri, religioſi, alieni, nefaſti dicti ſunt Claſſicis authoribus. Tacitus[f]. *Miro*, inquit, *certamine Procerum decernitur, vt dies natalis Agrippinæ inter nefaſtos eſſet*. Suetonius[g] de Agrippina altera nuru. *Diem quoque natalem eius inter nefaſtos referendum Tiberius ſuaſit*. Primi Triumuiri Reipub. conſtituendæ, diem necis Iulij Cæſaris nefaſtum

a Apud Nonium.
b Liuius lib. 6. Feſt. in verb. Nonarum, & religioſos.
c Cic. 9. ad Attic. epiſt. 9.
d In verb. mundus patens. Macrob. 1. ſat. cap. 16.
e lib. 5. ca. 17
f lib. 14. Annal.
g In Tiber. cap. 53.

censuerunt τὴν ἡμέραν ἐν ᾗ ἐφονεύθη ἀποφράδα νομίζεσθαι[a]. [a Dio li. 47]

Inter dies atros repono illos qui ob diem necis alicuius, festi fuere. Cuius sententiæ Cn. Lentulus author fuisse videtur, qui cum Libo mortem sibi cõsciuisset, censuit vt dies illius necis festus haberetur[b]. [b Tacit. li. 2. Annal.] Quod à Senatu primùm post Seiani supplicium decretum est, atque vt idem dies Circensibus ludis & venationibus, per quatuor Collegia, & Augusti Sacerdotes ornaretur[c], quod nouum nec antea factum. [c Dio lib. 58] Priùs quidem mortuo Antonio & Agrippina natales Senatusconsulto atri iudicati ἡμέραι μιαραὶ γενομένων[d] id est, rebus diuinis supersederi iussum. [d Dio li. 49.] Mortuo Sex. Pompeio ludi exibiti; sed dies festus & ludi in odium Seiani primùm decreti sunt.

DE PRIVATIS FERIIS QVÆ *fuere aut certæ familiæ, aut Collegij aut singulorum. Natalis dies nauigationis, Priuatorum natales post mortem celebrati.*

CAP. XVII.

RVRSVS feriæ aut publicæ sunt aut priuatæ. De publicis hactenus, inter quas forenses non attigi, quod hæ nihil ad Pontificum decretum, qui dilationibus

iudiciorum aut litium impediri non ſolebant. Mihi quidem illæ ad illorum ius dignoſcendum plurimùm contulerunt.

Priuatæ feriæ aut certæ familiæ fuerunt aut Collegij aut ſingulorum[a]. Familiæ vt Claudiæ, Iuliæ, ex vſu domeſtico & perpetuis ſacris & Gentilitiis quæ per ſucceſſionem generis συγγενικὰ dicũtur[b]. C. Claudius, cum Appio Claudio Gentili ſuo ſuaderet, vt ſeſe Decemuiratu abdicaret: Iam me tibi, inquit, generis debita perſoluiſſe Deos teſtor, quorum fana & aras communibus ſacrificiis honoramus, quotquot Appiæ gentis ſucceſſores ſumus. Μαρτύρομαι θεοὺς, ὧν ἱερὰ καὶ βωμοὺς κοιναῖς θυσίαις γεραίρομεν, οἱ τῆς Ἀππίου γενεᾶς διάδοχοι.

a Macrob. li. 1. ſat. cap. 16.

b Dionyſ. li. 2. & 11.

Collegiorum feriæ ſunt vt Natales dies nauigationis[c], qui ſollemni certamine publicóque ſpectaculo multarum gentium celebrabatur. De cuius ritu Apuleius multa[d]. *Ad ripam maris*, inquit, *ſimulachris ritè diſpoſitis, nauem faberrimè factam, picturis miris Ægyptiorum circumſecus variegatam, ſummus Sacerdos tæda lucida & ouo & ſulphure ſollemniſſimas preces de caſto præfatus ore, quampuriſſimè purificatam Deæ nuncupauit dedicauítque.* Hinc dies ille, quo poſt forenſes ferias litibus rurſus implicamur, quem vulgus Parlamenti apertionem dicit, non malè vocari poſſet, *Natalis dies forenſium actionum*, quo ſcilicet emortuæ illæ valentiores reuiuiſcunt.

c Vegetius li. 4. cap. 29.

d lib. 11. metamorph.

Singulorum feriæ nuptiarum dies fuerunt aut natalium aut funerum. De nuptiis aliquandò plura in libro de ſacris. Priuatorum natales meliore lapillo

non celèbro, quàm veteres poëtæ qui nihil obmiſerunt, vnum dicam natalem poſt mortem à pleríſque coli ſolitum. Talis fuit natalis dies Epicuri[a], quo vultus per cubicula geſtabant, natali eius viceſima, luna ſacrificabant, feriáſque cuſtodiebant omni menſe. Et Silius Italicus diem natalem Virgilij religioſiùs celebrauit, quàm ſuum, vt Plinius author eſt[b]. In huiuſmodi celebrationibus quæ frequentiſſimæ ex teſtamento, Cruſtum mulſum, ſportularum diuiſio, vinum, nucúmque ſparſio data, quæ ex antiquis inſcriptionibus colligi poſſunt, inter quas vna hæc eſt.

a Cic. li. 2. de finib. Plin. li. 35. cap. 2.

b Plin. lib. 3. epiſt. 7.

A. QVINTILIO. A. F
PAL. PRISCO

. . . .

QVOD. ANNIS. VI. ID. MAII. DIE. NATALI. SVO
PERP. DARETVR. PRAESENT. MVNICIP. ET. INCOL
ET. MVLIERIB. NVPTIS. CRVSTVL. P. I. MVLSI. HE
MIN. ET. CIRCA. TRICLIN. DECVRIONIB. MVL
SVM. ET. CRVST. ET. SPORT. H-S. X. N . . . .

. . . .

NVCVM. SPARSION. MOD. XXX. ET. EX. VINI. VR
NIS. VI. POTIONVM. EMINISTRATION. DIGNE. IN
CREMENTIS. PRAESTITERINT

461. 1.

Funerum ferias in aliam huius operis partem transferemus.

DE LVDIS QVI AVT CIRCENSES aut ſcenici. Publici aut priuati. Taurilia ludi. Honorarij ludi.

CAP. XVIII.

ESTIS diebus inſunt ludi, qui à primordio aut ſacri fuere, aut funebres, id eſt, diis nationum aut mortuis exhibebantur [a]. Qui in Deorum honorem, duorum illi generum præcipuè fuerunt, Circenſes aut ſcenici. Atque illi quidem varij vt Megalenſes, Sæculares, Latiales, & cæteri, quorum pleríque Circenſes magni, & Romani dicti ſunt. Omnes verò aut ſtati, erant, imperatiui, repentini, honorarij, aut votiui. Illíque rurſus aut publici aut priuati, publici diis ſolùm communes; priuati in honorem fiebant magiſtratuum aut mortuorum. Ludorum celebrationes Deorũ feſta ſunt, qui quidem ob natales eorum vel templorum nouorũ dedicationes ſunt inſtituti, quos omnes ſacros eſſe voluerũt, & inter religionis officia deputari [b]. Nec enim ludus ſine ſacrificio, meritóque Tertullianus [c] exclamabat. *In ludis quanta ſacra, quanta ſacrificia præcedũt, intercedunt, ſuccedunt? Quot Collegia? quot Sacerdotia?* Collegiis enim quatuor præcipuè mãdata erat ludorũ cura, quibus aliquãdò Sodales adiiciebantur. Locus Taciti [d]. *Sed tum ſupplicia diis, ludíque magni ab Senatu decernũtur, quos Pontifices & Augures,*

a Tertulian. de ſpectacul. cap. 6.

b Lactãtius de vero cultu. cap. 20. Arnob. li. 7.

c lib. de ſpectac. cap. 7. D. Cyprian. de ſpectac.

d 3. Annal.

& Quindecimuiri, & Septemuiri simul cùm Sodalibus Augustalibus ederent. Censuerat L. Apronius vt Feciales his quoque ludis præsiderent, contradixit Cæsar, distincto Sacerdotiorum iure, & repetitis exemplis. Neque enim vnquam Fecialibus hoc maiestatis fuit. Ideò Augustales adiecti[a], quia proprium eius domus Sacerdotium erat, pro qua vota persoluerentur. a Dio lib. 53

Meminit Liuius[b] Collegij Capitolinorum, quod ad ludos Capitolinos constitutum est à M. Furio Dictatore, ex iis qui in Capitolio, atque in arce habitarent. Quod ad M. Tullij tempora durauit, quibus M. Furij Gentilis ab hoc Collegio expulsus est. *Non prætermittam*, inquit Tullius[c], *ne illud quidem M. Furium Equitem Rom. hominem nequam, Capitolini & Mercuriales de Collegio deiecerunt.* Capitolinos eosdem fuisse cùm Tarpeijs Piso tradit[d]. Hos tamen Romulus Ioui Feretrio instituit: At illi à M. Furio Camillo primùm facti.

b lib. 5.

c li. 2. ad Q. fratr. epist. 5

d Tertul. li. de specta- cul. cap. 5.

Collegia autem Pontificibus aderant in publicis ludis, maximéque Circensibus aut Romanis. Sed certa tantùm præsidebant his ludis, vt tria amplissima & Septemuiri Epulones, qui propter ludorum multitudinem sunt creati. In iis ludis Pontificis maximi, vt iam monuimus, erant Tensæ, præcentio, libationes, Epulæque.

Sed cum me quasi ad ludum damnauerim, Pontificum gratia pugnare lubet. Et si displiceam, vel pollice verso occumbere; quemlibet fortunæ casum æquo animo feram, si modò atrior non videar, quàm Ægyptij aut qui Cortinam ludis per Circum

[a] Plaut. in Pœnulo.
[b] 1. Æneid.
[c] Varro li. 2 de re rustic. cap. 5.
[d] 6. Æneid.
[e] In verb. Taurios.
[f] lib. 4. de ling. lat.
[g] Herodot. in Melpomene. Euripid. in Tauris.
[h] Macrob. li. 1. satur. cap. 7.
[i] Liuius lib. 39.
[k] Censorin. de die nat. cap. 17.
[l] In verb. Terentum.

ferunt[a]. Primùm igitur inferorum ludos edemus, qui Taurilia dicti sunt. Hos instituit Tarquinius Superbus ex libris fatalibus. Dictos putat Seruius[b], à Taura quæ sterilis vacca est Varroni[c], quod Virgilij[d] authoritas firmare videtur.

Sterilémque tibi Proserpina vaccam.

Festus[e] contra Taurios vocatos credit à carne Taurorum immolatorum diuendita populo. At Varro[f] quod iis ludis discipulus pendens à doctore, crudo Tauri corio, solitus sit impelli. In hac authorum varietate locus mihi non est sententiæ dicendæ, sed licet putare Taurilia à Tauris Scythiæ populis denominata[g], vbi Tauricæ Dianæ quæ apud inferos Proserpina est, pro victimis homines immolabantur. Diu enim Romæ Diti patri humanis capitibus sacrificatum, ad ipsa vsque Tarquini tempora[h], qui Tauricos instituisse fertur: & ludos ex vicis compitorum, in quibus agitabantur, Compitales Laribus ac Maniæ restituisse. Quo pulso, Sacrificij genus M. Brutus aliter Diis inferis constituit celebrandum.

Tria autem Diis inferis ludorum genera sunt exibita Taurilia, Compitalia, Terentini ludi. Taurilia ludi, non stati, neque frequentes, nisi religionis alicuius causa[i], Illíque in Circo Flaminio, ne intra muros dij inferi euocarentur. In campo Martio Terentini ludi Diti Patri & Proserpinæ[k], Centesimo quoque anno fiebant ex Varrone de scenicis originibus libro primo. Terentini secularibus includuntur: In his hostiæ propter ripam Tyberis ad Tarentum diis consecrantur, vel si Festo credimus[l], Terentum locus est in

eſt in campo Martio, dictus quod eò ara ditis Patris in terra occultaretur.

Ab inferis Diis ad ſuperos tranſcendamus. Sollemnes illorum ludos aliquos percurremus ſolùm aurigarum more, quo citius perueniamus ad metam. Sæculares magnifice appararunt Cenſorinus & zozymus [a], quos libro ſingulari ita diligenter curauit Onuphrius, vt non debeant inſtaurari. In his Luſtralia populo à Quindecimuiris diſtributa nummi Domitiani indicant, in quibus Imperator XV. vir in ſuggeſtu ante templi porticum, vaſa duo ante pedes habet, ex quibus ſuffimenta petentibus largitur, vt ex notis nummi intelligitur in quo ſcriptum PONT. MAX. XV. VIR. LVD. SAEC. Sub Tribunali SVF. P.D. hoc eſt ſuffimenta populo data. [a] Cap. 17. Zoſim. li. 2.

Ea enim cura Quindecimuiris mandata erat antiquitus, & magiſtratus exequebantur officia ceremoniarum [b]. [b] Tacit. li. 11 Annal.

Ludi vero cæteri publici erant ſtati & ſollemnes vt in Kalendario vetere notantur: in quo Aprili mẽſe fuere ludi matris magnæ, qui Megaleſia, Cerealia,

Fordicidia à fordis bobus. Maio mense Martiales ludi: Iulio, Apollinares & victoriæ Cæsaris: Septembri, Romani & natales Augusti: Octobri, ludi Victoriæ: Nouembri, ludi Neptunales & plebeij. Ex iis qui in Circo maximo toti, celebrantur, Circenses dicti sunt. Quare qui putant Cereales, Megalenses, alióſque cùm Circensibus eosdem esse, falluntur hercle illi, Nam vt ludi Romani toti in Circo, quemadmodum & victoriæ Cæsaris, & natales Augusti, plebeiíque: Sic matris magnæ, Cereris, Apollinis ex veteri eodem Kalendario, toti in Scena, quorum dies vltimus qui extremus vel summus [a] in Circo solus transactus: Summúsque dictus, quod in Circo maiore celebritate perficeretur. Deorum aliorum ludi incertis diebus fiebant: vt Scenici Baccho; Equiria, Marti [b]. Ludi autem in templorum vel locorum publicorum dedicationibus exibiti, vel natalibus Imperatorum, aut eorum, quorum dies necis festus ludis celebrabatur, Imperatiui primum fuerunt, quorum pleríque postea stati [c]. Alij fuerunt repentini ludi, quos M. Tullius [d], fortuitos vocat. Honorarij ludi Festo [e] sunt Liberalia, qui promiscuè ludi dicebantur, quia Scenici omnes Libero dicati [f]. Sed honorarij ad honorem referri possunt priuatorum, Cuiusmodi fuerunt Pontificales ludi, Quæstorij, Ædilitij, Triumphales vel funebres: Quos suo loco sine sumptu nos edemus.

[a] Cic. lib. 7. epist. 1. & li. 10. epist. 32.
[b] Tertul. de spectacul. cap. 5.
[c] Sueton. in Caligul. ca. 18.
[d] In Partitionib.
[e] In verb. honorarios
[f] Lactant. li. 6. de vero cult. ca. 20.

DE LVDIS SCENICIS. DE *ludorum diebus & sumptibus. Ludi in Prouinciis. Hostici, Miscelli.*

Cap. XIX.

SCENAE adhuc seruiendum nobis est, non vt in illa spectemur, sed vt digni videamur, qui eò non accedamus. Scenici omnibus ferè inerant ludis [a], frequentissimi illi quidem & in Circo aliquando celebrati, vt Terentij testantur Comœdiæ actæ ludis Megalensibus & Romanis. Nec temerè in Kalendario dies numerantur, quibus hi ludi in Circo editi sunt: eorum enim partem maiorem sibi forum & scena vendicarunt. Sed quos Liuius [b] vocat ludos Romanos Scenicos, nō satis explicatum. Nec enim illos, ludos magnos aut Circenses dixerim: Sed scenicos Romanos ad differentiam illorum trium qui in scena celebrabantur, vocitatos puto. In illa enim fuere Latini, Græci, Osci sermone habituq; diuersi [c]. Osci populi Campaniæ, qui cum latinè nescirent, à Romanis tamen facilè & cùm voluptate intelligebantur, propter imperitiam linguæ, & cum gens illa Oscorum periisset, sermo eorum apud Romanos remansit, & carmina quædam, & mimi certo quodam certamine, quod instituto maiorum colebatur, in scenam recitabantur. Romani igitur scenici sunt, quibus nec Græci nec Osci inessent.

a Liuius li. 7.

b lib. 7. Sueton in August cap. 43

c Cic. 7. epistol. 1. Plin. lib. 3. cap. 5. Strab. li. 5.

Ludi omnis generis votiui fuerunt plurimi, qui vel publici vel priuati. Publici Senatusconsulto à magistratu maiore vouebantur. Vt cum ob tumultum Gallicum Q. Seruilius Hala Dictator creatus, ex authoritate patrum, si prosperè bellum euenisset, ludos magnos vouit[a]. Quandoque in ipso pugnæ discrimine Imperatores vouebant ludos, quos posteà bello confecto Senatus comprobabat[b]. Quales fuere Posthumij Dictatoris, quos votiuos Senatus decreuit. Votiui pro reditu Imperatoris leguntur in antiquo lapide Romæ.

a Liuius li. 2

b Dionys. li. 7.

II. I.

TI. CLAVDIVS. TI. F. NERO
PONTIFEX. COS. ITERVM
IMP. ITERVM
LVDOS. VOTIVOS. PRO. REDITV
IMP. CÆS. DIVI. F. AVGVSTI
PONTIFICIS. MAXIMI
IOVI. OPT. MAXIMO. FECIT
EX. S. C

Votiui ludi ad omnes primùm publicás aut bellorum aut pestilentiæ calamitates, domesticas clades, aut victorias, aut si Resp. in eodem statu permaneret, referebantur: qui postea pro itu & reditu principis, pro aduentu, ex adulatione illi quidem, non ex antiquo ritu concepti. Ludorum verò dies eò processerunt vt annales ferè indixerint ferias mutuo cōcursu. Scenici primum per quatriduum facti Q. Fabio & M. Claudio Coss. post Cannensem cladem[c]. Ludi

c Liuius lib. 24.

Agrippæ in Ædilitate vnde-sexaginta diebus celebrati[a], secundum quos nulli dies ad agendum. Ferunt Traianum[b] confecto Dacico bello per centum & viginti tres dies Romæ ludos edidisse, quod factum est Decebalo rege deuicto. De hoc elegans inscriptio vetus.

a Plin. li 36. ca. 15. Cicer. act. 1. in Verrem.
b Xiphilin. in Traian.

FORTVNAE
AVG
OMNIPOTENTI
VBI. ERAS
RHAMNV
SIA
VBI. ERAS
QVANTVM. ABFVIT
NE. ROMA. LVGERET
SED. VIVIT. TRAIANVS
VE. TIBI. DECEBALE
MILSS. LEG. VII. ET. XIII. G
DEVOTIS. CAPITIBVS

73. 8.

Atque vt dies ludorum innumeri, sic sumptus immodici fuerunt. Cum Triumphus M. Fuluio decretus esset, isque gratias patribus ageret, ludos magnos se Ioui Opt. Max. eo die, quo Ambraciam, cepisset vouisse retulit. Centum sibi pondo auri à ciuitatibus collatum petere, vt ex ea pecunia, quam in triumphum latam in ærario positurus esset, id aurum secerni iuberent[c]. Senatus Põtificum collegium Consuli iussit, num omne id aurum in ludos consumi ne-

c Liuius lib. 39.

cesse esset, Cum Pontifices negassent ad religionem pertinere, quanta impensa in ludos fieret: Senatus permisit Fuluio, quantum vellet impenderet, dum ne summam octoginta millium impenderet.

a Liuius li. 40.

De pecunia tandem Senatusconsulto finitum [a], *ne maior, causa ludorum consumeretur, quàm quarta Fuluio nobiliori, post Ætolicum bellum ludos facienti decreta esset: Néue quid ad eos ludos Consul arcesseret, cogeret, acciperet, faceret, aduersus id Senatusconsultum. Quod L. Æmylio Cn. Bebio Coss. de ludis factum esset.* Decreuit id Senatus propter effusos sumptus factos in ludos Titi Sempronij Ædilis, qui graues non modo Italiæ ac sociis Latini nominis, sed etiam Prouinciis externis fuerant.

Priuatorum impensæ profusiores fuerunt, quorum ludi ab editoribus nomen assumebant, vt ludi Pompeij, Domitij, Germanici, ludi Cæsarum, quos priuatos fuisse Sidonius [b] docet.

b Carmin. 23.

Mos est Cæsaris hîc die bis vno,
Priuatos vocitant, parare ludos.

Nec verò Romæ tantùm sed in Prouinciis & municipiis ludi facti à Proconsulibus & Duumuiris, atque ab ipsis etiam Imperatoribus. Caligula ludos Gadibus exibuit [c]: Syracusis edidit hosticos, in Gallia Lugdunensi Miscellos. Hostici ludi viros doctissimos feriunt [d], qui malunt Actiacos, Atticos, Asticos, quos probare non possum. Hosticos enim πολεμίυς interpretor, quos Capitolinus [e] militares. Et cum hostici nomen latinitas admittat, miror ego cur Critici reijciant. *Seruitium commune hostica euenisse manu,* Plautus [f]

c Sueton. in Calig. ca 20.
d Turneb. li. 4. aduersar. cap. 17.
e In Maximin. duob.
f In Captiuis.

dixit. Nemo tamen literatus suum me inimicum aut hostem putet, si non video quomodo antiqua lectio explodi possit, quæ ludos hosticos scriptos habet.

Miscelli ludi sunt varij, quæ vox indigena non est, (pace viri eruditissimi dixerim,) Nam & lex Iulia Miscella à mixtis multarum rerum capitibus dicta, vt ludi Miscelli, ab eorum varietate nuncupati. Ab hoc verbi Miscelliones[a] dicti, quæ variæ sunt sententiæ mixtorúmue iudiciorum. Confusè & permixtim æquo vtrumque munere à Gladiatoribus plerumq; pugnatum vel hostili more Lipsius[b] apertum facit. Hæcce pugna hosticis aut miscellis ludis committebatur, hostici quodam ordine pugnæ, miscelli perturbati, vtríque bellico more. De his Iuuenalis[c].

Sic veniunt ad miscellanea ludi,

Cum homines exagitat deperditę gulæ. Veteri interpreti Miscellanea cibus gladiatorum fuit, & vltima cœna. Sic Vitellius paratos cibos, vt gladiatorum saginam diuisisse dicebatur[d]. Ab hac cœna in arenam prodeuntes prælio confuso & hostili vitam miserè finiebant. Quod decoctoribus euenire solet, qui fame pereunt miserè cùm vna cœna patrimonium omne consumpserunt.

a Festus in verb. miscelliones.

b li. 2. Saturnal. cap. 16.

c Satyr. 2.

d Tacit. li. 2. histor.

QVI DARE LVDOS POSSENT: QVI illis præesse. An priuatis id licuerit. Defunctæ Africanæ.

CAP. XX.

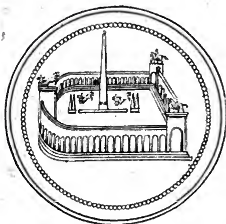
QVI magistratus non essent, illis nisi funeris causa ludos facere non licebat. Meritò M. Tullius[a] Q. Gallium insectatur, quod ludos Gladiatorum, populo non debitos, pollicitus esset. Ille enim in Ædilitate quam ante annum gesserat, bestias non habuerat, populóque propterea offensior, quàm vt sibi conciliaret Præturæ Candidatus: Is cum suo nomine priuatos ludos facere non posset, dedit Gladiatorium, sub titulo id patris pridem vita fuucti, se id dare professus.

a Ascon. in oratio. de tog. candid.

Pontifices ob honorem Sacerdotij ludos edere potuerunt, qui sacri magistratus erant: Quales ob Pontificatum maximum primus Augustus Pontificales ludos exibuit, quibus ludis pugilum par postulatum, distulit in sequentis diei matutinum tempus[b]. Hunc Pontifices alij postea secuti sunt: & transiit hoc genus editionis ab honoribus mortuorum ad viuentium honores, Quæsturas & magistratus & Flaminia & Sacerdotia. Nummus Augusti.

b Sueton. in Augusto. ca. 44.

Lapis

Lapis Lugduni. 431. 1.

SEX. LIGVRIVS. SEX. FIL
OB. HONOREM. PERPETVI. PONTIF
LVDOS. CIRCENSES. DEDIT. L. D. D. D

Ob eundem honorem ſacra quoque facta. Arianæ Hiſpan. 66. 3.

LIBERO. PATRI
AVG. SACR
IN. HONOREM
PONTIFICATVS
L. CALPVRN. L. F
II. VIR. BIS. FLAM
SACRA. PVB. MVNICIPAL
PONT. DOM. AVG
D. S. P. D. D

Tandem in Prouinciis coacti ſunt ſacerdotes ludos populo dare : atque horum exhibitio patrimonij munus fuit[a]. Imperator Alexander. *Si de proprio ſuo patrimonio muneris editionem tuo nomine pater tuus repromiſit, ideóque etiam Sacerdotem te creari impetrauit:* Onus

[a] l. 8. de munerib patrim. C. lib. 10.

erogationis commune omnium heredum eius esse, Præses Prouinciæ non ignorabit[a]. Quapropter numero quinque liberorum subnixos in Asia Sacerdotium suscipere non cogi, Imperator Seuerus constituit[b]; ne, vt credo, immodicis ludorum sumptibus illi vexarentur. Vt nullus in Prouinciis nisi sponte, Sacerdotium iterare cogebatur[c].

a l.1 De peric. success. parent. C. li.10.

b l. in honoribus. D. de vacat. & excus. muner.

c l. spŏte. D. de muneribus & honorib.

Pontificalibus ludis Romæ, vt Sacerdotalibus in Prouinciis præerant Pontifices & Sacerdotes. Vt priuati iis quos funeris causa dedissent: Ædiles Ædilitiis. Nam publicis ludis, qui sumptibus populi Rom. fiebant Prætor vrbanus præerat, qui si morbo impediretur, Dictator dicebatur, qui ludis signum mittendis quadrigis daret[d]. Augustus pro Magistratibus, qui aut abessent aut non sufficerent, ter & vicies ludos se dedisse scripsit[e]. Nam suo nomine quater tantùm ludos fecit, atque elegit, qui suam vicem præsidendo fungerentur. Clarum ergo est muneris editorem, cui per leges ludos dare concessum est, illis præfuisse: vt publicis Prætorem vel Dictatorem.

d Liuius li. 27.

e Sueton. in Augus. ca. 43. & 45.

Hîc non immorarer, ni me Lipsius[f], ingratiis moraretur. Nam lectionem Suetonij improbat, quæ nec interuerti nec interpollari debuit. Scribit Suetonius Augustum ludos suo nomine quater fecisse. Atqui, inquit, Lipsius, tredecies Consul fuit, qui magistratu coactus dare, more & lege. Addit igitur vir doctus *quater & vicies*, repetita voce ex linea sequenti. Nec spernat, ait, si quis scribat *quadragies*. Quæsijssem primùm à viro peritissimo, qua lege, aut more, stante Repub. coacti sint Consules ludos dare?

f lib. 2. Elector. cap. 17

Euersa illa, quo iure Augustus Imperator? Huius enim sententię adstipulatorē noui neminē. Ædilium & Quæstorum Prætorum hoc muneris fuisse scio, si vellent aut possent, vt ex Q. Gallio perspicuum est: Consulum ob Magistratus honorē nullus lego. Nam quos secundo Consulatu dedit Pompeius, illi fuerūt ob Theatri dedicationem. Consules certè sub Imperatoribus Romæ, vt Proconsules in Prouinciis, vel etiam Municipales Magistratus suis sumptibus derūt ludos[a]. Atque eos, post Augusti tempora cùm nouis legibus essent obstricti. Iam expēdamus quomodo Augustus, qui per annos quatuor & quadraginta solus Remp. liberè administrarit, suo nomine ludos tantùm quatuor dedisse potuerit. Nam de illorum numero suspectus doctissimis viris Suetonij locus est, cuius lectionem illi non immutarunt. Rectè sanè. Nam Breuiarium Augusti lectionis vulgatæ firmat fidem. Caput subiicio quod ad hanc rem.

[a] l. 1. C. Theod. de spectacul. l. Publius Meuius. D. de condit. & demonstr. Nouel. 105. Symmach. li. 10. epist 4

TEMPVS. DEFVNCTARVM. AFRICANARVM 232.
MEO. NOMINE. AVT. FILIORVM. MEORVM
ET. NEPOTVM. IN. CIRCO . . . . . . AVT
IN. FORO. AVT. IN. AMPHITHEATRIS. POPVLO
. . . . . . QVIBVS. CONFECTA. SVNT. BE
STIARVM. CIRCITER. TRIVM. MILLIVM. ET. QVIN
GENTA. NAVALIS. PRÆLII. SPECTACVLVM. PO
PVL . . . . . . LIBERVM. IN. QVO. LOCO
NVNC. NEMVS. EST. CÆSARVM . . . . .
CAVATO. LONGITVDINE. MILLE. ET. OCTINGEN
TOS. PEDES

[a] In Augusto. cap. 43.

[b] lib. 43.

Nauale ſpectaculum paucis Suetonius [a] expreſſit. *Nauale*, inquit, *prælium circa Tyberim cauato ſolo, in quo nunc Cæſarum nemus eſt.* Quod Dio [b] tribuit Iulio Cæſari, in quo lapſus eſt græcus ſcriptor, vt Breuiarium hoc teſtatur, quod & Lipſij errorem detegit, de ludorum numero, quem in Suetonio credit manifeſtum. Caput iſtud multum habet antiquitatis, quæ ludicram venationem commendat. Venabor ego & iis armis, quæ lege Iulia de vi publica conceſſa ſunt. Tempus defunctarum Africanarum operiendum primùm eſt. Neque enim hæ feræ omnibus horis capiuntur, quarum veſtigia iamdudum me terruerunt. Altiori indagine ſaltus cingendi ſunt. Voluptati fortè fuerit, vel ſine præda ſyluas fatigaſſe, vel vti venantium inſomnia mea partiri. Ὡς καὶ τὰν ἄγραν πάνθ' ὄνειρα πάντα μερίζειν [c].

[c] Theocrit. Idil. 21.

Andreas Schottus vir magni in literis nominis & boni. Breuiarij huius fragmentum, quod poſteà editum eſt, publici vſus primus fecit, ſicque vulgauit [d].

[d] In ſchol. ad Aurel. Victor.

QVÆ. ANTE. TEMPVS. DEFVNCTARVM AFRICANARVM. DECREVERAM. MEO. NOMINE &c. Africanas, Pantheras ſignificare alij obſeruarunt. Vetus fuit Senatuſconſultum, quo Africanas in Italiam aduehere non liceret [e]. Quod C. Aufidius permiſit lege ad populum lata, Circenſium gratia importare. Primus Scaurus Ædilitate ſua, ducentas & quinquaginta: Pompeius magnus decem & quadringentas: D. Auguſtus quadringentas viginti Pantheras dedit. Deliteſcentes illas in Cubilibus, veſtigiis

[e] Plin. lib. 8 cap. 17.

vel incertis sectari lubet. Inscriptionis me pungunt spicula. Nam quæ desunt, facilè suppleri non possunt, nec quæ scripta sunt intelligi. Quid enim hæc sibi volunt. *Quæ ante tempus defunctarum africanarum decreueram*? Qui reconditas literas venantur, his plagis ipsi irretiri possunt. Audacior ego extricatis illis, pugnare tentabo, lego itaque, *statutis quæ ante tempus defunctarum africanarum decreueram meo nomine, aut filiorum meorum, & nepotum in Circo ludos, aut in foro aut in Amphitheatris populo* IIII. *feci, quibus confecta sunt,* &c. Statuta voco quæ decreuerat Augustus cum spectandi confusum & solutum morem correxit [a], facto decreto patrum, vt quoties quid spectãdum vsquam publicè ederetur, primus Subselliorum ordo vacaret Senatoribus. Quod quidem decreuerat ante tempus defunctarum Africanarum, quas primis Circẽsibus, votiuis produxerat, quo tempore sedum discrimina perturbata, Augustum restituisse puto. Nam loca Senatoria à plebeiis secreuerãt antea cẽsores [b], vt Equestria lege Roscia [c]. Defunctas autem Africanas, pugna liberatas intelligo. Quod ne quis absurdè dictum putet, defungi eleganter & latinè, in hac significatione dici meminerit. Defunctus iam sum, inquit Terentius [d], id est, omni labore liberatus. Sic defunctas Carinas finem portúmque tenere, Virgilius dixit [e]. Possent & defunctæ Africanæ accipi pro venabulo transuerberatis & confectis. Nam & Valerius Max. Persam Catellum, quem puella Pauli Æmylij in delitiis habebat, decessisse scripsit [f]. Quod ex dignitate linguæ latinæ, illius quidem princeps nostri sæculi

a Sueton. in Augusto. cap. 44.

b Liuius li. 34.

c Val. Max. lib. 2. cap. 4. Plutarch. in Cicero. Dio li. 36.

d In Enuch. prolog.

e lib. 9. Æneid.

f li. 1. ca. 5.

non putauit, vt canem decessisse dici posset vt de homine[a]. Quodque ad purioris sermonis obseruatores reiecit. Quos credo defungi de bestiis quæ ad pugnam exibentur, admissuros magis, quam decedere de mortuo cane. Valerium in verbis vulgaribus Romæ peregrinatum nemo dicet, vel incorruptam loquendi consuetudinem ignorasse. Quem malim in loquendo authorem sequi, quàm discendo ex nostri sæculi perfectis viris, meliùs sentire.

a Scaliger ad Eusebiũ MDCCCXLI

Nunc verò ad quatuor Augusti ludos redeamus, vt ex bestiarum numero, illum plures quàm quatuor non fecisse perspicuum fiat. His ludis confecta sunt, bestiarum circiter trium millium & quingenta. Elegans locutio, Nam dictio *Circiter* cum ad numerum pertinet his casibus regitur[b]: vt circiter decem horarum veteres dixerunt. Hic bestiarum numerus ludis quidem quatuor sufficere potuit: At non quater & vicies vel quadragies, quorum elegãtiam & venationum magnificentiam penuria tanta elusisset. Ecquis enim Augustum, quem profusissimum Lipsius clamat, adeo parcum & inelegantem fuisse cogitabit vnquam, vt ab apparatu amplissimo, his ludis quatuor recedere voluerit? Ille qui omni genere spectaculorum oblectabatur, ferarum præcipuè incognita specie & numero infinito[c]? Pompeius qui decem & quadringentas Pantheras dederat, sexcentos cùm iis leones exibuit & elephantos viginti, cùm mansuetis aliis, vt sexcentos mulos. Post tempus defunctarum africanarum, non dubium quin ludis singulis Augustus dederit bestiarum circiter millium & quingẽta,

b Beda de Orthograp.

c Aurel. Victor.

quæ sex millium numerum, quatuor his ludis efficiunt. Ex quibus media pars confecta est, quod virtutem arguit bestiariorum. Ita ludis singulis cæsæ bestiæ circiter octingentæ, quot natali Caligulæ nobilissimæ ceciderunt Vrsæ[a], scilicet quadringentæ & totidem Africanæ. At Traiani ludis cæsa feruntur decem millia bestiarum[b]. Quare si ludi facti essent ab Augusto quater & vicies, singulis illis, bestiarum centum circiter & quadraginta tãtum concidissent: Sicque Lipsij profusio, ludorum parsimonia nimia contemneretur. Ludos apertè scribit Augustus se fecisse in circo, in foro, in Amphitheatris, Statilij Tauri, vt credo, & Pompeij, quæ grandi impensa refecerat. Quatuor his locis, ludi sollemnes Augusti quatuor concluduntur, cùm eo bestiarum numero, quæ confossæ notantur. Quod verò ludorum angustum numerum obiicit Lipsius, pro principis liberalitate, quem Suetonius omnibus prioris æui præponit: Nõ animaduertit ille plures quidem ludos Augustum fecisse, quos Suetonius refert[c], sed non sollemnes & plenos, qui à vulgaribus & fortuitis debent separari. Nam fecit Augustus vicatim & pluribus scenis per omnium linguarum histriones, aliquandò nihil præter venationem edidit, Athletas, nauale prælium, quod in Breuiario, non obmisit, in quo cætera vulgaria prætermisit, quæ munificẽtiæ suæ tribuere noluit summus Imperator. Postremò quod Augusti Consulatibus Lipsius nititur, frustra nititur. Nam ratione magistratus nulla lege aut more debuit ludos dare: & ex eodem Breuiario discimus, Augustum

a Dio li. 59.

b Xiphilin. in Traian.

c Sueton. in August. ca. 43.

quoties Consul esset, Congiaria viritim populo dedisse, frumentationes, nummos, & qui singulis illius Consulatibus ludos somniaret, sibi certè, ne aliis dicam, faceret ludos, aut apertè nimis ludificaretur.

Et quoniam de plena venatione nonnihil attigimus, non alienum erit illam ex veteri lapide repetere.

409. 3. L. FADIO. PIERO. II. VIRO
MVNIFICENTISSIMO. CIVI
QVI. OB. HONOREM. DECVR
EODEM. ANNO. QVO. FACTVS. EST
GLADIA. PARIA. XXX. ET. VENATION
BESTIAR. AFRICANARVM. ET. POST
PAVCOS. MENSES. DVVMVIRATV
SVO. ACCEPTIS. A. REP. H S. XX. M. N. VENAT
PLENAS. ET. GLADIATORVM. PARIA. XX
EDIDIT. ITEM. POST. ANNVM. LVDOS
SCÆNICOR. P. S. F. AVGVSTALES
L. D. D. D

Africanas bestias à Duumuiro in municipiis? imò & venationes plenas habemus: hoc est, omni genere spectaculorum refertas, quæ plures ludorum dies habuerunt. Quales fuere Pompeij magni, qui extremo ludorum die qui summus dicebatur, elephantos produxit. Quales fuere quatuor sollemnes Augusti, qui aliquando nihil edidit prçter venationem. Nummum venationis pulcherrimum habet Iac. Syrmondus, cuius mihi copiam fecit.

CAP.

AN PRIVATI LVDIS PVBLICIS præesse potuerint. Ornatum forum. Ludorum commißiones.

CAP. XXI.

PRIVATOS non potuisse ludos dare nisi funeris causa supra demonstratum est: Nunc videamus an præesse potuerint iis quæ à ciuitatibus ederentur. Quid hoc ad Pontifices? dicet aliquis. Multùm, nulli enim ludi sine sacrificio, Sacrificium nullum publicum sine Pōtifice fieri potuit. Deinde faciunt hæc ad iuris ciuilis interpretationem, in quo quæstiones huiusmodi pleræque occurrunt. *Ciuitatibus legari potest,* ait Paulus [a], *quod ad honorum ornatúmque Ciuitatis pertinet. Ad ornatum putà quod ad instruendum forum, Theatrum, stadium legatum fuerit. Ad honorem putà quod ad munus edendum, venationémue, ludos Scenicos, ludos Circenses reli-*

[a] l. Ciuitatibus. D. de leg. 1.

ctum fuerit. Ludos hîc à venatione rectè Iurisconsultus separauit. Nam venatio ludis interiiciebatur, aut sola dabatur non ad Deorum honorem, sed ad voluptatem, vt cum Augustus nihil præter venationem edidit. Sic Caligula Circenses edidit plurimos à mane ad vesperam interiecta Africanarum venatione[a]. His ludis publicis in Ciuitate, si quis testamēto præfectus sit, forma pollicitationis seruāda est. Nec possunt iniuriam pati qui præsidere debent, secundum verba conditionémque pollicitationis[b]. Quod Romæ factum nō obseruaui, vbi ludis omnibus publicis præerat Prætor, quos quidem Ædiles curabant. In quo à Iulio Scaligero[c] dissentio, qui & suo & filij nomine ob egregias animi dotes, nunquam laudabitur satis. Hic enim ludos Circenses, Apollinares, Megalenses tribuit Ædilibus, cùm tamen ad Prætoris pertineant maiestatem, qui illis præsidebat[d], Ædiles vero iis quos priuata pecunia parabant. In quibus immanis iacturæ sumptus infiniti, vt splendor Ædilitatis postularetur.

Nos ad fori ornatum redeamus: In eo priuati, quibus licuit, Ædiles & Prætores ludorum diebus ingentes pecunias profuderunt. Nam ornatus huiusmodi tabulis pictis, vasis aureis & argenteis, signis vndíque conquisitis celebris fuit[e]. Vt in M. Scauri Ædilitate tria millia fuere signorum in scena temporario Theatro[f]. Idem ille Pausiæ pictoris nobilissimi tabulas omnes, ex publico, propter æs alienum Ciuitatis Sicyone addictas, transtulit Romā, quo exemplo ciuiles mores prostrauit. Ad huiusmodi ornatum

a Sueton. in Caligul. ca. 18.

b l. Septitia. D. de pollicitat.

c lib. 1. Poëtic. cap. 28.

d Liuius li. 39.

e Cicer. 1. & 9. act. in Verrem.

f Plin. li. 34. cap. 7. & li. 35. cap. 11. li. 36. cap. 15.

Alpheni Iuriſconſulti lex accommodanda eſt[a]. *Si quas menſas*, inquit, *teſtator argenteas haberet, & eius generis argentum, quo ipſe non temerè vteretur, ſed commodare ad ludos & ad cæteras apparationes ſoleret.* Ne tamen quis nos erraſſe putet, quod ludos omnes publicos ad Ædiles aut Prętorem vrbanum reiecimus: Scimus quidem Tribunos pleb. Auguſtales ludos ſemel edidiſſe[b], quorum celebratio mox ad ipſum Prætorem tranſlata eſt.

a l. cùm in teſtaméto. D. de Aur. & argent. leg.

b Tacit. li. 1. Annal.

Cæterum commiſſiones ludorum pro exibitionibus vſurpantur & commiſſi ludi, pro Inchoatis. Virgilius[c].

c 5. Æneid.

Et tuba commiſſos medio canit aggere ludos.

M. Tullius[d] *Heri*, inquit, *ludis commiſsis ex vrbe profectus ſum.* Committere propriè erat paria Gladiatorum inter ſe componere, vt Lipſius obſeruauit, quod muneris editor vel magiſtratus faciebat. Commiſſio ergo συμβολὴ, commiſſor συμβολλομάχος[e], ex quo Commiſſiones, quæ etiam pro comparationibus poëtarum & oratorum accipiuntur, quas meritò D. Auguſtus pertimuit, ne illis nomen ſuum obſoleſieret[f]. Vnum præterea notandum eſt ludos publicos cauea circóque diuiſos[g]. At priuati ludi ſeptis, foro, Amphitheatro & vicatim facti ſunt, vt Auguſti varia ſpectacula demonſtrant.

d lib. 3. de finib.

e Gloſſ. vet.

f Sueton. in Auguſto. ca. 89.

g Cic. lib. 2. de legib.

DE LVDORVM PVBLICORVM *instauratione. Terram tenere. Lex Claudij de ludis intermißis aut pollutis.*

CAP. XXII.

TQVE hæc fuit ludorum publicorum priuatorumq; insania, quam nullę Theatrales leges coërcuerunt, quæ solùm in spectandis ordinibus sunt occupatæ. Impensis tandem modus impositus ab Imperatoribus[a], quæ prouincialium facultates exhauriebant. Tot sumptibus verò & diebus ludi publici facti, plerúmque leuissima de causa toti instaurabantur. Non vno item aut altero die, sed deintegro iterum atque iterum facti: in quo summa Pōtificum authoritas fuit. Ad illos enim Epulones Iouis adferebant, si quid prætermissum esset vel commissum, quorum de sententia ludi renouati atque instaurati celebrarentur[b]. Ea enim cura ludorum publicorū celebrationi adhibenda fuit, vt ritè omnia atque ordine fierent, vt vel ne in minimis quidem peccaretur. *Quare si ludius constitisset aut puer ille patrimus aut matrimus terram non tenuisset, aut si Ædilis verbo, aut si nutu aberrasset: ludi erāt non rite facti, eáque errata expiabantur, & mentes Deorum Immortalium ludorum instauratione placabantur.* Hæc M. Tullius, quæ omnia Arnobius[c] mutuatus in libros suos transtulit paucis immutatis. *Commissum,*

a l. 4. C. Theod. de spectacul. l. 22. de Prætorib. & Quæstor. C. Theod. l. vnic. de excusa. lud. public. lib. 11. C.

b Cic. de Aruspic. resp.

c lib. 4.

inquit, *omnes statim in religiones clamatis sacras, Si ludius constitit, aut Tibicen repentè conticuit, aut si patrimus ille qui vocitatur puer, omiserit per ignorantiam lorum aut terram tenere non potuit*. Dixerat paulò ante Arnobius. *In ceremoniis vestris rebúsque diuinis postulionibus locus est, & piaculi dicitur contracta esse commissio, si per imprudentiæ lapsum aut verbo quispiam aut in Simpuuio deerrarit. Aut si rursus in sollemnibus ludis Curriculísque diuinis: Commissum omnes statim in religiones clamatis sacras* &c. Ab hac Arnobij lectione Lambinus tueri conatur antiquam in M. Tullio *si ædilis verbo aut symbolo aberrauit*. Et suspicatur legendum *Sympiuio* quod est vas ligneum quo in sacris Pontifices vtebantur. Persuadet tandem sibi, legendum esse *sympulo*; in quo certè magnos fluctus excitauit. Huic viro græcis latinísque literis erudito, tantùm tribuo, quantùm aliùs quisque: Sed illum terram non tenuisse ausim affirmare. Nam ipsa Arnobij verba quibus nititur, confundenda non sunt: sed priora ad Ceremonias résque diuinas, posteriora ad sollemnes ludos sunt referenda. Ludi quidem AEdilium fuerunt aut Prætorum: Ceremoniæ résque diuinæ Pontificum, in quibus Simpulum, quo vinum in Sacrificiis libabatur, ad ludos transferri commodè non potest. Retinenda ergò est vulgata M. Tullij lectio *si Ædilis verbo aut nutu aberrarit*, Quam immutatam ab imperito librario, ex eo conijcio, quod dicebamus ludorum commissiones à Græcis συμβολὴν vocitari & συμβάλλειν committere: Vt nutum exprimeret scripsit aliquis ad Ciceronis textum συμβολὴ, quod irrepsit (vt frequenter

euenit bona exemplaria his annotaciunculis deprauari) atque συμβολὴ in Symbolum commutata, vnde Sympulum factū, quod in Arnobio legebatur. Græcis nunquam vsus est M. Tullius cum latina verba succurrerēt: At nutus proprium verbum & Latinum est, nam qui ludis præerat, nutu quamplurima imperabat,[a] vt signum mittendis quadrigis dabat. Tertullianus[b]. *Tardus est illis Prætor, semper oculi in vrna eius cùm sortibus volutantur, dehinc ad signum anxij pendent, vnius dementiæ vna vox est.* Nummus æreùs Neronis vrnam habet.

a Apuleius 11. metamorph.

b de spectacul. cap. 16.

Qui in albo profitentium inscribebantur, sorticula in vrnam demissa, ordine suo intrare solebant[c] & mitti, *signóque repentè corripiunt spatia audito*[d]. Si nutu igitur quo signum dabatur, si verbo, quo per Præconem victorem aliquem renunciabat (quam illius dementiæ vnam vocem arbitror) AEdilis aberrasset, ludi erant non ritè facti;. Vt si peracta pompa in sacris verbo aut sympulo peccatum esset, commissa sacra putabantur. Ludis enim factis statim sacrificabant[e]. Συντελεσθείσης δὲ τῆς

c Sueton. in Neron. cap. 21.

d Virgil. 5. Æneid.

e Dionys. li. 7.

πομπῆς ἐβουθύτουν εὐθὺς οἵτε ὕπατοι, καὶ τῶν ἱερέων οἷς ὅσιον.

Solertissimos viros vrget magis Ciceronis istud *si puer patrimus terram non tenuerit*, qui hanc loquendi rationem sibi incognitam fatentur. Terram tenere idem putauit Turnebus[a] ac terram tangere: Quod genus, inquit, erat venerationis, in sacris sollemnibus obseruatum. Aliter & rectè hoc genus loquendi explicat ipse Arnobius[b]. *Si paulisper constiterit ludius, interquieuerit Tibicen fessus, puer ille patrimus & matrimus decidat* (patrimi enim omissum verbum, restitui debet) *fortuitò alicuius instabilitate prolapsus.* Terram nõ tenere igitur est, cadere, labi, vt contra tenere terram est consistere. Vt tenere dignitatem dicitur, à qua quis non deciderit[c]: & tenere terram qui ad portum appulerit. *Peruicerunt*, ait Liuius[d], *quidem remis vt terram tenerent.* Et Prætor quotidie templum tenere dicebatur, qui assiduus in iure dicũdo esset[e]. Atque hæ fuerunt caussæ leuissimæ propter quas ludi renouarentur. Romani ter toti instaurati: Plebeij septies[f]. Qui denuò facti instauratiui dicebantur[g].

a Turneb. lib. 16. aduersar. cap. 10.

b lib. 7.

c Cic. Philip. 12.

d lib. 37.

e Cicer. act. 8. in Ver.

f Liuius lib. 29. 30. 33.

g Cicer. li. 1. de diuinat.

Ipsa etiam sacra si polluta essent rursus perficiebantur. Vt cum Clodius sacra Bonæ Deæ polluisset virgines cum Pontificibus nefas esse decreuerunt, & instaurarunt[h]. Latinæ item feriæ Pontificum decreto instauratæ, quod legati ab Ardea questi in Senatu erant, sibi in monte Albano, latinis vt assolet, carnem datam non esse[i]: Eædem illæ alio decreto, cum coorta tempestas sacra turbasset[k].

h Cic. li. 1. ad Attic. epist. 10.

i Liuius lib. 32. & 37.

k Liuius li. 40.

Narrat Seruius[l] cum ludi in Circo Apollini fieret,

l lib. 8. Æneid.

Hannibalē ad portas nuntiatum, omnésque ad arma concurrisse, qui reuersi piaculum formidantes inuenerunt saltantem in Circo senem, ludósque non intermissos iudicasse. Vnde Prouerbium, *Salua res est dum saltat senex.* Secutus est Seruius Verrium Flaccū cuius inconstantiam meritò Festus reprehendit[a]. Etenim si ludi ab lætitia ad metum traducti erāt, piaculum fuit, illorum renouatione placandum[b]. Instaurare ἀνανεοῦν, ἀναθῦσαι, σφάξαι, mactare[c]. Instaurare diem donis Dido à Poëta dicitur, quæ sacrificia repetebat[d].

a In verb. salua res est

b Cic. de Aruspic. resp.

c Gloss. vet. Hesych.

d Seruius 4. Æneid.

Cum itaque sæpè accideret vt sacra & ludi decimùm repeterentur, legem tulit Claudius[e], vt si quid in iis prætermissum esset vel commissum, per vnum diem instaurarentur. Νόμῳ μὲν ἔταξε, μίαν ἡμέραν, τοὺς ἀγῶνας τῶν ἵππων δεύτερον γίγνεσθαι. Hæc ludebam, Antoni præses dignissime, temporario theatro, æternitatis aliqua destinatione: forúmque nostrum aliquot antiquitatis signis exornabam, quæ in iure ciuili latent plurima, ab interpretibus non intellecta satis aut neglecta. Quæ si tuo & literatorum plausu comprobentur, aliorum sibilus immortalitas mihi erit. Alios enim humilioris doctrinæ homines meo quodam iure, iampridem ad bestias damnaui, quibus-cum depugnent.

e Dio li. 60.

IACOBI

IACOBI GVTHERII DE VETERI IVRE PONTIFICIO VRBIS ROMÆ,

LIBER QVARTVS. QVI DE SACRIS.

Ad amplissimum virum ANTONIVM SEGVERIVM.

SACRORVM DIVISIO. ILLORVM apparatus. Mouere Sacra. Peruigilia. Maturiùs vigilare. Incubare Ioui.

CAP. I.

INTER Sacrum & saxum, Antoni Præses amplissimè, positus cruciarer, si opus renouandum & instaurandum mihi esset, ob prætermissum aliquid vel cõmissum. Sed lege Claudia liberatus, cũ per diem vnum priorem librum recensui, ad alium propero, qui de Sacris, hoc est, de Sacrificiis & iis omnibus quæ in Deorum

honorem fiebant, vel illis offerebantur. Illorum eadem fermè ratio, quæ ludorum fuit: Nam Sacra aut priuata fuerunt aut publica. Quæ sumptu publico pro populo fiunt, pro montibus, pagis, Curiis, Sacellis, publica dicuntur. At priuata pro singulis hominibus, familiis, gentibus. Quæ pro montibus Septimontium vocabantur [a], licet octo locis sacrum fieret: Sed Palatini pars vna Germali nomen habuit, alia vero Velia dicta. Nummus est L. Aurelij Veri apud me qui ad Septimontium referri potest.

[a] Festus in verb. Septimontio.

Sacra pro montibus fiebant, ob pomœrij prolationem, cuius proferendi ius nemo habuit, nisi qui Rempub. agris de hostibus captis adauxisset, quod per Victoriam Ioui ab Imperatore oblatam denotatur. Nummus quidem non verus ad L. Veri adulationem percussus, qui cum Armenici, Parthici & Medici nomen sibi parasset, auxisse Prouinciis Rempub. gloriabatur [b]. Alius est nummus Vespasiani.

[b] Capitolin. in Vero.

Hic ex Senatusconsulto signatus ad memoriam decreti, quo multa à Senatu populóque illi concessa sunt, atque inter cætera per modum legis,

VTIQVE. FINES. POMOERII. PROFERRE. PROMOVERE. CVM. EX. REPVBLICA. CENSEBIT. ESSE. LICEAT. ITA. VTI. LICVIT. TI. CAESARI. AVG GERMANICO 242.

Primum autem Sacrificium in Palatio fiebat, quod Palatuar nuncupatum: Aliorum nomen proditum non est.

Paganalia Varroni [a], Sacra sunt alicuius pagi, qui paganicas ferias Agriculturæ causa susceptas dicit. Cum tamen Paganalia inter sacra publica, atque inter conceptiuas ferias numerentur. Curionia Sacra in Curiis fiebant. In Sacellis varia certis Diis, per Flaminem.

a lib. 5. de ling. lat.

Rursus publica Sacra fuerunt Popularia, Municipalia, Peregrina, aut communia. Popularia [b] quæ omnes Ciues faciebant, nec certis familiis attributa:

b Festus in verb. Popularia.

vt Fornacalia, Palilia, Porca præcidaria, à qua Præcidarium Sacrificium, cum ante nouam frugem porca præcideretur. Municipalia, quæ ante Ciuitatem Romanam accepta colebantur: Et quæ obseruare Pontifices voluerunt, & eo more facere, quo antiquitùs adsuessent[a]. Hæc quidem Sacra publica vrbis Romæ non sunt, sed municipiorum. Vetus inscriptio.

[a] Festus in verb. Municipalia.

66. 3.

. . . .

II. VIR. BIS. FLAM
SACR. PVB. MVNICIPAL
PONT. DOM. AVG

Peregrina Sacra[b] appellantur, quæ aut euocatis Diis, in oppugnandis vrbibus Romam sunt conlata: aut quæ ob quasdam religiones, per pacem sunt petita, vt ex Phrygia, matris magnæ: ex Græcia, Cereris: Epidauro, Æsculapij, quæ coluntur eorum more à quibus sunt accepta. Verrius Flaccus authores ponit, quibus credat in oppugnationibus ante omnia solitum à Romanis Sacerdotibus, euocari Deum, in cuius tutela id oppidum esset, promittíque illi, eundem ampliorem locũ apud Romanos, cultúmue[c]. Durauit in Pontificum disciplina id Sacrum, constátque occultatum in cuius Dei Tutela Roma esset, ne qui hostium simili modo agerent. Euocationis carmen Macrobius[d] refert ex libro quinto rerum reconditarum Sammonici Sereni.

[b] Festus in verb Peregrina.

[c] Plin. li. 28. cap. 2.

[d] lib. 3. satur. cap. 9.

In peregrinis illis Sacris, aut aliis publicis, peregrinos aut extraneos adhibere non licebat, qui ab illis

tanquam profani arcebantur[a]: Ius enim Sacrorum cùm Ciuitatis iure coniunctum fuit[b].

Communia Sacra[c] sunt Latinæ feriæ, quæ Conlatiuum Sacrificium dici possunt, cùm ex multorum conlatione fieri solerent, licet communis victima esset Taurus vnus[d].

Tertia Sacrorum diuisio hæc est, vt alia sint sollemnia aut stata aut Imperatiua. Sollemnia[e] quæ certis temporibus, annísque fieri solent; vt in Sæcularibus & Actiacis ludis. Stata dicebantur etiam sollemnia & Anniuersaria, quæ certo die omnibus annis fierent[f]: Ideóque stata quod stent neque mutentur. Illa differri non potuerunt: *Annua quæ differre nefas* Virgilius ait[g], quia iterari non possunt, vt Kalendaria, quæ si qua ratione fuerint dilata, possunt repeti.

Imperatiua seu indictiua subitò & ad præsens tẽpus ex Senatusconsulto iisdem ferè de causis, quibus ludi indicebantur[h]. Necatis in Carcere Lentulo & Cethego, supplicationes & Sacrificia decreta narrat Dio[i], illáque occiso Catilina repetita. Supplicationis meminit M. Tullius[k], quæ illi togato post Romam conditam decreta fuit primùm.

Alia porrò Sacra patrum fuerunt, alia plebis. Cum aduersus Canuleiam legẽ decertaret Consul[l]: *Quam*, inquit, *aliam vim promiscua connubia habent, nisi vt qui natus sit, ignoret cuius sanguinis, quorum sacrorum sit, dimidius patrum, dimidius plebis?* Hinc certamen primum in Sacello Pudicitiæ inter matronas ortum, cum Virginiam Patritiam, quod è patribus enu-

a Dionys. li. 6.
b Seru. 6. Æneid.
c Festus in verb. Conlatiuum.
d Dionys. li. 4.
e Festus in verb. Sollemnia.
f Lactãtius Gram. lib. 1. Thebaïd.
g Seru. 8. Æneid.
h Seru. in Sched.
i lib. 37.
k 3. Catilin.
l Liuius li. 4.

[a] Liuius li. 10.

psisset, sacris arcuerunt[a]: Aráque Pudicitiæ plebeiæ, à plebeijs dedicata, quæ eodem fernie ritu, quo prima coleretur.

[b] Valer.li.1. cap.1.

Prisco verò instituto rebus diuinis opera dabatur[b], cum aliquid commēdandum erat, Precatione: Cum exposcendum, voto: Cum inquirendum, vel extis vel sortibus, Impetrito: Cum sollemni ritu peragendum, Sacrificio. De hoc primo loco dicendum nobis est, antequam precationes, vota, gratulationes, sortes explicemus. Sollemnia Sacrificia Pontificum fuerunt ferè omnia: Quædam enim ad regem Sacrorum reliquósue publicos Sacerdotes pertinuerunt. Antequam illorum ritus & Ceremonias explicemus; Pauca de illorum apparatu & veterum summa ergo Deos veneratione præmittenda sunt. Ipso ergo Sacrorum sollemnium die, nocte media templum eius dei, cui res diuina fieret aperiebatur. Nec enim aperta passim fuerunt templa, nisi si ob res prosperè gestas gratiæ diis agerentur: vel illi ob cladem aliquam irati placarentur. Hunc apparatum *Apertiones* vulgus appellabat[c]. De apertionibus matutinis templi Deæ Isidis Apuleius[d] multa: Tum verò cum apertio fieret, *moueri sacra* dicebantur[e], quod tamen pluribus modis fiebat. Nam & moueri Sacra credebant vbi Sacrificium cœperat inchoari. Atque etiam indicto bello is cui cura exercitus commissus erat, Sacrarium Martis ingressus, primo Ancilia cōmouebat[f], deinde ipsius simulachri hastam, dicebátque MARS. VIGILA. Ab hoc ritu verba Pseudoli apud Plautum interpretor.

[c] Seruius 4. Æneid.

[d] Apuleius lib. 11. metamorph.

[e] Lactant. 2. Theb.

[f] Seruius 8. Æneid.

Scis tu quidem hercle, mea si commoui sacra
Quo pacto & quantas soleam turbellas dare.

Turnebus[a] putat, cùm Seruio *Commoueri sacra*, cum de loco in locum transferebantur, vt in Orgiis & Trietericis. Sed Sacrorum commotio nihil aliud fuit quàm institutio quædam, qua certis & sollemnibus precationibus Dij aut consulebantur aut placabantur, Cuius ritum in consulendis Diis super rebus arcanis Ammianus Marcellinus tradit[b]. *Construximus,* inquit, *ad Cortinæ similitudinem Delphicæ hanc mensulam, ac consecratam mouimus tandem. Mouendi autem quoties super rebus arcanis consulebatur, erat institutio talis. Conlocabatur in medio domus emaculatæ odoribus* &c. Ex hoc loco alium perobscurum eiusdem authoris[c] interpretor. *Consiliorum ambiguum retinebant multiplices moræ, tardante trans Tigridem rege, dum moueri permitterent Sacra.* Quod est, dum secretis carminibus Deos consuluisset, quid facto opus esset. Sic Dij per Sacra nefaria consulebantur, & per sollemnes preces aduocabantur, quod propriè est Sacra commouere, cum illi in rebus trepidis dormitare viderentur, vel in prosperis deberent excitari. Ad hunc ritum fortè allusit Terentius[d]. *Dormiunt: ego pol Istos commouebo.*

a lib. 28 aduersar. ca. 13
b lib. 29.
c lib. 21.
d In Heautontimor.

Sed vt ad templorum Apertiones redeamus non illa omnia clausa Romæ. Nam Hortæ Deæ perpetuò apertum fuit. Ὁρτῆς ναὸν ἀνεῳγμένον εἶχον οἱ παλαιοὶ διαπαντός tradit Plutarchus[e]. Ναὸν Gallicus interpres vertit posticam templi partem, cum sit templi pars interior, Cuius postica ὀπισθόδομος nuncupatur. Illius

e In Caussis.

Deæ templum Labeo apertum dicit, quod Horta ad res præclaras semper hortaretur, ideóque assiduis precibus & sacrificiis piari deberet. Pari de causa belli tempore Iani templum belli pacísque indicium, apertum, in armis esse ciuitatem; clausum, pacatos circa omnes populos significabat. Ad spem enim auxilij apertum illud templum, quod quoque temporis momento, turbatis rebus solebant flagitare. Nummus est Neronis.

Apertis templis accendebantur tedæ flammis ac lumini sacrorum gratæ, quas respuens Lactantius [a]. *Mactant*, ait, *opimas & pingues hostias Deo, quasi esurienti: profundunt vina, tanquam sitienti: accendunt lumina veluti in tenebris agenti.*

[a] lib. 6. de vero cultu. cap. 2.

Apertis deinde & adornatis templis cùm puluinaribus, luminibúsque accensis: matutinæ primùm fuere vigiliæ: Sacrorum enim causa maturiùs vigilãdum. Non admitto viri diligentissimi in Suetonio [b] emendationem, qui reclamantibus, vt ipse fatetur, libris, reponit maturiùs euigilãdum, nec latinam putat lectionem vigilandum. Dicebat M. Tullius [c] vigilandum

[b] In Augusto. cap. 78.

[c] In orat. pro Sextio.

landum esse iis qui Reip. gubernacula depoposcerẽt: sed iis qui tractant libros, quandoque, vt ipsi Homero licuit dormitare. Maturiùs vigilare est ante maturam lucem excitari: quod idem Tullius [a] dixit maturiùs surgere, *Postero die mane*, inquit, *cum multò maturiùs quàm vnquam antea surrexisset.* Vigilias illas à Peruigiliis differre negant Grammatici [b], qui asserunt præpositionem adiectam, naturam verbi non mutare, sed ab ea accipere temporis diuturnitatem vt sint peruigilia idem quod vigiliæ. Quod Plautus [c] firmare videtur qui stupratam Euclionis filiam fingit cereris vigiliis. Sed repugnat Martialis [d], ille enim,

Nam vigilare leue est, peruigilare graue

Peruigilium παννυχισμὸς quo nox tota transigebatur. Παννυχὴν δι' ὅλης τῆς νυκτὸς [e]. Παννυχὶς ἑορτὴ νυκτερινὴ σὺν ὅλῳ τῷ οἴκῳ. Peruigilia certis Diis vt Cereri, Veneri, Apollini, Fortunæ, cui anniuersaria constituit Galba [f], Quæ indicta aliquandò ab Imperatore. De his Arnobius [g], cuius deprauatam lectionem feliciter Gelenius vir eruditus reparauit. *Sancta illa*, inquit Arnobius, *peruigilia consecrata sunt & pannicis migraue*: Legit ille, & Rectè, *Pannychismi graues.* Vt peruigilare graue fuit, vel Martiali. Vigiliæ in omnibus sollemnibus sacris ἀγρυπνίαι partem noctis aliquam in templis insomnem ferebant, non noctem totam.

His proximum fuit incubare, dormire scilicet in templo ad accipienda Dei responsa. Clarè Poëta [h].

a Act. 4. in Verr.
b Charisius lib. 1.
c In Aulular. prolog.
d li. 9. epig. 70.
e Hesych.
f Sueton. in Galb. cap. 4.
g lib. 5.
h 7. Æneid.

huc dona Sacerdos
Cum tulit & cæsarum ouium sub nocte silenti
Pellibus incubuit stratis, somnósque petiuit.
Multa modis simulachra videt volitantia miris
Et varias audit voces, fruitúrque Deorum
Colloquio.

[a] In Curculion. Iocus Plauti[a] apud quem Cappadox leno

Hac nocte in somnis visus sum tuerier
Procul sedere à me longe Æsculapium.

Cui respondet coquus,

Namque incubare satius te fuerat Ioui
Tibi qui auxilium in iureiurando tulit.

Facetè leno,

Si quidem incubare velint qui peierauerint,
Locus non præberi potis est in Capitolio.

His Sacrorum sollemnium vigiliis, populus ante lucem cum ad templa veniret, ignem in aram inferebat. Hymni interea à Sacerdotibus publicis decantabantur, collatis ad Tibiam vocibus, quas exercitationes Deorum matutinas Arnobius[b] vocat. Pontifex intereà puluinaria pertransibat, hísque verbis vtebatur[c]. VIGILASNE. DEVM. GENS. In hymnis autem intercalaris versus frequenter post aliquantulos interponebatur[d], quem propius vero est in huiusmodi cantibus à populo fuisse repetitum. His peractis parabantur ea quæ ad Deorum pacem oportebat adesse. Pax enim Deûm propriè Sacrificij fructus[e], Plautus *Sunt ne hîc omnia quæ ad pacem Deûm oportet adesse?* Liuius dixit[f], *Hostia Cæsa, pacem Deûm adorare*. Quod idem Plautus[g] explicat paucis.

[b] lib. 7.
[c] Seruius li. 2. Æneid.
[d] Seruius eclog. 8.
[e] In Pœnulo.
[f] lib 6.
[g] In mercator.

Apollo quæso ut des pacem propitius.
Salutem & sanitatem nostræ familiæ,
Meóque ut parcas gnato pace propitius.

DE SACRIFICIORUM RITU & Ceremoniis.

CAP. II.

SACRIFICIUM est Diis ritè facta super aris aut focis oblatio. Illud Superis, Inferis, aut Terrestribus fiebat. In sollemnibus preces præuiæ & certis dierum temporibus repetitæ; Quæ aut iratis Diis aut propitiis ferebantur. Primùm ergò populus cùm Sacerdote veniam precabatur, & licet innocens, numinis propitij gratiam promereri studebat, veniam postulando quasi peccauisset. At vero cum iratis Diis Sacra peragerentur, aut votiua in aduersis, aut depulsoria ob prodigia.

Orantes veniam templum clamore petebant[a].

Vt in summis periculis mulieres crinibus passis, verrebant[b] aras & templa. A quo Seneca[c] in Dialogo de Superstitione, versa templa nuncupauit. Sic culpam populus cùm Sacerdote primùm fatebatur, quàm sibi remitti petebat, pacémque per aras exquirebat.

De Superorum & Deorum Terrestrium sacris, quæ iisdem fermè ceremoniis fiebant, hæc Dionysius[d].

Ἐθυθύτουν ὅτε ὕπατοι καὶ τῶν ἱερέων, οἷς ὅσιον, καὶ τῶν θυηπόλων.

a Virgil. 1. Æneid. & ib. Seru.

b Liuius li. 26.

c Apud Diomedē Grāmatic. lib. 1.

d lib. 7.

Τρόπος ὁ αὐτὸς ἦν, τῷ παρ' ἡμῖν. Χερνιψάμενοί τε γὰρ αὐτοὶ καὶ τὰ ἱερὰ καθαρῷ περιαγνίσαντες ὕδατι, καὶ Δημήτρος καρποὺς ἐπιρράναντες, αὐτῶν ταῖς κεφαλαῖς, ἔπειτα κατευξάμενοι, θύειν τότε τοῖς ὑπηρέταις αὐτὰ ἐκέλευον. Τῶν δ' οἱ μὲν ἑστῶτος ἔτι τοῦ θύματος, σκυτάλῃ τοὺς κροτάφους ἔπαιον. Οἱ δὲ πίπτοντος ὑπετίθεσαν τὰς σφαγίδας. Κἀ μετὰ τοῦτο δείραντές τε καὶ μελίσαντες, ἀπαρχὰς ἐλάμβανον, ἐξ ἑκάστου σπλάγχνου καὶ παντὸς ἄλλου μέλους. Ἃς ἀλφίτοις ζέας ἀναδεύσαντες, προσέφερον τοῖς θύουσιν ἐπὶ κανῶν. Οἱ δὲ ἐπὶ τοὺς βωμοὺς ἐπιθέντες ὑφῆπτον καὶ προσέσπενδον οἶνον κατὰ τῶν ἁγιαζομένων. Vertit Interpres. Sacrificabant Consules Sacerdotésque quibus fas erat & victimarij, idque more nostratium. Lautis enim manibus & lustratis aqua pura victimis, inspersísque earum capita frugibus cerealibus (molam salsam voluit dicere, quæ græcis πεφρυγμένη κριθή) conceptísque precibus, tum demum ministros eas mactare iubebant: quorum alij stantem etiam tum hostiam vecte feriebant in tempora. Alij suppositis cultris cadentem excipiebant, ac mox excoriatam concidebant membratim, delibatásque ex singulis extis aliísque membris primitias farrea farina imbuebant, & in Canistris offerebant sacrificantibus, qui aris impositas succendebant & vinum inter adolendum effundebant. Quæ omnia à Romanis suo tempore obseruata, iuxta græcas Sacrorũ leges, ex Homero Dionysius probat. Ampliorem huius ritus explicationẽ à Luciano mutuabor in Dialogo περὶ θυσιῶν. Ille. Θέμενοι δὲ βωμοὺς καὶ προρρήσεις, καὶ περιρραντήρια προσάγουσι τὰς θυσίας. βοῦν μὲν ἀροτῆρα ὁ γεωργός, ἄρνα δὲ ὁ ποιμὴν καὶ αἶγα ὁ αἰπόλος, ὁ δέ τις λιβανωτὸν ἢ πό-

πέμμον, ὁ δὲ πένης ἱλάσατο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξίαν. ἀλλ' οἵ γε θύοντες στεφανώσαντες τὸ ζῷον καὶ πολύ γε πρότερον ἐξετάσαντες, εἰ ἐντελὲς εἴη, ἵνα μὴ δὲ τῶν ἀχρήστων τι κατασφάττωσι, προσάγουσι τῷ βωμῷ καὶ φονεύουσιν ἐν ὀφθαλμοῖς τοῦ θεοῦ, γοερόν τι μυκώμενον, καὶ ὡς τὸ εἰκὸς εὐφημοῦν, καὶ ἡμίφωνον, ἤδη τῇ θυσίᾳ ἔπαυλον. Καὶ τὸ μὲν πρόγραμμα φησὶ, μὴ παριέναι, εἴσω περιῤῥαντηρίων, ὅστις μὴ καθαρός ἐστι τὰς χεῖρας. Ὁ δὲ ἱερεὺς αὐτὸς ἕστηκεν ᾑμαγμένος, καὶ ὥσπερ ὁ Κύκλωψ ἐκεῖνος, ἀνατέμνων, καὶ τὰ ἔγκατα ἐξαίρων καὶ καρδιουλκῶν, καὶ τὸ αἷμα τῷ βωμῷ περιχέων; καὶ τί γὰρ οὐκ εὐσεβὲς ἐπιτελῶν ἐπὶ πᾶσι δὲ πῦρ ἀνακαύσας, ἐπέθηκε φέρων αὐτῇ δορᾷ τὴν αἶγα, καὶ αὐτοῖς ἐρίοις τὸ πρόβατον· ἡ δὲ κνῖσα θεσπέσιος καὶ ἱεροπρεπὴς χωρεῖ ἄνω, καὶ ἐς αὐτὸν τὸν οὐρανὸν διασκίδναται ἠρέμα. Vertit Erasmus. Tum autem constitutis aris, designatis Sacrorum septis, puris vasis collocatis, victimas offerunt. Bouem aratorem agricola: agnum, opilio: Capram, Caprarius: est qui thus, est qui placentam offerat. At si quis pauper, is ita Deo litat vt dextram dumtaxat suam ipsius exosculetur. Iam verò cum immolant, primum sertis coronant pecudem, multóque ante explorant num legitima sit (debuit ἐντελές perfecta verti, nec enim legitimam hostiam verba Pontificum recipiunt) & sacris idonea: Ne quid fortè mactent ex iis quæ religio repudiat. Deinde ad aram applicant, ac sub oculis Dei iugulant, flebile quiddam mugientem, benéque ominatam, deníque voce leuiori ad Tibias respondentem. Quin & in frontispicio posita scriptura denuntiat, ne quis intra pura vasa consistat qui manibus sit impuris. Atqui Sacerdos ipse fœdatus, non aliter

quàm Cyclops ille pecudem incidit, inteſtina educit, cor emollit cruorem aræ circumfundit, & quod tandem non obediens peragénſque quod ad pietatem Sacrorúmque ritum pertineat? Poſt omnia demum incenſo igni Capram ipſam pariter cum pelle deportatam imponit: Ipſam item cùm lanis ouem. Nidor interim ille Sacer atque diuinus ſurſum fertur, atque in ipſum vſque cœlum ſubuectus diffunditur paulatim. Ex duobus his locis omnem Sacrorum rationem & ordinem traho, qui latiùs à me explicandus eſt.

[a] Lactant li. 2. de origin. error. cap. 2.

Primò Sacrificia in aperto peragebãtur[a], Aræ ipſæ verbenis & lanea corona cingebantur, eáque triplici. Nec quis ordinem meum reprehendat, ſi cum de Sacrorum apparatu dixerim, & ad illorum ritum deuenerim, rurſus ad eoſdem apparatus regrediar. Nam ij de quibus ſuperiori capite diximus, erant quaſi Sacrorum præludia. Hi vero Sacrificiorum partem aliquam faciunt, qui ab illis ſeiungi non poſſunt. De Corona lanea Propertius[b].

[b] li. 4. Eleg. 6.

Terque focum circa laneus orbis eat.

Quem ritum vir magnus ſibi incognitum faſſus eſt, creditq́; quod de laneo orbe à Poeta dictum, id græcis eſſe καιῦν κύκλῳ βωμοῦ εἰλίασειν. Caniſtrum in quo mola ſalſa, circum aram in orbem circumferre. Sed laneus orbis eſt Corona lanea, qua aræ & templa ornabantur. Virgilius[c].

[c] 4. Æneid.

Præterea fuit in tectis de marmore templum
Coniugis antiqui, miro quod honore colebat
Velleribus niueis & feſta fronde reuinctum.

Quod non satis intellectum à Seruio, qui nescio quid de ritu nuptiarum comminiscitur, vel Ouidius[a] testis est.

a In epistol. Didon.

Est mihi marmorea sacratus in æde Sichæus
Oppositæ frondes velleráque alba tegunt.

Etenim templa vt aræ ipsæ laneis filis coronabantur. De Aris locus Tertulliani[b]. *In quarum,* inquit, *sollemnitatibus ipsæ fores, ipsæ hostiæ & aræ, ipsi ministri & Sacerdetes eorum coronantur.* Has coronas tænias vocat Arnobius[c] quæ sunt filamenta lanea: Festus[d] infulas. Orbis autem laneus pro laneo filo in orbem circumacto accipiendus est, vt docebat olim Io. Passeratius popularis meus, vir elegantis admodum ingenij & perpoliti. Sic Iuuenalis[e], *Magnæque Coronæ tantum orbem*: Quod Ouidius[f], *lanam glomerabat in orbes.* Insertis enim floribus lana circumuoluebatur.

b lib. de Coron. milit. cap. 10.
c lib. 5.
d In verb. infulæ.
e satyr. 10.
f 6. Metamorph.

Cespes aræ superponebatur ex more[g], super quo Sacrificium fieret, de quo Iuuenalis[h].

g Seru. 12. Æneid.
h satyr. 12.

Quæ festus promissa dies animalia Cespes
Expectat.

Accedebant ad aras Sacra facturi, aqua viua purificati, qui Venere abstinuisse debebant, qua polluti sacris arcebantur[i]. Illos sequebatur sacris vestibus amictus Pontifex, qui ad aras Sacrificij, lictore præeunte ducebatur, qui virga turbam submouebat. Tum sollemnia Sacrificii aggressuro Pontifici, exclamabat Præco HOC. AGE. Pontificem magistratúmque simul admonens, vt sedulò rei diuinæ vacarent, néue illorum animus cogitationibus aliis distrahe-

i Persius satyr 2. Tibul. lib. 2. eleg 1. Macrob. li. 3. satur. cap. 1.

retur, ὅταν ἄρχοντες ἢ ἱερεῖς περάττωσι τῶν θείων, ὁ κήρυξ προελθὼν μεγάλῃ φωνῇ βοῶν ΟΚ ΑΓΕ[a]. Pontifice & magistratu præmonitis, monebatur & populus ab eodem Præcone *vt linguis faueret*[b]. Fauere non tantum est tacere, quod pascere linguam dixit Festus[c] verùm etiam bona verba fari εὐφημεῖν Gloss. vet. fauete εὐφημεῖτε, hinc murmur humilésque susurri Persio[d], & ψιθυρισμὸν ex Clemente Alexandrino doctissimus Casaubonus annotauit.

Pontifex deinde ad ἱερουργίας καὶ μυστικώτερα veniebat: victimæ floribus coronatæ à magistratu offerebantur[e], à Pontifice profani arcebantur qui conclamabat[f]. PROCVL. ESTE. PROFANI. θύρας βέβηλοι[g]. Hæc Sacrorum præfatio fuit. At in Sacris resolutoriis vt ex Seruio[h] Scaliger obseruauit, lictor ipse clamitabat HOSTIS. VINCTVS. MVLIER. VIRGO. EXESTO. Pontifex postea cùm magistratu fundebāt preces, pacem per aras exquirebant, Aras ipsas manibus tenebant præeunte vbique verba Pontifice. Aras enim tenere necesse erat Sacrificantibus[i], quod si non fieret Sacrificium Diis gratum non putabatur. Victima posthæc quæ soluta sponte ad aras accesserat (nam piaculum erat in Sacrificio si quid esset religatum[k]) aqua pura antea lustrata, primùm à Pontifice probabatur.

Ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido
Candentis vaccæ media inter Cornua fundit[l].

Dixi à Pontifice probari: nec enim magistratus illud faciebat cum ipse victimam offerret. Quare à viro probatissimo dissentio[m], qui ex persona Didonis vinum

a Plutarch. in Coriolā.
b Tibul. li. 2 eleg. 2.
c In verb. fauentia.
d satyr. 2.
e Plin. lib. 16 cap. 4.
f Virg. 6. Æneid.
g Lucian. dialog. de Sacrific.
h lib. 4. Æneid.
i Seru. 4. Æneid.
k Plin. li. 8. ca. 45. Seru. 2. Æneid.
l Virgil. 4. Æneid.
m Scalig. in Varrōn. li. 5. de ling. lat.

vinum à magiſtratu fundi ſolitum ad hoſtiæ explorationem veriſſimile putat. Nam vbique Virgilius Didonem vt Flaminicam, Æneámque vt Pontificem max. introducit, vt Seruius notat paſſim. Hancque probationem Pontificis fuiſſe alibi Virgilius docet.

Frontique inuergit vina Sacerdos[a]. — a 6. Æneid.

Atque hæc quidem probatio, non fuit Sacrificium, ſed hoſtiæ exploratio[b]. — b Seru. 4. Æneid.

Fuit etiam aliud genus probationis vt ſcilicet victima perfecta eſſet: In vitulo, cauda articulum ſuffraginis contingere debebat[c], breuiore non litari putabant. Quod à nobis ampliùs exponetur vbi de hoſtiarum diuerſo genere. Perpetuum in omnibus victimis fuit, vt vino probarêtur: Atque illarum frons ſale & farre κελθαῖς πεφρυγμέναις, id eſt mola ſalſa à Pontifice aſpergeretur, vt foci & cultri. Maxima hinc in Sacris ſalis intelligitur authoritas, quando nulla conficiuntur ſine ſalſa mola, quæ fiebat de horno Sale, & horna fruge[d]. Huius Ceremoniæ verba concepta habemus, quæ huiuſmodi fuiſſe Seruius refert[e] MACTVS. EST. TAVRVS (vel agna aut quoquo nomine hoſtia) VINO. MOLAQVE. SALSA, hoc eſt cumulata hoſtia eſt, & magis aucta. Quæ cum ita eſſet, aptum ſacrificium credebatur, ſi dedicatum animal victimæ patiens inueniretur. Tunc ignis aræ ſupponebatur, Pontiféxque

c Plin. li. 8 cap. 45.
d Seru. 2. Æneid.
e 9. AEneid.

Summas carpens media inter cornua ſetas
Ignibus imponit ſacris, libamina prima[f]. — f Virgil. 6. AEneid.

Priùs enim ſetæ tolluntur, & lana aris impo-

[a] Lactant. Gr. Theb. 4. nitur[a], Sícque designatur quasi immolationis victima,

& tempora ferro
Summa notant pecudum[b].

[b] Virgil. li. 12. Æneid. Quod Statius dixit[c].

[c] 4. Thebaid.

Iamque ardua ferro
Signati capita.

Obliquum cultrum à fronte vsque ad caudam ante immolationem ducere consueuerant ad Orientem conuersi tuncque repetebant preces altiori voce sacra facturi.

[d] Virgil. 12. Æneid.

Tum pius Æneas stricto sic ense precatur[d].
Sic prior Æneas sequitur sic deinde Latinus
Suspiciens cœlum.

Libatio præcesserat, dixerat Poëta *pateris altaria libant*. In Sacris enim primum erat libare, deinde immolare, tertiò reddere, quartò litare[e].

[e] Lactant. Gram. 4. Theb.

Duæ verò fuerunt libationes in sacris. Prima cum post victimæ probationem vinum ad aras funderetur. Altera cum sanguis hostiæ libaretur. Libatio ergo vini fiebat post immolationem, id est, postquam victima molam salsam accepisset: post mactationem sanguis victimæ fundebatur, aliáque libamenta Diis offerebantur inter cæsa & porrecta. Cædebatur hostia Pontificis iussu. In Agonalibus[f] princeps Ciuitatis interrogabatur à Sacrificulis A G O N? Iussu Pontificis accepto,

[f] Varro li. 5. de ling. lat.

Supponunt alij cultros, tepidúmque cruorem
Suscipiunt pateris[g].

[g] Virg. 6. Æneid.

A Pontifice victima percutiebatur: aut cum cultrum

teneret, alter impingebat[a]. Extemplò sanguis libabatur cùm thure, vino, moláque salsa. Hunc ritum expressit Arnobius[b]. *Non cæsorum,* inquit, *sanguinem animalium damus, non thura, non fruges salsas, non denique vinum liquens paterarum infusionibus inferimus.* Tibicines non cum mactaretur solum, sed cæsa etiam hostia concinebant[c]. Pontifex thura iterum altaribus ingerebat. Thus enim locum sumpsit in Cæremoniis primum & sine thure religionis officiũ claudicabat[d]. Vinum thuris socium ei superfundebatur incensioni. Cum thus incendebatur dicebat Pontifex MACTVS. HOC. THVRE. ESTO. Cum vinum. MACTVS. HOC. VINO. INFERIO. ESTO. Inferium vinum, ait Trebatius, dicebat Pontifex, ne vinum omne omninò quod in cellis & apothecis est conditum, ex quibus illud effunditur promptum, esse sacrum incipiat, & ex vsibus eripiatur humanis. Nam addito hoc verbo, solum erit, quod infertur Sacrum, nec religione cæterum obligatur.

a Lact. Gr 4 Theb.

b lib. 6.

c Lucian. dialog de Sacrific.

d Arnob. li. 7.

Vinum posthæc Sacrificulus circumferebat, vt populus pariter libaret, hoc est summus labris degustaret, sibíque inuicem poculum præberet. Quod non obmisit Virgilius[e].

Et pocula porgite dextris.

Refert Sallustius[f] fuisse qui dicerent Catilinam cum ad iusiurandum populares sui sceleris adduceret, humani corporis sanguinem vino permistum, in pateris circumtulisse. Inde cum post execrationem omnes degustassent, sicuti in sollemnibus sacris fieri cõsueuit, aperuisse consilium. Inter hæc pocula diis

e lib. 8. AEneid.

f De. Coniur. Catil.

etiam, libabatur ἀπάρχεται aliquo genere libamenti, vt fereto [a], vel ſtrue, placenta de farre, melle & oleo [b]: Quod priſca ſacra pulte fritilla confici ſolerent, quia in victu puls antiquiſſima [c]. Paſtillum quandoque libi genus rotundi, vel ſecium quod ſeceſpita ſecabatur ſacrificiis adhibebatur [d]. Hæc libamenta, aris imponebantur, ignéque eorum pars minuta cremabatur. Plinius [e] de Ombria gemma diſſerens. *In aras*, inquit, *addita ea, traditur libamenta non amburi*. Libamina huiuſmodi Diis offerebantur inter cęſa & porrecta [f]. Medium enim erat tempus inter hoſtiam cæſam quæ mane, & exta porrecta quæ veſperi. Quo tempore exta reddi dicebantur, vel in olla vel in veru elixa aut cocta. Varro [g] cum quarundam pecudum mentionem fecit. *Hæ ſunt*, inquit, *quarum in Sacrificiis, exta in olla non in veru coquuntur*. Arnobius [h]: *Cum Romulo Pompilióque regnantibus percocta planè ac madida cremarentur Diis exta: Nónne Rege ſub Tullo cœpiſtis & leuiter cremata porricere, priſca obſeruatione contempta?* Idem ille [i]. *Modò his aſſa, modò cruda ponuntur ſemicocta & ſemicruda*. Sed priuſquam exta redderentur, ter aram Pontifex cùm magiſtratu circumibat.

Ter circum acta pyras, ſancti de more parentis
Semineces fibras & adhuc ſpirantia reddit
Viſcera [k].

Quod Paucis Virgilius [l] in perſona Didonis expreſſit.

Ante ora Deûm pingues ſpatiatur ad aras.

Exta tum aræ imponebantur reddíque dicebantur. Quod à magiſtratu fiebat iubente his verbis Ponti-

[a] Feſtus in verb. ferctū Strues.
[b] Seru. 7. Æneid.
[c] Plin. li. 8. cap. 8.
[d] Varro li. 4 de ling. lat. Feſtus in verb. ſeciū.
[e] li. 37. ca. 10
[f] Varro li. 5. de ling. lat.
[g] lib. 4. de ling. lat.
[h] lib. 2.
[i] lib. 7.
[k] Statius 4. Thebaid.
[l] 4. Æneid.

ficç. DA. QVOD. DEBES. DE. MANV. DEXTRA ARIS[a]: Adolebat sacrificans, orabat Sacerdos. Plauti Ballio[b].

Nam si sacruficem summo Ioui
Atque in manibus exta teneam, vt porriciam, interea loci
Si lucri quid detur, potiùs rem diuinam deseram.

Quasi diceret nullam pietatem obsistere posse, quin lucro consuleret.

Iisdem verbis sollemnibus vtebatur Pontifex, cùm Thus aut vinum libaretur[c]. Cúmque exta reddebantur, & in foco aræ imponebantur, hoc erat PORRICERE[d]: Vnde extorum partes Prosiciæ[e], quæ solæ comburebantur. In carmine Saliari incisia sunt, quod in extis profectum[f]. Festus[g] vocat ablegmina. Quæ prætereà magistratus in aram imponebat, ambabus manibus, & profecta non erant, lustralia vocabantur[h]. Quod fieri consueuerat cum lustrum conderetur. Hæ partes minutiores omnes antequam adolerentur, farris semine incerni solebant, ac dicere sacra facientes SE. EA. FEBRVARE. Id est, pura facere[i]. Cum vero prosiciæ comburebantur, Thus iterum dabatur & vinum, quod erat *vinum adtegrare*, id est, vino Sacrificium augere[k]. Arnobius[l] Thus illud & vinum nobis abunde suppeditat. *Pari more*, inquit, *post solitos victus liborum & pultium hostiarúmque cæsarum, quò putrefiat faciliùs & percoquatur cibus, frequentissimo irrigant, accipiúntque se vino.*

Inter porrecta gratissimæ Diis κνίσσαι putabantur, id est, nidores καπνοὶ τῶν θυσιῶν[m], qui cum in

a Seru. 1. Georgic.
b In Pseudolo.
c Seru. 8. Æneid.
d Macrob. 3 sat. cap. 2.
e Arnob. li. 7.
f Varro li. 4 de ling. lat.
g In verb. Albegmina.
h Seru. 8. AEneid.
i Varro in fragment.
k Festus in verb. adtegrare.
l lib. 7.
m Hesych.

cœlum euolarent, cum exta nihil portendissent, id est, cum læta exta essent, iisque cor non defuisset aut caput[a], litasse se credebant, id est, sacrificio numen placasse. Sícque vbi litasse compererant, Deos ipsos demum adorabant, dextram ad Osculum referentes[b], totúmque corpus circumagentes, circum incensa altaria hymnos concinentes. Pontifex tandem manibus in altum porrectis Deos iterum precabatur, Ianum primò reliquósque quos necesse erat inuocari[c]. Ianus enim in omnibus sacris primus perpetuò rogabatur, vltimùm Vesta. M. Tullius[d]. *Ianum principem in sacrificando esse voluerunt.* Arnobius[e]. *Ianum quem in cunctis anteponitis precibus, & viam vobis pandere ad deorum audientiam creditis.* Ab his precibus litationes quæ λιτανεῖαι, vt lito deprecor λιτανεύω. Peractis precibus Pontifex ad dextram voluere & circumuortere solebat, admouénsque ori suo dextram, primore digito in erectum pollicem residente[f], sedens Deos venerabatur cùm populo, & velut Diis ipsis ratas preces habentibus ILICET pronuntiabat[g], quod nouissimum Sacrorum omnium verbum fuit, quo ritè peracta illa significaret populúmque missum faceret. Hæc fortè ingrata non erunt nisi ei ὁ μηδέποτε ταῖς χάρισιν, ἀλλ' οὐδὲ ταῖς μούσαις θύσας, qui neque gratiis neque musis vnquam sacrificauit.

a Capitolin. in Pertinace. & ibi Casaubon.
b Plin. li. 28. cap. 2. Virgil. lib. 8.
c Acro in horat. satyr. 6. lib. 2. Seru. in sched.
d lib. 2. de nat. deor.
e lib. 3.
f Apuleius 4 metamorp.
g Virgil. li. 6

SACRIFICIORVM RITVS ex M. Catone.

CAP. III.

SACRIFICIA diximus publica esse vel priuata: Priuatorum Cato [a] adfert exemplum, ex quo publica maximè illustrari possunt, nisi quis malit ad Paganalia hoc genus Sacrificij referre, quæ quidem inter publica & sollemnia sacra numerantur. Cato tamen ad villicum erudiendum hæc tradit, qui in villa faceret sacra. *Priusquam messem facias,* ait Cato, *porcam præcidaneam hoc modo fieri oportet. Cereri porca præcidanea, porcam fœminam, priusquam hasce fruges condantur far, triticum, hordeum, fabam, semẽ rapicium, thure, vino, Iano, Iunoni, Ioui præfato. Priusquam porcam fœminam immolabis, Iano struem commoueto sic. Iane pater te hac strue commouenda bonas preces te precor, vti sies volens propitius mihi, liberísque meis, domo, familiæque meæ, mactus hoc ferto. Fertum Ioui moueto & mactato sic. Iupiter te hoc ferto obmouendo, bonas preces precor, vti sies volens propitius mihi, liberísque meis, domo, familiæque mactus hoc ferto. Posteà Iano vinum dato sic. Iane Pater vti te strue commouenda bonas preces bene precatus sum, eiusdem rei ergò, macte vino inferiori esto, postea porcam præcidaneam immolato. Vbi exta proiecta erunt, Ita Iano struem commoueto, mactatóque item vti prius obmoueras. Ioui item fertum obmoueto, mactató-*

[a] lib. de re rusti. ca. 134

que vti prius feceras. Item Iano vinum dato, & Ioui vinum dato, ita vti priùs datum fuit, ob struem obmouendam & fertum libandum, postea Cereri exta & vinum dato. Cato hic primus triumpho & censura clarus, nobilior tamen literarum claritate, meretur certè vt illius sententiam indicemus, quæ eo gratior, quo abstrusa magis est & antiquitatem maximam præfert. *Porcam præcidancam,* inquit, *hoc modo fieri oportet.* Lego *porcum præcidaneam.* Ratio lectionis suo à nobis loco reddetur. Cereri porcus præcidanea mactatur, quod præcidarium fuit Sacrificium ante nouam frugem Cereri Deæ Terræ. Porcum fœminam thure, vino præfabātur Iano, Ioui, Iunoni, *Priusquam hasce fruges condantur.* Lego, *priusquam vase fruges condantur.* Varro[a], *Si sit fundus centum iugerum, frumentaria vasa viginti habere oportet.* In his enim vasis fictilibus, vt in granariis fruges reponebantur. Nam non in granariis solùm fructus custodiuntur, sed in Vrseolis & capsellis in quibus illi componuntur[b]. Vrseoli & capsæ vasa erāt vt cumera, de qua Horatius[c].

Cur tua plus laudas cumeris Granaria nostris.

Sacrificium fit Cereri, thure tamen & vino Iano Ioui & Iunoni præfatio sacrorum fit, qui tanquàm Dii potentiores inuocātur primùm. Nam præfari significat euocare: Quo sensu Tibullus[d] dixit præfari Manes. Ceres in præfatione omittitur & tres Dii solum inuocantur, quia impar numerus, primus, qui ternarius immortalis credebatur[e]. Ianus Iupiter & Iuno thure & vino inuitantur, quia thus locum sumpsit in Ceremoniis primum, cui vinum fuit socium. Priusquam

a lib. de re rustic. ca. 22

b l. quæsitū. §. cōseruandi D. de fund. instruct.

c li. 1. satyr. 1

d li. 3. eleg. 3

e Festus in verb. imparem.

quam porcum fœminam immolaret, Iano ſtruem commouebat. Nam omnis Sacrorum præfatio à Iano incipiebat, vt in Veſta deſinebat[a]. Strues autem genera ſunt liborum digitorum coniunctorum non diſſimilia[b], quæ ſuperiecta panicula in tranſuerſum continẽtur. Struem commouere verbum Sacrorum eſt, quod ſignificare arbitror libamina Diis offerre & ad preces ſacrificãtis exaudiendas excitare. Struem mouere, commouere & obmouere eandem habere ſignificationem ex iis quæ ſecuntur colligi poteſt. Quæ omnia nihil aliud ſunt quàm libare, quod eſt ambabus manibus ſtruem Diis offerẽdo vel ferctum Ioui, primis quaſi labris deguſtare. Dicit enim Cato in fine huius capitis, ita vti priùs datũ fuit ob ſtruem obmouendam, & fertum libandum. Sequitur. *Iane pater te hac ſtrue commouenda &c.* Quod tractabimus vbi de precatione ſermo erit nobis. *Ferctum Ioui moueto.* Hoc libi genus eſt à ferendo dictum, quod crebriùs ad Sacra ferebatur, nec ſine ſtrue. Quare falſus eſt Paulus[c] apud Feſtũ qui Strufertarios dictos ſcripſit à ferto quodam Sacrificij genere. Nam Struefertarij dicti à ſtrue & ferto. Nec fertum genus fuit Sacrificij, ſed libi. Fertũ itaque Ioui mouetur, vt ſtrues Iano. Vterque mactus, id eſt, magis auctus effuſa prece, quæ oblationem ſequuta eſt. Nam & macti Dij precibus aut libis dicebantur vel thure & vino quoties oblationi primæ aliquid adiiceretur. *Poſtea Iano vinum dato ſic &c. macte vino inferiori eſto*, legendum inferio. Vinum in Sacrificiis ſæpius fundebatur, vt ſupra probamus. *Vbi exta proiecta erunt*, manifeſtus

a Seru. 4. AEneid.

b Feſtus in verb. ſtrues.

c In verb. Strufertarios.

error,legendum porrecta. *Postea Cereri exta & vinum dato.* Illud ergo seruabatur in Sacris vt libatio & immolatio Diis principibus fieret Iano scilicet & Ioui: Exta redderentur siue Deo siue Deæ in cuius honorem sacra instituta essent: Libatio Diis omnibus fieret. Cereri vinum libatum negotium fecit Macrobio [a] qui de mulso intelligendum putauit. Sed nos scimus Cererem non ita abstemiam vt illi mulsum pro vino offerretur. Hoc solùm sacrificio vinum Cereri datum asserit Lilius Giraldus [b], quod sine authore: Dico cùm Seruio Pontificales libros non vetare, vt Cereri de vino sacrificaretur. Locus Plauti multos decepit qui Staphilam anum sic introducit loquentem [c].

a li.3.satur-nal. cap.11.

b Syntag.17

c In Aulularia.

Cererin' Strobile istas facturi nuptias?
Str. *Qui? Sta. quia temeti nihil allatum intelligo.*

Nodus inexplicabilis Lambino,qui alium græcorum alium Romanorum ritũ sibi finxit in Cereris sacris; Cùm tamen Cereri Romæ Græco ritu sacrificaretur. Plautus loquitur de Cereris nuptiis quæ θυσίαι νηφάλεοι, In quibus vinum quidem adhiberi nefas erat, quia Orci erãt nuptiæ, quas Pontifices præsentia sui, ingenti sollemnitate celebrabant [d]. In cæteris Cereris Sacris vinum & thus ad Sacrificia præibant. Antequam Cato de præcidanea porca diceret, docuerat [e] quomodo dapem fieri oporteret. Daps [f] fuit res diuina quæ fiebat aut hyberna semente aut verna, Quæ quidem diuina res nihil differt à sacrificio communi. Fiebat quidem illa domi, vt ex multis Plauti locis

d Seruius 1. Georgic.

e cap.132.

f Festus in verb. Daps.

comprobatur, ex quibus vnum afferam aut alterum. Primum ex Amphitruone.

Tu gubernatorem à naui huc euoca verbis meis
Blepharonem, vt re diuina facta prandeat.

Alterum ex Aulularia vbi Euclio:

Vascula intus purè propera atque elue.

Et paulò post.

Nunc lauabo vt rem diuinam faciam, ne affinem morer.

DE POPARVM ET VICTIMARIORUM mercede.

CAP. IIII.

DVM Sacrorum rationem diligentiùs exquiro, Popæ & victimarij occurrunt cùm cultris & malleis qui mihi eum timorem non iniiciunt, quo me vetus inscriptio dudum perterruit. Hæc illa est.

D
PRO. SANGVINE 125.2.
ET. CORIVM
SI. HOLOCAVSTVM. -X-. X
PRO. SANGVINE. AGNI. ET. PELLE. -X-. II
SI. HOLOCAVSTVM. -X-. II. t
PRO. GALLO. HOLOCAVSTO. X. I. L Ↄ
PRO. SANGVINE. A. XIII
PRO. CORONA. A. IIII
PRO. CALIDAMIN. HOMINEM. A. II

Licet ſub pellibus literarum non multum otij nobis concedatur ad nugas & vanum laborem, properantémque me operiantur Popæ importuni: detrahenda tamen iſthæc quoquo modo pellis eſt. Nihil intra cutem vulneris faciam quod ab aliis facilè curari non poſſit. Monebat Rigaltius, meritò quem amo, cuíque totam hanc explicationem acceptam fero, Fragmẽtum eſſe de matricula ſiue breuiculo æruſcatoris cuiuſdam victimarij, qui pro opera quam mactandis victimis locauerat, ſummularum quarũdam per minuta æra taxationes propoſuerat. Abſque hac coniectura eruditiſſima eſſet, vt nihil prorſus hac de re intellexiſſem. Ex illa enim alia ſeſe offert mihi, quæ Pontificum augeat authoritatem. Quos miniſtris ſacrorum huiuſmodi mercedem cõſtituiſſe puto. Nam hi vt ſolet, ad rem auidiores vexabant populum pro operæpretio: certam mercedem pro ratione Sacrorum in quibus locabant operas, ex præſcripto præſtari voluerunt Pontifices, populúmque ab illorum moleſtia liberare. D. illud quæ prima eſt inſcriptionis litera, pro decreto accipio. PRO. SANGVINE. hoc eſt pro iugulanda victima, Denarij aliquot æſtimati qui in lapide corroſi. ET. CORIVM. quod relictum fuit templo; pellis enim cæſæ victimę detracta, inter religionis inſignia ponebatur. Nam ſtratis his pellibus, Diis incubabant. SI. HOLOCAVSTVM. in quo tota hoſtia flammis adolebatur: merces fuit denariorum decem. PRO. SANGVINE. AGNI ET. PELLE. detrahenda ſcilicet, Denarios duos accipiebant. SI. HOLOCAVSTVM. ex agno fieret dena-

rios duos totidem. PRO. GALLO. HOLOCAVSTO. denarium vnum & binas ſextulas. Sic enim ſcriptum coniicit Rigaltius quem ſequor X. I. IↃ. Cuiuſmodi notæ reperiuntur apud Voluſium Metianum. PRO. SANGVINE · · · · · A. XIIII. deeſt aliquid, atque vt pro maiori victima pretium primum conſtitutum eſt, ſic iſtud pro minoribus arbitror, pro quibus ſoluebantur aſſes tredecim. PRO. CORONA aſſes quatuor, nos de Coronis hactenus, quas hoc loco accipimus pro iis quibus victimarij & victimæ ornabantur. PRO. CALIDAMIN. HOMINEM A. II. Ex imperitia fabri errorem ſcripturæ manaſſe putat Rigaltius, qui reponit PRO. CALIDA. IN. HOMINEM vt ſit καθ' ἕκαστον ἄνδρα. Argutè quidem, nam licet calida in ſacris non vterentur ſed viua & pura: Illa tamen opus fuit ad victimarij pelues & cultros eluendos, atque hominum quorundam opera, ad hanc rem vtebatur, quibus ſingulis aſſes duo præſtiti. In his Sacris cùm Apolline tibijs non contendo; Indico non iudico & tenera eruditionis cute laceros aut ægros lectionis artus operire ita ſtudeo, vt admonitionis aut excitationis loco caſtigationes aut labores mei accipiantur.

DE VARIO SACRIFICIORVM GEnere. Minusculum sacrum. In sacris siue Deus siue Dea. Quod vinum Sacrificio adhiberetur.

CAP. V.

OLLEMNIVM sacrorum omnium hic ritus fuit, qui in aliis diuersus, vt in statis, Imperatiuis aut repentinis, qui tot ceremoniis non constabant, nisi ipsi sollemnes essent. Nam quãdoque vinum & thus solum Diis offerebatur : aliquando puls mactabatur vt Calendis Iuliis publicè & priuatim pultem Diis mactasse author est Varro [a] libro primo de vita populi Rom. Casta mola Virgines Vestales faciebant [b]. Fuit quoddam genus sacrificij in quo Saliæ Virgines conductitiæ adhibebantur cùm apicibus paludatæ [c], quæ sacrificium in Regia cùm Pontificibus faciebant, vt Ælius Stilo scripsit. De hoc Sacro fortè Horatius [d].

Crescam laude recens, dum Capitolium
Scandet cùm tacita virgine Pontifex.

Saliæ enim Virgines circa aras faculas tenentes, ferebantur quodam gestu & motu incomposito [e]. Quod genus Sacrificij quo veteres aras circumibant, & rursus reuertebantur, deinde consistebant Minusculum Sacrum [f] dicebatur. Saltatio est corporis motus paulò vehementior, in multis sacris viris & mulieribus

[a] In fragment.
[b] Festus in verb. Casta.
[c] Festus in verb. Saliæ virgines.
[d] 3. Carmin. od. 30.
[e] Virg. 1. Georgic.
[f] Seruius 4. Æneid.

permiſſa, tanquam religionis officium. Quod nullam, inquit Seruius[a], maiores noſtri partem corporis eſſe voluerunt quæ non ſentiret religionem. Non prætermittendum quod ſuperis Diis impari numero ſemper ſacrificatum: vt inferis, pari: Quod Pontificales indicant libri[b]: Imparem nempè numerum antiqui proſperiorem eſſe credebant & immortalem[c], quia ille diuidi integer non poteſt[d]. Quare impares numeros ad omnia vehementiores putauerunt[e] & ad ternarium numerum in ſuperorum Sacrificiis multa retulerunt. Tria altaria Diis ſuperis extructa[f], ter circum acta pyras exta reddebantur[g], ter hoſtia circumducebatur[h], ter circa eaſdem aras laneus orbis vinciebatur[i], ter vinum inferium datum[k], ter ſtrues commota[l], πρὸς τὴν σελήνην τρὶς ἐγχανὸν προσευχόντα[m]. Ter ad lunam inhiantem vota faciebant. Vt Deorum omnis ferè poteſtas triplici ſigno oſtendebatur. Iouis, Trifidum fulmen: Neptuni tridens: Plutonis etiam Canis triceps.

a Eclog. 5.
b Seru. eod.
c Feſtus in verb. imparem.
d Seru. eclog. 8.
e Plin. li. 28. cap. 2.
f Seruius eclog. 5.
g Statius 4. Thebaid.
h Virgil. 1. Georgic.
i Propertius eleg. 6. lib. 4
k Cato cap. 134.
l Cato. cod.
m Lucian. in ὑπερφίλῳ.

In omnibus vero Sacris nihil cautiùs agendum, quàm vt vnicuíque Deo ſuo ritu ſacrũ fieret. Vſqueadeo res exigebat, propria Deorum nomina ſcire nec ambigere, de vniuſcuiuſque vi & nomine[n]. Nam ſi alienis ritibus fuiſſent inuocati, piaculis tenebant inexplicabilibus obligatos. Hæc cauſa fuit cur in Sacrificiis dicere ſolerent *Siue Deus ſiue Dea*. Vt cũ terra mouiſſe dicebatur, dei nomen cui ferias ſeruari, aut ſacra fieri oporteret, Romani ſtatuere & edicere quieſcebant. Ne alium pro alio nominando, falſa

n Arnob. li. 3.

a Agel. li. 2. ca. 28. religione populum alligarent[a]. *Eas ferias si quis polluisset, piaculóque ob hanc rem opus esset: hostiam, si Deo si Deæ immolabat*: Idque ex decretis Pontificum Varro tradit, quoniam qua vi, & per quem Deorum terra tremeret, incertum esset. Imò Pontifices ipsi sic Iouem precari consueuerant. *Iupiter opt. maxime, siue quo nomine appellari volueris*[b]. Quem ritum tangit Virgilius[c] suo more.

b Seru. in sched.

c lib. 4. Æneid. & ib. Seru.

sequimur te sancte Deorum
Quisquis es.

Quod etiam in votis & consecrationibus retinuerunt. Lapis vetus.

1. 7.

SIVE. DEO
SIVE. DEÆ
C. TER. DEXTER
EX. VOTO
POSVIT

Fuit Clypeus in Capitolio consecratus cum hac inscriptione, GENIO. VRBIS. ROMÆ. SIVE. MAS. SIVE FOEMINA[d].

d Seru. in sched.

Sed vt vino Sacrorum caput hocce claudamus, Quod vel remota quandoque mensa à conuiuis degustari solet; addam quod ex imputata vite Diis libari, Numæ lex Posthumia nefas statuit[e]. Vt nefas prolibare Diis, vino vitis fulmine tactæ, quamque iuxta, hominis mors laqueo pependisset: Aut si vulneratis pedibus vitis calcata esset: aut vinum circumcisis vinaceis profluxisset, aut supernè deciduo immundiore

e Plin. li. 14. cap. 12.

mundiore lapsu aliquo, esset pollutum[a]. Vnde in Sacris dicebatur furore corripi qui sacrificaret de vino vitis imputatæ[b].

a Plin. li. 14. ca. 19.

b Seruius eclog. 1.

DE SACRIS PRIVATIS, QVÆ certæ gentis aut familiæ fuerunt; Natalium, Nuptiarum aut funerum.

CAP. VI.

QVOD priuati suæ religionis causa Deo dedicant, id Pontifices Romani non existimant Sacrum, vt Gallus Ælius ait[c]: At si quæ Sacra priuata suscepta sunt, quæ ex instituto Pontificum, stato die, aut certo loco sint facienda, ea sacra appellari tanquam Sacrificium, Ille locus vbi ea sacra facienda sunt, vix videtur sacer esse. Sacra illa tanquam Sacrificium dicit Gallus, quod ex Catone notabamus esse rem diuinam facere. Sacrificia enim propriè fuerunt illa solemnia, quæ per Pontifices aut alios Sacerdotes publicos fiebant: vt res diuina à priuatis. Priuata illa sacra aut gentis vnius fuerunt aut familiæ aut singulorum. Gentilitia in Sacello aliquo, stato loco, anniuersaria factitabantur[d]. Illis totam gentem interesse solere, Fabiorum historia vetus memoratur, quos omnes ad hocce Sacrificium proficiscentes ad vnum occisos narrant. Quod probabile Dionysius[e] non putat, tot viros qui sub signis essent Sacrorum causa in vrbem sine Senatusconsulto reuersos.

c Festus in verb. Sacer mons.

d Cic. de Aruspic. resp.

e Dionys. li. 9.

Sed Cincius libro tertio de re militari dubitationem tollit[a]: Ita enim concipiebatur militum scriptorum iusiurandum. *Vt adessent illi præfinita die*, his additis exceptionibus, *nisi harumce aliqua causa fuerit, vt Sacrificium anniuersarium, quod rectè fieri non posset, nisi ipsus eo die esset*. Non quæro inter dissentientes authores in tanta vetustate, an Fabij ad hoc sacrum pergentes deleti sint: Sed cum Roma non longè abessent, non facilè potuerũt ab hoc Sacrificio excusari quod differre nefas erat. Quare Consules ipsos quibus cura belli mandata erat, hæc sacra quandoque in vrbe retinuerunt, vel è castris ad illa in vrbem ipsi reuersi sunt.[b] Memorabile illud est quod de gente Seruilia Plinius[c] ex Messala retulit, habuisse illam Trientem Sacrum, cui summa cùm cura magnificentiáque Sacra faciebant. Hunc ferunt alias creuisse alias decreuisse videri, & ex eo aut diminutionem familię significari aut honorem.

a Agel. li. 16 cap. 4.
b Plutarc. in Fab. Max.
c li. 34. ca. 13

Priuata Sacra vnius erant certæ familiæ quæ perpetua manebant, heredémque sequebãtur, nec morte Patrisfamilias occidebant, nisi ex Scæuolæ sententia perimerentur. De his nihil repeto. Priuatorum Sacrorum alia stato die fuerũt & anniuersaria vt natalium & funerum, quæ Parentalia: Alia repentina, vt nuptiarum cæteráque innumera. Quæ omnia aut ad aras certo loco fiebant, qui quidem locus vix sacer videbatur: aut domi, foculo supra mensam imposito, quæ esset aræ loco. Nam quæ in Sacris publicis sollemnibus libamenta priuati Diis offerebãt, vnam tantum Sacrificiorum partem contingebant, quæ

fuit libatio. Priuati enim in his Sacris, aut ignem in aram inferebant, aut aram augebant quod est libamenta offerre, aut adolebant. Plautum in his Sacris expediendis aduocabo mihi ministrum, Sacerdotem & Aruspicem, qui his in rebus vt in omni genere doctrinæ ita diues est, vt ab eo solo mihi comparare possim nullo pretio, quæ necessaria videbuntur. Quare authores alios non morabor, qui lucem ab illo maximam accipere possunt. Ea fuit omni populo Rom. religio, vt publicè & priuatim accederent ad Deos puri, nec illotis, vt aiunt, Manibus. Megadorus[a].

[a] Plautus in Aulularia.

Ego nisi quiduis eo lauatum vt sacruficem.

Euclio illius socer expectatus.

Nunc lauabo vt rem diuinam faciam.

Operiebant caput ad aras accessuri vel Deos inuocaturi. Alcumena[b].

[b] Plautus in Amphitruone.

Inuocat Deos immortales, vt sibi auxilium ferant
Manibus puris, Capite operto.

Quod ex Agarastocle adolescente amatore & Adephasio amica notamus, ille[c].

[c] Plautus in Pœnulo.

Ag. *age sustolle hoc amiculum*

Ad. *pura sum, comperce amabo me attrectare Agarastocles.*

Et paulò post.

Ad. non sum irata. Ag. non es? Da ergo vt credã Sauium
Ad. mox dabo cum ab re diuina rediero.
Ab. Paucis verbis rem diuinam facito.

Maturiùs properabant ad Aras. Meretrices duę Plauti nostri.

AN. *Nimia nos socordia hodie tenuit.* AD. *qua de re obsecro?*

AN. *Quia iamdudum ante lucem ad ædẽ Veneris venimus*
Primæ vt inferremus ignem in aram.

Philocomasium meretrix alia.

Inde ignem in aram.
Vt Ephesiæ Dianæ laudes latas
Gratésque agam, eique vt arabico fumificem odore amœnæ[a].

[a] Plautus in Milite.

Illato ignethus iniiciebant, & hoc propriè fuit adolere.

Natali domini Diocletianus Imperator[b], Nicomediæ cum Christiani adDominicum conuenissent, Ianuas eclesiæ claudi iussit,& ignem circumcirca parari, tripodémque cùm thure præ foribus poni, vt Ioui thus adolerent.

[b] Martyrolog. 25. Decemb.

Aram hoc Thure aut libamentis adaugere dicebantur. Quod & in publicis & priuatis sacris fieri solebat. Dorippa mulier[c].

[c] Plautus in mercatore.

aliquid cedo
Qui hanc vicini nostri aram augeam.
Syr. *Da sanè hanc virgam lauri.*

Hæc quidem & in publicis & priuatis Sacris communiter obseruata. Priuatorum sacrorum quæ publicè fierent imagines multas habemus in nummis, vnum aut alterum adferam & multis.

In his rem diuinam facere, ſupplicare, ſalutare Deos diuerſa ſunt, quæ vno vocabulo exprimuntur, pacem Deorum quærere aut expetere. Amphitruo [a].

a Plautus in Amphitr.

Vt Iouis ſupremi multis hoſtiis pacem expetam.

Adelphaſium [b].

b Plaut. in Pœnulo.

Sunt hîc omnia quæ ad Deûm pacem oportet adeſſe?

Verbo vnico dicebant facere, quod eſt, rem diuinam religionibus exibere. Virgilius [c], *Cum faciam vitula.* Hadrianus Iunius legit. *Cum faciam vitulam*, probè. Cenſorinus, *Genio hoſtiam faciundum.* Adhibebantur his Sacris priuatis, miniſter, Aruſpex, Fidicina, Popa. De miniſtro Salax Iupiter apud Plautum [d].

c Eclog. 3.

Atque vt miniſtres mihi cum mihi ſacruficem.

d In Amphitr.

Miniſter ille primus ex domeſticis aduocabatur, Panegyris mulier Gelaſino [e].

e Plaut. in Sticho.

Pa. *Intro Dinacium, iube famulos rem diuinam mihi apparent,*

Bene vale. Ge. *vin' adminiſtrem?* Pa. *Sat ſeruorum habeo domi.*

De Aruſpice & Popa Plautum [f] intelligo.

f In Curculione.

In velabro vel piſtorem vel lanium vel Aruſpicem,
Vel qui ipſi vortant, vel qui alij ſubuerſentur, præbeant.

Hoc enim genus hominum ſtabat otioſum, vſque dum illos aliquis ad rem diuinam priuatam conduceret. Piſtorem vel fictorem puto qui fictas humilioribus hoſtias pararet. Perperam verſum alterum viri doctiſſimi intellexerunt [a]. Habet vetus lectio, *vel qui aliis ſubuertendos præbeant*, vtraque recta. Iocus Plauti in eo quod omnes hi conductitij inſeruiebant ſacris. Aruſpex Sacrificij & Ceremoniarum arbiter, quæ ex illius præſcripto pro diuerſitate numinum perficiebantur. Nullum Sacrificium ſine adoratione, quæ modò dextroverſum fiebat, modo alio ritu vt docebimus, vbi de illa agemus. Hinc vetus dictum *Dij bene vortant*. Et vortere eſt conſiderare [b], quo ſenſu Salluſtius dixit exercitum more maiorum vortere. Quod verò Lambinus magnum diſcrimen putat, inter vorſare & vortere, illúdque tractum dixit à piſcibus qui aſſantur & verſantur, frictas nuces narrat: Iſthæc enim eandem ſignificationem habēt. Vt, *animum partes verſabat in omnes* dixit Virgilius, quòd tranſlationi Aſſorum piſcium accommodari non poteſt. Et *verſare oues* [c], pro pecus huc & illuc agere. Vortere ergo & ſubuortere, ad Aruſpicem pertinet, qui & Ceremonias ſacrificantes edocebat, & victimarum exta conſiderabat, homóque ille nullius pretij, per interpoſitas perſonas plerúmque ſubuertebat, id eſt deludebat, & ad ea ſe vertebat, quæ vſus poſceret. Hic tamen aduocabatur & conſulebatur.

[a] Turneb. li. 11. aduerſ.

[b] Seru. 5. Æneid.

[c] Virgil. Eclog. 10.

Hostiis pacem expetàm,
Ego Tiresiam coniectorem aduocabo & consulam[a].
De Fidicina Epidicus Plauti[b].
Me iussit senex,
Conducere aliquam Fidicinam sibi huc domum,
Dum rem diuinam faceret, cantaret sibi.

Victimas enim aut domi aut ad Aras immolabant, & vbique hos omnes sibi ministros adsciscebant suo sumptu.

Priuata Sacra quæ ad aras, Natali, Nuptiali & Funerum die celebrabantur, Aut festo alicuius Dei quē colebant. Natale Sacrum vulgatum est, quod Genio fiebat sine victima, cui quotannis sacrificabatur [c]. Huic Deo merum fundendum, non hostiam faciundum Varro testatur in eo libro cui titulus est Atticus, & id moris antiqui tenuerunt, vt cum die natali munus Annale Genio soluerent, manum à cæde ac sanguine abstinerent: ne die qua ipsi lucem accepissent, aliis demerent[d].

Nuptiarum ritus maiorem habuit ceremoniam religionémque. Nam & nuptialia Sacra[e] dicta sunt & Sanctimoniæ nuptiarum, & nuptialia Sacramenta[f], quæ captatis Auguriis & multis Ceremoniis firmabantur. In nuptiis enim augurium, Sacrificium & ad aras, & domi, votum requirebatur, si per coëmptionem fierent aut confarreationem. Nam quæ vsu mulier ducebatur parum à concubina differebat. *Auspices* Varro in libro de pudicitia in *nuptiis appellatos docet, quod Auspici** bisque à marito & noua nupta per hos Auspices captabantur in his nuptiis.* Sic laudatur

a Plaut. in Amphitr.
b In Epidic.
c Censorin. de die nat. cap. 3.
d Censorin. cap. 2.
e Liuius li. lib. 30.
f Martianus Capel. li. 2.

Varro à Seruio[a]. Legendum forte, cum locus sit mutilus. *Auspicia enim semel bisque à marito & noua nupta per Auspices hos captabantur.* Quod illa & foris ad aras & domi sacro iterato, etiamnum componebantur. Iura Auspiciorum ad opinionem vulgi retenta sunt ex patrio more: ea quibus in nuptiis vtebantur simulachra Auspiciorum fuerunt[b]. Aruspex his verbis aduocabatur: *Te volo mihi in auspicio esse: volo respondebat, audiui hæc.* In Auspiciis Tellus vocabatur, quam nuptiis præesse tradunt, Cui etiam virgines cum ire ad domum mariti cœpissent, vel iam ibi positæ essent, diuersis nominibus & ritu sacrificabant. Quare secũdum Etruscam disciplinam nihil tam incógruum nubentibus quàm motus terræ[c]. Captatis Auguriis vxor duci in domum viri non poterat, nisi sacrificio peracto[d]. Quod quidem Sacrificium ad Aras, id est, in templis & ædibus publicis vbi victimæ immolabantur[e]. In his Sacris nihil religiosius confarreationis vinculo fuit, nouæque nuptæ farreum præferebant[f]. Farre conueniebatur in manum certis verbis, & testibus decem præsentibus, & sollemni Sacrificio facto, in quo panis quoque farreus adhibebatur ille, quem noua nupta præferebat[g]. Vir & mulier per Pontificem max. coniungebantur per fruges & molam salsam & confarreatio dicebatur, ex quibus nuptiis patrimi & matrimi nascebantur. Coëmptio verò aut in manum conuentio vxorem viro loco filiæ dabat, & vir, patris in ius veniebat, ea lege, vt qui prior moreretur heredem alterum sibi haberet. Coëmptio illa fiebat per æs & libram his verbis sollemnibus, *vbi tu*

Caius

a lib. 4. Æneid.

b Cic. lib. 2. de diuinat.

c Seru. 4. Æneid.

d Seru. 3. Æneid.

e Apuleius lib. 4. metamorph.

f Plin. li. 18. cap. 3.

g Vlpian li. regular. tit. 9.

Caius ego Caia. Nam Caias mulieres eſſe vocatas, & Caios viros ex nuptialibus ſacris apparet[a]. Igni & aqua coëmptio perficiebatur[b], Vota deinde fiebant, à quibus prima & ſecunda vota pro nuptiis vſurpantur. A votis votita vxor dicta eſt; Elegans locus Plauti, cum Paraſitus adoleſcenti ſatur meretricias leges ſcriberet, quæ verecundius aliquid continerent & ſanctitatem haberent nuptiarum[c].

a Quintiliã. lib. 1. inſt. cap. 7.
b Seru. 4. AEneid.
c Plautus in Aſinaria.

De me iſtuc, inquit adoleſcens,

Nolo habere illam cauſam & votitam dicere.

Mira eſt Lambini interpretatio, quæ Aſinariã Plauti rudere faceret. Verſus iſte citatur à Nonio, qui veteres religione aliqua prohibitum vel vetitum, votitum dixiſſe aſſerit. Videndum nobis eſt, quid ſit cauſam habere, & propriè votitam dicere. Cauſam habere & cauſam dicere idem ſunt. Plautus noſter.

Non cauſam dico, verum qui inſimules probri[d].

Idem[e].

Vxor viro ſi clam egreſſa eſt foras,

Viro ſit cauſa, exigitur matrimonium.

d In Amphitr.
e In mercatore.

Cauſa eſt controuerſia[f]: Græcis ἐν αἰτίᾳ ποιεῖσθαι. Crimen obiicere criminosè deferre & αἰτίαν ἔχειν reum poſtulare, controuerſiam mouere. Hæc ergo eſt mẽs Plauti, nolo vt illa de me conqueratur, quod nimis illam pudicè habeam, vt ne quidem ſe mouere poſſit. Sed moueri illam geſtio, cum ſit meretrix, nec votitam dicere, id eſt, quaſi vxorem habere, quæ verecundè & non intemperanter amet. Atque hæc nuptiarum ſanctitas fecit, vt legibus Romanis nuptiæ

f Senec. in præfat. li. 1. controuerſ.

inter ciuem Romanam & peregrinum sint prohibitæ & nefariæ dictæ quod contra fas contractæ essent & sine farre pio. Quod mirè de nuptiis Antonij & Cleopatræ seruauit Virgilius[a].

a lib. 8. AEneid.

Sequitúrque nefas Ægyptia coniux.

Sollemni hoc Sacrificio priuato facto domi, aliud repetebatur tam à parentibus quàm ab ipsis viris, Euclio ille[b].

b In Aulular.

Quamminimo sumptu filiam vt nuptum darem
Nunc thusculum emi, & hasce coronas floreas,
Hæc imponentur in foro nostro Lari,
Vt fortunatas faciat gnatæ nuptias.

Viri nuptiis sacrificabantur in cubiculo viduæ, ait Cato[c] antiquitatum diuinarum libro quartodecimo, pro sacrificabant. Idem hùius verbi rationem reddit[d]: *Reprehendunt quidam quod putant idem esse Sacrifico & sacrificor, quod sit an non nihil commouet Analogiam.* Sic viri vxores Sacris suis initiare dicebantur, in quo lusit lepidè M. Tullius[e], cum M. Luculli vxorem, Memmium sacris suis initiasse iocatur, cuius pudicitiæ vitium attulerat. De Sacris funerum alius erit dicendi locus.

c Apud Non. in verb. sacrificabátur

d lib. 8. de ling. lat.

e li. 1. ad Attic. epist. 15.

Festo Dei quem colebant, Sacra facta Plautinus indicat leno[f], qui multum Sacrorum ritum produxit.

f In Pœnulo.

Dij illum infœlicitent omnes qui post hunc diem
Leno vllam Veneri, vnquam immolarit hostiam
Quíue vllum thuris granum sacrificauerit.
Nam ego hodie infœlix Dis meis iratissimis
Sex agnos immolaui, nec potui tamen

Propitiam Venerem facere vti esset mihi.
Quoniam litare nequeo, abij illinc illico
Iratus, vetui exta prosicarier,
Neque ea aspicere volui, quoniam illa non bona
Aruspex dixit, deam esse indignam credidi.
Eo pacto auaræ Veneri pulchrè adij manum
Quando id quod sat erat, satis habere noluit.
Ego pausam feci, sic ago, sic me decet.
Ego faxo posthac Di Deæque cæteri
Contentiores mage erunt, atque auidi minus
Cum scibunt Veneri, vt adierit Leno manum.
Condignè aruspex, non homo Trioboli
Omnibus in extis aiebat portendi mihi
Malum damnúmque & Deos esse iratos mihi.

Aruspex nō Trioboli cariùs fortè quam in Velabro conductus qui ob artis peritiam nobilior notiorq;. Adire Veneris manum, facetè dixit leno, cum tot frustra victimas veneri mactasset, qui tandē ad Auaræ illius manus oscula delabitur. Quod pauperiores solebant, vel facultatibus exhaustis qui nihil haberent in bonis, quod diis offerrent. De quibus perdoctè multa Lipsius[a]: Cuius, vt potentioris manum, scripta hîc deosculor, quibus hoc vnū Luciani[b] adiicio, ὁ δὲ πένης ἱλάσκετο τὸν θεὸν φιλήσας μόνον τὴν αὐτοῦ δεξιάν. Si quis pauper, is ita deo litat, vt dextram duntaxat suam ipsius exosculetur. Hæc priuatorum Sacra per Curiones fiebant, qui pro curialibus Sacra faciebant[c].

a lib. 2. Elector. ca. 2.
b In dialog. περὶ θυσιῶν.
c Dionys. li. 2.

DE SACRIS PRIVATIS quæ Domi fiebant.

CAP. VII.

OMESTICA Sacra persequimur, quæ maiore ex parte expedita sunt, quia & illa antiquitate sua cõmendantur & innotescunt. Domi Sacra fiebant præcipuè Diis Laribus ob puerperium vel ex re qualibet imminente ad placandos Deos aut inuocandos: vt si lætiores res essent ad gratias agendas. Laribus Kalendis, Idibus, Nonis, festus dies cum erat, coronam in focum indebant, vel pro copia familiari supplicabant[a]. Si peregrinarentur, Dei alicuius imaginem secum ferebant, cui rem diuinam facerent. Apuleius[b] cum pietatem suam iudicibus ostentaret, *Morem*, inquit, *mihi habeo, quoquo eam, simulachrum alicuius Dei inter libellos conditum gestare: eique diebus festis thure & mero, aliquãdo victimis supplicare.*

Puerperium maiore pompa & sumptu celebrabatur, Phronesium Plauti[c].

Eúmq; ornatum gero, vt grauida quasi puerperio cubem,
Date mihi huc stactam atque ignem in Aram, vt venerem Lucinam meam,
Hîc apponite atque abite ob oculis.

Deinde.

Fer huc verbenam mihi, thus & bellaria.

a Cato de re rustic. cap. 143.

b Apolog. 1.

c In Truculento.

Date aquam manibus.

Qui Plautum tractarunt, hunc locum non attigerunt: Tentabo ex Varrone[a] libro secũdo de vita populi Rom. puerperam adiutare. Ille. *Mensæ anteponebantur cùm Culignis ac vino, in qua quæ veniebant ad fœtum amicæ gratulatum, Diis mactabant.* Quare aduocatur à Phronesio ancilla, quæ verbenam adferret, thus & bellaria, præberétque aquam aduenientibus, vt puris manibus supplicarent, & Culigna vinum cùm thure focis iniicerent. Tertullianus[b]. *Dum in partu Lucinæ & Dianæ eiulatur, dum per totam hebdomadem Iunoni mensa proponitur, dum vltima die fata scribunda aduocantur: Quis non filij caput obsignat, pro gentica, pro auita, pro publica aut priuata deuotione?* De aliis hac in re Sacrificiis, multa D. Augustinus[c], qui consulendus.

a Apud Noniũ in verb. fœtum.

b lib. de anima. cap. 39.

c li. 4. de ciuitate, ca 11

Quæ ad inuocandos vel placandos Deos, vel gratias diis agendas, tot fuere quot res illis incertæ, speratæ, tristes, vel prosperæ accidissent. Exempla adferre minij esset otij, Duo tamen non prætermittam vnum ex Virgilio, alterum ex Plauto nostro. Primum est ex Didonis regia[d].

d Virgil. li. 1 Æneid.

Quinquaginta intus famulæ, quibus ordine longo
Cura penum struere & flammis adolere penates.

Legerem lubens: Cura penus adhibita distinctione, deinde struere & adolere. Strues commota à nobis est, quam certe vti priùs non obmouerem, si absque illa esset, Diis Penatibus adolere potuissent. Struem vocat Plautus bellaria, Strues enim crebriùs ad Sacra ferebatur, quare struere & adolere ex Sacrorum ra-

tione Virgilium copulasse hoc loco censeo, vt sit struere struem conficere: flammis adolere, ignem parare ad Sacrificium, quod vtrumque domestici solebant. Licet struere penum latinè & eleganter dictum sit. Sed ne mihi quispiam struat insidias, quas à me dimouere cupio, liberum illi sit aut coniecturam nostram fastidire aut admittere.

Ob res lætas Diis adolebant, vt si liberi inuenti essent & quasi postliminio reuersi. Hanc ob causam Dæmones senex [a].

Aliquando osculando melius est vxor pausam fieri,
Atque adornare vt rem diuinam faciam, cum intro aduenero
Laribus familiaribus, cum auxerunt nostam familiam
Sunt domi agni & porci sacres.

Plautum aduocaui qui mihi testis esset, hostias etiam domi cædi. Et quoniam Sacrificium nullum fuit sine sale, vt aras aliquò augeam à Plauto, quæram vt aliquid cædat: Nec enim virgam lauri ab vllo expecto. Ille [b].

Verecundari neminem apud mensam decet
Nam ibi de diuinis atque humanis agitur.

Apud Romanos cœna edita sublatísque mensis primis, omnes conticescebant, quoad ea quæ de cœna libata fuerant, ad focum ferrentur & igni darentur [c]. Tum puer Deos propitios nuntiabat, vtque Diis honos haberetur. Vulgatum est illud Arnobij [d]. *Mensas vestras Salinorum appositu & simulachris Deorum, sacras facitis.* Ab his dicta sunt *Sacra mensæ.*

Hi fuere Sacrorum veterum publicorum priua-

a Plautus in Rudente.
b In Trinummo.
c Seru. 1. Æneid.
d lib. 2.

torúmque quos notaui ritus. In quibus licet ſacrificare, rem diuinam facere, Deos ſalutare, ſupplicare, adolere, idem ſonare videantur: Nonnihil tamen inter ſe diſcrepant, & minus eſt Salutare & ſupplicare quàm ſacrificare aut facere, ſupplicationes & ſalutationes leuiùs fiebant. Cato[a]. *Paterfamilias vbi ad villam venerit, vbi larem familiarem ſalutauit*, id eſt, paucioribus verbis fecerit, *fundum eo die ſi poteſt circumeat*. De Supplicatione, Plauti noſtri lar familiaris[b].

[a] De re ruſtic. cap. 2.

[b] In Aulularia.

ea mihi quotidie,
Aut thure aut vino, aut aliquo ſemper ſupplicat,
Dat mihi Coronas, huius honoris gratia. &c.

Honor hîc pro ſacrificio, vt apud omnes authores inuenitur. Sic perfecto honore Virgilius[c] dicit pro peracto Sacrificio.

[c] lib. 3. Æneid.

Munera libo,
Intemerata focis perfecto lætus honore,
Anchiſen feci certum.

DE SACRIS DEORVM inferorum.

CAP. VIII.

DIIS inferis ſacra fiebant in Scrobilo[d] id eſt in effoſſa terra, Aræ illis vt ſuperis Diis: Altaria ſuperis tantùm conſecrata[e]. Varro tamen Diis ſuperis altaria, terreſtribus aras, focos inferis dicari

[d] Lactant. Gram. 4. Theb.

[e] Seruius eclog. 5.

tradit: Quorum Sacra alio & contrario ritu celebrata, quo ſuperorum. Primum enim ararum numero Dij iſti differebant. Duæ quidem Diis inferis aræ ponebantur: Superis tres ex Pontificali diſciplina, vt cum duo altaria Phœbo Virgilins dicat, diſciplinæ huius peritus, infernam Apollinis indicat poteſtatem, vt Grammaticus notat [a]. Sacrificantes Diis ſuperis abluebantur aqua: inferis, tantùm aſpergebantur [b]: Superis Sacrificantes thure & vino ter præfabantur: Inferis

a Seruius 4. Æneid.
b Macrob. 3. ſatur. ca. 1.

Pocula bina, nouo ſpumantia lacte [c].

c Virgil. eclog. 5.

Id eſt lacte bis præfabantur. Inferis pari numero furnæ hoſtiæ immolabantur: Superis nigrantes nunquam, ſed vt plurimum candidæ & impares [d]. Quod ad hoſtiæ Deûm ſuperûm explorationem dicebant vina fundere, ſupina manu: Illud erat inferis vina vergere ἐπικλίνεσθαι, conuerſáque in ſiniſtram partem manu ita fundere vt patera conuerteretur.

d Stat. 4. Thebaid.

Frontíque inuergit vina Sacerdos [e].

e Virgil. 6. Æneid.

Quod in Deorum Superûm Sacris citauimus non ex verbi ſignificatione, ſed ad ritum Sacrorum edocendum, in quibus ad hoſtiæ explorationem vinum fundebatur. Inuergere enim proprium eſt inferorum, vt Capularis illa Plauti [f] vini cupida peritè docet.

f In Curcutione.

Liberi lepos, inquit, *veteris vetuſti cupida ſum*
Nam omnium vnguentûm odor præ tuo, nautea eſt.
Tu mihi ſtacte, tu Bdellion. Nam vbi
Tu profuſus, ibi ego peruelim ſepultam.

Deinde

Deinde.

ipsum expeto

Tangere, inuergere in me liquores tuos.

Sino ductim. Diis Superis libari vino licebat, inferis non licebat[a]. Superis libabant solum: inferis vero sacrificantes, etiam vasa in ignem coniiciebant. [a] Seru.5. & 8. Æneid.

Congesta cremantur

Thurea dona, dapes fuso crateres oliuo[b]. [b] Virg. 3. Æneid.

Propertius dixit.

Fracto busta piare Cado.

Superis libare, inferis delibare se dicebant[c]. Inferos Deos demissis ad terram manibus submissiori voce inuocabant[d]. [c] Val Max. lib.2. cap.1. [d] Virgil.3. Æneid.

Tendóque supinas

Ad cœlum cùm voce manus, & munera libo

Intemerata focis.

Peritè munera, non vinum, libat focis, id est, congesta cremantur, supina manu & supina voce. At superos elata ad cœlum precabantur & pro qualitate numinum interdum ima, interdum summa respiciebant orantes[e]. In superis litantia cùm exta sunt læta promittitur: Inferis contraria exta erant potiora[f]. Dij superi diurna sacra, inferi nocturna semper sibi retinuerunt[g]. Nam quæ inter noctem Diis superis fiunt (vt Damium [h] Bonæ Deæ quod fiebat in operto, cuius Sacerdos Damiatrix) diebus adiiciuntur non noctibus. Nam quæ sex posterioribus horis noctis celebrantur, eo die fieri dicuntur, qui proximus eam noctem illucisciti[i]. Diis superis mactatæ solum victimę: inferis homines etiam immolati. Inferorum [e] Seru.3. & 4. Æneid. [f] Sueton. in Othon.ca.8 [g] Seruius 4. Æneid. [h] Festus in verb. Damium. [i] Agel. li.3. cap.2.

enim Sacris publicis hoc consuetum Senatusconsulto comprobatur, quod factum est Cn. Cornelio Lentulo & P. Licinio Crasso Coss. Anno vrbis DCLVII, ne homines immolarentur[a], monstráque sublata sunt. Quod genus Sacrificij ex fatalibus libris renouatum est & extraordinarium dictum, cum Gallus à Galla, Græcus à græca in foro Boario, sub terra viui dimissi sunt, in locum saxo conseptum [b]. De Aris Deûm inferorum in Scrobilo factis, Vetus inscriptio est.

a Plin. li. 28. cap. 2. & 30.

b Cic. pro fonteio. Liuius lib. 22.

1004. CONSO. AD. ARAM. SVBTERRANEAM
DEIS. MAGICIS. . . . . . CRIPTÆ
. . . . . PEDES. . . . DEFOSSÆ

Ara Conso in circo defossa est ad primas metas sub terra, cùm inscriptione huiusmodi. CONSVS. CONSILIO. MARS. DVELLO. LARES. COMITIO. POTENTES. Sacrificabant apud eum Nonis Iuliis Sacerdotes publici 12. Kal. Sept[c]. Flamen Quirinalis & Virgines. Ara alia est.

c Tertulliã. de spectacub. cap. 5.

1015. 7. PLVTONI. SVMMANO
ALIISQVE. DIS. STYGIIS

Item alia.

1015. 9. FATIS. DERVONIBVS

Fata illa sunt θεοὶ δαίμονες, dij euersores. Deruit enim est ἀναστρέπει[d].

d Gloss. vet.

DE SACRIS MAGICIS, ET *mortuorum euocationibus. Silens luna.*

CAP. IX.

DIS Magicis, qui impij dicuntur, magica Sacra fiebant. Illa nocturna, venefica, nefaria, funesta, cocyta, mala, impia, arcana, opertanea, detestāda, Diri Sacrorum ritus fuerunt, in quibus impiæ & sceleratæ preces fundebantur. Peculiare magicæ vanitatis argumentum fuit, quod animalium cunctorum talpas maximè mirarentur[a]. Nullis enim æquè credebant extis, nullum religionis capacius animal iudicabant; Cuius Sacerdotes magicis cœnis initiati[b]; Alij Physyonomici fuerunt, alij talorum vates, ignium, circulorum, cribrorum, vultuspices, manuspices, peluium vates, & mortuorum φυσιογνωμονικοὶ, ἀστραγαλομάντεις, πυρομάντεις, γυρομάντεις, κοσκινομάντεις, μορφοσκόποι, χειροσκόποι, λεκανομάντεις νεκυομάντεις[c]. Horum instrumenta[d], lucerna, peluis, aqua, pila, lapilli, surculi, & id genus friuola[e], quibus inhalatis ad carminum incantamenta descendebant, queis diræ preces concipiebantur. Carmina isthæc ἐπῳδὰς vocat Plato[f], in quibus præcipuus horum Sacrorum ritus. Veteres cantare de magico carmine proprie dicebant[g], cuius effectus excantatio, occantatio, obligatio. Apuleius

a Plin. li. 30. cap. 3.
b Plin. li. 30. cap. 2.
c Artemidor. li. 2. ca. 74.
d Plin. li. 28. cap. 30.
e Apuleius 1. metamorph.
f In Symposio.
g Seruius eclog. 8.

primi nominis magus, & carminis Sepulchralis perdoctus magister, nullo carmine decantatũ in asinum se commutatum miratur[a]. Digitis pectinatim inter se implexis precabantur: quod veteres in sacris aliis omnibus, votísue prohibuerunt[b]. Mulieres his sacris infamatæ sunt, quas Philochorus libro tertio de diuinatione ἐγγαστριμύθους appellat, quásque passim nobis poëtæ omnes offerunt, tale quidpiam operantes. Huic tamen sceleri & Aruspicem & Sacerdotem ministrasse Plato[c] atque Imperatores[d] notant. Illi μυστοπόλοι, quorum princeps scientia in euocatione manium vertitur, defictionibus, excantationibus, & sortibus. De his ea præcurram quæ leges Corneliæ non vetant, & quæ ad veterum lectionem Pontificúmue authoritatem pertinere videbuntur. Nam & impiam superstitionem detegendo, illam etiamnum coarguemus.

a li.3. metamorph.
b Plin. li.28. cap.6.
c In Sympos.
d l 3. C. Theod. de malefic. & mathemat.

Magica primum vires assumpsit religionis, ad quam maximè caligabat genus humanũ. Publicam illam in sortibus Romani probauerunt, damnarunt priuatam, Pontificum iudicio, quibus multùm in his criminibus inquirendis tribuebant. In mortuorum euocationibus inferorum colloquia petebãtur. Huius duæ fuerunt species præcipuæ νεκυομαντία & σκιομαντία. Hanc Homerus exequitur[e], illam Lucanus[f]. In νεκυομαντία ad leuandum cadauer, sanguis erat necessarius. In σκιομαντία quia vmbra tantùm vocabatur, solus interitus sufficiebat[g]. Nefarium hũc ritum accuratè Heliodorus[h] descripsit Christianus author. πρῶτα μὲν βόθρον ὠρύξατο. ἔπειτα πυρκαϊὰν ἐκ θατέρου μέρους

e Odyss. λ.
f lib.6.
g Seru. 6. Æneid.
h lib.6.

ἐξῆψε. καὶ μέσον ἀμφοῖν τὸν νεκρὸν τοῦ παιδὸς προθεμένη, κρατῆρά τε ὀστράκινον ἔκ τινος παρακειμένου τρίποδος ἀνελομένη, μέλιτος ἐπέχει τῷ βόθρῳ. Καὶ αὖθις ἐξ ἑτέρου γάλακτος, καὶ οἶνον ἐκ τρίτου ἐπέσπενδεν. εἶτα πέμμα στεάτινον εἰς ἀνδρὸς μίμημα πεπλασμένον, δάφνῃ καὶ μαράθῳ καταστέψασα, εἰς τὸν βόθρον ἐνέβαλεν. ἐφ' ἅπασι δὲ ξίφος ἀνελομένη, καὶ πρὸς τὸ ἐνθουσιῶδες σοβηθεῖσα, καὶ πολλὰ πρὸς τὴν σελήνην βαρβάροις τὲ καὶ ξενίζουσι τὴν ἀκοὴν ὀνόμασι κατευξαμένη, τὸν βραχίονα ἐντεμοῦσα, καὶ δάφνης ἀκρέμονι τοῦ αἵματος ἀποψήσασα τὴν πυρκαϊὰν ἐπεψέκαζεν. ἄλλα τε ἄττα τερατευσαμένη πρὸς τούτοις ἐπὶ τὸν νεκρὸν τοῦ παιδὸς προσκύψασα, καί τινα πρὸς τὸ οὖς ἐπάδουσα, ἐξήγειρέ τε, καὶ ὀρθὸν ἑστάναι τῇ μαγγανείᾳ κατηνάγκαζεν. Primùm quidem ſcrobem fodit, poſtea rogum ex vtraque parte ſuccendit, & medium inter vtrumque cadauer filij collocans, & craterem fictilem ex quodam tripode, qui iuxta aderat promens, mel in foſſam infundebat: rurſus autem ex altero lac, ex tertio porrò vinum delibabat. Deinde piſtã quandam farinæ maſſam ad viri ſimilitudinem effectam, lauro & bdellio coronatã, in foſſam iniecit. Poſthæc gladio inter ſcuta ſublato, tanquam furore quodam percita, multa ad lunam peregrinis auditu nominibus precata, brachium incidit, & lauri ſurculo ſanguine abſterſo, rogum conſpergebat, aliáque multa portenti ſimilia, præter hæc faciens: tandem ad cadauer filij inclinata, & quædam illi ad aurem accinens excitauit, & ſubitò conſiſtere præſtigiarum vi coëgit. Duo in hac narratione maximè notanda. Primum quod ſaga illa ad lunam precata ſit; alterum quod brachium ſibi inciderit, ex quo ſanguis mana-

ret ad aspergendum rogum βραχίονα ἐντεμοῦσα. Ex horum sacrorum ritu notat Eustathius[a], ἱερήϊα τὰ ἐν ᾅδου σφάγια, τόμια φασὶ καὶ ἔντομα. Hæc quidem ab emisso per incisionem vel occisionem humano sanguine, quem anus illa ἐντεμοῦσα, quod necessarium in νεκυομαντείᾳ. At τόμια ad interitum spectant, qui in σκιομαντείᾳ sufficiebat, mactatis scilicet victimis nigris. Hesychius. Τόμια τὰ ἀποτμήματα καὶ ἀκρωτηριάσματα τοῦ νεκροῦ. At verò Εντομίδες ξυσμαὶ ὄφεως γινόμεναι, καὶ τοῖς λοιποῖς σώμασιν ἐντεμνόμεναι, τοιαῦτα δ᾽ εἰώθασι ποιεῖν ἐν τοῖς νεκροῖς αὐτῶν οἱ ἄπιστοι. Quæ verba in sacris Deorum superorum vsurpata non ignoro, sed impropriè illa & per translationem. Εντόμια ergò fiebant aut per incisionem aut per hominis occisionem. De hac M. Tullius[b]. *Quis tantus furor, vt cum inaudita ac nefaria sacra susceperis, cum inferorum animas elicere, cum puerorum extis, Diis manibus mactare soleas.* Inde ea quæ Appius, ψυχομαντείᾳ faciebat, inde Auerni lacus[c].

Vnde animæ excitantur, obscura vmbra, aperto ostio
Alti Acherontis, falso sanguine. imagines mortuorum.

Turnebus[d] emendat *salso sanguine*, sed falsò. Nam falsus sanguis pro impio & nefario dictus, quo sensu Virgilio est falsa proditio, falsus igitur sanguis dicitur quod homines immolarentur, atque vt dicebat Cato succidiæ ἐντομίδες humanæ fierent. Non animaduertit Agellius[e] quid esset succidias humanas facere, cum verba Catonis alia refert, quæ omnia eandem rem significare putat. Nam succidias humanas facere, funera facere, aut capita libera interficere longè diuersa sunt.

[a] Odyss. λ.

[b] In Pisonē.

[c] Cicer. 1. Tusculana.

[d] li. 19. aduers. ca. 24.

[e] li. 13. ca. 23

Euocationes fiebant ad ſepulchra[a]: aduocabatur luna, triuiáque manium potens, Mercurius Carminum vector, Iléxque animi Venus[b], omnéſque veris ſuis nominibus ciebantur[c]. Quod certo & tempeſtiuo tempore fiebat, *quinta decima luna & ſilente tota die*[d]: Quod eſt plena luna vel interluuio. Horatius[e].

a Horat. epod. od.5. & 17. Tibul. lib.1. eleg. 2.
b Apuleius Apolog 1.
c Lactant.li. 2. de orig. error. ca.17
d Plin.li.27. ca.10.
e li 1.ſatyr.8

Simul ac noua luna decorum,
Protulit os, tunc oſſa legunt herbáſque nocentes.

Nam ſilens luna dicitur, cum venit ad intermenſtruum, eſtque extrema & prima[f], quem diem Græci appellant ἕνη καὶ νέα πελαγίδος. Nos coïtum lunæ vel interlunium quo verè eſt ſilens luna. Hoc Seruium[g] fugit cum Virgilij verſum interpretatur.

f Varro li.1. de re ruſt. ca.37. & li.5 de ling.lat.
g lib. 2. Æneid.

Tacitæ per amica ſilentia lunæ,

Qui tacitam lunam pro ſerena accipit. Nam ſilentia lunę ſerenitatem omnem tollunt, cum nullum ipſius lunæ effulgeat lumen in ipſius coïtu. Tacitæ igitur per amica ſilentia lunæ ſunt obſcuriores tenebræ, quales ſunt nocte, deficiente luna, cuius tempus. Sacrificiis nefariis oportunum, quæ fiebant περὶ μέσας νυκτός[h]. Ex his, Horatij locum non ſatis ab interpretibus intellectum facilè eſt interpretari.

h Lucian.in Necyomãt.

Nox & Diana quæ ſilentium regis,
Arcana dum fiunt ſacra[i].

i Epod.5.

Quod fruſtrà ex ritu illo Sacrorum dictum putat Turnebus[k] qui dum regere ſilentium in nocturnis ſacris, idem eſſe credit ac fauere linguis in ſuperis, canit verè errantem lunam, longè aliter quam ille Virgilij Ioppas. Non fauebat linguis populus, qui nul-

k li.14. aduerſ. cap.9.

lus in his Sacris, quæ à maga ſola, nullo adhibito miniſtro peragebantur. Diana ſilentium regit, hoc eſt, luna in coïtu eſt, Arcana dum fiunt Sacra, nocte & luna ſilente.

DE DEFIXIONIBVS ET excantationibus.

CAP. X.

DEFIXIONES aliud Sacrorum veneficorũ genus, hominum exitium portendebant. De his Tertullianus[a]. *Homicidium ferro, veneno, magicis defixionibus perficitur.* Recepta lectio habet *deuinxionibus.* Deuinctiones quæ excantationis ſunt ſpecies, homicidium nullum committebant. Defictiones licet ſint νεκυομαντεῖαι, καταδεσμὸς[b] incantatio, promiſcua verba vix & à bonis authoribus cõfunduntur. Dixit Plinius[c], *diris precationibus & ſceleratis precibus defigi.* Tacitus[d], *Diros Sacrorum ritus confingere.* Neſcio an *Diro Sacrorum ritu configere.* Moneo tantùm. Hos defictionis ritus expreſſit ille[e], vbi de ſcelere Piſonis & Plancinæ in Germanicum. *Reperiebantur,* inquit, *ſolo ac parietibus erutæ humanorum corporum reliquiæ, Carmina & deuotiones & nomen Germanici plumbeis literis inſculptum, ſemiuſti cineres, aliáque maleficia queis creditur animas numinibus infernis ſacrari.* De his omnibus Sacris & excantationibus Paulus Iuriſcon-

a De ſpectacul. cap. 2.
b Gloſſ. vet.
c li. 28. ca. 2.
d li. 16. Annal.
e Tacit. 2. Annal.

Iuriſconſultus[a]. *Qui Sacra impia nocturnáue vt quem obcantarent, interficerent, obligarent, fecerint, faciendáue curauerint: aut cruci ſuffiguntur, aut beſtiis obiiciuntur.* Tres hic excantationis effectus Paulus notat, obcantare, interficere, obligare. Obcantatio tam ad fruges quam ad homines pertinet. Lex duodecim tabularum[b], *néue alienam ſegetem pellexeris.* Duo eiuſdem legis fragmenta Plinius profert[c], *Qui fruges excantaßit,* & alibi, *qui malum carmen incantaßit.* Hominis obcantatio excantatio vel incantatio animum ſubuertit. Plautus noſter[d].

Præſtigiator fortè aut veneficus,
Hanc excantat tibi familiam.

Defictio vergit ad interitum: Deuinctio ad obligationem vel nexum qui κατάδεσμος, quæ pudicos animos ad libidinem deflecteret. Tale eſt Virgilij carmen[e].

Necte tribus nodis ternos Amarylli colores,
Necte Amarylli modo, & Veneris, dic, vincula necto.

In quo carmine ternarius numerus difficultatem mihi adfert. Cum enim ille ſit Deorum Superûm, in inferis & meleficis Sacris hîc vſurpatur, ob triplicem fortaſſe Dianæ poteſtatem. Nam tria virginis ora Dianæ, quæ huius Sacri præſes erat.

Nec tamen incantatores ſeu præſtigiatores omnes capite puniebantur. Ii enim quos impoſtores vocabant, qui imprecabantur aut exorciſabant, vt hominis valetudini conſulerent, pœnæ nõ erant obnoxij[f]: Inter medicos ſolùm illi non admittebantur. Nam qui remedia humanis corporibus quærebant, aut in

a li.5. ſententiar. tit.23.
b Seruius eclog. 8.
c li.28.ca.2.
d In Amphitruon.
e Eclog.8.
f l.1. §. medicos. D. de var. & extraord. cog.

agrestibus locis innocenter adhibebant suffragia, ne maturis vindemiis metuerentur imbres, aut venti grandinisue lapidatione quaterentur, nullis criminationibus implicabantur, quia nullius salus aut existimatio læderetur. Sic verè magica altior sanctiorq; medicina dicebatur [a], quæ in magna parte gentium præualet & vbique ferme imperat. Proh nefas! qui ad rabiem huius scientiæ se conferunt, hodie Philosophi vocantur, insanientis sapientiæ consultores, qui impunè ibi morantur, vnde vltrò profugere in vltimas terras debuissent. Publica iam literatura est [b], quæ priuata publicáque omnia tandem diruet, infamabit, extinguet, & veram lucem in vetustum Chaos merget.

a Plin. li. 30. cap. 1.

b Tertulliā. de anim. ca. 57.

DE PRIVATIS SORTIBVS.

CAP. XI.

SORTES priuatæ quædam permissæ fuerūt, quædam vetitæ. Permissæ quæ ad priuatorum vtilitatem pertinebant, quibus inquirebant aliquid, vel expediebant. In his potentes fuerunt vates ignium, cribrorum, circulorum, verè præstigiatores, qui verbis innitebantur sine Sacrificio. In vulgus effluxit, Sors & Situla [c], quam eò commouebo quod illam Plautus noster sortitus sit. Per Situlam Deorum voluntas exquirebatur, vt in nuptiis Casinæ. Nam licet serui nulla sacra haberent, illorum

c Plautus in Casin.

tamen contubernia, quandam retinuerunt ſanctitatem. Situla aqua plena adferebatur ad ὑδρομαντείας speciem: De his enim hoc capite ſortibus loquimur, quas græci κλήρους ἀντὶ τῆς μαντείας μύθους vocant. Atque hæ quidem ſortes ex duriore aliqua materia fiebant, quæ facilè mergeretur. Quare fallitur Lambinus qui ligneas ſibi finxit, illum enim apertè Plautus arguit cui ligneæ ſortes ſuſpectæ.

OL. *Sed manedum. Num iſta aut populnea ſors aut abiegna eſt tua?*
CH. *Quid tu id curas?* OL. *Quia enim metuo aqua ne in ſumma natet.*

Terreas fuiſſe eas indicio eſt Chalini precatio.

CH. *Deos quæſo vt tua ſors ex ſitella effugerit.*
OL. *Sed vtinam tua quidem ſicut Herculeis prædicant*
Quondam prognatis, iſta in ſortiendo ſors delicuerit.

Nota eſt hiſtoria Creſphontis & Ariſtodemi[a], qui cum de Meſſenia contenderent totámque rem ſorti commiſiſſent: vna è coctili laterculo facta eſt, altera è ſiccata ſole argilla, quæ Ariſtodemi fuit: Hæc in Situlam coniecta citò delicuit, Quæ prior ſors foras exiiſſet, vincebat illa.

[a] Pauſanias in Meſſeniacis lib. 4.

At ſortes prohibitæ ſunt quibus de ſalute principis vel illius ſucceſſore quæreretur, diro ritu. Huius rei exemplum præbet Patritij & Hilarij atrox factū, ex ipſius Hilarij oratione ad iudices ſuos[b]. *Conſtruximus*, inquit, *magnifici iudices, ad Cortinæ ſimilitudinem Delphicæ diris auſpiciis, de laureis virgulis, infauſtam hanc menſulam quam videtis: & imprecationibus carminum ſe-*

[b] Amian. Marcel. lib. 29.

cretorum, Choragiiſque multis ac diuturnis ritualiter conſecratam mouimus tandem. Mouendi autem quoties ſuper rebus arcanis conſulebatur erat inſtitutio talis. Conlocabatur in medio domus emaculatæ odoribus Arabicis, vndique lance rotunda purè ſuperimpoſita, ex diuerſis metallicis materiis fabrefacta, cuius in ambitu rotunditatis extremo, elementorum vigintiquatuor ſcriptiles formæ inciſæ, peritè diiungebantur ſpatiis examinatæ dimenſis. Has linteis quidam indumentis amictus, calceatúſque itidem linteis ſoccis, torulo capite circumflexo, verbenas felicis arboris geſtans, litato cōceptis carminibus nomine, præſcitionum authore Ceremoniali ſcientia ſuperſiſtit cortinulas, penſilem anulum librans, artum ex Carpathio filo perquamleui, myſticis diſciplinis initiatum: Qui per interualla diſtincta retinentibus ſingulis literis incidens ſaltuatim, heroos verſus efficit, interrogationibus conſonos, ad numeros & modos plenè concluſos, quales leguntur Pythici vel ex oraculis editi Branchidarum[a]*. Ibi tum quærentibus nobis, qui præſenti ſuccedet imperio, quoniam omni parte expolitus fore memorabatur, adſiliens anulus duas perſtrinxerat ſyllabas: & cum adiectione literæ poſtrema exclamauit, præſentium quidam, Theodorum præſcribente fatali neceſſitate portendi. Nec vltra ſupra negotio eſt exploratum. Satis enim apud nos conſtabat hunc eſſe qui poſcebatur.* Hæc fortè extra ſortem libris noſtris mandaui, vt oſtenderem totam iſtam rem inuentam fallaciis, aut ad quæſtum, aut ad Superſtitionem, aut ad errorem.

[a] Plin. li. 5. ca. 29.

DE SORTIBVS PVBLICIS & impetrito.

CAP. XII.

VID vero est isthæc Sors? ait Tullius[a], *idem propemodum quod micare, quod talos iacere, quod tesseras, quibus in rebus temeritas & casus, non ratio & consilium valet.* Sors tamen ipsa pro Deo fuit[b], qua etiam plana de illo coniectatio esset. Atque harum Sortium aliæ ducuntur, aliæ vaticinatione funduntur. Hæ veriùs oracula dicebantur: illæ Sortes, quæ nobiliores fuerunt Prænestinæ. Namque aliis in locis Fortunæ quidem fuerunt sed non illius, vt ita dicam, Primigeniæ, qua omnes Fortunæ monitu tolli dicebantur, id est, Fortunæ quodam iussu ex arca trahebantur, in qua tesseræ insculptis priscarum literarum notis, verba quædam continebant, quæ felicitatem denuntiarent aut calamitatem. Vt MAVORS. TELVM. SVVM. CONCVTIT[c].

Prodigij loco habitum si Sortes essent extenuatæ, vel sua sponte, vel casu. Narrat Liuius[d] Phaleriis Sortes sua sponte extenuatas, vnámque excidisse. Casu, si illæ fortuito disturbatæ essent, vt cùm Simia sortes dissipauit Lacedæmoniorum, dum Iouem Dodoneum illorum legati de victoria sciscitarentur[e]. Non tulit Lipsius[f] extenuatas Sortes, aut attenuatas, & imperitiam arguit librariorum, audétque rescribere

a lib. 2. de diuinat.

b Plin li. 2. cap. 7.

c Liuius li. 22.

d li. 21. & 22

e Cicer. 1. de diuinat.

f lib. 2. elector. cap. 22.

Extæniatas Sortes, quod interpretatur tæniis vittísque ſolutas & liberatas. Iuſti Lipſij humanitatem & eruditionem ſummā maximi facio faciámque ſemper: Sed hoc maximum in illo vitium eſt, quod diſſimulare non poſſum: Doctos viros temerè exagitat, aut veteres libros ſuis cōiecturis multùm extenuat, dum quod ignorat, aut ſcire ſe credit aut ſcire videri deſiderat. Quid iſthuc verbi eſt *Extæniatas Sortes*? Attenuare & extenuare vulgata ſunt & recepta: Extæniare vix apud authorem vllum inuenire eſt. Locus Suetonij [a] quo Lipſius ſe tuetur, debuerat illum in lectione Liuij retinere, quo Præneſtinas Sortes obſignatas deuectáſque Romam, non reperiiſſe in arca Tiberium tradit. An illæ non repertæ extaniatæ ſunt, an extenuatæ? Extenuare eſt euaneſcere, vt quidem illæ ſortes euanuerunt, quo modo & Lipſij vana emendatio euaneſcit in fumos. Extenuatæ igitur ſortes ſunt, quæ vt Plautus noſter loquitur, totæ ex arca effugerunt & delicuerunt. Attenuatæ quæ ſunt comminutæ vel exhauſtæ ἐκπεξυχωμέναι. Pueri manu miſcebantur Sortes atque ducebantur poſteáque à ſortientibus tollebantur. Lapis vetus.

a In Tiber. cap. 63.

132. 6.

SACRO
SVSCEPTO
SORTIBVS. SVBLATIS
C. GALLIO
ATTICVS
MEDIOLANIENS

Alius Præneſte.

FORTVNÆ 76. 7.
IOVIS. PVERI
PRIMIGENIÆ
D. D
EX. SORTE. COMPOS
FACTVS
NOTHVS. RVFICANÆ
L. F. PLOTILLÆ

Fortunæ huius imaginem habemus in nummis.

Præneſtinæ ſortes nomen retinuerunt[a], atque id in vulgus: Cæteris vero in locis ſtante Rep. aliæ planè refricuerunt. a Cicer. 2. de diuinat.

Impetrito voluntas Deorum accipiebatur, ab Auguribus cum ex auium volatu Deos conſulerent, peractóque ſacrificio propitios illos comperiſſent. Impetrire enim Augurale verbum[b] idem fuit, quod Pontificibus litare in Sacrificiis. Quod iam notius eſt quam vt notari debeat. Nam vt poſtea extis, ſic olim auibus magnæ res impetriri ſolebant[c].

b Feſtus in verb. impetritum.

c Cicer. 1. de diuinat.

DE VOTIS. VER SACRVM. Annua nuncupatio Votorum. Votorum Dies.

CAP. XIII.

LIA causa fuit cur rebus diuinis opera daretur: Nam vt voluntas Deorum extis & sortibus impetrito inquirebatur, sic voto illa exposcebatur. Tum verò præcipue votorum locus erat, cum spei nullus esset[a]: Inopsque Senatus auxilij humani ad Deos populum & vota conuertebat. Votum autem præeunte Pontifice maximo Consul nuncupabat, quale fuit illud quod susceptum est, cùm populus Romanus bellum cùm Anthioco Rege iussisset[b]. *Si duellum quod cùm Antiocho Rege sumi populus iußit, id ex sententia Senatus populíque Romani confectum: Tum tibi Iupiter Populus Romanus ludos magnos dies* X. *Continuos faciet: donáque ad omnia Puluinaria dabuntur, de pecunia quantam Senatus decreuerit, quisquis magistratus eos ludos quanto vbique faxit, hi ludi rectè facti, donáque data rectè sunto.* Nec enim nisi votis in Capitolio nuncupatis Consules ad bellum proficiscebantur[c]. Quod M. Tullius[d] Antonio exprobrabat, qui neque Sacrificiis sollemnibus factis, neque votis nuncupatis profectus esset. Illa vt plurimum in ipso pugnæ discrimine fiebant. Plautus noster[e].

a Plin. li. 8. cap. 16.

b Liuius li. 36.

c Liuius lib. 4.

d Philip. 5.

e In Amphitruon.

Imperator

Imperator vtrimque hinc & illinc Ioui
Vota ſuſcipere.

Huiuſmodi fuit Votum Appij Conſulis[a]. *Bellona ſi hodie nobis victoriam duis, aſt ego tibi Templum voueo.* Illa quidem inconſulto Senatu ſuſcepta, niſi poſtea comprobarentur, vel de manubiis, vel de ſua pecunia ſoluebat Conſul. Prætor aliquando vota ſuſcipere iuſſus, ſi in decem annos Reſp. eodem ſtetiſſet ſtatu[b]. Primus Pompeius labente Repub. publicis votis honoratus eſt, cùm graui morbo laboraret, quod nulli antea factum[c].

Ver Sacrum in ſummis Reipub. periculis, de Senatus ſententia populíque iuſſu vouebatur[d], vt quodcúmque pecus vere proximo naſceretur inter Kalendas Martias & Kalend. Maias, ſe Diis immolaturos promitterent. Huius voti verba ſollemnia habet Liuius[e]. Hoc Siſenna *Religioſum votum* dixit[f]. Vota tandem omnia ad Imperatorum adulationem conuerſa ſunt & tranſlata, & fœdè plerúmque profanata, cùm illíſque annus aperiebatur. Hæc erant incipientis anni ſollemnia[h], quorum prima in principiis, ſecunda in Capitoliis nuncupabantur. Hæc loca fuerunt, iſthæc votorum verba. *Hunc tibi Iupiter, bouem cornibus auro decoratis vouemus eſſe futurum.* Corrigit Lipſius[i], *vouemus eſſe facturum*: quod veteres inſcriptiones non admittunt.

a Liuius li. 36.
b Liuius lib. 21.
c Dio li. 45.
d Liuius li. 33. & 34.
e lib. 22.
f Non. in verb. ver ſacrum,
g l. vnic. de oblat. votor. C. lib. 12
h Tertulliā. de coron. milit. ca. 12.
i Ad Tacit. lib. 16. Ann.

. . . .

119. . . . BA. VOVIMVS. ESSE. FVTVRVM . . . . . .
. . . TIBI. IN. EADEM. VERBA. NOMINE. FR. . . .
. . . VOVIMVS. ESSE. FVTVRVM. . . . . . .
. . . BOVE. AVRATO. VOVIMVS. ESSE. FVTV . . .
. . . ACXIS. TVNC. TIBI. IN. EADEM. VERBA. . . .
. . . AVRATA. VOVIMVS. ESSE. FVTVRVM

Votorũ dies fuit III. Non. Ian. ex Caio Iurisconsulto[a], quo die pro salute principis vota concipiuntur. Kalendis ipsis in acta principis nirabatur[b],vota soluebantur, atque iterum nuncupabantur in illius domo. Quod vtrumque Fratrum Arualium veteres inscriptiones probant. Nam Pontifices eorúmque exemplo cæteri Sacerdotes hæc vota suscipiebant[c].

a l. 233. §. post Calendas. D. de verb. sig.
c Dio lib. 58.
b Tacit. li. 4 Annal.

KAL. IANVAR.

SVLPICIVS. CAMERINVS. MAGISTER. COLLEGI
118. FRATRVM. ARVALIVM. IMMOLAVIT. IN. CAPITO
LIO . . . COS. NERONIS. CLAVDI. CAESARIS
AVG. GERMANICI. IOVI. B. MAREM. IVNONI
VACCAM. MINERVAE. VACCAM. GENIO. IPSIVS
TAVRVM. IN. COLLEGIO. ADFVERVNT. SVLPI
TIVS . . . .

ISDEM. COS. III. NONAS. IANVAR
SVLPITIVS. CAMERINVS. MAGISTER. COLLEGI
FRATRVM. ARVALIVM. NOMINE. VOTA. NVNCV
PAVIT. PRO. SALVTE. NERONIS. CLAVDI. DIVI
CLAVDI · F · . . . .
. . . .

VICTIMIS. IMMOLATIS. IN. CAPITOLIO
QVAE. SVPERIORIS. ANNI. MAGISTRI. VOVER
ANT. PERSOLVIT. ET. IN. PROXIMVM. ANNVM
NVNCVPAVIT. PRÆVNTE. M. APONIO. SATVR
NINO. IOVI. MARES. DVO. IVNONI. VACCAS
II. MINERAAE. VACCAS. II. SALVTI. PVBLI
CAE. VACCAS. II. IN. TEMPLO. NOVO. DIVO. AV
GVSTO. B. MARES. II. IN. COLLEGIO. ADFV. SVL
PITIVS. . . . .

ISDEM. COS. III. IDVS. IANVAR.
ADSTANTIBVS. SVLPITIO. CAMERINO. MAGISTRO
. . . .
IN. CAPITOLIO. OB. NATALEM. NERON
IS. IOVI. B. M. IVNONI. VACCAM. MINERVAE
VACCAM. FELICITATI. PVBLICAE. VACCAM. CON
CORDIAE. VACCAM. GENIO. IPSIVS. TAV
RVM. . . . .

Aliud fragmentum.

. . . .

..... IN. CAPITOLIO. VOTORVM. NVNCVPANDO
RVM. CAVSA. . . FRATRES. ARVALES. CONVE
NERVNT. IN ... PRONAO. ÆDIS. CONCORDIÆ. FRA
TRES. . . . CANDIDVS. PROMAG. MANIBVS. LAV
.... SACRIFICIVM. DEÆ. DIÆ. CVM. COLLEG
..... QVOD. BONVM. FAVSTVM. FELIX. FORTV

. . . .

Hæc fuere vota sollemnia quibus, precabantur Imperatoribus vitam prolixam[a], imperium securum, domum tutam, exercitus fortes, Senatum fidelem, populum probum, Orbem quietum. Illa & Kalendis Ianuarij & III. nonas suscepta sunt. Quare Kalendarum Ianuar. consuetos dies, otio Imperatores manciparunt[b]. Duplex autem fuit votorum illorum nuncupatio. Prima in principiis, secunda in Capitolio[c], id est, prima in Castris, altera in vrbe. Hæc Pontifice præeunte: illa, curante Commilitonum pietate[d], quibus non alium quàm principem Diis oportuit commendari. Quare aduertit grauiter Tiberius, quod cũ pro sua incolumitate Pontifices vota suscepissent, Neronem quoque & Drusum suis precibus inseruerunt[e], æquarique Adolescentes Senectæ suæ, impatienter indoluit: & in Senatu oratione monuit in posterum, ne quis mobiles adolescentium animos præmaturis honoribus ad superbiam extolleret. In Votis præterea sollemnibus offerebatur libra Auri

a Tertulliã. in Apologetic. ca. 30

b l 7. C. de feriis.

c Tertull. de coron. milit. cap. 12.

d Plin. li. 10 epist.

e Tacit. li. 4 Annal.

Imperatori in ſolidis obryziacis[a], hoc eſt,aureis meris & puriſſimè coctis[b]. Quod ſtrenarum locum occupauit, quæ Kalendis Ianuariis principi dabantur, primùm in Capitolio, poſtea in illius ædibus[c]. Edixit Caligula[d] ſtrenas ſe recepturum ineunte anno, ſtetítque in veſtibulo ædium Kalendis Ianuar. ad captandas ſtipes, quas plenis ante eum manibus, omnis generis turba fundebat. Qui mos in aurum obruſum vel ad obruſam conuerſus eſt.

a l. vnic. de oblat. votor. C. li. 12.
b Cuiac. de veter. numiſmat. pot. C. li. 11.
c Dio li. 57.
d Sueton. in Caio. ca. 42

Alia fuerunt vota natalium Principis, àlia vota decennalia, Vicennalia, Tricennalia, quæ in nummis; quorum rationem Dio exequitur[e]. Tandem iſta in vota populus ita effuſus eſt, vt illa quocumque tempore & quacunque de cauſa publicè & priuatim nuncuparet. Pro itu & reditu Imperatoris, pro Salute ſua & gentis ſuæ, innumeráque alia, quæ in antiquis inſcriptionibus ſignata ſunt. Vna eſt Romæ.

e lib. 53.

TI. CLAVDIVS. TI. F. NERO
PONTIFEX. COS. ITERVM
IMP. ITERVM
LVDOS. VOTIVOS. PRO. REDITV
IMP. CÆSARIS. DIVI. F. AVGVSVI
PONTIFICIS. MAXIMI
IOVI. OPTIMO. MAXIMO. FECIT
EX. S. C

m. r.

In omnibus etiam ad principem epiſtolis, ſcriptum ſemper ab eo qui mitteret *ſe vota facere*, ὃ νομιζόμενον

εὐχὰς αὐτοῦ ποιεῖν[a], Tributúmque clementiæ Tiberij, quod Rhodiorum magiſtratus qui in ſcribendo id obmiſiſſent, indemnes dimiſiſſet.

[a] Dio lib.57

De Priuatis ampliſſimus eſſet dicendi locus, vt de illorum aſſignatione, primitiis & exuuiis quibus non immoror, quia ab aliis repeti poſſunt, qui de hac re multa[b]. Aliam ſolum inſcriptionem adfero, in qua.

[b] Senec. epiſt.10. Perſius ſatyr.2. Horat. 1. epiſt.16. Lucian. in philoſopho. Lactantius 3. Thebaid.

24. 5.

IVNONI
IBVS. CA
BIABV S
MASIVS
VOTVM
RETVLIT

Scribendum IVNONIBVS ex inſcriptionibus aliis, queis votum referre eſt votum reddere, ſoluere, vel, vt M. Tullius loquitur[c], tabellis pictis diſſoluere. Inter vota non malè ea ponũtur, quæ ad Deorum iram ſecundam à Senatu edicebantur, vt cum lectiſternia imperabantur, quorum originem & apppratum Liuius complexus eſt[d]. Cum Nouendiale ſacrum à Pontifice vel Prætore ex Senatuſconſulto decernebatur: Cum ob nimiam ſiccitatem pluuiæ poſcerentur Manali Sacro, quod dictum eſt à Manali lapide, quem Pontifices trahebant extra portam Capenam iuxta ædem Martis[e], Nudipedalia Tertullianus appellat[f]. Cum etiam Cereri ieiunium inſtitutum, quod quinto quoque anno ſeruaretur[g]. Quæ licet ad Sacra pertinere videantur, quia tamen in

[c] 3. de natur. deor.

[d] lib.5.

[e] Seru. 3. Æneid. Feſtus in verb. Manalem.

[f] In Apologetic. ca.40

[g] Liuius li. 36.

aduersis facta aut edicta, cùm votis coniungi rectè possunt.

DE OBSECRATIONIBVS ET precationibus. Precatio maxima. Precatio extrema.

CAP. XIIII.

DIVINIS rebus opera dabatur, quatuor præcipuè modis; tres à nobis sunt explicati, Vota, Sortes, & sollemnis ille ritus, qui Sacrificium propriè vocabatur. Precatio restat, qua quid Diis commendabatur, & quæ in omnibus Sacris vsurpabatur, qui sine precatione non fiebant. *Victimas tamen*, ait Plinius [a], *sine precatione cædi non videtur referri, nec Deos ritè consuli. Prætereà alia sunt verba impetrantis, alia depulsoris, alia commentationis.* Pliniana lectio varia est in manuscriptis libris. Quidam habent, *Alia sunt verba impetritis, alia depulsoriis, alia commendationibus.* Sic legitur in manuscripto regio Mediceæ Bibliothecæ. Hermolaus Barbarus cuius & diligentiam & doctrinam summam veneror & miror, lectionem veterem adfert, in qua non *Commentationis aut commendationibus, sed incantationis* scriptum est. In hac lectionum varietate nil mihi tam suspectum est, quam quod ab omnibus approbatum, *victimas cædi sine precatione non videri referre.* Hoc enim falsum ex ipso Plinio probari potest, vt Sacrorum

[a] li.23. ca.2

ratio etiamnum apertè docet. Quod enim Sacrificium ſine precatione factum vel fictum? Quare verbum iſtud, *referre*, omninò delendum eſt. Nam ex ſumma imperitia eſt vſque hoc, & cui Plinij mens maxime aduerſatur. Ille enim hoc capite vnum hoc quærit, an aliquid valeant verba & carminum incantamenta. Nulla quidem illa ſine precatione. Quare & carmina & verba varia fuiſſe docet ex illorum Sacrorum ratione, de quibus agit, quæ verbis perficiebantur. Vnde alia aliis verba fuiſſe docet Impetritis, Depulſoriis & Commentationibus. Quanto magis magíſque cogito nimirum dat mihi hic locus magnam cuiuſuis lectionis difficultatem. Nam ſi Apollo ipſe Pythicus conſuleretur, ambiguum vt ſolebat, reſponſum porrò daret. Diuinandum tamen nobis eſt, vt conſilia de diuinis locis firmiora eſſe poſſint. Inhæro menti Plinij qui de Sacris extraordinariis loquitur, in quibus alia ſunt verba impetritis, id eſt, in iis ſacris, quibus Deorum voluntatem extis vel ſortibus inquirebant. Quæ ſint alia Depulſoria non ſatis vulgata ſunt, Arcana enim Sacra hæc omnia fuerunt, Atque hæc ad Auerruncos Deos trahere poſſem, quos præfati, ſic preces concipere ſolebant[a]. *Te precor quæſóque vti ſies volens propitius mihi familiæque noſtræ, vti tu morbos viſos inuiſóſque, viduertatem vaſtitudinémque, calamitates intemperantiáſque prohibeßis, defendas auerruncéſque.* Dij iſti Auerrunci ſeu depellentes[b], ἀποτρόπαιοι, ἀλεξίκακοι, λύσιοι, φύξιοι, δαίμονες[c]. Depulſoria, vt puto, Sacra, vocat Plinius ea carmina, quibus in deuotionibus vtebantur, quale durat immēſo

exemplo

a Cato de re ruſtic. cap. 140.

b Perſius ſatyr. 5.

c Iul. Pollux

exẽplo Deciorũ, patris filiíque. Quale fuit Tuciæ Vestalis inceſtę precatio[a], qua vſa aquã tulit in cribro: Et illa quę cõcepta eſt, cũ in foro Boario Grę cus à Gręca, Gallus à Galla defoſſi ſunt, quorũ ſacrorũ precationẽ ſolebat præire Quindecimuirorũ Collegij magiſter.

[a] Liuius lib. 22.

Vltima Sacra commendationibus aut commentationibus, vel incantationibus peragebantur. Hac in lectione ex tribus vnam ſortiri licet, & magis placet incantatio ex Veteri Hermolai libro, niſi ſi de publicis Sacris Plinius tractaret, in quibus verba magnam vim habuiſſe crediderunt: Quod demonſtrant ea quæ ſecuntur. *Vidimus*, inquit, *certis precationibus obſecrare ſummos magiſtratus.* Hæc igitur Sacra ad obſecrationem pertinent aut commendationem ſcilicet aut commentationem. Commentum antiqui dicebant pro communitum [b]. Hinc commentaculum virga, qua Flamines Sacra facturi præmuniebantur. Commendare tamen Sacrorum verbum, quod eſt, Deorum Numini rebus in aduerſis fortunam Reip. committere, qui ipſam adiuuarent ἀντιλαμβάνονται, commendatio ἀντίληψις, quæ obſecratione perficiebatur. Obſecratio autem dolentia eſt[c]: Oramus enim placidos Deos, Obſecramus iratos.

[b] Nonius.

[c] Donat. in Enuch.

Si falſa illa Sacra ex veris adiuuare licet, inſignis eſt locus D. Pauli[d]. Παρακαλῶ οὖν πρῶτον πάντων, ποιεῖσθαι, δεήσεις, προσευχάς, ἐντεύξεις, εὐχαριστίας ὑπὲρ πάντων ἀνθρώπων. Notant Græci[e] Δέησιν eſſe obſecrationem ſiue deprecationem, quę offertur pro liberatione à triſtibus & duris. Προσευχὴν petitionem bonorũ, ἔντευξιν poſtulationem ſiue interpellationem aut ac-

[d] 1. Timoth. 2.

[e] Theophylact. in hũc loc.

cuſationem impiè agentium: εὐχαριστίαι Gratiarum actionem. D. Auguſtinus hunc locum interpretatus eſt, & δεήσεις vertit deprecationes, precationibúſque vſos ait in optandis bonis, deprecationibus in deuitandis. Quæ omnia ſigillatim ſunt nobis exponenda.

Obſecratio certis precationibus à ſummis magiſtratibus fiebat[a], & ne quid verborum præteriretur aut præpoſterum diceretur, ſcripto præibat aliquis rurſúſque alius. Cuſtos dabatur qui attenderet, alius verò præponebatur qui fauere linguis iuberet, Tibicen caneret, ne quid aliud exaudiretur. Et quoties deprecatio errauiſſet extis adimebantur capita vel corda, tanta fuit verborum vis vel incantatio. Edixit Claudius Imperator[b] in vrbe, dira aui aut in Capitolio viſa, vt obſecratio haberetur, eamque vt ipſe iure Pontificis maximi commonito pro Roſtris populo præiret. Quod etiam fieri ſolebat cum agri nouo quodam motu contremiſcerent[c], tum enim procurationes & obſecrationes conſtituebantur, & obſecratio à populo Duumuiris præeuntibus facta[d]. Idem in rebus aduerſis factum aut in pauore publico, vt cum Romani duces ſe in Faliſcorum inſidias præcipitarunt[e]: Obſecrationes in templis factæ ſunt, petitúmque precibus ab Diis vt exitium ab vrbis tectis templíſque ac Romanis mœnibus arcerent. Obſecratio verò in vnum diem aut plures indicebatur[f]. In illa hoc verbo vti ſolebant *ob vos ſacro* pro *vos obſecro*, vt *ſub vos placo*, in quibuſdam precationibus pro *ſupplico*[g]. Quod quidem verbum religionem habebat

a Plin. d. li. 23.
b Sueton. in Claudio. ca. 22.
c Cicer. de Aruſp. reſp.
d Liuius li. 4
e Liuius li. 5 & 31.
f Liuius lib. 27.
g Feſtus in verb. ob vos ſacro.

qua obligabantur ij quos obsecrabant ad id præstandum, quod petebatur. Quare, qui populum obsecrauerat, vt Comitiis periculo aliquo liberaretur, iubebat Magistratus eum resecrare[a], id est, soluere religione, vt liberum de illo esset iudicium. Ex Plauto[b] nostro hoc Festus probat.

Resecróque mater quod dudum obsecraueram.

Precationes sunt προσευχαὶ[c], quas à precibus distinguere omninò difficile est. Precationes tamen conijcio dictas, eas quæ in libris Sacerdotum habebantur, In quibus leguntur[d]. Lacia Saturni, Salacia Neptuni, Hora Quirini, aliáque Sabina verba obsoleta. Verba precationum sollemnia erant, *Precor venerórque vt volens propitiúsque sies Populo Romano Quiritibúsque.* Nam in omnibus precationibus, vt in omnibus sacrificiis publicis populi Rom. mentio fiebat[e]. Atque vt varia Sacrorum genera pro numinum diuersitate fuerunt, sic variæ precationum formulæ, vt in Sacris Tiburtibus sic Iunonem precabantur[f]. *Iuno Curulis tuo curru clipeóque tuere meos vernulas sane.* Cum verò plures Deos quam in cæteris partibus Auguriorum precabantur, euentúsque rei bonæ poscebatur: *Vt Dij melius iuuarent meliúsque fortunarent*, quod in precationibus, *Precatio maxima* vocabatur[g]. At Extrema Precatio & sacrificatio in Vesta Dea erat, quæ rerum credebatur custos intimarum[h]. Nam cum in omnibus rebus vim habere maximam putarent prima & extrema, vt principem in sacrificando Ianum esse voluerunt, ita omnis precatio in Vesta desinebat. Quod Plautus opportunè seruauit[i],

a Festus in verb. resecrare.

b In Aulular.

c D. Augustin. ad Paulin.

d Agel li. 13 cap. 22.

e Tacit. 4. histori. Seruius 1. Æneid. Festus in verb. dici.

f Seru. in sched.

g Seru. 12. Æneid.

h Cicer. li. 2 de natur. deor.

i In milit.

Nam cum miles seruo libertatem promitteret, argutè ille,

Deos sperabo, téque postremò tamen.

Quod idem in imprecatione notauit. Nam cum iurgij quid esset inter senes duos vnus in hæc verba desijt.

[a] In Casin. *Quin hercle Di te perdant postremò quidem*[a].

Sic multa verba sunt apud authores bonos, quæ aliam vim habent & elegantiam, quàm nos censemus.

Fuit & alius precationis modus pro rerum vel temporum opportunitate, qualis est precatio Scipionis in Africam traijcientis[b]. *Dij Deæque qui maria terrásque colitis, vos precor quæsóque, quæ in meo imperio gesta sunt, geruntur, postque gerentur, ea mihi populo plebíque Rom. sociis nominíque latino, qui populi Rom. quíque meam sectam imperium auspiciúmque terra mari amnibúsque sequuntur bene verruncent.* At cum precatio à Senatu præscribebatur, monitore opus erat, quem in Christianorum precibus Tertullianus non admittit[c]. Huius vnam formulam afferemus, ex qua alias concipere possumus. Cum Philippo Regi bellum indictum est, decreuit Senatus vti Consules maioribus hostiis rem diuinam facerēt, quibus Diis ipsis videretur, cùm precatione ea[d], *Quam rem Senatus populúsque Rom. de Repub. déque ineundo nouo bello in animo haberet: ea res vti populo Rom. sociísque ac nomini latino bene ac feliciter eueniret.* Preces quæ priuatorum fuerunt, apud omnes authores passim occurrunt, nec longiorem laborem merentur.

[b] Liuius li. 29.

[c] In Apologetic ca. 30.

[d] Liuius li. 31.

DE POSTVLATIONIBVS POstulionibus & Deuotionibus.

CAP. XV.

POSTVLATIONEM precationi adiūgemus, quā ἔντευξιν, alij interpellationem dixerūt, minus rectè: aliud enim est interpellare aliud postulare[a]. Ἔντευξις ἀπάντησις κατὰ τῶν πλημμελησάντων δέησις. ἐκδίκησιν[b]. Expostulatio querela est aduersus eum quem incusamus[c], & apud illū ipsum qui peccauit: postulatio de altero apud alterum dicitur, estque iusta interpositio querelarum. Sic apud veteres Deorum postulationes fuerunt, quæ antiquo & Sacrorum verbo POSTVLIONES dicebantur. Cuius verbi vim cum Adrianus Turnebus[d] non aduerteret satis, lectionem Varronis deprauauit. Varro[e] Deos manes postulionem postulare dixit, mutat Turnebus, & Postileonem reponit, quod postis appelletur terræ hiatus, qui censebatur Orci Ianua. Cuius emendationem Scaliger meritò respuit. Nec enim postis Manium pro Orci ostio legitur, quod manale dicebatur. Et postulionis antiquum verbum agnoscit Arnobius[f]. *In ceremoniis*, inquit, *vestris, rebúsque diuinis Postulionibus locus est*. Diis inferis Postulio, Superis postulatio fiebat. M. Tullius[g] Augurali hoc verbo vsus est. Cum enim exauditus esset in agro propinquo & suburbano strepitus quidam recōditus & horribilis fremitus

a D. Augustin. ad Paulin.
b Hesych.
c Donatus in Andr. & hecyr.
d li. 20. aduers. cap 22
e lib. 4. de ling. lat.
f lib. 4.
g de Aruspic. resp.

armorum: *Quis est*, inquit, *ex Gygantibus illis quos poëtæ ferunt bellum Diis immortalibus intulisse, tum impius, qui hoc tam nouo tantóque motu nō magnum aliquid Deos populo Romano præmonstrare & præcinere fateatur? De ea re ita scriptum est* POSTVLATIONES *decretas esse Ioui, Saturno, Neptuno, Telluri, Diis cœlestibus.* Et paulò post. *Eodem ostento* POSTVLATIO *Telluri deberi dicitur.* Postulio inferorum fuit, cum hominem aliquem peterent, qui iis deuoueretur. De hac Iocus Plauti, apud quem cum seruus Tranio Theuropidi seni capitales ædes factas fingeret, quod in illis hospes necasset hospitem, ab illarúmque foribus abigeret senem, ne filium opprimeret cùm amica cōnuiuantem: Clamitabat seruus eum qui has ædes tetigisset, piaculum committere vel suo capite expiandum.

Scelestæ hæ sunt ædes [a], inquit, *impia habitatio*
Quæ hîc monstra fiunt anno vix possem eloqui.

[a] Plautus in Mostellaria

Cúmque illum vocaret senex, Seruus ille nequam.

Non me appellabis, si sapis
Nihil ego commerui, neque istas percussi fores.
THEVR. *Quæso quid ægrè est? quæ res te agitat Tranio?*
TR. *An quæso tu appellaueras?*
Ita me Di amabunt mortuum illum credidi
Expostulare, quia percussisses fores.

Sacra hæc Depulsoria dicebantur, quorum verba alia ab aliis Plinius dicebat, Propriè DEVOTIO dicebantur. Quæ quidem duplex fuit coacta, scilicet aut voluntaria. Coacta ex libris Fatalibus vel Aruspicum responsis, vt cum ex Senatusconsulto in foro Boario viui aliquando defossi sunt [b]. Voluntaria Diis expo-

[b] Plin. li. 28 cap. 2.

ſtulantibus, hominum in Rempub. vel principem obſequio & charitate. Prima & antiquiſſima deuotio, Gallorum Senonum fuit aduentu, quo maiores natu ampliſſimis vſi honoribus in forum coïerunt, ibíque M. Fabio Pontifice Max. carmen præeunte deuouerunt ſe pro patria, Quiritibúſque Rom[a]. Frequens apud alias gentes exemplum. Maſſilienſes cũ peſtilentia laborarent, vnus ſe ex pauperibus offerebat alendus, anno integro publicis & purioribus cibis. Hic poſtea verbenis circumdatus, ſacríſque veſtibus, per totam ciuitatem cùm execrationibus circumducebatur, vt in ipſum reciderent mala, ſicque proiiciebatur, vt ex Petronio Seruius[b] refert. De deuotis apud Gallos qui Soldurij appellantur, otioſum eſſet aliquid addere, ad ea quæ Iulius Cæſar nobis ſcripta reliquit[c]. De Hiſpanis ſatis Plutarchus[d]. Deorum Poſtulione primus M. Curtius ſe deuouit[e]. Cum enim ex Senatuſconſulto ad Aruſpices relatum eſſet, illíque ex terræ hiatu Deos Manes poſtulionem poſtulare reſpondiſſent,[f] id eſt Ciuem fortiſſimum eò mitti, pro patria Curtius mortem oppetiit.

a Liuius li. 5 Plutarch. in Camillo.

b lib. 3. Æneid.

c li. 3. de bello Gallic.

d In Sertorio.

e Liuius li. 7.

f Varro li. 4 de ling. lat.

Deuotionis ritum alio modo apud Liuium, alio apud Sammonium Serenum habemus[g] libro quarto rerum reconditarum. *Cum qui deuouetur Tellurem dicit* (ait Serenus) *manibus terram tangit: Cum Iouem dicit, manus ad cœlum tollit. Cum votum recipere dicit, manibus pectus tangit.* At Liuius Curtium proponit nobis Capitolium intuentem, manus nunc in Cœlum nunc in patentes terræ hiatus ad Deos Manes porrigentem.

g Macrob. li. 3. ſaturn. cap. 9.

Pontifex precationem præibat, cuius formulam Liuius refert[a]. Illúdque adiicit *licere Cõsuli Dictatoríque & Prætori cum legiones hostium deuoueant non vtique se, sed quem velit ex legione Rom. scriptũ ciuem deuouere. Si is homo qui deuotus est moritur, probè factum videri: Ni moritur, tum signum septem pedes altum, aut maius in terram defodi, & piaculum hostia cædi: vbi illud signum defossum erit, eò magistratum Rom. descendere fas non esse. Sin autem sese deuouere velit, sicut Decius deuouit, ni moritur, neque suum neque publicum diuinum purè faciet, qui sese deuouerit. Vulcano arma siue cui alij Deo deuouere vellet, ius esto.* Signum septem pedes altum, rectè opinatur Sigonius imaginem eius hominis esse, qui deuotus non occubuit, morte eius defossione imaginis, simulata.

[a] lib. 8.

Eorum qui se pro principe deuouerunt exempla multa. Sexti Pacunij meminit Dio[b] qui Hispanorum more Augusto Cæsari se deuouit, ἐν γὰρ τῷ συνεδρίῳ ἑαυτόν τε οἱ τὸν τῶν Ἰβήρων τρόπον καθωσίωσε. Interpres vertit consecrauit, malo deuouit, quod proprium & peculiare verbum huic rei. Deuotio καθωσίωσις, Deuotus καθωσιωμένος. Pacuuium æmulati quidam sibi malè consuluerunt. Nam votum exegit Caligula ab eo, qui pro salute sua se deuouerat[c], cunctantémque pueris tradidit, verbenatum infulatúmque quo votum reposcẽtes Massiliensium more per vicos agerent, quoad ex aggere præcipitaretur. Quod posteros non terruit ab huiusmodi voto, cui se integræ etiam Legiones aliquando obstrinxerunt, vt ex antiquis inscriptionibus patet.

[b] lib. 53.

[c] Sueton. in Caligul. ca. 27. Dio lib. 59.

FORTV

FORTVNAE
AVG. 73
OMNIPOTENT
VBI. ERAS
RHANNV
SIA
VBI. ERAS
QVANTVM. ABFVIT
NE. ROMA. LVGERET
SED. VIVIT. TRAIANVS
VE. TIBI. DECEBALE
MILSS. LEG. VI. ET. XIII. G
DEVOTIS. CAPITIBVS

Inde manauit vt qui Imperatori omne obſequium pollicerentur, illi ſe deuotos eſſe dicerent προστρεπόμενοι τὸν κρατοῦντα, λέγειν εἰώθαμεν, ὅτι σοι καθωσιώμεθα[a]. Verba interpretis non ſequor, qui προστρέπειν verbis adhortari & καθωσιοῦν Sacrum eſſe reddidit, multum enim differt ſacer homo à deuoto. Deuoti quoque dicti ſunt qui ſe numini perpetuo colendo dedicarunt. Inſcriptio Romæ.

[a] Dio li. 53.

DECRETVM

. . . . 218.

ITEM. DEDICATIONE. STATVARVM. CÆSARVM. ET AVGVSTARVM. MVLSVM. ET. CRVSTVLA. PECVNIA NOSTRA. DEVOTIS. OMNIBVS. ET. POPVLO. DEDI MVS

In absurdam adulationem homines deinde progressi publicis monumentis testati sunt se deuotos numini maiestatíque Augustarum. Alia inscriptio.

272.5. FVRIÆ. SABINÆ. TRANQVILINÆ. SANTISS. AVGVSTÆ. CONIVGI. D.N. M. ANTONI. GORDIANI.....
DECVRIALES. AEDILIVM. PLEBIS
CERIALIVM. DEVOTI. NVMINI
MAIESTATIQVE. EORVM

DE GRATVLATIONE, PRIMITIIS, Vitulatione, Supplicatione.

CAP. XVI.

GRATVLATIO quæ εὐχαριστία, gratiarum est actio, qua Deos venerabantur, vel ob voti solutionem, vel publicam lætitiam, aut bellum prosperè gestum. Ob votum cum redderetur, propriè Gratulatio: Ob liberalitatem Primitiæ. In sollênibus ludis vitulationes: ob bellum prosperè gestum supplicationes fiebant. *In gratulationibus mentum Herculis*, inquit Tullius[a], *osculari solent*. Odiosum hoc verbum Lipsio[b], qui vocem magis côuenientem putat *Gratationes*, cum Diis agerent grates. Mirùm quo euadat Criticorum pruritus, qui nihil rectum putant, quod non satis intelligunt. Quis vnquam author latinè sciens Gratationis

[a] act. 9. In Verrem.
[b] lib. 2. Elector. cap. 6.

verbo vſus eſt? Quod Lipſius adiuuenit vt mentum Herculis cùm Ciceronis lectione non attereret ſolum, ſed dilaceraret. Gratulatio nulla reprehendi ſolet, quæ Diis immortalibus reddebatur, cùm votis annuiſſent, vel ſuæ beneuolentiæ ſignum oſtendiſſent. Si ſecundum vota aut preces res ſucceſſiſſet, Gratulatio ob impetrationem debebatur. Impetrare enim Pontificium verbum eſt, vt impetrire Augurum. Plautus noſter[a],

P. Deos quidem oro. EP. *impetra.*

Et paulò poſt.

Prô Di Immortales mihi hanc diem dediſtis luculentum
Vtque facilem atque impetrabilem.

Rectè M. Tullius preces à Gratulationibus ſeparauit vt ſpeciē à genere: Nam vt Gratulatio in votis exauditis, ſic in precibus, ſi eas Dij exaudiſſent Primitiæ ſoluebantur, & in futurum nouam Deorum benignitatem exoptabant, publica exultatione illam expetentes[b].

Agna cadet vobis, quam circum ruſtica pubes
Clamet Io meſſes & bona vina date.

Non ſum audacior in caſtigandis libris, ne mihi vitio detur quod in aliis non probo. Licet tamen coniecturis niti, vt librariorum errorem ſubleuemus, vt in hoc verſu ſuſpicor ſcriptum fuiſſe & *noua vina date*, ſcriptum fortaſſe fuit interuerſa litera *& nona* ex quo librarius fecit *& bona.* Rationem coniecturæ meæ à Plinio accipio[c]. Ille. *Ad pomorum primitias hæc vetera eſſe dicebant, noua exoptantes.* Rem non no-

a In Epidic.

b Tibul. li. 1 eleg. 1.

c li. 28. ca. 2.

nam aggredior, si cui vetus lectio placet, illam retineo.

Vitulatio in sollemnibus ludis & insperata priuatorum lætitia erumpebat: Quod Plautus [a] monet.

a In Persa.

Ioui opulento, inclito, Ope gnato, supremo, valido, viro potenti

Opes, spes bonas, copias commodanti, lubens vitulórque merito.

Vitulari Pontificium verbum est[b], quod græci dicunt παιανίζειν. Licet enim Pæan propriè sit Apollinis, laus[c] omnibus tamen Diis congruit: Quare Pindarus opus suum Pæana vocauit, quod & hominum continet laudes[d]. Addit Plautus, *lubens meritò*, verba in votorum solutione vsitata, quæ in antiquis Inscriptionibus sæpissime his literis notantur V. S. L. M. quod est, *votum soluit lubens meritò*.

b Macrob. 3 Saturn. ca. 2

c Eustath. Iliad. α.

d Seru. 10. Æneid.

At gratiarum actio aliis verbis exprimitur. Inscriptio vetus Romæ.

70. 4. ÆSCVLAPIO. SANCTO
L. IVNIVS. AGATHOPVS. ET. TERENTIA. RV
FINA. GRATIAS. AGENTES. NVMINI. TVO. D.D.

Quod si inexpectatum aliquod bonum contigisset, beneficij gratiam sacro posito agnoscebant. Lapis ad Danubium.

IOVI. INVENTORI 21. 8.
DITI. PATRI
TERRÆ. MA
TRI
DETECTIS. DAC
THESAVRIS
CÆSAR. NER
VA. TRAIANVS
AVG
SAC. P

Sed nos Inſcriptiones à vitulatione lubentes meritò auocarunt, in qua Hymni ad Deorum honorẽ canebantur ſpondaïcis verſibus cõpoſiti[a]: vt ſpondæum pedem Pontificium Numa dicitur appellaſſe[b]: Hi in ludis publicis aut ſupplicationibus quibuſdam perſonabant. Supplicationum enim duæ fuerunt cauſæ: vna ad euertendum malum quod immineret, quæ frequentior obſecrationi & votis coniungitur: Altera ob rem feliciter adminiſtratam. Atque in hac vitulari ſolebant, vt ſi parta eſſet victoria, præterquam in Ciuili bello; Nam ſupplicatio ne victoris quidem literis poſtulata. Decreuit tamen illam M. Tullius ad omnia puluinaria, eorum nomine qui Antonium ad Mutinam deuicerant[c].

a Diomedes Gram. lib. 3
b Marius Victorinus.
c Cic. Philip. 14.

Et quoniam de ſupplicatione dicendum nobis eſt, & quaſi à lætitia ad luctum tranſeundum, nihil officient gratulationi ea quæ in commodiorem locum cogere non potuimus. Supplicatio ergò quæ

[a] Donat. in Andr. in rebus aduersis edicebatur, etiam cùm lachrimis [a], has ferè habuit causas, aut ad placandos Deos scilicet, aut ad prodigia procuranda, & morbos auertendos. Ciuitas religiosa in principiis maximè nouorum bellorum illam decernebat: Vt cum latum est ad populum [b], *vellent, iuberent populo Carthaginiensi bellum indici*, eius belli causa supplicatio per vrbem habita, atque adorati Dij, vt bene ac fœliciter eueniret.

[b] Liuius lib. 21.

Ob prodigiorum procurationem, Decreto Pontificum supplicatio indicebatur: cuius ritũ Liuius descripsit [c]. Ad morbos expellẽdos pro Collegio Decẽuirorum imperabatur [d], si libros adiissent, aut per cõpita tota vrbe aut circa omnia puluinaria, aut per omnia fora conciliabulaq; in triduum vel biduum [e]. Atque in his purè & castè à matronis sacrificatum [f], quæ nonnunquam ipsemet supplicauere [g], id est, manibus amplexæ & coronatæ hymnos certis carminibus conceptos modulantes dixerunt. Ædium vitia sacrarum Vitruuius reprehendit [h], quod matres familiarum cum ad supplicationem gradibus ascenderent, non possent per intercolumnia amplexæ adire, nisi ordines fecissent. Nobis vero, vt nostrum ordinem obtineamus, hoc loco demigrandum est, & ad alia veniendum.

[c] lib. 27.
[d] Liuius li. 38.
[e] Liuius lib. 40.
[f] Liuius lib. 27.
[g] Liuius li. 25.
[h] lib. 3. ca. 2.

DE ADORATIONE.

CAP. XVII.

B Carthaginiense bellum susceptum, supplicationem per vrbem indictam, atque adoratos Deos ex Liuio modò dicebamus. Supplicatio carmine perficiebatur: Adoratio cum præsentia numina precibus adloquerentur. Nam adorat, significat alloquitur, vel quasi ad os orat[a]. Adorationis formula ob ereptum turbine Æneam Turnus vtitur[b].

Vos ô potius miserescite venti
In rupes in saxa volans, vos Turnus adoro,
Ferte ratem.

Adoratio tamen in Ceremoniis commendatur, quæ venerationem maximam habet, gestúque aliquo designatur, vt osculo, manus extentione, corporis inuersione, genu inflexione. De illa Lipsius diligenter collegit multa[c], primúmque Ciceronis attulit locũ, quo Herculis simulachri rictus ac mentum paulò attritius afferit, quod in precibus & gratulationibus non solum id venerari, verum etiam osculari soleret. Qui locus obscurum alium Plauti nostri dilucidè explicat[d], apud quem cum Tranio postulione deluderet senem, monet porro illum.

Fugies,
Atque Herculem inuocabis. TH. *Hercules te inuoco.*

a Festus in verb. adorare. Apuleius lib. 3. & 8. met.

b Virg. 10. Æneid.

c li. 2. Elector. cap. 6.

d In mostellaria.

Quod facere consuerunt ij qui magnum aliquod periculum effugissent. Gratulando ergò Herculem senex obtundit, quod illum mortuus hospes non expostulasset.

Osculo adorabant Deos, dextram ad os admouendo[a], Manu vel expansa vel supina, dum ne digiti pectinatim inter sese essent implexi: Vel illa simulachrum tangebant, quod Genus adorationis Plautinus Leno vocat, *Adire manum Deorum*[b]. Corpus circumagebant ad dexteram[c], Adolescens Phædromus[d].

Quo me vortam nescio.

P. *Si Deos salutas dextrouorsum censeo.*

In genibus religio inest obseruatione gentium[e], Hæc supplices attingunt, ad hæc manus tendunt, hæc vt aras adorant. Vnde simulachrorum plantas & genua contingebant & contrectabant orantes[f], precésque & vota in cera insigebant, quod Iuuenalis dixit *Genua incerare Deorum*[g]. Vnde quidam putant apud Prudentium[h] malè legi, *genua incuruare Dianæ*, & reponunt *incerare*. Sed illi malè. Nam Prudentius ex Iudęorum consuetudine loquitur, quos refellit, & incuruare genua ante Baal scripturæ verbum notissimum[i]. Quare Dianæ genua incuruare est genu flexo Dianam adorare vel precari: Vt in sacris certaminibus posito genu supplicare[k]. Omnis autem adoratio operto capite fiebat prętęrquam in Saturni sacris, Plautus[l].

Quis hic est qui operto capite Æsculapium,
Salutat?

Sic

a Plin. li. 28 cap. 2. Apuleius Apolog. 1.
b In Pœnulo.
c Plin. d. lib. 28.
d Plautus in Curculion.
e Plin. li. 11. cap. 45.
f Arnob. li. 6
g Satyr. 10.
h Aduers. Iudæos.
i 3. Regum.
k Quintil. lib. 9. cap. 4
l In Curcul.

Sic Vitellius miri in adulando ingenij C. Cæsarem adorare vt Deum instituit[a], cum reuersus ex Syria non aliter adire ausus esset, quàm capite velato, circumuerténsque se deinde procumbens. In summis periculis procumbere supplicum fuit, limina osculari, caput allidere, ad aram repere, crinibus templa verrere, aliáque signa mœstitiæ exibere, quam Deus ab omnibus bonis auertat, vt in perduelles æternùm cadat.

a Sueton. in Vitel. cap. 2

DE VICTIMIS. SVOVETAVRILIA maiora & minora. Lactentes hostiæ. Magnæ opimæ. Bos Sescenar. Porcus fœmina.

CAP. XVIII.

PONTIFICVM cura fuit, quibus hostiis immolandum esset, cuíque Deo: cui maioribus: cui, lactentibus[b]: cui, maribus; cui, fœminis; quibus diebus, ad quæ tẽpla, atque vnde in eos sumptus pecunia erogaretur. Nec enim omnibus Diis omnes hostiæ sed quibusdam quædam Sacrorum legibus feriuntur[c]. Ille Tauris Deus, hœdis ille aut ouibus: hic lactentibus porculis; ille, intonsis agnis: hic, virginibus bubulis: Capris ille cornutis: hic sterilibus vacculis: at ille, ingentibus Scrophis: hic albentibus, ille atris: Alter fœminini generis, alter verò

b Cic. 2. de legib. Liuius lib. 1.

c Arnob. li. 7

animantibus maſculis honoratur. Nam Deabus fœminas, Diis mares victimas immolare, abſtruſa & interior Sacrorum ratio fuit. Ioui taurum, Verrem, arietem immolare non licuit, vt vult Atteius Capito libro primo de iure Sacrificiorum[a]: Taurus enim nō niſi Apollini, Neptuno, Marti immolatur[b]. Adijcit Labeo SI. QVIS. IOVI. TAVRO. FECERIT. PIACVLVM. DATO. Nam vbique Ioui legimus mactatum iuuencum quod cum parum animaduerteret Arnobius[c] piaculum commiſit ex Labeonis ſententia. Ille enim: *Quid applicitum*, inquit, *Iupiter habet ad Tauri ſanguinem vt ei debeat immolari, non debeat, Mercurio?* Taurus enim victima Ioui non cędebatur ſed iuuencus: Etſi taurus daretur Ioui aut caper, qui Patri libero: aut ſi bos ſterilis Vnxiæ nuptiarum Deæ, quam Proſerpinæ tribuebant, confundebantur Sacrorum iura[d]: Nec parui piaculi erat officia rituum procurationúmque miſcere. Quia generis certi hoſtias, certis numinibus conſecrare ius erat, certa vt ſupplicamenta præſtari[e]. Quidam maioribus, lactentibus alij mactabantur. Dijs maioribus maiores victimę ſacrabantur, minoribus minores, vt Marti Syluano, quem inter minores repono, Suouetaurilibus lactentibus ſatisfactum eſt[f], quæ minora dicebantur. SAVLITAVRALIA. MAIORA[g] habemus in fratrum Arnalium votis. Lex Numæ à Scaligero apud Feſtum[h] reſtituta. SECVNDA. SPOLIA. IN. MARTIS. ARAM. IN. CAMPO. SOLITAVRILIA. VTRA. VOLVERIT. CÆDITO. Maiora Solitaurilia θυσία ἐκ συὸς κριοῦ καὶ ταύρου[i], quæ eſſent hoſtiæ maiores. Maior enim hoſtia eſt, vt

a Macrob. lib. 3. ſatur. ca. 10.
b Seru. 3. Æneid.
c lib. 7.
d Martian. Capel. li. 2
e Arnob. li. 7.
f Cato de re ruſtic. cap. 141.
g Inſcript. 121.
h In verb. Opima.
i Gloſſ. vet.

recte Turnebus putat[a],quę adoleuit,& perfectæ ætatis est ἱερὸν τέλειον. Lactentes, minores erant, quas cum M. Tullius maioribus opposuerit, non sequor viri doctissimi opinionem, à qua ingratiis recedere soleo, vt maior victima dicatur de maioribus animalibus, hoc est de armentis, etiam si lactentes essent[b]. Nam vt maior hostia ætatis adultæ, ex bouili pecore est Taurus aut iuuencus: Ita ouis ex ouili opima & præcipua, & Sus ex porcino. Inscriptio vetus. MAGNAS. OPIMAS. IMMOLARVNT[c], de his omnibus intelligitur. Non negauerim Varroni[d] magnas Opimas videri, boues altiles publicè ad sacrificandum saginatos, sed quæ de bobus affirmat, de cæteris non negat. Tertullianus[e] enim de omnibus, *Quibus*, ait, *hanc saginatiorem & auratiorem hostiam cædis?*

Offendo inter maiores hasce hostias bouem Sescenarem, qui cum à Cn. Cornelio Consule immolatus esset[f], illius iecur in olla defluxit, vbi exta coquebantur. Sescenar bos iste, cornu ferit, nec ipse cauere possum, quin prehensis cornibus traham. Vox Sacrorum est *Sescenar*, quam ex Festo interpretor[g]. Illi enim Scena seu sacena genus est cultri, sed vtrum securis an dolabra sit ambiguum dicit. Nam Cincius in libro qui ei est de verbis priscis, dolabram, ait esse Pontificiam. Liuius in Lydio: Corruit quasi ictus Scena. Sed Dolabra securis fuit qua boues cæderentur, vt ex antiquis Sacrorum figuris constat: Hostiæ aliæ aut malleo aut cultro. Quod igitur Festus scribit Scenam dictam esse à Sacena fortè à Sescena scriptum. Veteres enim in geminatis primam syllabam

a li. 28. aduers. cap. 20

b Scaliger in Festum in verb. Maxima hostia.

c 124.

d Varro li. 2 de re rustic. cap. 1.

e lib. de Idololatr. ca. 6.

f Liuius lib. 41.

g In verb. scena.

ſeruare ſolent ex vſu Grammaticorum, vnde coniicio Seſcenarem bouem dictum Seſcena à victimariis percuſſum. Qui auderet legere bouis Sagenaris non reprehenderem, vt eſſet opimi bouis & publicè ſaginati. Nam Varro dixit Sagenantur pro ſaginantur[a]; & in Sacris vocabula in ar multa deſinebant, vt lar, puluinar, far, buſtar vbi corpora cremabantur[b]. Superſtitioſus ſum, ſi vera prædico. Qui magnam opimam interpretationem attulerit, effugiet mea, aut vt iecur illud bouis omnino defluet. Nec enim omni operi eſt ἄλοβον ἧπαρ.

a lib. 1. de re ruſtic. cap. 1.

b Soſipater. lib. 1.

In Commentariis Sacrorum Pontificalium frequenter inuenitur hæc agnus hæc porcus, hic ouis, quæ etiam in mulcta, viri genere appellabatur[c]. Sic porcum fœminam, agnum marem non temerè dicebant, quæ vt vitia accipere non debemus, ſed ad numinum qualitatem referre, & ad latini ſermonis vſum, ex quo verba æſtimantur, quibus antiquitas dignitatem addit & ſanctitatem. Sic M. Tullius porco fœmina piaculum heredem pati optimè dixit[d]. Lex Numæ fuit. PELLEX. ARAM. IVNONIS. NE. TANGITO. SI. TANGET. AGNVM. FOEMINAM. CRINIBVS. DEMISSIS. CÆDITO. Hac in re lapſum Virgilium Sacrorum veterum peritiſſimum Seruius credit, cum dixerit *& cæſa iungebant fœdera porca.* Falsò, inquit Seruius[e], nam porcus ad hoc genus Sacrificij adhibebatur. Porcus quidem cædebatur in fœderibus, ſed fœmina. Quare certum eſt ſcripſiſſe Virgilium *& Cæſa iungebant fœdera porco.* Adſtipulatorem habeo Quintilianum[f], cuius lectio etiamnum cor-

c Agel. li. 11. cap. 1.

d lib. 2. de legib.

e 8. Æneid.

f li. 8. Inſtit. cap. 3.

rupta est. Ille. *Quædam*, inquit, *non tam ratione quàm sensu iudicantur, vt illud cæsa iungebant fœdera porca. Fecit elegans fictio nominis: quod si fuisset porco, vile erat*, In Fabio error manifestus est transpositione nominum porco & porca. Si enim esset *Cæsa porca*, quæ fictio nominis elegantiam faceret? Quid vile fuisset in versu, si porco legeretur, qui hoc verbo elegantior assurgit? Nam cæsa, fœdera, porca, humiliora sunt, & versum insuauiorem reddunt. At cæsa iungebant fœdera porco elegantiam redolent, quæ non tam ratione quã sensu iudicatur, si Fabio credimus. Etenim ratio manifesta est cæsa porco rectum sermonem esse, & in Sacris vsitatũ, quod purioris sermonis amatores non semper tenuerunt. Verba enim hæc solis Sacerdotibus suis cognita. Idem error ad omnes fere authores manauit librariorum incuria. Vt in Suetonio[a]. *Cùm Regibus fœdus in foro icit cæsa porca.* In Festo[b]. *Inter quos pax fieret, cæsa porca fœdus firmare solebant*, vbique reponendum est *porco*, si rationem sequamur Sacrorum, non latinitatis vsum. Alius error in Liuio[c], qui formulam fœderis nobis proponit, *vt ego hunc porcum hodie feriam.* Legendum *hanc porcum.* Nam in sanciendo fœdere fœmina, Cereri immolabatur, cui sine piaculo mas dari non potuit. Mares enim Diis, fœminas Deabus mactare, Pontificalis obseruatio est, Vt videmus ex votis fratrum Arualium[d]. Qui Ioui bouem, Iunoni vaccam, Mineruæ vaccam, Concordiæ vaccam, Genio taurum vouerunt & persoluerunt. In omnibus tamen Sacrificiis cum fœminini generis plus valerent victimæ: Si per

[a] In Claudio. cap. 25.
[b] In verb. Porci effigies.
[c] lib. 1.
[d] Inscript. 118.

marem litare non possent, succidanea dabatur fœmina[a]. Quod si per fœminam non litarent, succidanea nulla poterat adhiberi, sicque Succidaneæ Diis fœminæ dari solebant.

a Seruius 8. Æneid.

At verò Diis maribus fœminas mactatas docet vetus Senatusconsultum[b] quo præceptum Decemuiris vt sacrum facerent Apollini, boue aurato & capris duabus albis auratis. Sed additum græco ritu, qui à Romano multùm discrepabat. In victimis & istud requirebatur, vt certæ ætatis & naturæ animalia, certis numinibus immolarētur[c], vt Telluri Scropha ingens fœta: Mineruæ virgini, vitula virgo, nullis vnquam stimulis, nullis operis exercitata, iniugis hostia. Sus prægnans Maiæ mense maio cædebatur[d], quæ horda dicitur, aliis forda[e]: Sterilis taura dabatur Proserpinæ. Dis Manibus castrata animalia immolabant[f] ἐκτομίδας vt Veruecem Sectarium, quem Petronem Plautus[g] vocat.

b Macrob. lib 1. sat. cap. 17.
c Seruius 2. Æneid. Macrob. 1. sat. cap. 12.
d Festus in verb. Sus prægnans.
e Varro li. 2 de re rustic. cap. 4.
f Suidas.
g In Captiueis.

DE TAVROPOLIO.

CAP. XIX.

VT Diis maribus fœminas, sic fœminis mares græco ritu immolatas sumptibus magnis sæpè in antiquis inscriptionibus legimus, vt Mineruæ & Dianæ taurus cæsus, quæ propterea ταυροπόλαι dictæ[h], vt genus

h Hesych.

hoc Sacrificij Ταυροπόλιον quod Dianæ præcipuè fiebat. Narbone.

IMPERIO. D. M 29.12.
TAVROPOLIVM. PROVINCIÆ. NARBONENSIS
FACTVM. PER. C. BATONIVM. PRIMVM
FLAMINEM. AVGG. PRO. SALVTE. DOMI
NORVM. IMPP. L. SEPTIMII. SEVERI. PII
PERTINACIS. AVG. ARABICI. HADIABENI
PARTHICI. MAXIMI. ET. M. AVRELIANI
AVG

Alia Inſcriptio eſt, apud Lactoratenſes in Nouempopulania.

S. M. D 29.13.
IVNIA. DOMITIA. TAVROPOL
ACCEPIT. HOSTIIS. SVIS. SACER
DOTE. TRAIANO. NONDI
NIO. D. N. GORDIAINO. II
ET. POMPEIANO. COS. VI. ID
DEC

Hæc ſacra ex inſcriptionum notis Matri magnæ Dianæ factæ ſunt, quæ tribus nominibus celebrata triplexq; Taurobolium illi vno eodémque ſacro fieri conſuetum apud Æginam, vt alia inſcriptio demonſtrat. Romæ.

APVD. ÆGINAM. DEABVS. TAVROBOLITÆ. ISI 309.2.
ACÆ. HIEROPHANTRIAE. DEÆ. HECATE
GRAECO. SACRANEÆ. DEÆ. CERERIS

Quare post inscriptionem Iuniæ Domitiæ duæ aliæ sequentes leguntur iisdem verbis conceptæ, mutato solum nomine eius, quæ Tauropolium accepit. Prima Domitia Isidi: Secunda Flora Dianæ: tertia Modesta Cereri hoc sacrum fecere (nam tribus aris extructis Sacrum istud peragebatur) & hostiis suis accepêre, quod amplius est quàm facere. Nam accipere est pascere, & sollemni conuiuio celebrare. Virgilius[a].

a 3. Æneid.

Illos porticibus rex accipiebat in amplis,
Aulai in medio libabant pocula Bacchi,
Impositis auro dapibus.

Obseruo in omnibus Tauropoliis illud adiectum, quo Sacerdote facta sint, plærumque quibus Consulibus, quo mense, & die. Sacerdos pater Sacrorum, Taurobolinus inuicti Mithræ vocatus[b]. Carmen est Aurelij Symmachi de Baulis.

b Inscript. 28. 2.

Persidicique Mithræ Antistes Babylonie templi
Tauroboliique simul magni Dux Mystice Sacri.

Isidi Taurobolium & Criobolium taurus & aries sacrabantur. Lapis Romæ.

27. 5.

M. D. M. I. ET. ATTINIS
L. CORNELIVS. SCIPIO. ORFITVS
V. C. AVGVR. TAVROBOLIVM
SIVE. CRIOBOLIVM. FECIT
DIE. IIII. KAL. MART
TVSCO. ET. ANVLINO. COSS

Dianæ ludis sæcularibus Romę taurum immolatum

videmus

videmus in Nummis. Serratum argenteum habeo, quem Nicolaus Camusius Torcyus Senator integerrimus & iuris scientissimus, mihi dono dedit, in quo bos ad aram, & magister Quindecimuirorum signati sunt, qui ludis præerat, in quibus boues albi Apollini & Dianæ Sacrificari solebant, græco ritu. Nummi prima pars habet Dianæ effigiem, altera Sacrificium, in qua bos, ara & XV. vir denotantur.

DE VICTIMARVM RATIOne & probatione. Quæ essent puræ, Eximiæ, Regiæ.

CAP. XX.

GRAECORVM ritus me à Romano & Pontificio paululùm diuertit, vt ostenderẽ quomodo Diis Maribus fœminæ, fœminis mares contra communem Sacrorum legem immolarentur. Illorum rationem persequamur, quæ pro

qualitate numinum habebantur[a]. Hæ itaque hostiæ cædebantur, quæ oberant eorum numinibus vt porcus fœmina Cereri, Caper Baccho: Aut certè ad similitudinem, vt inferis nigræ pecudes: superis albæ: Tempestati atræ: Candidæ Serenitati. Varia illarum genera fuerunt quæ suis formularum libris complexus est Barnabas Brissonius in nostra Parisiensi curia Præses olim secundus, vir vt doctrina commendandus sic fatorum acerbitate miserabilis. Ille ad literarum immortale decus, bono publico natus, mortalis, heu! miserrimi casus subiit, pessimo publico. Felix! si prima sequentem in secundis consistere honestum duxisset. Sed datur belli ciuilis victima, effugiarum succidanea quæ ad Aras virtutis & victoriæ Cæsarodunum Turonum fortiter profugerant. Pro tanto viro vt piaculum dari nullum potuit, ita de illo sine piaculo facere nec debeo nec possum. Non annotauit vir doctissimus cùm de Succidaneis loquitur eas piaculares dictas, quod Plautus monet[b].

Men' piacularem fieri ob stultitiam tuam,
Vt meum tergum stultitiæ tuæ subdas succidaneum?

Piacularia Auspicia[c], id est, Sacrificia appellabant, antiqua loquendi consuetudine, cum aut hostia effugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam quam oportebat corporis partem decidisset, aut esset reluctata[d]: Tum enim Succidanea opus erat.

De victimarum probatione quæ vino fiebat nonnihil attigimus: Hic quoque notandum vitulos ad

a Seru. in schedis.

b In Epidico.

c Festus in verb. piacularia.

d Iunius Philagrius lib. 2. Georgic.

aras hominis humeris allatos, non ferè litare, ſicut nec claudicante, nec aliena hoſtia Deos placari, nec ſe trahente ab Aris[a], vel τῇ κολούρῳ quæ nullam caudam aut mutilam haberet. Ariſtophanes[b].

[a] Plin. li.8. ca.42.
[b] In Acharnenſib.

Δι. Ἀλλ' οὐδὲ θύσιμός ἐστιν αὕτη. Με. Σαμάν.
Πᾶς δ' οὐχὶ θύσιμός ἐστι; Δι. κέρκον οὐκ ἔχει.

D. *At ſacrificari iſthæc nequit.* M. *Quî dum nequit.*
Sacrificari? cedo. D. *Quia caudam non habet.*

Scholiaſtes: τὰ γὰρ κόλουρα ἐν ταῖς ἱερουργίαις οὐ θύεται, καὶ καθόλου ὅσαπερ ἂν ᾖ μὴ τέλεον καὶ ὑγιὲς, οὐ θύεται τοῖς θεοῖς. Pura præterea victima afferri debuit. Nam in illarum ætatibus obſeruatum, vt ſuis fœtus Sacrificio die quinto purus eſſet: pecoris die octauo: Bouis triceſimo[c]. At Ruminales hoſtias donec Bidentes fuiſſent Corruncanius puras negat. Suis tamen fœtus Varroni[d], à partu, decimo die habetur purus, ab eoque appellantur ab Antiquis *Porci ſacres & ſinceri*[e], quod tum ad Sacrificia idonei dicuntur primùm.

[c] Plin. li.8. cap.51.
[d] li.2. de re ruſtic. ca.4.
[e] Plautus in Menech.

Catulos lactantes adeò puros æſtimabant ad cibum, vt etiam placandis numinibus hoſtiarum vice his vterentur[f]. Genito mane catulo res diuina fit, & in cœna Deûm etiamnum ponitur Catulina. At Gallinæ ad rem diuinam luteo, roſtro, pedibúſque puræ non videbantur[g].

[f] Plin. li.29. cap.4.
[g] Plin. li.10. cap.56.

Hoſtiæ puræ ſeu perfectæ duorum generum fuerunt. Vnæ in quibus voluntas Deorum per exta exquirebatur. Aliæ quibus ſola anima Diis ſacrabatur, quas animales hoſtias Aruſpices dicebant. Atque

hæ immolabātur tantum, & caro Sacerdotibus proficiebat[a]. Ex perfectis eligi debuerunt eximiæ, Hinc Virgilio *lectæ de more Bidentes*[b]. Qua in re à Briſſonio viro eximio diſſentio, quia eximios boues tantùm dictos ſcribit, oues vero lectas. Nam eximium inde dictum eſt, quod in Sacrificiis optimum pecus è Grege eximeretur[c]: Quod Veranius in Pontificalibus docet[d]. Oues eximiæ, boues opimi potiùs dicebantur, vt ouis maior hoſtia, taurus maxima. Inter hoſtias eximias præſtātiores ὑπέροχαι, quas Regia Animalia appellabant[e], Epiſtola Aureliani Imperatoris. *Inſpiciantur libri, quæ facienda fuerint, celebrentur, qualibet animalia regia non abnuo.* Vir doctiſſimus cuius libros non minore cura inſpicio, quàm olim XV. viri Sibyllinos, regia animalia intelligit, quæ neceſſaria eſſent ad Sacrificium pro regis ſalute faciendum aut Reip. Mallem regia animalia pro his accipere quæ magno ſumptu & difficilè comparantur, quales Horatius[f] *Sumptuoſas* dixit, vel Tacitus[g], *cæſas victimas regium in minorem*. Vt *Baſilica facinora* Plauto[h], facta ſunt egregia & magnifica. Et Regalia exta vocantur[i] quæ petentibus inſperatum honorem pollicentur priuatis & humilioribus bonam fortunam. Vt Regales dij dicti ſunt[k], qui Græcis ἀρχέθλιοι καὶ βασίλειοι θεοί[l]. Quos Petri Puteani monitu agnoſco, Regum proprios, & principes Deos.

a Seru. 3. & 4 Æneid. Macrob. li. 3. ſat. cap. 5.
b 6. Æneid.
c Feſtus in verb. eximium.
d Macrob. 3 ſat. cap. 5.
e Vopiſcus in Aurelian.
f li. 3 Carm. od 23.
g li. 2. hiſtoriar.
h In Trinumm.
i Feſtus in verb. Regalia.
k Iuſtinus lib. 12.
l Plutarch. in Alexand.

HOSTIAS AVGERE. CVM CAPIte & lituo ſacrificare. Maniliæ venales leges de victimis. Vnde in Sacrificiorum ſumptus pecunia erogaretur.

Cap. XXI.

SACRIFICIO non litante, priuſquam ad ſuccidaneas deuenirent, augeri hoſtias imperabant[a]. Potiore admodùm iure, cum beatus Felix capite plecteretur, & obuius quidam Chriſtianus qui ſe talem profeſſus eſt, pariter morte affectus eſſet, huius nomen ignorantes Chriſtiani eum Adauctũm appellarunt[b]. Quid vero ſit hoſtias cùm capite & lituo cædere apud Liuium[c] in oratione Publij Decij Muris, illud ex veteribus nummis Cn. Piſonis intelligetur.

a Sueton. in Auguſt. ca. 96.

b Martyrolog 30. Auguſt.

c lib. 10.

Sed vt de hoſtiarum emptione nonnihil afferamus, qui Manilij actiones ſequebantur Lanij, qui ad cul-

trum bouem emebant, & qui ad altaria, hostiæ sanitatem non solebant stipulari[a]. Maniliæ enim leges venalium fuerunt, quæ in hostiis locum non habuerunt, quas emptor auersione emebat[b]. Quod de priuatis emptoribus accipiendum est: Nam publicæ victimæ non solùm saginabantur ad Sacrificium & legebantur, sed magno sumptu ornabantur auro, vt quo charius, eò gratius Sacrificium Diis crederetur. Deorum enim honori excogitatum vt auratis cornibus maiores dumtaxat immolarentur[c]. Inscriptionum veterem adduximus, in qua.

[a] Varro li. 2 de re rustic. cap. 5.
[b] Cicer. li. 1. de orator.
[c] Plin. lib. 33 cap. 3.

. . . . BOVE. AVRATO. VOVIMVS. ESSE. FVTVR

. . . . AVRATA. VOVIMVS. ESSE. FVTVRVM

Vnde hi sumptus peterentur, quærendum est, cum illud ad Pontifices nostros reiecerit Numá[d]. Hoc quærendum omissis diebus & templis, ad quæ sacra fierent: Quod à Varrone, Ouidio, & Kalendario vetere explicatur. Certum est in Sacris publicis ex Aerario quantúmque Senatus censuisset impendi[e]. Sub Imperatoribus à Præfecto Ærarij Imperatoris literis pecunia decernebatur[f]. Sed vt Numæ temporibus inops Respub. magnos sumptus ferre non poterat, Sacrorúmque multitudo, apparatus & sumptus cùm ipsa Rep. creuerunt in immensum: tradit Sinnius Capito[g], cum ciuis necaretur, institutum fuisse vt Semoniæ res sacra fieret, veruece, bidente, patrimoniúmque cui delibatum esset, fieret Sacrum[h]. Ab eo sacrificia dicta supplicia Sallustio[i]. *In suppliciis Deorum magnifici, domi parci.* Varro[k]. *Ad victimas farciunt*

[d] Liuius li. 1
[e] Liuius li. 31.
[f] Vopiscus in Aurelian.
[g] Festus in verb. supplicia.
[h] Seruius 1. Æneid.
[i] In Catilin.
[k] li. 2. de re rust. cap. 6.

atque ad Deorum seruant supplicia. Notum est ex eodem Varrone[a] pecuniam vocari Sacramẽtum, quod significat æs, quod in litibus pœnæ nomine pendebatur. In iudiciis enim qui petebat & qui inficiabatur, vterque quingentos æris ad Pontificem deponebant[b]. Sic emendat Varronem P. Pithœus[c] popularis meus literarum stabilitati sine æmulo genitus: quem olim studiorum meorũ instigatorem, vt Franciscum fratrem hodie probatorẽ veneror, vtrũque doctrinæ & amicitiæ gloria excellentem. Vulgata quidẽ Varronis lectio absurda est, quæ habet ad Pontem. Hæc pecunia propter ærarij inopiam & Sacrorũ publicorum multitudinẽ, in rebus diuinis consumebatur: Si deesset, ex consecratis damnatorum bonis cogebatur, quæ possessiones sacræ dictæ sunt, quarum reditus Sacrificiis inseruiebat[d], ἱερὰ κτήματα ἐξ ὧν αἱ θυσίαι τοῖς θεοῖς ἐγίγνοντο, quandoque pecunia ad Sacra publica præstabatur à priuatis qui Ærarium subleuabant. Romæ.

a lib. 4. de ling. lat.

b Festus in verb. sacramentum.

c lib. 1. aduers. cap. 18.

d Dionys. li. 3.

DECRETVM

ÆDICVLAM. ET. STATVAS. HAS. HOSTIAM. DEDICATIONI. VICTIMAE. NATALI. AVG. VIII. KAL. OCTOB. DVÆ. QVÆ. PP. IMMOLARI. CONSVETAE SVNT. AD. ARAM. QVÆ. NVMINI. AVG. DEDICATA EST. VIIII. KAL. OCT. IMMOLETVR. ITEM. NATALI TIBERI. CAES. PERPET. ACTVRI. DECVRIONES ET. POP. CENET. QVAM. IMPENSAM. C. CASCELLIO LABEONI. IN. PERPET. POLLICENTI. GRATIAE AGANTVR. MVNIFICENTIÆ. EIVS

218. 8.

Nerua Imperator cum esset ea Sacrorum multitudo vt maximam ærarij partem exhauriret, multa sustulit, quo sumptus huiusmodi minuerentur[a].

[a] Xiphilin. in Nerua.

DE CONSECRATIONE ET illius ritu.

CAP. XXII.

CONSECRATIONEM hîc intelligo Idolorum ἐμψύχωσιν qua rei inanimæ diuinam infundi naturam potestatémque credebant. Alia fuit consecratio quæ est bonorum, quæ hostium fuissent, vel ciuis damnati, ademptio, quorum fundi, pecunia, familia, Deo alicui dicabatur. Vt Sacrum & execrandum dictum est, quia sacræ res de bonis execrandorum fiebant[b]. Hæ fuerunt possessiones sacræ, ex quibus sumptus ad Sacra parabantur. Varias Consecrationis species hoc loco enumerare inutile non erit, vt Pontificalem hac in re obseruationem dignoscamus. Consecratio omnis aut ad honorem pertinet aut ad contumeliam, vtraque aut ad res aut ad personas refertur. Quæ honoris fuit, homines respicit aut Deos; ex hominibus Sacerdotes, Principes, aut priuatos. In Deos relatio ἀποθέωσις principum erat; Inauguratio Sacerdotum: Deuotio priuatorum. Quæ Deorum fuit, illa in statuis & imaginibus perficiebatur, καθίδρυσις ἐγκαινισμός.

[b] Seru. 1. Æneid.

Ad res

Ad res spectat mobilium immobilium aut mouentium dedicatio καθιέρωσις. Consecratio quæ contumeliam adferebat, rerum etiam est aut hominum, qui in leges peccauerant. Quæ rerum ἱερά, hominum βλασφημία. De inauguratione, deuotione, imaginibus & statuis Deorum, dedicatione, animalium consecratione hactenus agebamus. Principum in Deos relationem ad librũ de funeribus reijcimus.

De consecrationis Idolorum ritu breuiter annotamus, quæ ex Christianis authoribus selegimus. Profani Sacramenti signum erat θεὸς ἐκ πέτρας[a]. Lapidem enim vel lignum aliúsue materiæ simulachrũ ritu & solemnibus verbis Deum fieri credebant. Itaque consecratum vulgus orare & publicè colere non dubitabat, tanquam in ligno aut lapide præsentis numinis vis adesset. Simulachrum dum funditur, fabricatur, sculpitur, nondum Deus est[b]. Plumbatur, consternitur, erigitur, nec adhuc Deus est. Ecce ornatur, consecratur, oratur, & postremò Deus erat, cum homo voluisset aut dedicasset. Tria ergò in lapide requirebantur vt in Deum euaderet, ornatus, consecratio, oratio. Primum enim adornabant Idolũ varia supellectile & pretiosa, quæ imperitæ multitudinis animos obumbraret: Sic exornatum & depexum Idolum consecrabatur. Apud Rom. nil fuit tam sollemne quàm dies consecrationis[c]. Verba sollemnia cùm Idolorum vanitate perierunt, si quæ fuerunt illa, quæ forte nulla, vt ex Principum consecratione colligi potest, in qua nulla verborum conceptio sollemnis.

a Iul. Firmic. de error. profan. relig. ca. 21.

b Minu. Felix. in Octauio.

c Seruius 8. Æneid.

In Isidis Sacris narrat Firmicus illius simulachrum in lectica poni solere: Et cum populus per numeros digestis fletibus esset lamentatus, hymnos cecinisset, & ficta se lamentatione satiasset, iacentis statuæ membra componebantur, saxúmque corrigebatur. (Corrigo hanc Firmici lectionem ex Minutio & lego saxúmque erigebatur, ornabatur.) Tum Pontifex omnium qui flebant fauces vngebat, quibus perunctis hoc lento murmure insusurrabat. *Confidite initiati Sacris numinis seruatoris: est enim nobis ex labore salus.* Orationes deinde fundebantur ex libris Sacerdotum Popu. Romani, quæ cùm libris ipsis euanuerunt.

Consecratio ad contumeliam ad hostes extenditur vel ad ciues. De hostibus vulgatum est, quo modo P. Scipio Africanus veterem Carthaginem de consilij sententia consecrarit, vt ipse locus vestigia calamitatis ostenderet[a]. Agros ex hostibus captos sic etiam Diis dedicabant. Huius consecrationis ritum coniicere possumus, ex ea, quæ in ciuis damnati bonis seruabatur. Hæc à Tribuno pleb. fiebat capite velato[b], aduocata concione, foculo posito pro Rostris, Pontifice verba præeunte[c], adhibito tibicine, qui cùm Tribuno obtestaretur, Tribunúsque preces & prisca verba efferebat, bonáque Deo alicui Deæ'ue addicebat. Atque hoc est quod M. Tullius[d] Sacrosanctum fieri dicit aut genere ipso, aut obtestatione & consecratione legis aut pœnæ. Obtestatio hic pro detestatione accipitur, à qua tamen Festus[e] eam differre putauit. Quæ à Tribu-

[a] Cic. pro dom. su.
[b] Cic. eod.
[c] Dio li. 57.
[d] pro Cornelio. Balb.
[e] In verb. obtestatio.

nopleb. fiebat, ſi concionanti illi apud populum contradiceret aliquis, aut dicentem interpellaret. Tum enim ſi multam dixiſſet, & damnatus ſoluendo non eſſet, illius bona conſecrabantur[a], τὰ χρήματα αὐτοῦ ἱερά. Quare cum Rutilius Tribunus pleb. auocatam à ſe concionem à Cenſoribus quereretur, & in ordinem ſe coactum: poſtero die Tib. Gracchi Cenſoris bona conſecrauit[b], quod eum multa pignoribúſque eius, qui Tribunum appellaſſet, interceſſioni non parendo, ſe in ordinem coëgiſſet. Hanc tamen conſecrationem ſine populi iuſſu fieri non potuiſſe M. Tullius adfirmauit, & obtinuit ex Lege Papyria Tribunitia, quæ ad omnem omninò conſecrationem extendebatur. Senatus tamen fracta Repub. cùm C. Lectorius adoleſcens Patritij generis, in deprecanda grauiore adulterij pœna, præter ætatem atque natales, hoc quoque patribus conſcriptis allegaret, ſe eſſe poſſeſſorem ac velut Aedituum ſoli, quod primum D. Auguſtus naſcens attigiſſet, peteretque donari quaſi proprio ſuo & peculiari Deo, Decreuit, vt ea pars domus conſecraretur, quæ conſecratio à Tribuno pleb. ſollemni ritu peracta eſt[c].

Hominum conſecratio ſiue potius execratio, deuotio etiam dicta eſt; Deuoueſcunt ἐβλασφήμησαν, κατηράσαντο[d], quæ non ad priuatos ſolùm vel hoſtes, ſed ad impios quoque Imperatores porrecta. Maximinus cùm filio Diis inferis à Senatu deuotus eſt, poſtquam à Senatu hoſtis primum eſſet iudi-

a Dionyſ. li. 7.

b Liuius lib. 43.

c Sueton. in Auguſt. ca. 5.

d Gloſſ. vet.

catus[a]. Hostes enim diris insequi mos fuit, ex lege Sacrorum, illísque, repetitis execrationibus, mala imprecari. Detestatio illa ἀρὰ ἢ κατάρα & deuoti κατηρώμενοι[b], qui alij erant à κατευχομένοις, hi enim donis ac frugibus à multitudine virorum mulierúmque onerabantur: illi probris & conuitiis detestabiles & execrandi erant[c], quos nec ad sacra nec ad libamina, nec ad larem domesticum quocumque præuenissent admittere cuiquam fas erat iusto & pio[d].

a Capitolin. in Gordian.

b Lexic. Græcolat.

c Liuius li. 7

d Dionys. li. 8.

DE EPVLIS. DE IOVIS. EPVLO *aliorúmque Deorum. Decima. Herculi Pollucere.*

CAP. XXIII.

PERACTO Sacrificio cœna semper parabatur, & ad exta familiares aut conuiuas sibi quærebant[e]. Hos Idolis immolatos cibos execrati Christiani, profanam cœnam appellarunt[f], & cœnasse in Idolio[g] arguebant eos, qui his epulis interfuissent. Habuere quoque Dij Gentium suas epulas sollemni die & festas dapes[h]. Celebratiores fuerunt Iouis aut Herculis. Iouis non alibi quàm in Capitolio, cum in Sacrificiis sollemnibus non dies magis stati, quàm loci sunt, in quibus fiant. Illo Epulo quod θεωξία, θεοφαγία, Iupiter in lectulum, Iuno, Mineruáque in Sellas in Capitolio in-

e Plautus in milite, in Pœnulo, in Rudente.

f Martyrolog. 4. Sept.

g Conciliũ Ancyran. can. 4. & 6.

h Agel. li. 12 cap. 8.

uitabantur[a], & populo denuntiabatur à Sacerdotibus pridiè quam celebraretur[b]. Epuli Deorum locus, cœnatio Iouis vocabatur[c], vbi scilicet Ioui ipsi cœna apponeretur, ad quam Triumuiri Epulones instituti, qui illud Sacrificium facerent epulare[d]. Nomē enim illi sortiti sunt, ab eo quod epulas indicendi Ioui cæterísque Diis potestatem haberent. Idibus Nouembris Epulum indictum notamus in Kalendario vetere Rom. quod Iouis Epulum fuit ex Kalendario rustico, in quo mense Septembri legitur Epulum Mineruæ. Hac de re Dionysius[e]. Ἐγὼ γοῦν ἐθεασάμην ἐν ἱεραῖς οἰκίαις δεῖπνα προκείμενα θεοῖς, ἐν τραπέζαις ξυλίνοις ἀρχαϊκαῖς, ἐν κανοῖς καὶ πινακίσκοις κεραμίοις ἀλφίτων μάζας, καὶ πόπανα, καὶ ζέας, καὶ καρπῶν τινῶν ἀπαρχάς, καὶ ἄλλα τοιαῦτα λιτά, καὶ εὐδάπανα καὶ πάσης ἀπειροκαλίας ἀπηλλαγμένα. Καὶ σπονδὰς εἶδον ἐγκεκραμένας οὐκ ἐν ἀργυρέοις καὶ χρυσοῖς ἀγγείοις, ἀλλ᾽ ἐν ὀστρακίναις κυλίσκαις καὶ προχόοις, καὶ πάνυ ἠγάσθην τῶν ἀνδρῶν, ὅτι διαμένουσιν ἐν τοῖς πατρίοις ἔθεσιν, οὐδὲν ἐξαλλάττοντες τῶν ἀρχαίων ἱερῶν εἰς τὴν ἀλαζόνα πολυτέλειαν. Ipse spectaui in sacris ædibus cœnas Diis appositas in mensis ligneis antiqui operis, pultémque in canistris & fictilibus quadrulis liba item & far, fructuûmque quorūdam primitias & alia huiusmodi tenuïa paratúque facilia, & omnis inertiæ expertia. Libationes etiam vidi non argenteis aureísue infusas vasis, sed culignis & guturniis testaceis: Multum delectatus hominum in ritu patrio constantia, nihil ex antiquis sacris in insolentem luxum demutantium. Aliquando Ioui epulum constitutum est ludorum causa[f]. Cúmque sollemni die epulum illud

a Val. Maximus li. 2. cap. 1.
b Arnob li. 7.
c Capitolin. in Pertinace.
d Cic. 3. de Orator.
e lib. 2.
f Liuius lib. 31. & 32.

libaretur, Senatus in Capitolio epulabatur, quod ius epulandi seruauit Augustus Senatoribus, Orcinis vt spectandi in Orchestra [a].

[a] Sueton. in August. ca. 35.

Nobilius fuit Herculis epulum de quo Næuius in Colace [b], *qui decumas partes, quantum alieni fuit, polluxit, Tibi à publicando epulo Herculis decumas.* Ex authorum fragmentis rarò recta lectio seruari potest, vt sine piaculo emendari. Lego tamen. *Qui decumas partes quantum alieni fuit, polluxit, Tibia publicando epulo, Herculi decumat.* Nam huiusmodi epulum tibia publicabatur, vt Iouis; & Tibicen in omnibus sacris supplicationibus, epulis [c]. Hæc ne cui ex nostris otiosa videantur, meminerit ille verborum Vlpiani [d] Iuriscō-sulti. *Si Decimam quis bonorum vouit, decima non prius esse in bonis desinit, quam fuerit separata. Etsi forte qui decimam vouit, decesserit ante sepositionem, heres ipsius hereditario nomine Decimæ obstrictus est. Voti enim obligationem ad heredem transire constat.* Hæc verba *ante sepositionem decesserit* ex Næuio interpretor, Si priùs mortuus fuerit, quàm tibia publicando epulo Herculi decumasset. Hanc poëtæ veteris emendationem ex veteri meo Codice facio, ne quis me tibia vel pipulo differat. Herculi autem votiuum epulum tanto sumptu fiebat, vt Herculanarum Decimarum & polluctorum, impensas tabularij supputarent [e]. Hinc Plauto [f]. *Pollucibiliter opsonare est* omnem rem intempestiuis conuiuiis deperdere.

[b] Apud Priscianū. li. 9.

[c] Cēsorinus cap. 12.

[d] l. 2. § si decimam. D. de pollicitat.

[e] Tertulliā. in Apologet. cap. 39.

[f] In Mostellar.

Pollucendi morem vetustissimum arguit lex Numæ [g], qui constituit vt *Pisces qui squammosi non essent, ni pollucerent.* Vt omnia conuiuia publica & priuata,

[g] Plin li. 32. cap. 2.

cœnæque ad puluinaria faciliùs compararentur. Vulgata Plinij lectio habet *ni pollucerent patrimonia, Commentus & conuiuia publica*, &c. Hermolaus Barbarus vir humanissimus in omni literatura legendum arbitrarur, partim ex vetustis codicibus, partim ex coniectura. *Numa constituit vt pisces qui squammosi non essent, ni pollincerent patrimonia.* vt sensus verborum sit. Numam instituisse, ne pisces qui squammosi non essent emerentur ad pollinctum, à patrimoniis, patrefamilias defuncto. Verborum vicinitate deceptus vir doctissimus, id somniauit quod longè abest à vero. Feliciùs Scaliger [a]. *Pisces qui squammosi non essent, ni pollucerent, Parsimonia commentus vti conuiuia.* &c.

[a] Apud Festū in verbo Pollucere.

Neque Herculi solùm cui omnia esculenta & poculenta, sed & cæteris Diis veteres pollucere solebant, Vt Ioui Dapali, Agricolæ [b]. Nam pollucere dapem, est sine contagione illam profanare, id est, sacro eximere & populo exponere. Mercurio pollucebant mercatores [c]: Frequentiùs tamen omnes Herculi, Iocus Plauti [d].

[b] Cato de re rustic. cap. 132.

[c] Plaut. in Amphitruō & in Bacchidib.

Si frugi est, Herculem fecit ex patre, decumam partem ei dedit, sibi nouem abstulit.

[d] In Sticho.

Quærebat seruus quantum auri filius reddiderat suo patri. Idem [e].

[e] In Truculento.

Dum quidem hercle quisque veniat cùm vino suo.
Nam huic quidem
Hodie polluctura præter nos iam dabitur nemini.

Pollucturam, partem Herculanam vocat [f], quam Budæus de ferali cœna frustra interpretatur. Nihil enim

[f] l. quicumque. D. de instit. act.

Libitinariis commercij fuit in Comœdia, nihil in Stichi conuiuio, in quo omnia vino hilariore agebantur. Polluctum reponendum est apud Varronem [a], vbi malè scriptum est, *Profanum quod in sacrario pollutum, atque inde Herculi decuma data ab eo est, quod sacrificio quodam fanatur.* Retinendum in Plauto [b].

[a] lib. 5. de ling. lat.

[b] In Rudente.

Non ego sum pollucta pago, potin' vt me abstineas manum?

Nec abstinuit manum Lipsius [c], quamuis sit pura lectio quæ non debuit attrectari. Duriuscula illi videtur, quæ minus ab eo intellecta. Corrigit ille. *Non ego sum polluta potin' apage me abstineas manum.* At magis apage dico, cum ad confirmationem emendationis, locum alterũ Plauti allatum video de Adelphasio, quæ pura sacrificatum ire occoeperat. In nostra enim lectione cum mulier ad Veneris Sacerdotem portaret aquam, occurrit seruus qui ludos faceret, cui illa, *Non ego sum pollucta pago*, non sum ego scortum pagi publicum, vel tanquam daps profanata omnibus exposita, vt sentit Scaliger, aut publicæ libidinis victima, vt Tertullianus. Quod & Turnebus probat [d], à quibus non temerè Lipsius debuit dissentire. Sed cadunt omnes, cecidi ego, cadet qui sequitur: Neque Herculi decimam quisquam vouit vnquam, vt magnarum artium scientiam atque explorationem perfectam habere posset. Quin ipsum Plautum, quem tantoperè miror, cum aliis in hoc verbo cecidisse dubito. Ille enim in fine cõmœdiæ [e].

[c] lib. 2. antiq. lect. cap. 3.

[d] lib. 11. aduers. cap. 7.

[e] In Rudẽte

Spectatores

Spectatores vos quoque ad cœnam vocem
Ni daturus nihil ſum, neque ſit quicquam pollucti domi.

Mallem tamen illum impropriè locutum, & ex vſu theatri. Nam polluctum omne in fano conſumebatur. Depilatas Deo decumas dicunt Græci Συλήσας τοῖς θεοῖς τὰς δεκάτας[a].

[a] Priſcian. lib.18.

DE VASIS, INSTRVMENTIS, *Inſignibus, Cæteráque Sacrorum ſupellectile.*

CAP. XXIIII.

ASA colligenda ſunt nobis, ſed ſupellex priùs eluenda quàm concludatur, quæ habet aliquod antiquitatis inſtrumentum. Nihil ex illa deperdetur, vaſa enim ſacra literis notata ſunt & facilè dignoſci poſſunt. Plautus noſter[b] de vrna Veneris,

[b] In Rudente.

Hæc literata eſt, abs ſe cantat Cuia ſit.

Atque vt primum thus locum obtinet in Sacrificiis, ſic in Supellectile thuribulum ſiue Acerra λιβανωτρίς, acceptuaria in gloſſis malè, reſtituit Scaliger, Acerra thuraria.

Natali ſuo ſcribit Martialis ſeptimã ſe focis acerram addidiſſe & quinquageſima liba. Hoc quinquageſimum Sacrificium rectè interpretati ſunt, quo numerus amorum deſignatur. Sed acerram ſeptimam,

quæ paulò calidior erat, non attigerunt. Ex Poëtæ verbis mens tamen aperta est.

Natales mihi Martiæ Kalendæ[a].
Quinquagesima liba, septimámque
Vestris addimus hanc focis acerram.
His vos, si tamen expedit roganti,
Annos addite ter precor nouenos,
Post hæc tempora, nec diem rogabo.

a Martial. li.10. epist. 24.

Innuit poëta se septies septem ætatis annos attigisse quem perfectiorem numerum veteres existimarunt[b], optat ille ad perfectissimum peruenire. Ter noueni etenim anni quinquaginta additi vndecies septem faciunt. Septimo quoque anno solebãt vitæ sibi spatium à Diis deprecari, vt ex libris fatalibus Varro docet[c], qui ætatem hominis duodecim hebdomadibus describi commemorat, quæ duo ad decies septenos annos posset fatalia deprecando rebus diuinis proferri. Ab anno autem octuagesimo nec postulari debere nec posse ab Diis impetrari.

b Macrob. lib. 1. in Somn.

c Censorin. cap. 14.

Alias iam supellectilis species explicemus. Pateram, patellam, Anclabrim, Armillum, Atanuuium, Calices, Præfericulum, Subsiles vel Ipsiles, Capital, Malluuium latum, Culticulam. Quæ omnia à Festo explicantur. Aquiminale χερνίβιον vel Aquimanile[d]: Lepista genus vasis aquarij: Guttus, Gutturnium, Vas Vinarium, quo vinum dabant, vt minutatim funderent, & quo sumebant minutatim; Simpuuium vel Simpulum in Sacris remansit, vt Capedines, Hydriæ, Crateres[e], Canthari[f], Scyphi, Briæ[g], extaris olla[h], vas futile quod erat lato ore, fundo angusto,

d l. 2. D. de suppellect. leg.

e Cic. act. 9. in Verrem.

f Apul. 5 Metamorph.

g Arnob. li. 7.

h Plautus in Rudente.

quo vtebantur in Sacris Vestæ, quia aqua ad Sacra Vestæ hausta in terram non ponebatur[a], quod si fieret piaculum committebatur. Vnde excogitatum vas quod stare non posset, sed positum statim effunderetur. Quod ex Lactantio[b] Grammatico Scaliger in Festum annotauit. Capis, cuius diminutiuum est Capidula, vasis genus Pontificalis[c], à quo capedines & Capedunculæ. Cotta apud M. Tullium[d]. *Docebo*, inquit, *meliora me didicisse, de colendis Diis immortalibus, iure Pontificio & maiorum more, Capedunculis iis, quas Numa nobis reliquit, de quibus in illa aureola oratiuncula dicit Lælius, quàm rationibus Stoicorum.* Cuius oratiunculæ apud Nonium[e] fragmenta restant. *Oratio extat Lælij*, inquit, *quam Simpuuia Diis immortalibus grata sunt, Samiæque, vt hic scribit Capedines.* Fictiles erant illæ ex Bachidibus Plauti[f].

a Seruius 11. Æneid.
b li 8. Thebaid.
c Priscian. lib. 6.
d li. 3 de natur. deor.
e In verb. Samium.
f Plautus in Bacchidib.

CH. *Eho an inuenisti Bachiden?* P. *Samiam quidem*
CH. *Vide quæso, ne quis tractet indiligens,*
Scis tu vt confringi vas citò Samium solet.

Fictas Vrnulas vocat Tullius[g]. Irnula Festo genus vasis in Sacris, quæ cum aspiratione scribi debet, ab Hirnea fictili[h]. Canephoræ dicebantur queis Sacra reposita in capitibus sustinebant[i]. Mensæ Delphicæ in templis[k] & Panniceæ, quæ cùm Aris consecrabantur, eo die quo templa ipsa. Mensa in sacris conuelli dicitur, cum tollitur[l].

g In Paradox.
h Cato. de re rustic. cap. 81.
i Cic. act. 9. in Verrem.
k Cic. eod.
l Seru. 8. & 11. Æneid.

Domus erat nulla paulo locupletior, in qua Sacrorum vasa non essent, quibus ad rem diuinam vterentur, quæ omnia antiquo opere & summo artificio facta. Quare cũ Heri auaritiam seruus improbaret[m].

m Plautus in Captiu.

Quin etiã, inquit, *vt magis noscas, Genio vbi suo quãdo Sacrificat,*

Ad rem diuinam, quibus opus est, Samiis vasis vtitur.

Quare cùm Auream supellectilem Tiberius interdiceret, quę ad rem diuinam parata erat, edicto illam noluit contineri [a].

a Dio lib. 57

Non ita instructa humiliorum supellex Sacrorum fuit quam inuicem sibi commodabant. Dæmones Plauti [b].

b In Rudẽte

Si qui sacrificant semper petunt,
Aquam hinc aut ignem aut vascula aut cultrũ aut veru
Aut Ollam extarem, aut aliquid, quid verbis opus est?
Veneri paraui vasa, & puteum, non mihi.

Omnem hanc supellectilem templorum stragulis inuoluamus; de quibus Plinius [c]. *In Orchomeno tota arua subruunt Talpæ, quarum è pellibus cubicularia vidimus stragula, Adeò nec religio quidem à portentis summouet delitias.*

c li. 8. ca. 58.

Cætera supellex Sacrorum ad Pontificis pertinet, quorum fuerunt Acceres ἀξίνη ἱεροφαίτων [d], Dolabra vel securis, Secespita. Mallei enim cultríque, Popæ fuerunt & victimarij, vt Clunaculum, quo carnes hostiarum diuidebant, à Clunibus illarum parte potiore. Aspersorium quo populus lustrabatur, Aquiminarium vel Amula Αρδάλιον Hesychio vas lustrale deportandæ aquæ, religionis expiationísque ergo deputatum. Disci in quibus exta hostiarum recipiebantur & exportabantur, Magmentarium, in quo Prosiciæ referebantur ἐφ' οὗ τὰ σπλάγχνα ὑπέμνα τοῖς βωμοῖς προσφέρονται. Infulæ hostiarum, στέμματα aliam

d Gloss. vet.

ſupelleĉtilis partem conſtituunt, vt Tenſæ, aliáque vehicula vel fercula. Tympana Sacra quæ Baccho & Cybele dicata. Inſignia Pontificum in nummis Lepidi & Auguſti hæc vulgaria fuerunt.

Peruenerat librarius ad ἐσχατοχωλικὸν, ecce monitor quidam ex Ardelionum natione, qui multa agendo nihil agũt, percurrit raptim vnam aut alteram librorum paginam, exclamátque illicò: ô hominem audacem & impurum! qui cum aperto Marte Regiam poteſtatem euertere non poſſit, ſubdolè illam cuniculis tentat oppugnare. Abripit folium, aufugit, minatur. Continuò accurrit ad me librarius atque ille cõmotior: libri tui ab iniquis obſeruantur, qui multa in peiorem partem interpretantur. Itáne verò? Inquam, augebunt fortè illi induſtriam, Laceſſitus enim bonus animus ipſo vulnere vires aſſumit.

Et difficulter continetur ſpiritus,
Integritatis qui ſinceræ conſcius
À noxiorum premitur inſolentia.

Sed ecquid reprehendunt quod animaduerſione dignum exiſtiment? Tum ille: Vt eſt audacia! dictum

inueniunt, aliquam causam, quamobrẽ gestiànt scripta existimationémque dilacerare: Aduertunt grauiter quæ non censeas. Nam cùm scripseris in honorum ciuilium enumeratione Pontificis max. dignitatem primum locum obtinere, illúdque Iulij & Augusti Cæsarum nummis comprobaris: id aiunt illi improbè factum, téque in Iulias maiestatis leges aliquatenus incidisse contendunt. Saltem, inquã ridens, effugi Corneliam de falsis, cùm nummi authoritate publica à Triumuiris percussi sint. At verò, inquit ille, cauendum tibi est, ne isti percutiant animum: etenim nescio quid fallaciæ meditantur. Cui ego: faciant, fingant, inueniant, efficiant qui mihi contumeliam inferre conantur, id agam verò seriò, vt in illos grauior illa recidat. Adeóne hominem ignarum aut infelicem quemquam, adeóne ignauum & ferum, si pudor paululùm adest, vt alienum laborem vltrò carpere, nullo iudicio, mala mente, animo infrunito audeat? Tantáne vecordia innata cuiquam, vt impudẽtissimam istius orationem audiat? Errantis imperitiam satiùs duxeram silentio spernere, quàm dementis iniuriam hanc expostulare. Sed postera die vnus item & alter ad me venit; atque, heus tu, conqueritur homo quispiam quod fiscum Rom. Põtificibus constitueris, téque Rom. Iuris inscium vbique prædicat. Noua, inquam, deintegrò quæ prodit iniuria risum commouet magis. At miserùm esset cùm ingenijs huiusmodi hominum conflictari, qui neque literas neque antiquitatem & virtutem sciunt. Nam quid me sollicitarẽ nebulonis imperiti amentia? Quæsiui

tamen quid hominis esset, qui tãtas, rerum omnium ignoratione, turbas excitaret. Moncaudi gentilem dixerunt, poëtæ illius famosi, quem olim Iosephus Scaliger meritis plagis onerauit. Optimè inquam: Istius ego flagitium retundere, & redigere possem, vt quo se verteret, nesciret: & NIHIL FICTVM in illum componere. Sed cùm hominẽ intra omnes infimos putem, illius ineptias negligam & aspernabor. Si dederint nobiliores alij aliquam pugnam denuò, videro quid cum illis agere debeam, quibúsue coloribus ceram tingere. Lapsum me in antiquitatis cognitione eruenda nusquam diffitebor: at verò cum tranquillam vitam atque otium semper secutus sim, in maiestatem me peccasse, nemo homo sobrius somniabit. Nisi ex eorum sit grege qui nasuti scripta aliena fastidiosè distringunt, aut

Qui stultitiam nauseant
Et vt putentur sapere, cælum vituperant.

Illi suis insomniis torqueantur: viuam meo more, & potestates omnes à Deo constitutas ita colam, vt si de illis quandoque sermo inciderit, qui nullus his in libris esse potest, anteacta vita & scriptis probem, me nullam vnquam partem Patriæ deseruisse, quam boni isti qui videri volunt, multis & magnis conuitiis & dolis vastant & depopulantur. Quos porrò moneo, vt quem bonum ciuem semper experti sunt, me bonum etiam virum esse patiantur.

Colligam ipse me, Antoni Præses optime, & amplissime, cùm domestico Numismatum, Lapidum, & librorum instrumento, quæ in supellectile non

ſunt. Vulgaria fortè illa in pretio erunt non magno, cùm inter forenſes literas non annumerentur, Vendibilioráque ſint, ait Tullius, quæ de iure ciuili quæruntur, quàm quæ de ſapientia, aut veteri & antiquata rerum cognitione. Sed tua me ratio & authoritas magnopere mouit, vt multis deuinctus beneficiis, Pontifices meos aduocarem, obſequij ergà te mei fideiuſſores. Quos ita in Repub. optima & potentiſſima verſatos iudicabis, vt perpetuâ illorum operâ maximè ſtabiliretur illa & augeretur.

FINIS.

INDEX

INDEX LEGVM DIGESTORVM & Cod. quæ in his libris citantur aut exponuntur ordine Alphabetico.

Prior numerus legem, posterior paginam indicat.

PPp

INDEX RERVM ET VERBORVM.

A

D

Februare

G

H

L.

Errata.

Pag.10.lin.28. Sacerdotium. 21.8. ἐν. 22.2.denotata. 41.16. in tabulis. 76.22.iuuentam. 88.22.Nonæ. 102.16 μυριώνυμος. 112.20.saturat. 145.11.variíque. 152.10.Actiacæ. 180.30. finitimos. 212.7.à Magistratu. 213.20 Nummus. 232.10.θυσιονόμος. 237.3.pœnæ. 244. 17.Sessimonium. 259.19.Reges. 261.5.è quib. 270.3.ad has. 275.4.aliquid. 282.17.nisi 305.17.restitutore 309.3 excidissent. 315.8.eorum. 338.21.honorarij. 384.18. vrceolis. 430.18.secundandam. 458.17.tacere. Cætera suppleat benignus lector, quæ inuidorum malignitas procax insequetur.

Priuilegij ſumma.

CAutum eſt Ludouici XIII. Galliarum & Nauarræ Regis Chriſtianiſſ. diplomate, ne quis in regno aliíſue locis ditioni ſuæ ſubiectis, hos IACOBI GVTHERII *de Veteri Iure Pontificio libros*, intra decennium excudat vendátue, præter NICOLAVM BVON Bibliopolam, aut illos quibus ipſe conceſſerit. Si quis ſecùs fecerit mulcta indicta, proüt ampliùs in ipſo diplomate continetur, & exemplarium publicatione plectetur. Lutetiæ Pariſiorum 11. Iullij anno 1612.

DE VABRES.